

DR. LENGYEL LÁSZLÓ:

A FOGLALKOZTATOTTSÁG ALAKULÁSA MAGYARORSZÁGON (1919—1957)*

Bevezetőül néhány, a foglalkoztatottság szempontjából fontos népmozgalmi adatot kell áttekintenünk.

Magyarország lakosságának száma 1949. január 1. és 1958. január 1. között eltelt kilenc év alatt 620 000 fővel nőtt. Egyenes vonalú, törésmentes volt a népesség számának növekedése 1956-ig. Az eddig eltelt években — nem kis része volt ebben többek között a házasságkötések magas számán kívül a születéskorlátozást tiltó állami intézkedéseknek — első sorban az elveszületések magas aránya következtében igen magas volt a természetes szaporodás. A természetes szaporodás 1956-ban, de 1957-ben is jóval meghaladta például az 1938. évit, ennek ellenére — az illegális külföldre távozások miatt — az össznépesség száma jelentős mértékben csökkent.

1. tábla
A népesség száma és a természetes szaporodás

Év	Népesség száma az év első napján* (ezer fő)	ezer lakosra		
		Élveszületések	Halálozások	Természetes szaporodás
1938.....	9196**	19,9	14,3	5,6
1949.....	9205	20,6	11,4	9,2
1950.....	9289	21,0	11,5	9,5
1951.....	9378	20,2	11,7	8,5
1952.....	9459	19,6	11,3	8,3
1953.....	9537	21,6	11,7	9,9
1954.....	9632	23,0	11,0	12,0
1955.....	9749	21,5	10,0	11,5
1956.....	9861	19,6	10,6	9,0
1957.....	9804	17,0	10,6	6,4
1958.....	9826	.	.	.

* 1956-ig csak a természetes szaporodás, 1957-től a természetes szaporodás és külső vándorlás (illegális külföldre távozás, kivándorlás és visszavándorlás) figyelembevételével számított adat.

** Az év utolsó napján.

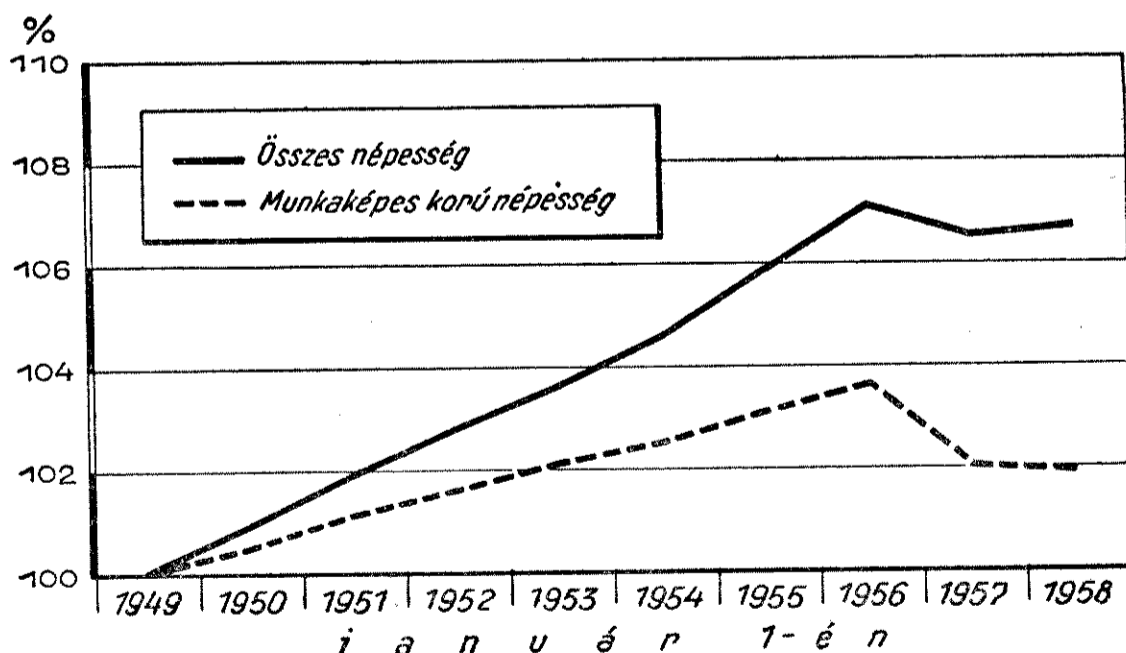
* E tanulmány — kivéve azokat a helyeket, ahol ezt külön feltüntettem — a Központi Statisztikai Hivatal kiadványai, illetőleg belső számítási anyagainak felhasználásával készült. Az 1958. év eleji adatok mindenütt előzetesek.

Miután az elmúlt évek folyamán a természetes szaporodás magas aránya kevésbé a halálozási arány csökkenése, nagyobb mértékben az élveszületések számának növekedése következtében alakult ki, a munkaképeskorú népesség (14—60 éves férfiak, 14—55 éves nők) száma az össznépeség számánál természetesen sokkal kisebb mértékben emelkedett, sőt — annak következtében, hogy az illegálisan külföldre távozottak nagyobb része munkaképes korú volt — 1956-ban az össznépeség számának visszaesésénél is nagyobb arányban csökkent.

2. tábla
A munkaképes korú népesség száma
(év eleji adatok)

Év	A munkaképes korú népesség		Az összes népesség
	száma (ezer fő)	index : 1949. év = 100,0	
1949.....	5844	100,0	100,0
1950.....	5875	100,5	100,9
1951.....	5905	101,1	101,9
1952.....	5936	101,6	102,8
1953.....	5966	102,1	103,6
1954.....	5991	102,5	104,6
1955.....	6024	103,1	105,9
1956.....	6052	103,6	107,1
1957.....	5960	102,0	106,5
1958.....	5953	101,9	106,7

1. ábra. Az összes és a munkaképes korú népesség számának változása
● (Index: 1949. január 1. = 100)

A munkaképes korú népesség aránya tehát az összes népességen belül egészen 1956-ig évről évre csökkent, a munkaképes kornál fiatalabbak és idősebbek aránya viszont emelkedett. 1957 elejétől a helyzet némiképp módosult: a munkaképes korúak, valamint a munkaképes kornál idősebbek aránya némileg növekedett, s a munkaképes kornál fiatalabbaké csökkent.

A további vizsgálatok szempontjából nem közömbös az sem, hogy a munkaképes koron belül a 14—39 évesek (a fiatalabb produktív korosztálybeliek) száma és aránya 1955 január 1-ig erősen csökkent, 1956 január 1-re újból emelkedett, de még ma sem éri el az 1949. évi szintet. Ennek a folyamatnak nyilvánvaló oka, hogy ebből a korcsoportból az elmúlt években az első világháború előtti (a belépőknél népesebb) korosztályok léptek ki, újabban pedig már az első világháború alatti (a belépőknél sokkal gyéresebb) korosztályok lépnek ki.

Az összes népesség korszerinti megoszlása százalékban
(év eleji adatok)

3. tábla

Megnevezés	1949.	1955.	1956.	1957.	1958.
	évben				
Munkaképes kornál fiatalabbak	24,9	25,6	25,7	24,3	24,3
Munkaképes korúak	61,9	60,2	59,9	60,8	60,6
Ebből: 14—39 évesek..	38,8	35,9	36,0	35,8	36,3
Munkaképes kornál idősebbek	13,2	14,2	14,4	14,9	15,1
Összes népesség	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

A munkaképes kornál idősebbek között — az 1949. január 1-i állapothoz képest — a férfiakénál nagyobb mértékben emelkedett a nők aránya (év eleji adatok).

4. tábla

A munkaképes kornál idősebb férfiak és nők aránya

Év	A munkaképes kornál idősebb	
	férfiak, az összes férfiak	nők, az összes nők
	százalékában	
1949.....	9,9	16,3
1955.....	10,1	18,1
1956.....	10,2	18,4
1957.....	10,5	18,9
1958.....	10,7	19,2

Abból, hogy a munkaképes korú népesség száma az ismertetett módon alakult, érthetővé válik, hogy különösen az ötéves tervidőszak kezdetén a nagyarányú iparfejlesztési és beruházási célkitűzések valóraváltása a foglalkoztatottság terén jóformán valamennyi rendelkezésre álló tartalék mozgósítását szükségessé tette.

I. A KERESŐ ÉS AZ ELTARTOTT NÉPESSÉG SZÁMÁNAK ALAKULÁSA

Az 1949. január 1-től 1958. január 1-ig eltelt kilenc év alatt Magyarországon a keresők száma 590 000 fővel nőtt. A kereső népesség számának a növekedése a munkaképes korú népesség szaporulatának (109 000 fő) kö-

zel öt és félszerese volt, s nagyjából megközelítette az egész népesség számának növekedését (620 000 fő).

A keresők számának ilyen nagyarányú növekedése nem volt egyenletes. A kilenc év alatti növekedésnek több mint kétharmada (közel 400 000 fő) három évre — 1949. január 1. és 1952. január 1-e közé — esik. Ezután már — összefüggésben némileg a még rendelkezésre álló munkaerő szabta lehetőségekkel, de konkrét gazdaságpolitikai feladataink gyakori változtatásával is — némi megtorpanás és újból nekilendülés következett be. 1954-től kezdve a keresők számának a korábbi években tapasztalt növelése már nem volt tovább folytatható. 1957. január 1-re pedig a — külföldre távozások következményeként — a keresők száma több mint 60 000 fővel csökkent. (E csökkenés körülbelül ugyanolyan arányú volt, mint a munkaképes korúak számának csökkenése, mert a külföldre távozottaknak több, mint kétharmad része kereső volt.)

1957-ben azonban — jóllehet az év elején még igen komoly méretű munkanélküliség veszélye fenyegetett, a baráti országok támogatásával, a külföldi kölcsönöknek ésszerű gazdaságpolitikai célokra történő felhasználásával, a nem termelő munkakörökben még egy, a korábbi években végrehajtottaknál nagyobb méretű és tartósabbnak mutakozó racionalizálást (létszámcsökkentést) is végrehajtva — a keresők száma országosan újból, mintegy 60 000 fővel növekedett.

5. tábla

A kereső népesség száma

Év	A keresők száma (év eleji adat)	A keresők számának változása	
		az év első és utolsó napja között	index : 1949. jan. 1. = 100
		ezer fő	
1949.....	3910	+ 167	100,0
1950.....	4077	+ 148	104,3
1951.....	4225	+ 81	108,1
1952.....	4306	+ 43	110,1
1953.....	4349	+ 51	111,2
1954.....	4400	+ 70	112,5
1955.....	4470	+ 33	114,3
1956.....	4503	— 63	115,2
1957.....	4440	+ 60	113,6
1958.....	4500	.	.

A vizsgált időszakban a munkába újonnan beállók (keresővé válók) száma természetesen sokkal nagyobb mértékben emelkedett, mint a keresők számának az előbbieken kimutatott 590 000 főnyi növekedése, mint-hogy évenként mintegy 100 000 főnyi természetes fogyatkozást is pótolni kellett.

Munkaerőszükséglet

1949. január 1. és 1958. január 1. között a természetes fogyás (kiöregedés, elhalálozás stb.) miatti pótlási szükséglet	1 027 000 fő
A keresők számának kilenc év alatti növekedése	590 000 fő

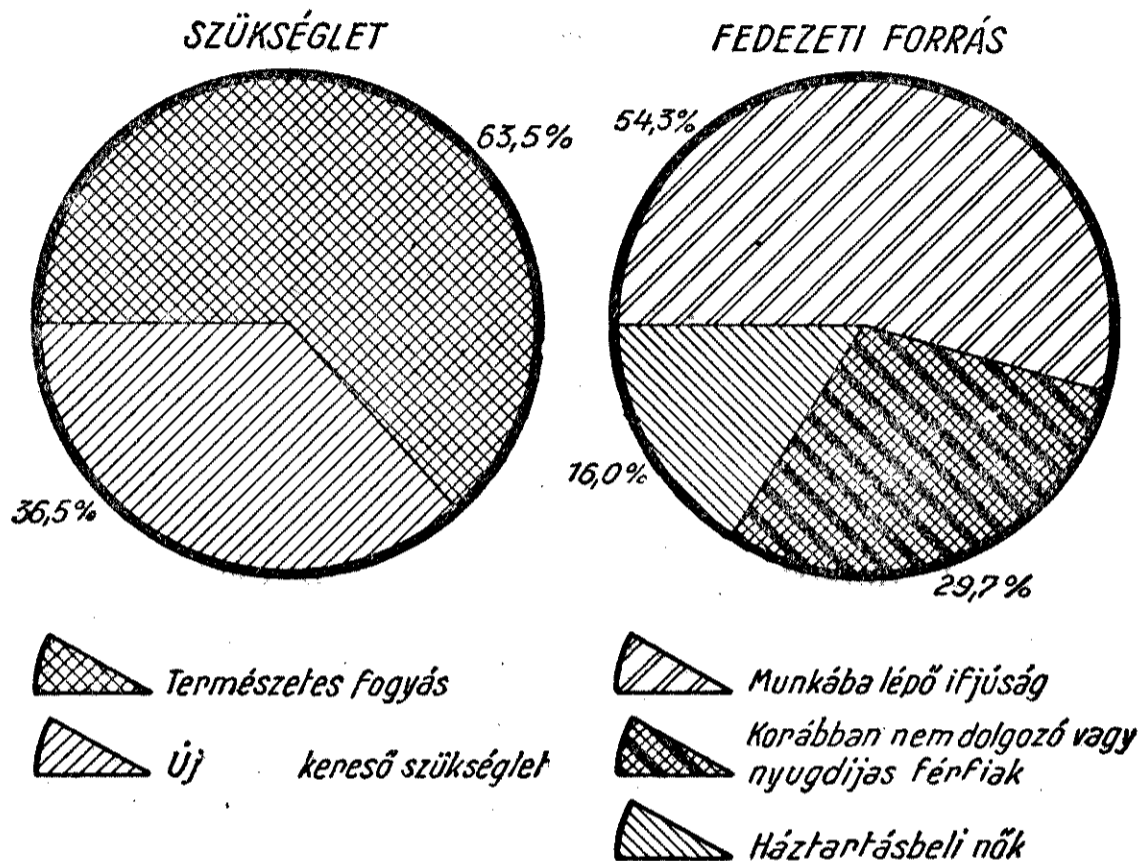
Munkaerőszükséglet összesen 1 617 000 fő

Fedezet

Munkábalépő ifjúság	878 000 fő
Korábban nem dolgozó vagy nyugdíjas férfiak ..	481 000 fő
Háztartásbeli nők	258 000 fő

Fedezet összesen 1 617 000 fő

2. ábra. A munkaerőszükségletnek és fedezetének megoszlása

A keresők számának növekedése mellett figyelembe véve a keresők közül kiöregedés, elhalálozás stb. miatt kiesők számát is, a teljes munkaerő-utánpótlási szükséglet, mely 1949-ben és 1950-ben még jóval meghaladta a 200 000 főt, a későbbi években kb. 100—150 000 fő körül mozgott. Ezekben az években ugyanis már a rendelkezésre álló forrásokból (ifjúság, korábban nem dolgozók) ennél nagyobb mértékű munkaerőszükségletet nem lehetett fedezni. A korábban munkanélküliek jelentős részét ugyanis már 1949-ben és 1950-ben munkába állították, s így az évenként munkába lépő ifjúságon (80—110 000 fő) és a tartalékként még számbajöhető háztartást vezető nők egy részén kívül a keresők számának további növelése már nem volt lehetséges.

Az utánpótlási szükséglet összetevőinek és az utánpótlási forrásoknak évenkénti alakulását a 6. tábla adatai mutatják.

Mindehhez hozzá kell tenni azt is, hogy a keresők számának ilyen növekedését nagymértékben elősegítette az, hogy jelentős számú (évenként kb. 400—500 000 fő) „nem-munkaképes korú“ is dolgozott. Ezek, mint-hogy a munkaképes kornál fiatalabbak munkába állításának törvényes korlátai vannak, természetesen csaknem kizárólag idősebbek. Az 1949 és 1953 közötti években — az életszínvonal csökkenésének természetszerű következményeként is — a kereső népesség számának arányban csökkenő, létszámban ugyanakkor egyre növekvő részét tették ki ezek az idős, „nem-

6. tábla

A munkaerőszükséglet és fedezetének forrása

Időszak	Munkaerőszükséglet összetevői :		Szükséglet / Fedezet	Fedezeti források :		
	a keresők számának tényleges változása	természetes fogyás		ifjúság	korábban nem dolgozó	
			összesen		férflak	nők
ezer fő						
1949—1950 január 1-e között	167	109	276	86	159	31
1950—1951 " 1-e "	148	110	258	80	125	53
1951—1952 " 1-e "	81	124	205	105	39	61
1952—1953 " 1-e "	43	108	151	107	28	16
1953—1954 " 1-e "	51	117	168	111	25	32
1954—1955 " 1-e "	70	63	133	106	22	5
1955—1956 " 1-e "	33	103	136	92	20	24
1956—1957 " 1-e "	— 63	192*	129	85	14	30
1957—1958 " 1-e "	60	101	161	106	49	6

* Az illegálisan külföldre távozottakkal együtt.

munkaképes korú" dolgozók. Az ezután következő években — a legutóbbi évek minimális növekedésétől eltekintve — elsősorban az idősebbekről való jobb gondoskodás (a nyugdíjak több ízben végrehajtott rendezése, a nyugdíjaztatáshoz szükséges korhatárnak — ha időlegesen is — leszállítása) következtében a „nem-munkaképes korú" keresők száma és a kereső népességen belüli aránya jelentősen csökkent.

7. tábla

A „nem-munkaképes korú" keresők száma
(év eleji adatok)

Év	A „nem-munkaképes korú" keresők száma	
	ezer fő	a kereső népesség százalékában
1949.....	447	11,4
1950.....	449	11,0
1951.....	460	10,9
1952.....	470	10,9
1953.....	480	11,0
1954.....	470	10,7
1955.....	465	10,4
1956.....	425	9,4
1957.....	435	9,8
1958.....	445	9,9

Az a tény, hogy a kereső népességnek majdnem 10 százaléka még ma is a „nem-munkaképes korúak" közül kerül ki, főként három körülményre vezethető vissza:

a) a nem-munkaképes korú keresőknek adat hiányában számszerűen ki nem mutatható, de a tapasztalatok szerint igen jelentős része korábban önálló volt, s csak az államosítások, a magánszektor visszaszorításának idő-

szakában lett munkás vagy alkalmazott, s így nagy részüknek nincsen meg a nyugdíjaztatáshoz szükséges 10 éves szolgálati ideje, s azt meg akarja szerezni. Ezért számos nyugdíjas a nyugdíjkorhatár elérése után is dolgozik, amit megtehet, mert

b) a nyugdíjkorhatár — néhány munkaterülettől eltekintve — azonos (férfiaknál 60, nőknél 55 év), melynek elérése után nem kevés foglalkozási ágban még nem támad olyan igény a dolgozóban, hogy az általa esetleg több évtizeden át űzött tevékenység végzésétől önként megváljon. Igen sokak számára a nyugdíjaztatással együtt járó tétlenség azonban — a munkához, elfoglaltsághoz való ragaszkodáson túl — azért sem vonzó, mert

c) a több ízben végrehajtott emelések ellenére a nyugdíjak eléggé alacsonyak.

*

A keresők számának az előbbieken ismertetett nagyarányú emelkedése mellett a nem dolgozó (eltartott) népesség száma különösen a vizsgált időszak első éveiben elég nagymértékben csökkent, illetve — a későbbi években — lényegesen kisebb mértékben növekedett, mint a keresők száma.

8. tábla

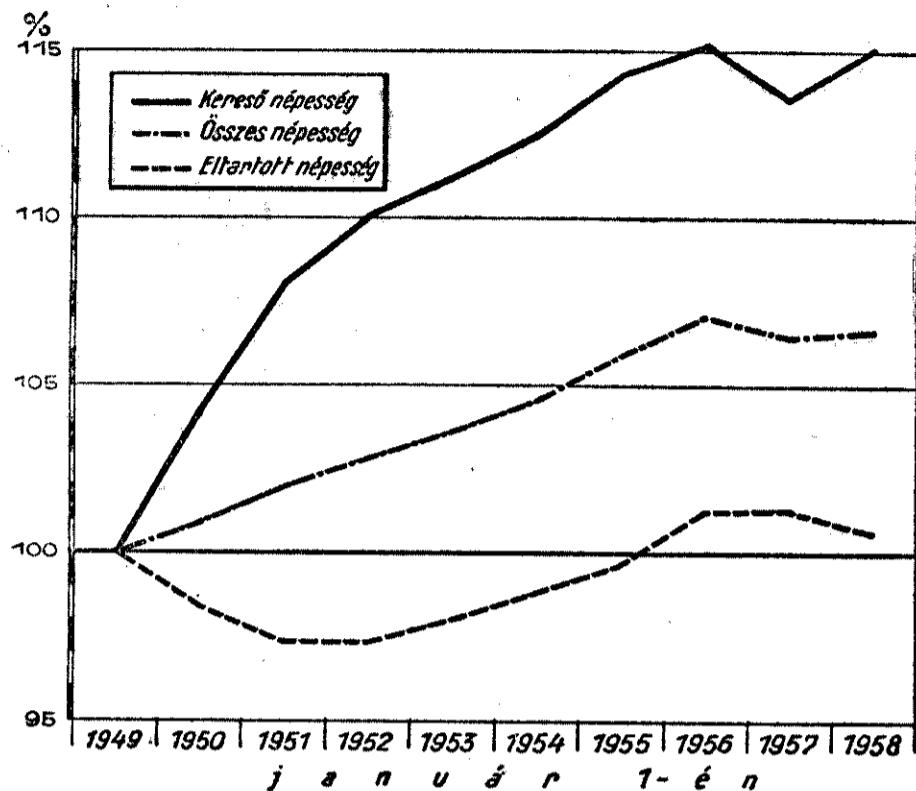
Az eltartott népesség száma
(év eleji adatok)

Év	Az eltartottak száma			A keresők száma
	ezer fő	az össz- népesség százalékában	index : 1949. január 1. = 100	
1949.....	5295	57,5	100,0	100,0
1950.....	5212	56,1	98,4	104,3
1951.....	5153	54,9	97,3	108,1
1952.....	5152	54,5	97,3	110,1
1953.....	5188	54,4	98,0	111,2
1954.....	5232	54,3	98,8	112,5
1955.....	5279	54,2	99,7	114,3
1956.....	5358	54,3	101,2	115,2
1957.....	5364	54,7	101,3	113,6
1958.....	5326	54,2	100,6	115,1

Az eltartott népesség számának relatív csökkenése mellett az eltartott népességben belül jelentősen — kerekén félmillió fővel — nőtt a „nem-munkaképes korúak“ száma (az 1949. évi január 1-i 55,0 százalékról 1957. január 1-i 63,6 százalékra), s ugyanakkor több mint 400 000 fővel csökkent a „munkaképes korú“ nem dolgozók száma.

1957. január 1-én az 1 955 000 főt kitevő munkaképes korú eltartottaknak 12,5 százaléka (számszerint 245 000 fő) volt tanuló, 15,8 százaléka (valamivel több, mint 300 000 fő) három és több gyermekes családanya. A munkaképes korú nem dolgozó férfiak száma ma már nem nagyon számottevő. Nagy részük feltehetően rokkant, beteg vagy egyébként csökkent munkaképességű, s csak elenyésző részük áll ténylegesen munkaképes, de valamilyen oknál fogva átmenetileg nem dolgozókból. A munkaképes korú háztartásbeli nők ma már szintén alig jelentenek számbavehető tartalékot. Számuk az eddigi évek folyamán közel 300 000 fővel csökkent.

3. ábra. Az összes, a kereső és az eltartott népesség számának alakulása
(1949. január 1. = 100)

9. tábla

Az eltartott népesség megoszlása
(év eleji adatok)

Év	Eltartott népesség összesen	Az eltartottakból		A munkaképes korú eltartottakból				
		nem-munkaképes korú	munkaképes korú	tanuló		3 és több gyermekes anya	tartalék	
				férfi	nő		férfi	nő
ezer fő								
1949...	5295	2915	2380	176	58	328	219	1600
1950...	5212	2965	2247	170	60	323	138	1556
1951...	5153	3013	2140	162	73	319	131	1455
1952...	5152	3053	2099	151	91	310	128	1419
1953...	5188	3092	2096	147	96	308	126	1419
1954...	5232	3171	2061	144	101	313	117	1386
1955...	5279	3275	2004	141	97	313	103	1350
1956...	5358	3384	1974	136	85	310	103	1340
1957...	5364	3409	1955	155	90	308	100	1302
1958...	5326	3428	1898		253	306		1339

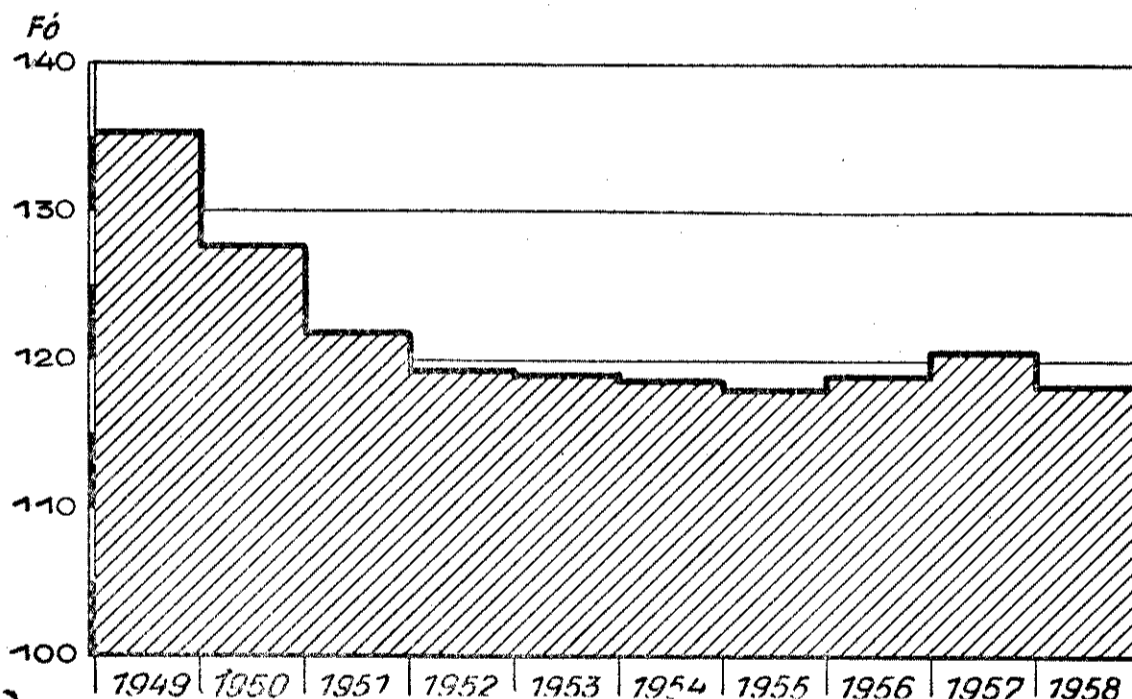
*

A keresők és az eltartottak számának fent ismertetett alakulása következtében a kereső-eltartott arány (a 100 keresőre jutó eltartottak száma) hat évi — különösen az első években jelentős — csökkenés után a már korábban említett okok következtében csak az utolsó években rosszabbodott némileg. A munkaképes korú népességnek azonban még a legutolsó években is egyre növekvő része folytatott aktív kereső tevékenységet: 1949. január 1-én minden ezer munkaképes korú közül 669, 1958. január 1-én 756 fő volt kereső. 1949 és 1951 között a keresőknek az össznépeességhez viszonyított aránya is jelentősen emelkedett.

A keresők aránya
(év eleji adatok)

Év	A kereső népesség száma		Száz keresőre jutó eltartottak száma (fő)
	az összes népesség	a munkaképes korúak	
	százalékában		
1949.....	42,5	66,9	135,4
1950.....	43,9	69,4	127,9
1951.....	45,1	71,5	122,0
1952.....	45,5	72,5	119,6
1953.....	45,6	72,9	119,3
1954.....	45,7	73,4	118,9
1955.....	45,9	74,2	118,1
1956.....	45,7	74,4	119,0
1957.....	45,3	74,5	120,8
1958.....	45,8	75,6	118,4

4. ábra. A száz keresőre jutó eltartottak száma

A munkaképes korú eltartottak ismertetett megoszlása, továbbá az a körülmény, hogy a munkaképes korú népesség háromnegyed része aktív kereső tevékenységet folytat, világosan jelzik, hogy a — ha részleteiben nem is mindenkor helyes — gazdaságpolitikai célkitűzéseknek megvalósítása az elmúlt években lehetővé s egyben szükségessé tette a korábban Magyarországon is megvolt munkanélküliség megszüntetését.

A foglalkoztatottság színvonalára jellemző, hogy 1957 elején, amikor az igazgatás egyszerűsítéséről szóló határozatok végrehajtásaként az államapparátus létszáma több, mint 20 000 fővel csökkent, sőt még a termelő ágazatokban is jelentős létszámcsökkentések voltak, a munkaközvetítő irodákban 1957. március 1. és április 30-a között jelentkezettek száma (zömük nem rendelkezett semminemű szakképpzetséggel) alig haladta meg a 70 000 főt. A jelentkezetteknek kerekén 50 százaléka nő volt, legnagyobb részük az aránylag népesebb, de kevesebb keresővel rendelkező családok-

ból szándékozott keresővé válni. A munkát keresők száma a gazdasági konszolidáció következtében a későbbi hónapokban jelentősen csökkent. Az év végén az elhelyezkedni nem tudott, munkanélküli segélyben részesültek száma alig néhány ezer fő volt.

Mindezek azt igazolják, hogy a foglalkoztatottság jelenlegi színvonala nagyban-egészében kielégítő. Emellett természetesen előfordul, hogy egyes szakmákban (különösen a nehéz fizikai munkák területén és egyes kisipari szakmákban) még ma is jelentős hiányok vannak, s ugyanígy más területeken (az egyetemet, főiskolát stb. végzett hallgatóknál, de általában is a most munkába állni kívánó ifjúságnál) bizonyos elhelyezkedési nehézségek állanak fenn. A fiatalok elhelyezkedése egyébként hol kisebb, hol nagyobb mértékben 1953 óta társadalmi méretű problémát jelent, melynek megoldásán illetékes szerveink különösen a legutóbbi évben nagy törődéssel dolgoznak.

*

A foglalkoztatottság Magyarországon kialakult színvonalának más irányú jellemzésére nézzünk meg néhány külföldi adatot.

Hangsúlyoznom kell, hogy mint minden ilyen összehasonlítás, ez is csak némileg szolgálhat tájékoztatásul, az adatokból nem lehet közvetlenül abszolút érvényű következtetéseket levonni. Rendkívül sok tényező (a „munkaképes“ és a „nem-munkaképes“ korúak aránya, a kereső vagy a gazdaságilag aktív népességnek az egyes országokban eltérő fogalmi meghatározása stb.) jelentősen megnehezíti ugyanis az összehasonlítást, s így általánosítható következtetéseket csak külön elemzés után lehet levonni.

Néhány országban a gazdaságilag aktív népesség száma és aránya a feltüntetett években a következőképpen alakult.

A népesség és a gazdaságilag aktív népesség száma*

11. tábla

Ország	Év	Népesség száma	Ebből gazdaságilag aktív**	
			millió fő	százalék
Ausztria	1956	7,0	3,5	50,8
Egyesült Királyság	1951	50,2	23,2	46,2
Franciaország	1957	43,8	19,5	44,6
Hollandia	1947	9,6	3,9	40,2
Jugoszlávia	1953	16,9	7,8	43,3
Lengyelország	1950	24,6	12,4	50,4
Magyarország	1958	9,8	4,5	45,8
Német Demokratikus Köztársaság .	1950	17,2	7,9	46,1
Német Szövetségi Köztársaság	1956	50,6	25,3	50,0
Olaszország	1956	49,3	20,1	40,7
Svájc	1950	4,7	2,2	45,7
Svédország	1950	7,0	3,1	44,1
Egyesült Államok	1950	150,7	60,1	39,9
Kanada	1956	15,9	5,7	35,5
Japán	1956	90,3	43,1	47,8

* A Nemzetközi Munkaügyi Hivatal Munkaügyi Statisztikai Évkönyvének (Genf, 1957) adatai. Az Évkönyvben Magyarország adatai nem szerepelnek.

** Egyes országokban az ún. „kereső“ népesség.

II. A KERESŐ NÉPESSÉG SZÁMÁNAK ALAKULÁSA A FOGLALKOZTATOTTSÁG KÜLÖNBÖZŐ TERÜLETEIN

A keresők számának a növekedése, a kereső-eltartott aránynak (az eltartott népesség megoszlását figyelembe véve is) általában kedvező, a nemzetközi összehasonlítást a fellendülésben levő tőkés országokkal is kibíró színvonala minden kétséget kizáróan jelentős eredményei az új utakon haladó építőmunkának. Az elmúlt években elkövetett gazdaságpolitikai hibák, majd az 1956. évi súlyos megrázkódtatások azonban a foglalkoztatottság területén is éreztették kedvezőtlen hatásukat, s nemegyszer nem lebecsülendő problémákat vetettek fel. E problémák egyikét-másikat még ma sem oldottuk meg teljesen.

*

A felemelt első ötéves terv végrehajtása során — már a vizsgált időszak első felében — Magyarországon gyakorlatilag megszűnt a munkanélküliség. Az ipari termelés rohamos növekedése, melyet nagyobb részben a foglalkoztatottak számának növelésével értünk el, továbbá az ebben az időszakban végrehajtott hatalmas arányú beruházási program szükségessé tette a tartalékként rendelkezésre álló (korábban nem dolgozó) népesség munkába állítását. Az ipar és az építőipar létszámigénye azonban még ennél is nagyobb volt. Az igények kielégítésére jelentős tömegeket csoportosítottunk át a faluról a városba. Ez — a foglalkoztatottság terén — a mezőgazdaság bizonyos fokú háttérbeszorítását eredményezte.

Az 1949. január 1. és 1953. január 1. közötti négy évben (amikor az összkeresők száma kerekén 440 000 fővel nőtt, s a természetes lemorzsolódást figyelembe véve összesen 890 000 főnyi utánpótlásról kellett gondoskodni) az iparban és az építőiparban együttesen 415 000 fővel növekedett a foglalkoztatottak száma. Természetesen a saját utánpótlás ezt nem fedezhette: a munkaképes korba lépő fiatalok közül (leszámítva az otthonmaradókat, nem dolgozókat) hozzávetőleges számítások szerint csak mintegy 90 000 fő vált az iparban és az építőiparban keresővé. A korábban nem dolgozók és a volt kisiparosok bevonásán kívül is még jelentős (több mint 200 000 főnyi) utánpótlásról kellett gondoskodni.

Ezt az utánpótlást a mezőgazdaság szolgáltatta: 1949-ben 65 000, 1950-ben 45 000, 1951-ben 50 000, 1952-ben 150 000 fő távozott el a mezőgazdaságból más népgazdasági ágakba, főként (hozzávetőlegesen mintegy 240 000 fő) az iparba és az építőiparba. (Ez azt jelentette, hogy ezer kat. holdra 1949-ben 196 fő, 1950-ban 195 fő, 1951-ben 189 fő, 1952-ben már csak 166 fő mezőgazdasági kereső jutott.) Ez a folyamat még 1953-ban is folytatódott, amikor további 50 000 fő hagyta ott a mezőgazdaságot, s ezzel az 1949. január 1 óta a mezőgazdaságból eltávozottak száma 360 000 főre emelkedett. A mezőgazdaság keresőinek száma ebben az időszakban ennél kisebb mértékben — 220 000 fővel — csökkent, a különbözetet saját természetes utánpótlása fedezte.

A falusi népességnek e nagyfokú városba áramlása — amellet, hogy a falun, az agrárproletáriátus körében évtizedeken át fennállott hol nyílt, hol lappangó munkanélküliséget felszámolta — túlzott volt, és elsősorban a mezőgazdasági termelést illetően igen sok problémát vetett fel ebben az időszakban. A problémák a mezőgazdaság gépesítésének a megtörtétnél nagyobb arányú fejlesztése esetén természetesen nem lettek volna olyan súlyosak. A mezőgazdaság gépesítése azonban — bár a háború előtti álla-

potokhoz képest jelentős a fejlődés — a munkaerő ilyen nagymértékű és gyors elszívását nem pótolhatta. Természetesen a város nagyobb kultúrfoka, az iparban és az építőiparban elérhető magasabb kereseti színvonal mindig gyakorol bizonyos szívóhatást. Ezekben az években azonban a parasztságra rott túlzott terhek, a mezőgazdasági termelészövetkezetek szervezésében az önkéntesség és a fokozatosság helyett gyakran adminisztratív módszerek alkalmazása stb. voltak a főbb okai annak, hogy a falut a parasztság — s hozzá kell tenni, hogy elsősorban a fiatalság — ilyen rövid idő alatt, ilyen nagy tömegekben elhagyta.

Meg kell mondani, hogy a most végzett s elhelyezkedésre váró falusi fiatalok részéről még ma, sokkal helyesebb mezőgazdasági politika folytatása mellett is igen erőteljes törekvés tapasztalható a városokban, de főleg a fővárosban való elhelyezkedésre. Egy-egy budapesti álláshirdetésre tömegesen kéri áthelyezésüket falusi fiatalok, elsősorban a mezőgazdasági megyékből. A Hajdú-Bihar és Szolnok megyében szerzett tapasztalatok szerint a mezőgazdasági lakosságú községek most végző VIII. osztályos tanulóinak igen jelentős része nem kíván mezőgazdasági munka végzésére otthon maradni, az általános iskolát végző fiatalok — más vidéki fiatalokhoz hasonlóan — az iparban (a továbbtanulók elsősorban a gépipari technikumban) szeretnének elhelyezkedni.

1953-ban a termelés ütemének elsősorban a nehéziparban elhatározott csökkentése — a nem-mezőgazdasági ágazatokban az eddiginél lényegesen kisebb munkaerőszükségletet támasztva — változásokat idézett elő a keresőknek a foglalkoztatás két fő területe (mezőgazdaság — nem mezőgazdaság) szerinti megoszlásában. 1955-ben a korábbi évek 40—60 000 főnyi távozásával szemben már csak 20—22 000 fő kereső távozott a mezőgazdaságból más népgazdasági ágakba. 1956-ban pedig — a begyűjtés eltörlésének, a termelészövetkezeti mozgalom fejlesztésében alkalmazott új gyakorlati módszereknek, általában a paraszti gazdálkodás egyre biztatóbb távlatait ígérő helyes agrárpolitikának szemmel látható következményeként — fordulat következett be. 1956 végéig már mintegy 40 000 fő tért vissza más népgazdasági ágakból a mezőgazdaságba, 1957-ben pedig a folyamat tovább folytatódott.

A keresők száma a foglalkoztatás két fő területe szerint 12. tábla
(év eleji adatok)

Év	A mezőgazdasági	A nem-mezőgazdasági	Az összes	A mezőgazdasági	A nem-mezőgazdasági
	keresők száma (ezer fő)			keresők az összes keresők százalékában	
1949.....	2138	1772	3910	54,7	45,3
1950.....	2105	1972	4077	51,6	48,4
1951.....	2082	2143	4225	49,3	50,7
1952.....	2053	2253	4306	47,7	52,3
1953.....	1934	2415	4349	44,5	55,5
1954.....	1910	2490	4400	43,4	56,6
1955.....	1952	2518	4470	43,7	56,3
1956.....	1991	2512	4503	44,2	55,8
1957.....	2032	2408	4440	45,8	54,2

Végeredményben a keresők számának kilenc év alatti 590 000 főnyi növekedése a munkaerőnek a falu és a város közötti jelentős átcsoportosulása mellett következett be.

Az agrárpolitikában, közelebbről a termelőszövetkezeti mozgalom fejlesztésével kapcsolatos gyakorlati munkában bekövetkezett többszöri módosulást igen szemléletesen ábrázolják a mezőgazdasági keresőknek az 1949. évi 0,5 százalékkal szemben egyes években kb. 15—20 százalékát is kitevő termelőszövetkezeti tagok számára vonatkozó adatok.

13. tábla
A termelőszövetkezetek taglétszáma
(év eleji adatok)

Év	A termelőszövetkezeti tagok száma		
	ezer fő	az összes mezőgazdasági keresők százalékában	az előző időszaki létszám százalékában
1949.....	10,0	0,5	—
1950.....	36,4	1,7	364,0
1951.....	119,5	5,7	328,3
1952.....	310,5	15,1	259,8
1953.....	369,2	19,1	118,9
1954.....	250,0	13,1	67,7
1955.....	230,0	11,8	92,0
1956.....	305,5	15,3	132,8
1957.....	119,3	5,9	39,1
1958.....	155,8	7,8	130,6

A mezőgazdaság állami szektorában foglalkoztatott munkások és alkalmazottak száma összességében nem ingadozott annyira, mint akár a magán-, akár a szövetkezeti szektorban dolgozók száma, jóllehet különösen a gépállomásokon igen nagy volt a munkaerőhullámozás (1955-ben például a traktorvezetőknek közel 70 százaléka cserélődött ki), nem alakult ki számottevő törzsgárda (az 1955. december 31-i traktoros állományban például csak alig több, mint 20 százaléka dolgozott három vagy annál több évet jelenlegi munkahelyén).

14. tábla
A mezőgazdaság állami szektorában foglalkoztatottak évi átlagos száma

Év	A munkások és alkalmazottak száma				Összesen
	az állami gazdaságokban	a gépállomásokon	az erdőgazdaságokban	a szakkivállalatoknál	
	ezer fő				
1949.....	32	6	35	6	79
1950.....	91	18	40	11	160
1951.....	125	31	39	18	213
1952.....	181	33	41	5	260
1953.....	229	35	48	4	316
1954.....	238	40	47	6	331
1955.....	228	38	48	6	320
1956.....	224	42	48	5	319
1957.....	199	30	48	8	285

A nemzetközi adatokkal kapcsolatban már korábban is elmondott fenntartásokkal — mindössze hozzávetőleges tájékoztatás céljából — a mezőgazdasági keresőknek az összes keresőkön belüli arányát illetően közlök néhány nemzetközi adatot.

*A gazdaságilag aktív népességből
a mezőgazdaságban dolgozók aránya százalékban**

Ország	Százalék
Ausztria (1951)	32,2
Egyesült Királyság (1951)	5,1
Franciaország (1954)	27,7
Hollandia (1947)	19,3
Jugoszlávia (1953)	66,0
Lengyelország (1950)	57,2
Magyarország (1957)	45,8
Német Demokratikus Köztársaság (1946)	29,2
Német Szövetségi Köztársaság (1950)	23,2
Olaszország (1956)	32,8
Svájc (1950)	16,5
Svédország (1950)	20,3
Egyesült Államok (1950)	12,2
Kanada (1957)	14,8
Japán (1955)	41,7

* A forrást lásd a 11. táblánál.

*

A nem-mezőgazdasági ágazatokban foglalkoztatott keresők számának nyolc év alatti 636 000 fős növekedéséből igen jelentős részt (hozzávetőlegesen 300—330 000 főt) tesz ki a munkásosztályhoz tartozó keresők¹ számának növekedése.

*A munkásosztályhoz tartozó keresők száma
(évi átlagos létszám)*

Év	Ezer fő
1938.	712
1949.	944
1950.	1073
1954.	1271
1955.	1280
1956.	1250
1957.	1270

Bár a munkásosztályhoz tartozó keresők számának fenti adatai csak tájékoztató jellegűek, e számok mutatta növekedés önmagában is jelzi (különösen, ha az 1938—1949 közötti növekedést is figyelembe vesszük), hogy a munkásosztály soraiba az elmúlt évtizedben milyen nagymértékben kerültek korábban nem munkásként dolgozók, vagy esetleg olyanok, akik korábban egyáltalán nem dolgoztak.

Összefoglaló adatok a munkásosztály rétegződésére vonatkozóan nem állnak rendelkezésre. A Központi Statisztikai Hivatal által ilyen szempontból megvizsgált 18, különböző iparcsoportokhoz tartozó vállalat mintegy 60 000 munkásáról felvett adatok azonban a helyzet illusztrálására alkal-

¹ A munkásosztályhoz tartozó keresők becsült száma magában foglalja általában a bérből élő fizikai dolgozókat (a munkás, kisegítő stb. állományesoporthól), nem tartalmazza a mezőgazdasági munkások és a háztartási alkalmazottak adatait.

masak. 1954. január 31-én minden megfigyelt száz munkás közül 60 1949. január 1-én is munkás volt, közel 13 azelőtt a mezőgazdaságban dolgozott, és szintén 13 azoknak a száma — az iskolából kijött, munkássá lett fiatalokat nem számítva — akik korábban nem dolgoztak.

Az 1954. január 31-én megfigyelt 18 iparvállalat munkásainak 1949. január 1-i foglalkozásuk szerinti százalékos megoszlása a következő

Foglalkozás	Százalék
Munkás	60,0
Paraszt	12,9
Alkalmazott	2,5
Önálló	1,7
Iskolás	9,8
Nem dolgozó férfi	3,3
Nem dolgozó nő	9,8
Összesen	100,0

A munkások számának ilyen mértékű rohamos emelkedése a termelés (elsősorban mennyiségi) növelése terén jelentkező pozitívumok mellett kétségkívül negatívumokkal is járt.

A nagytömegű, iparilag képzetlen munkaerőnek az iparba áramlása túlzott feladatot rótt a kiképzésre (tanulóiidő csökkentése, nagymértékű át-képzési akciók stb), a gazdálkodásra, s hozzájárult a termelékenység, a minőség, a munkafegyelem romlásához. A nagy számban jelentkező munkaerő mellett a termelés növelését elsősorban ugyanis nem a technika fejlesztéséből adódó termelékenység emelése útján biztosítottuk. Nem vált igénynyé minden téren a munkaerő ésszerű foglalkoztatása. A munkaerő-felhasználás jelentős pazarlással járt. A termelés egyenetlensége miatt az üzemek nagy tartaléklétszámokat tartottak (kapun belüli munkanélküliség), s emellett a foglalkoztatás intenzív növeléseként erősen emelkedtek a túlórázások, vasárnapi műszakok stb. Ugyanakkor elsősorban a nehéz fizikai munkák területén már az első időszakban is állandó munkaerőhiánnyal kellett megküzdenünk, melyet még az említett nagyarányú mezőgazdasági munkaerőforrás sem tudott kielégíteni, nem kismértékben amiatt, hogy a nehéz munkát a munkakörülményekben, a bérezésben nem emeltük ki eléggé. A minden oldalon jelentkező nagy munkaerőszükséglet s az igen eltérő munkakörülmények következtében nagyméretű munkaerővándorlás alakult ki (elsősorban a bányászatban és az építőiparban), amelyet az egyes időszakokban hozott, átmeneti adminisztratív intézkedések csak kisrészben voltak képesek csökkenteni.

*

A nem-mezőgazdasági ágazatokban foglalkoztatottak száma túlnyomó részben az iparban és az építőiparban növekedett. Az iparban és az építőiparban foglalkoztatottak száma 1949 és 1957 között több mint félmillióval nőtt. A többi fontosabb ágazatban a létszámnövekedés nem éri el külön-külön a 100 000 főt. (1957-ben a közlekedésben 72 000, a kereskedelemben 86 000, az államigazgatásban, az egészségügyi és a kulturális stb. intézményeknél 76 000 fővel dolgoztak többen az 1949. évi létszámnál.)

A foglalkoztatottak évi átlagos száma néhány ágazatban*

15. tábla

Év	Az iparban	Az építő- iparban	A közlekedés- ben	A kereskede- lemben	Az állam- igazgatási, egészségügyi, kulturális stb. intézményekben
1949.....	782	112	171	193	191
1950.....	814	218	176	214	206
1951.....	871	269	191	231	230
1952.....	957	306	212	237	250
1953.....	1054	304	226	244	262
1954.....	1123	254	232	270	280
1955.....	1139	230	234	274	280
1956.....	1159	242	243	282	281
1957.....	1191	242	243	279	267

* A vállalatoknál foglalkoztatott ipari, kereskedelmi stb. tanulókkal és bedolgozókkal együtt.

*

Az iparban foglalkoztatottak számának több mint 400 000 főt kitevő növekedése az állami iparban foglalkoztatott munkások és alkalmazottak, továbbá a szövetkezeti tagok és alkalmazottak létszámának több mint 500 000 főnyi növekedéséből és a magánkisiparban dolgozók számának több mint 110 000 főnyi csökkenéséből tevődött össze.

Ez a vizsgált évek végeredményében jelentkező változás azonban nem egyenletes fejlődés következménye volt. A vizsgált 9 év — a változások ütemét illetően is — két egymással ellentétes jellegű időszakra osztható fel.

Az első időszakban — ez az első ötéves terv beindításának, majd fel-emelésének időszaka —, 1949 és 1953 között az állami iparban foglalkoztatott munkások és alkalmazottak számának növekedése (évenként 80—100 000 fő), valamint a magánkisipar jóformán teljes kiszorítása (a magánkisiparosoknak és alkalmazottainak száma a négy év alatt több mint 180 000 fővel csökkent) rohamos gyorsasággal következett be. Ugyanezen időszak alatt a szövetkezeti ipar fejlődése viszonylag vontatott volt (a szövetkezeti tagok és alkalmazottak számának növekedése nem érte el a 80 000 főt).

Az iparban foglalkoztatottak évi átlagos száma

16. tábla

Év	Az iparban foglalkoztatot- tak összesen	Ebből		
		az állami ipar- ban foglalkoz- tatott munká- sok és alkal- mazottak	a szövetkezeti tagok és alkal- mazottak	a magán- kisiparosok és alkalma- zottak
száma (ezer fő)				
1949.....	782	547	11	224
1950.....	814	644	13	157
1951.....	871	745	30	96
1952.....	957	843	63	51
1953.....	1054	925	89	40
1954.....	1123	949	107	67
1955.....	1139	933	117	89
1956.....	1159	952	120	87
1957.....	1191	942	138	111

A második időszakban — erre az időszakra esik az ipar, különösen a nehézipar szerepéről, fejlődési üteméről vallott különböző nézetek hosszabb-rövidebb ideig tartó vitája, majd 1956 végén, 1957 elején a nagyszámú külföldre távozás — az állami iparban foglalkoztatottak száma alig növekedett (egyes években csökkent), ugyanakkor a keresők száma a szövetkezeti iparban, s valamivel nagyobb mértékben a magánkisiparban (ez utóbbi kisebb visszaesésekkel) jelentősen emelkedett.

Az állami iparban foglalkoztatott munkások és alkalmazottak számának 1949 és 1957 közötti mintegy 400 000 főnyi növekedéséből közel kétharmad rész (254 000 fő) a nehéziparra, egynegyed rész (103 000 fő) a könnyűiparra, közel 10 százaléka (38 000 fő) az élelmiszeriparra esik. Ezzel az 1957. évi létszám a nehéziparban 72, a könnyűiparban 78, az élelmiszeriparban 61 százalékkal volt több, mint az 1949. évi.

A nehéziparban bekövetkezett növekedésnek csaknem a fele két iparcsoportra: a bányászatra és a gépgyártásra esett (57 000—57 000 fő). 20 000 és 30 000 fő között volt a növekedés a vas-, acél- és fémgyártásban (24 000 fő), a villamosgépiparban (26 000 fő), a vas- és fémtömegcikkiparban (20 000 fő) és az építőanyagiparban (26 000 fő). A vegyiparban 15 000, a műszeriparban 14 000, a villamosenergiaiparban csak 11 000 fő volt a létszámnövekedés. A könnyűiparban a legnagyobb létszámnövekedés a ruházati iparban (37 000 fő) volt. A textiliparban foglalkoztatottak száma 1949 és 1957 között 22 000 fővel nőtt. 1949-hez képest az iparban egyetlen iparcsoportban (a nyomdaiparban) csökkent a foglalkoztatottak száma.

17. tábla

A munkások és alkalmazottak évi átlagos száma az állami iparban*

Megnevezés	1949.	1950.	1951.	1952.	1953.	1954.	1955.	1956.	1957.	1957. év az 1949. év százaléká- ban
	évben, ezer fő									
Nehézipar	353	422	506	581	641	633	614	636	607	172,0
ebből:										
Bányászat	71	75	85	98	114	121	122	125	128	180,3
Vas-, acél- és fémgyártás	46	52	60	67	74	78	76	76	70	152,2
Gépgyártás	100	121	152	172	185	177	164	171	157	157,0
Villamosgépipar.....	29	37	44	50	53	52	53	56	55	189,7
Műszeripar	6	9	14	18	20	20	20	21	20	333,3
Vas- és fémtömegcikkipar	22	32	48	59	63	56	48	47	42	190,9
Villamosenergiaipar ...	18	19	20	21	25	25	27	29	29	161,1
Építőanyagipar	33	46	50	58	67	63	62	65	59	178,8
Vegyipar	24	27	29	33	34	35	36	38	39	162,5
Gumi- és műanyagfeldol- gozó ipar	4	4	4	5	6	6	6	8	8	200,0
Könnyűipar	132	158	173	184	195	217	221	217	235	178,0
ebből:										
Faipar	11	14	19	22	24	24	23	23	24	218,2
Papíripar	6	6	6	6	6	7	7	6	6	100,0
Nyomdaipar	13	16	14	12	12	12	12	12	11	84,6
Textilipar	78	88	92	95	93	96	97	95	100	128,2
Bőr- és szőrmeipar.....	5	5	5	5	6	6	6	6	7	140,0
Ruházati ipar	18	27	35	40	42	49	51	51	55	305,6
Vegyesipar	1	2	2	4	12	23	25	24	31	3100,0
Élelmiszer-, ital- és do- hánygyártás	62	64	66	78	89	99	98	99	100	161,3
<i>Állami ipar összesen</i>	<i>547</i>	<i>644</i>	<i>745</i>	<i>843</i>	<i>925</i>	<i>949</i>	<i>933</i>	<i>952</i>	<i>942</i>	<i>172,2</i>

* Bedolgozókkal és ipari tanulókkal együtt.

Mint ahogyan az ipar egészében, úgy egyes területein sem volt a fejlődés egyenletes. A gépgyártásban foglalkoztatottak száma például, mely kezdetben rohamosan emelkedett (az emelkedés 1953-ig 85 000 fő volt), a vizsgált időszak második felében hullámszórt, s végeredményben 1953-hoz képest közel 30 000 fővel csökkent. (Jellemző, hogy a gépgyártásban foglalkoztatottak száma az egész iparon belül 1949-ben 12,8, 1953-ban 17,6, 1957-ben pedig csak 13,2 százalékot tett ki.)

Az iparban foglalkoztatottak létszámának növekedése természetesen összefügg azzal, hogy például az 1950—1954. évek között beruházásokra fordított 67,4 milliárd forint jelentős részét, 29,8 milliárd forintot (44,2%) az iparba fektették be. (Ebből a nehéziparra 27,4 milliárd forint, 40,8 százalék jutott.) Az ipari beruházásokból az első ötéves terv idején üzembehelyezett 75 vállalat építésére fordított összegek mintegy 35—40 000 fő (ebből 28 300 munkás) részére teremtettek új munkaalkalmat.

*

Összefüggésben az ötéves terv hatalmas arányú építési — beruházási programjával a foglalkoztatottság terén az építőiparban volt a fejlődés a legrohamosabb.

A nagyszabású, gyorsütemű fejlődés azonban — a közben jelentkezett kétségtelen pozitívumok mellett — magával hozta főként a mezőgazdaságból és a toborzások útján egyéb helyekről jött, túlnyomó többségében képzetlen munkaerő igen nagy mértékű fluktuációját. (Volt negyedév — például 1951. harmadik negyedéve —, amikor a minisztériumi építőipari létszám több mint 40 százaléka kicserélődött.) Ennek többek között a munkamorál gyengülésére, a munka minőségének romlására s nem utolsósorban az építkezések költségeinek emelkedésére gyakorolt hatása közismert.

Az állami építőiparban foglalkoztatottak száma 1949-ről 1950-re több, mint kétszeresére, 1951-re több mint háromszorosára emelkedett. 1952-ben és 1953-ban a növekedés tovább folytatódott (ha ekkor már nem is ilyen rendkívül nagy ütemben), miközben a magánépítőipar majdnem teljes felszámolása is befejezést nyert. Ezekben az években alakultak meg a nagy munkáslétszámmal dolgozó hatalmas magas- és mélyépítőipari trösztök (melyeket azután zömmel az 1954—1955. években megszüntettek), a 23—25 000 fővel dolgozó szak- és szerelőipari vállalatok, s jött létre az állami tervező intézetek kb. 14 000 főt foglalkoztató szervezete. Ezzel a magyar építőipar a második világháborút megelőző idők kézműves, idényjellegű kisiparából² lényegében nagyiparrá fejlődött, mely — többé-kevésbé biztosítva a nagyüzemi termelés előfeltételeit — a beruházási tevékenységnek kb. kétharmadát valósította meg.

1953-ban — hasonlóan az iparhoz — az építőipar területén is megszűnt a foglalkoztatottak számának további növekedése, sőt mintegy 50—80 000 fővel csökkent az építőiparban dolgozók száma. A magánépítőiparosok és alkalmazottaik száma viszont 1953-tól kezdve ugrásszerűen emelkedett. Számuk 1957-ben meghaladta még az 1949. évit is.

² 1930-ban a mintegy 25 000 építési vállalat (vállalkozó) közül 15 000 dolgozott segéd nélkül, és mindössze 321 foglalkoztatott, bár — minthogy télen nem nagyon építkeztek — azt sem egész évben, tíznél több segédet.

Az építőiparban foglalkoztatottak évi átlagos száma

18. tábla

Év	Az állami építőiparban				Az építőipari szövetkezetekben	A magánépítőiparban	Az építőiparban összesen
	összesen	ebből:					
		a kivitelező építőiparban	a tervező-intézetekben	a gép-kölcsönző vállalatoknál			
foglalkoztatottak átlagos száma (ezer fő)							
1949.....	79	73	6	—	—	33	112
1950.....	198	189	9	—	—	20	218
1951.....	254	243	11	—	—	15	269
1952.....	290	275	13	2	8	8	306
1953.....	285	268	14	3	11	8	304
1954.....	216	199	14	3	13	25	254
1955.....	191	177	12	2	13	26	230
1956.....	203	189	13	1	15	24	242
1957.....	191	180	11	—	16	35	242

A foglalkoztatottak száma a legkisebb mértékben (1949 és 1957 között 72 000 fővel) a közlekedésben növekedett, s a foglalkoztatottság terén a legkiegyensúlyozottabban fejlődő ágazat a közlekedés volt.

Az ötéves terv jelentősen megnövekedett teherszállítási igényeket támasztott. Ezeknek az igényeknek a kielégítését azonban elsősorban nem a foglalkoztatottak számának emelésével, hanem a vasúti és autóközlekedés bizonyos mérvű, bár a szükségletet nem egészen kielégítő korszerűbbé tételével, a gördülőállomány növelésével, a közutak és hidak rendbehozatalával igyekeztünk elérni. Az 1949 és 1954 között beruházásokra költött összegből 8,6 milliárd forint (12,7%) jutott a közlekedés fejlesztésére. Ebből a túlméretezettnek nem nagyon nevezhető összegből több mint 50 százalékot (4,7 milliárd forintot) költöttünk a vasúti közlekedésre, valamint a közutak és hidak minőségének javítására, korszerűsítésére, új hálózatok létesítésére.

A közlekedésben foglalkoztatottak évi átlagos száma

19. tábla

Év	az állami közlekedésben						A közlekedési szövetkezetekben	A magánközlekedésben	A közlekedésben összesen
	összesen	ebből:							
		a vasúti	a vízi	a légi	a közúti	a postánál			
foglalkoztatottak átlagos száma (ezer fő)									
1949...	160,1	105,5	1,3	0,4	22,1	30,8	0,1	11,0	171,2
1950...	166,8	103,4	3,0	0,5	27,7	32,2	0,1	9,0	175,9
1951...	185,6	108,0	3,0	0,6	37,9	36,1	0,1	5,0	190,7
1952...	208,6	112,6	3,3	0,6	53,7	38,4	0,1	3,0	211,7
1953...	225,1	119,4	3,4	0,6	63,1	38,6	0,2	1,0	226,3
1954...	230,0	120,8	3,3	0,6	66,0	39,3	0,7	1,0	231,7
1955...	231,9	122,1	3,5	0,7	65,6	40,0	0,9	1,0	233,8
1956...	240,6	127,3	4,0	0,7	68,1	40,5	1,3	1,0	242,9
1957...	240,6	124,0	4,1	0,7	71,3	40,5	1,1	1,0	242,7

Ami a foglalkoztatottság terén a közlekedés egyes szakmai ágazatait illeti, itt már nem volt olyan egyenletes a fejlődés: 1949 és 1957 között igen nagymértékben, több mint háromszorosára nőtt a közúti és a vízi közlekedésben, közel kétszeresére a légi közlekedésben foglalkoztatottak száma, ugyanakkor amikor például a közlekedésben foglalkoztatottaknak még ma is közel felét kitevő vasúti közlekedésben dolgozók számának emelkedése a 20 százalékot sem érte el.

A közlekedési szövetkezetekben dolgozók száma elhanyagolható, akár csak az 1953-ra gyakorlatilag felszámolt önálló fuvarosoké.

*

A kereskedelemben foglalkoztatottak számának növekedése 1949 és 1957 között majdnem elérte a 90 000 főt.

A közel 90 000 főnyi növekedés az állami kereskedelemben foglalkoztatottak számának 136 000 főnyi és a földművesszövetkezeti szervezetben dolgozók számának 48 000 főnyi növekedéséből, valamint a magánkereskedők és alkalmazottaik számának közel 100 000 főnyi csökkenéséből tevődött össze. A magánkereskedelem államosítása 1953-ig gyakorlatilag befejeződött. Az azóta eltelt években a magánkereskedők száma azonban — hasonlóan a magánszektor többi foglalkozásaihoz — némileg nőtt.

20. tábla

A kereskedelemben foglalkoztatottak évi átlagos száma

Év	A kereskedelemben összesen	Ebből :		
		az állami kereskedelemben	a földművesszövetkezeti szervezetekben	a magánkereskedelemben
foglalkoztatottak átlagos száma (ezer fő)				
1949.....	193	56	25	112
1950.....	214	93	42	79
1951.....	231	129	50	52
1952.....	237	161	55	21
1953.....	244	191	50	3
1954.....	270	212	51	7
1955.....	274	203	61	10
1956.....	282	204	68	10
1957.....	279	192	73	14

A szocialista (állami és földművesszövetkezeti) kereskedelemben foglalkoztatottak számának 1950 és 1957 közötti növekedése zömmel a bolti kiskereskedelemre, főként pedig a vendéglátóiparra esik. (Ez utóbbi területen a foglalkoztatottak száma az említett időszak alatt 3,5-szeresére emelkedett.)

Ilyen körülmények között érthető, hogy — bár a kereskedelemben a többi népgazdasági ágakhoz képest szembeszökően kevés a fiatal és sok az idős, s bizonyos kiöregedési folyamat játszódik le — igen nagy (a bolti kiskereskedelemben 39,1, a vendéglátóiparban 58,7 százalék) azoknak az üzletvezetőknek és eladóknak az aránya, akik öt évnél is rövidebb szakmai gyakorlattal rendelkeznek.

1950 és 1957 között a kül- és nagykereskedelemben foglalkoztatottak száma gyakorlatilag alig változott.

A szocialista kereskedelemben foglalkoztatottak
évi átlagos száma

21. tábla

Év	A szocialista kereskedelemben összesen	Ebből:					
		a külkereskedelemben	a nagykereskedelemben	a bolti kiskereskedelemben	a vendéglátó és üzemi-étkeztetési vállalatokban	a felvásárlásban	a készletező vállalatokban
foglalkoztatottak átlagos száma (ezer fő)							
1949.....	81
1950.....	135	5	23	46	17	35	.
1951.....	179	5	22	62	27	46	4
1952.....	216	5	21	73	38	57	7
1953.....	241	5	24	82	48	59	9
1954.....	263	6	24	91	57	61	10
1955.....	264	5	24	92	57	60	12
1956.....	272	6	24	93	60	58	13
1957.....	265	6	23	94	61	49	12

*

Az állami költségvetésből gazdálkodó (államigazgatási, egészségügyi, kulturális stb.) intézményekben foglalkoztatottak száma, mely a felszabadulás előtti időkben egyik évről a másikra alig változott, a legutóbbi évtizedben jelentős mértékben növekedett, s 1957-ben a keresőknek mintegy 6 százalékát tette ki. 1930-hoz viszonyítva ez a közalkalmazottak számának megkétszereződését jelenti. A létszámemelkedés főleg a három éves terv befejezésének és az ötéves terv beindulásának időpontjára esik, egyrészt az egyes szakfeladatok (például oktatás, egészségügy stb.) teljes államosítása, másrészt a helyi igazgatás 1950-ben végrehajtott gyökeres átalakítása — a tanácsi apparátus létrehozása — következtében.

Az államigazgatási, az egészségügyi, a kulturális stb.
intézményekben foglalkoztatottak évi átlagos száma

22. tábla

Év	Összes	Ebből:		A központi szervek az összes százalékában
		központi szerveknél	helyi (tanácsi)	
foglalkoztatottak száma, ezer fő				
1930*.....	127	.	.	.
1943*.....	138	70	68	50,7
1949.....	191	.	.	.
1950.....	206	76	130	36,9
1951.....	230	78	152	33,9
1952.....	249	88	161	35,3
1953.....	261	96	165	36,8
1954.....	280	99	181	35,4
1955.....	280	98	182	35,0
1956.....	281	96	185	34,2
1957.....	267	82	185	30,7

* Első negyedévi adat.

Míg korábban az ún. közalkalmazottaknak több, mint a fele központi szerveknél (minisztériumoknál, országos hatóságoknál és ezek közvetlen irányítása alatt álló intézményeknél) volt alkalmazásban, a tanácsok megalakulása után bizonyos fokú decentralizáció történt. Később azonban újra megindult a központi szervek súlyának viszonylagos emelkedése: a központi szerveknél 1954-ben az 1950. évinél 30 százalékkal többen dolgoztak.

Az állami költségvetésből gazdálkodó intézményekben foglalkoztatott mintegy 270 000 főnek kb. egyötöde az igazgatási apparátusban (minisztériumoknál, tanácsoknál) egynegyede az egészségügyi és szociális intézményekben és majdnem a fele a kulturális szerveknél dolgozik.

A központi szerveken belül a legfelsőbb irányító apparátus dolgozóinak (minisztériumok és országos főhatóságok) létszáma az elmúlt évtizedben erősen felduzzadt, s egyes években sokkal jobban nőtt, mint az állami költségvetésből gazdálkodó szervek összlétszáma. Különösen nagymértékben növekedett a létszám a nehézipari minisztériumoknál.

Az igazgatási apparátusban dolgozók száma a vizsgált időszak első éveiben — az igazgatási szervezet igen gyakori átalakítása miatti rendkívül nagyfokú fluktuáció közepette — jelentős mértékben emelkedett. A túlzott központosítás nem elhanyagolható megterhelést jelentett az országnak. Ezt felismerve már 1954 végén, majd 1955-ben és 1956-ban, legutóbb pedig 1957 elején a tervezési, a számviteli és általában az adminisztrációs munkák egyszerűsítésével, egyes feladatoknak decentralizálásával kapcsolatban hozott kormányhatározatok számos intézkedést tartalmaztak mind az államigazgatási szervek, mind a vállalatok nem-termelő munkakörben foglalkoztatott dolgozói létszámának csökkentésére.

Az 1956 és 1957 között mutatkozó létszámcsökkenés az államigazgatásban nagyobb volt, mint a vizsgált ágazat egészénél, a kulturális és szociális ágazatokban viszont nőtt valamivel a foglalkoztatottak száma.

Az 1957. június 30-i tényleges létszám a központi igazgatásban 16 021 (55,2%), a tanácsi apparátusban 5855 (12,6%), összesen 21 876 fővel (28,9%) volt alacsonyabb, mint az 1956. december 31-i engedélyezett létszám.

A ténylegesen elbocsátottak száma ennél jóval kevesebb volt, mint-hogy a betöltetlen állások száma — az illegális külföldre távozások miatt — az egyébként szokásosnál feltehetően jóval magasabb volt. Az elbocsátások legnagyobb mértékben a legidősebb korosztályba tartozók mellett első sorban azokat érintették, akiknek az államigazgatásban a legkevesebb szolgálati idejük volt, továbbá általában az alacsonyabb képzettséggel rendelkezőket és zömmel az adminisztrációs feladatokat ellátókat (az ún. ügyellátókat).

A helyi szervek közül a megyei és a járási tanácsokban nagyobb mértékű volt a létszámcsökkentés, mint a községekben. Így a különböző fokú tanácsokban dolgozók létszámának aránya kedvezőbb lett, mint 1956-ban volt. Ekkor ugyanis — a még ezen a szinten is mutatkozott központosítás következtében — egy-egy járási tanácsban többen dolgoztak mint az irányítása alatt álló községek tanácsaiban együttesen.

*

A keresők számának nyolc év alatti 530 000 főnyi növekedése a szocialista szektorban dolgozó keresők számának 1 459 000 fős növekedé-

séből és — az 1953 óta bizonyos visszaesésekkel tarkított emelkedés ellenére — a magánszektorban dolgozók számának 929 000 fős csökkenéséből tevődött össze.

A szocialista szektor keresőinek aránya már az ötéves tervidőszak első éveiben jelentősen megnövekedett: az 1949. január 1-i 29,9 százalékról 1953. január 1-re 67,2 százalékra.

1953 júniusa után — mint erre már rámutattam — ismét nagyobb tér nyílt a magánszektorban: jelentős számban kiléptek a mezőgazdasági termelőszövetkezetekből, több tízezer paraszt visszatért korábban elhagyott földjét művelni, több mint 100 000 fő ipari önálló lett.

A szocialista szektor keresőinek részaránya az 1953—1954. évi csökkenés után — nem kis részben a mezőgazdasági termelőszövetkezeti mozgalom 1955. évi erőltetett fejlesztésének következtében — 1956. január 1-re — ha kisebb mértékben is — újból emelkedett.

Az 1956. és az 1957. január 1-e közötti változásokat az jellemzi, hogy míg az összkeresők száma több mint 60 000 fővel csökkent, a szocialista és a magánszektor között a magánszektor javára jelentős átcsoportosulás ment végbe.

A keresők száma társadalmi szektorok szerint
(év eleji létszám)

23. tábla

Év	Keresők száma (ezer fő)			A szocialista	A magán-
	a szocialista	a magán-	összesen	szektor keresőinek száma az összes keresők százalékában	
	szektorban				
1949.....	1170	2740	3910	29,9	70,1
1950.....	1529	2548	4077	37,5	62,5
1951.....	1959	2266	4225	46,4	53,6
1952.....	2569	1737	4306	59,7	40,3
1953.....	2925	1424	4349	67,3	32,7
1954.....	2929	1471	4400	66,6	33,4
1955.....	2887	1583	4470	64,6	35,4
1956.....	2966	1537	4503	65,9	34,1
1957.....	2629	1811	4440	59,2	40,8

A mezőgazdaságon kívüli másik négy termelő ágazatban — az ipar, az építőipar, a közlekedés és a kereskedelem területén — a magánszektor 1953-ra gyakorlatilag megszűnt. Ezekben az ágazatokban az összes foglalkoztatottnak 1949-ben együttesen még 30 százalékát kitevő magánszektor 1953-ra 2,8 százalékra zsugorodott. 1953 után — az 1955. évi kisebb visszaesés mellett — a magánszektorban dolgozók száma és aránya növekedett. (Lásd a 24. táblát.)

1949 és 1953 között a magánszektorban dolgozók számán belül — a magánkisiparosok alkalmazott-tartására vonatkozóan fennálló korlátozások következtében — az alkalmazottak száma nagyobb mértékben csökkent, mint az önálló kisiparosoknak és kiskereskedőknek a száma. 1954-ben és különösen 1957-ben azonban az önálló kisiparosok, kiskereskedők és fuvarosok száma kisebb mértékben nőtt, mint alkalmazottaik száma.

24. tábla

**A termelő ágazatokban foglalkoztatottak százalékos megoszlása
társadalmi szektorok szerint***

(évi átlagos létszámok alapján)

Megnevezés	1949.	1950.	1951.	1952.	1953.	1954.	1955.	1956.	1957.
	évben								
Ipar	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
ebből :									
állami	69,9	79,1	85,5	88,1	87,8	84,5	81,9	82,1	79,1
szövetkezeti	1,4	1,6	3,5	6,6	8,4	9,5	10,3	10,4	11,6
magán	28,7	19,3	11,0	5,3	3,8	6,0	7,8	7,5	9,3
Építőipar	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
ebből :									
állami	70,5	90,8	94,4	94,8	93,8	85,0	83,0	83,9	78,9
szövetkezeti	—	—	—	2,6	3,6	5,1	5,7	6,2	6,6
magán	29,5	9,2	5,6	2,6	2,6	9,9	11,3	9,9	14,5
Közlekedés	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
ebből :									
állami	93,5	94,8	97,3	98,5	99,5	99,3	99,2	99,1	99,1
szövetkezeti	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,3	0,4	0,5	0,5
magán	6,4	5,1	2,6	1,4	0,4	0,4	0,4	0,4	0,4
Kereskedelem	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
ebből :									
állami	29,0	43,5	55,9	67,9	78,3	78,5	74,1	72,3	68,8
szövetkezeti	13,0	19,6	21,6	23,2	20,5	18,9	22,3	24,1	26,2
magán	58,0	36,9	22,5	8,9	1,2	2,6	3,6	3,6	5,0
Négy, ágazat együtt	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
ebből :									
állami	66,9	77,5	84,1	87,8	89,0	85,5	83,1	83,1	80,1
szövetkezeti	2,9	3,9	5,1	7,4	8,2	9,2	10,2	10,6	11,7
magán	30,2	18,6	10,8	4,8	2,8	5,3	6,7	6,3	8,2

* Mezőgazdaság nélkül.

25. tábla

Az önállók és alkalmazottaik átlagos száma*

Év	Az önállók és alkalmazottak összes	Ebből :		az összes százalékában
		az önálló kisiparosok, kis-kereskedők és fuvarosok	a magánszektorban dolgozó munkások és alkalmazottak	
		száma, ezer fő		
1949.....	380	264	116	30,5
1950.....	265	198	67	25,3
1951.....	168	144	24	14,3
1952.....	83	74	9	10,8
1953.....	52	48	4	7,7
1954.....	100	83	17	17,0
1955.....	126	106	20	15,9
1956.....	122	103	19	15,6
1957.....	161	123	38	23,6

* A mezőgazdaság és az ún. egyéb nem termelő ágazatok nélkül.

A magánszektor vizsgált területein a dolgozók száma ágazonként a következőképpen alakult.

A magánszektorban dolgozók átlagos száma ágazonként*

26. tábla

Év	A magánkisiparban		A magánépítőiparban		Önálló fuvarosok és alkalmazottaik száma	A magánkereskedelemben dolgozók száma	
	dolgozók száma					összesen	ebből : önállók
	összesen	ebből : önállók	összesen	ebből : önállók			
ezer fő							
1949.....	224	157	33	20	11	112	79
1950.....	157	115	20	15	9	79	61
1951.....	96	79	15	13	5	52	48
1952.....	54	45	8	7	3	21	20
1953.....	40	37	8	7	1	3	3
1954.....	67	61	25	14	1	7	7
1955.....	89	79	26	17	1	10	9
1956.....	87	77	24	15	1	10	10
1957.....	111	90	35	19	1	14	13

* A mezőgazdaság és az ún. egyéb nem termelő ágazatok nélkül.

A magánszektorban az 1949 és 1953 közötti években történt ilyen mértékű visszaszorítása, a lakosság mindennapi szükségleteinek kielégítésében nemegyszer zavarokat idézett elő. A magánszektor túlzott mértékű csökkentése következtében gyakran előfordult, hogy az állami iparba és építőiparba átkerült jó szakemberek is képességüknél alacsonyabb színvonalú és alacsonyabb minőségű munkát végeztek mint korábban.

Az egyes szakmákban 1953 és 1957 között bekövetkezett ugrásszerű növekedést a 27. tábla adatai mutatják.

Összességében a jelenlegi létszámot nem lehet túlzottnak tartani, jóllehet a városokban már jelentkezik bizonyos telítettség, ugyanakkor azonban a külterületeken és a falvakban jelentős az ellátatlanság. A falusi szempontból legfontosabb szakmákban például 1955-höz képest is romlott a helyzet: az ellátatlan községek száma nőtt. A Könnyűipari Minisztérium legújabb (1958. március 31-i) adatai szerint — azon községek közül, amelyekben szükséges lenne — nincsen 400 községben bognár, 206-ban kovács, 523-ban szabó, 269-ben cipész, 398-ban fodrász.

A magánkisipar 1953-ig bekövetkezett túlzott mértékű visszaszorítása (amelynek jelzőszáma az is, hogy a jelenleg érvényes iparjogositványoknak mindössze 20 százaléka származik 1945 előtről, és több, mint 60 százalékát 1953 után adták ki) mutatkozik meg abban is, hogy néhány régi kisipari szakma kihalóban van. Bár a magánkisiparosok kormegoszlása — a racionalizálások után iparjogositványt kapott fiatalabb korosztályok beáramlása következtében — javuló tendenciát mutat (az 50 évesnél idősebbek aránya az 1954 márciusi 50,3 százalékról 1957 decemberére 38,0 százalékra csökkent), néhány szakmában igen magas az 50 éven felüliek aránya. S éppen ezen szakmák közül jó néhányban az iparitanuló-képzés sem kielégítő, jóllehet — elsősorban a 14—16 éves fiatalok elhelyezési nehézségei miatt

— a kisiparosok országos arányát lényegesen meghaladó mértékben folyik a kisiparban tanulóképzés.

27. tábla

A magánkisiparosok száma

Megnevezés	A magánkisiparosok száma*	
	1953.	1957.
	szeptember 30-án	
Kovács	4112	8 016
Lakatos.....	1135	3 937
Kádár, faesztergályos .	607	1 428
Bognár, kocsigyártó ...	1616	4 123
Szíjgyártó	396	855
Asztalos	4010	9 338
Kárpitos, díszítő	555	1 140
Épületács	818	2 905
Kőműves	2123	8 765
Bádogos	574	1 333
Szobafestő, mázoló	662	2 656
Villanyszerelő	404	2 004
Férfiszabó	5341	9 886
Női szabó	3058	7 624
Fehérműkészítő	350	633
Cipész, csizmadia	8122	14 564
Hentes és mészáros	86	296
Pék	9	712
Daráló, hántoló.....	13	1 022
Szikvízkészítő	39	508
Műszerész, rádiószerező .	490	2 228
Órás, látszerész	797	1 282
Fodrász	3238	6 760
Fényképész	452	1 036

* Ipar- és működési engedéllyel rendelkezők száma, alkalmazottak nélkül.

A fiataloknak a kisiparban történő elhelyezése — amint a Könnyűipari Minisztérium egyik jelentése is rámutat erre — a fiatalok elhelyezési problémáit csak ideiglenesen oldja meg. A tanulóidő leteltétől, illetőleg a szakvizsga letételétől számítva kötelezően előírt félév után ugyanis a legtöbb iparos elbocsátja tanulóját, hogy a segédi órabért ne kelljen fizetnie. Ugyanakkor a szocialista szektor felvevőképessége szakmunkásban korlátozott, s így gyakori, hogy a magániparban kiképzett fiatal szakmunkások közül sokan segédmunkát végezni kényszerülnek. Ezért — javasolják véleményem szerint helyesen a jelentés szerzői — érvényesíteni kell, hogy a kisipari tanulóképzés a perspektívában is kisipari jellegű szakmák utánképzését, valamint a művészi vagy történeti szempontból fenntartandó szakmák utánpótlását szolgálja, és ezt az adózás és az anyagellátás terén nyújtott kedvezményekkel elő is kellene segíteni.

*

A kereken négy és félmillió főt kitevő kereső népességnek olyan irányú megoszlására vonatkozóan, hogy a keresők közül hányan vesznek részt közvetlenül kétkezi munkájukkal vagy közvetve műszaki tervező, szerkesztő, irányító tevékenység kifejtésével a termelésben, meghatározott

anyagi javak létrehozásában, az áru- és szállítási forgalom lebonyolításában vagy különböző (például egészségügyi, szociális, kulturális, népművelési stb. szolgáltatások teljesítésében, beleértve a legkülönfélébb munkahelyeken (államigazgatási szerveknél, vállalatoknál és egyéb intézményeknél stb.) szükséges rendkívül sokféle „kisegítő“ tevékenységet is (őrség, portás, takarító stb.), vagy hogy hányan látnak el mindezekben a területeken (egységekben) igazgatási és adminisztrációs feladatokat, jelenleg teljeskörű közvetlen statisztikai adatok nem állnak rendelkezésre. Ilyen körülmények között az említett (és hasonló) feltétlenül érdeklődésre számot tartó kérdések megválaszolásánál — ha a különböző statisztikai felvételek nyújtanak is bizonyos támpontokat — sok vonatkozásban becslésekre kell szorítkozni.

Becslésem szerint az ország kereken négy és félmillió főt kitevő keresője közül a közvetlen kétkezi (fizikai) munkát végzők száma hozzávetőlegesen 3,4 millió, a nem fizikai munkát végzőké pedig 1,1 millió.

A 3,4 millió főnyi fizikai munkán foglalkoztatott közül a mezőgazdaságban dolgozók száma majdnem eléri a 2 milliót, az egyéb termelő ágazatokban foglalkoztatottak száma hozzávetőlegesen 1,3 millió fő. Meghatározott anyagi termékek létrehozásában (és átalakításában) tehát mintegy 3,3 millió fő vesz részt közvetlenül kétkezi munka végzésével. Az áru- és szállítási forgalom lebonyolításában résztvevő kb. 300—350 000 főnyi ún. szakalkalmazottat („forgalmi, illetve forgalomtól függő személyzetet“), továbbá a műszaki (beleértve például mező-, kert- és szőlőgazdasági) irányító, tervező, szerkesztő stb. tevékenységet végző mintegy 110—130 000 főt kitevő dolgozót is figyelembe véve, az anyagi javak termelésében közvetlenül és közvetett módon hozzávetőlegesen 3,7—3,8 millió ember (az összes keresőknek tehát mintegy 80—85 százaléka) munkálkodik.

Megjegyzem, hogy itt csak a tényleges műszaki létszámot vettem figyelembe, mely kevesebb mint a statisztikai jelentésekben közölt „műszaki állománycsoportba“ tartozók száma. Az említett állománycsoport ugyanis az elmúlt évek folyamán — tekintettel a műszaki állománycsoportba való tartozásnak bérezési, premizálási kihatásaira — több, elsősorban lényegében adminisztrációs munkát végzővel jelentősen felhigult. Hozzá kell tenni, hogy még az így „megtisztított“ műszaki létszám sem egyenlő a műszaki képzettségűek számával, elég tekintélyes ugyanis azoknak a száma, akik bár ténylegesen műszaki munkakört töltenek be, megfelelő műszaki képzettséggel nem rendelkeznek. A minisztériumi iparra vonatkozó, mintegy 73 000 „műszaki“ alkalmazottra kiterjedő 1955. évi adatok szerint a ténylegesen műszaki képzettségűek (mérnöki vagy technikus végzettségűek) száma nem sokkal haladja meg a 20 000 főt. A főmérnöki beosztásban dolgozók közel háromnegyed részének, a tervezők és szerkesztők közel kétharmad részének van műszaki (az előbbieknél zömmel mérnöki, az utóbbiaknál zömmel technikus) végzettsége, az üzemvezetőknek azonban alig 40, a gyártás- és művelettervezőknek nem sokkal több mint 50 százaléka rendelkezik mérnöki vagy technikus képzettséggel. Az építőipar mintegy 11 000 „műszaki“ alkalmazottja közül a mérnökök, illetve technikusok száma alig haladja meg a 4000 főt.

Ezek a számok kétségtelenül elég meglepők, de ha figyelembe vesszük, hogy az 1930. évi 11 400 és az 1941. évi 12 480 mérnökkel szemben jelenleg mintegy 22 000 mérnök (ezek több mint 50 százaléka életkora 34 év

alatt van) s több mint 30 000 technikus dolgozik az országban, a műszaki szakemberekkel való ellátottság jelentős fejlődését kell megállapítanunk.

A termelésben közvetve vagy közvetlenül résztvevő dolgozókon kívül a többi kereső munkája a rendkívül sokféle szolgáltatás és az igen különböző „kiszegítő” tevékenységek teljesítésére, illetőleg mind a termelési, mind a szolgáltatási és egyéb területek igazgatási és általános adminisztrációs feladatainak ellátására irányul. Ezek közül az alábbiakban néhány területtel külön foglalkozom.

A „kulturális szolgáltatások” teljesítését (nem számítva be például az iskolák segédszemélyzetét, de figyelembe véve például a könyvtárak szakalkalmazottait) hozzávetőleges számításom szerint az országban mintegy 90—100 000 ember végzi. Ebből 66 000 fő körül mozog az általános és középiskolai tanerők, valamint az egyetemi és főiskolai tanszemélyzet száma. Az alsófokú oktatásban a régi, különböző színvonalú, eltérő végzettséget nyújtó intézmények helyett a nyolc évfolyamos általános iskolai hálózat létrehozása során a tanerők száma a tanulólétszám növekedésénél lényegesen gyorsabban nőtt. Az általános iskolai tanerők jelenlegi több mint 50 000 fős létszáma (kb. az 1955/56. tanév óta) fedezi a szükségletet, bár a szakos tanároknál jelentős hiány, a tanítói képesítésűeknél egyre növekvő felesleg áll fenn. A középiskolai hálózat fejlesztésére jellemző, hogy az 1954/55. tanév óta a középiskolai tanerők száma jelentősen meghaladja az 1938. évi létszám kétszeresét.

28. tábla
A tanerők száma az általános és középiskolákban

Év	Általános	Közép-
	iskolai tanerők száma (ezer fő)	
1949.....	35,0	6,3
1950.....	36,4	6,2
1951.....	38,1	5,9
1952.....	39,9	6,1
1953.....	43,1	6,9
1954.....	45,9	7,5
1955.....	50,3	7,8
1956.....	52,2	7,9
1957.....	53,7	8,0

Az egészségügyi és szociális szolgáltatás területén (nem számítva be például a kórházak nem egészségügyi segédszemélyzetét, figyelembe véve viszont például az üzemi rendelők egészségügyi szakalkalmazottait) hozzávetőleges számításom szerint mintegy 40 000 fő dolgozik. Ebből az orvosok száma meghaladja a 14 000-et. (1955-ben azonban az orvosok 47 százaléka Budapesten működött, 10 000 lakosra Budapesten 32,1, vidéken csak 8,5 orvos jutott. A betöltetlen körzeti orvosi állások legnagyobb része szintén vidéken volt.)

Igazgatási és adminisztrációs tevékenységet hozzávetőleges számításom szerint az országban mintegy 250 000 fő végez (a keresők 5—6 százaléka). Erdemi államigazgatási munkát a minisztériumokban és egyéb országos hatáskörű hatóságoknál, valamint a tanácsi apparátusban mintegy 50 000 fő végez, a termelő vállalatok igazgatási és adminisztrációs munkaköreiben

hozzávetőlegesen 150 000 fő dolgozik. A további 50 000 fő a nem termelő vállalatok és egyéb (például kulturális, egészségügyi) szervezetek, intézmények adminisztrációs teendőit látja el.

29. tábla

Az orvosok száma
(év utolsó napján)

Év	Orvosok száma ezer fő	Ebből: körzeti orvos	A 10 000 lakósra jutó orvosok száma
1949.....	9,9	.	10,7
1950.....	10,2	.	11,0
1951.....	.	.	.
1952.....	12,1	2,6	12,7
1953.....	13,3	2,7	13,8
1954.....	13,7	2,8	14,1
1955.....	14,2	2,9	14,4
1956.....	13,6	2,9	13,9
1957*.....	14,1	3,0**	14,4

* Előzetes adat.

** Betöltött állások alapján.

Mint az előzőekben már említettem, különösen az ötéves tervidőszak első éveiben az államigazgatás létszáma jelentősen felduzzadt, de igen nagymértékben megnövekedett — a tervezési, számviteli, statisztikai, munkaügyi stb. nyilvántartási és egyéb adminisztratív feladatok bürokratikus túltengése következtében — a vállalati adminisztrációt végzők létszáma is. A több ízben hozott racionalizálási határozatok eredményeképpen azonban az egyes termelő ágazatokban foglalkoztatott nem termelő (első-sorban adminisztratív) létszám, mely 1951—1952-ben különösen az ipar és építőipar területén nagymértékben nőtt, 1957-re valamennyi ágazatban csökkent.

A nem-termelők aránya a népgazdaság egyes területein

30. tábla

(az állami szektor adatai)

Év	A nem-termelők* száma az összes létszám százalékában						
	az iparban	ebből:			a kivitelező építőiparban	a mezőgazdaságban	a közlekedésben
		a nehéziparban	a könnyűiparban	az élelmiszer-, ital- és dohánygyártásban			
1949.....	25,6	25,8	20,5	35,5	16,4	11,4	17,5
1950.....	28,0	28,2	24,7	34,4	22,8	10,0	17,4
1951.....	27,0	27,9	22,5	31,8	23,9	16,9	18,3
1952.....	26,5	27,2	22,3	30,8	24,7	15,8	17,7
1953.....	25,9	26,8	21,5	29,2	24,6	13,3	16,0
1954.....	25,6	26,4	20,7	31,3	26,1	14,5	16,1
1955.....	23,7	23,6	20,4	31,6	23,2	15,3	14,7
1956.....	23,4	23,4	20,3	30,3	22,2	15,4	14,1
1957.....	22,0	22,4	17,9	29,0	21,1	14,4	13,3

* A munkás állománycsoportba soroltakon, továbbá a közlekedésben az ún. forgalmi személyzetet kívüli foglalkoztatottak.

*

Végezetül néhány tájékoztató jellegű adat a magyar értelmiség számának megközelítésére.

Hangsúlyozni kell, hogy a köznapi szóhasználatban oly gyakran szereplő „értelmiség” kategóriának nincsen olyan általánosan használt vagy elfogadott meghatározása, melyből kiindulva el lehetne jutni az értelmiség számának megállapításához. Ezért az alább következő adatok is csupán bizonyos határokat kívánnak illusztrálni, és — legnagyobb részt becsült adatokról lévén szó — csak bizonyos nagyságrendek jelzésként kezelhetők. Megközelítés céljából nézzünk néhány adatot az érettségi (képesítő) vizsgával vagy annál magasabb képzettséggel (egyetemi és főiskolai végzettséggel) rendelkezők számának alakulásáról.

Az 1949. évi népszámlálás adataiból kiindulva, az 1949 és 1957 közötti években kiadott diplomák, illetve érettségi (képesítő) vizsgát tettek számát figyelembe véve (itt lehet némi halmozódás: az ún. „kettős diplomások” miatt, ez azonban ebben az időszakban sem volt jellemző), a természetes lemorzsolódásra — minthogy itt zömmel fiatalokról van szó — az országos átlagnál valamivel kisebb arányt számítva, megközelítő pontosságú képet lehet alkotni arról, hány egyetemi és főiskolai diplomával, illetve érettségi (képesítő) vizsgával rendelkező ember él az országban. (Megjegyzem, hogy az 1956—1957-ben külföldre távozókat és onnan visszatértek számát e számításnál figyelmen kívül hagytam.)

Az elmondottak szerint végrehajtott számítás azt mutatja, hogy az érettségi (képesítő) vizsgával vagy annál magasabb képzettséggel rendelkezők száma az 1949. évi 347 000 fővel szemben jelenleg félmillió körül van. (A diplomások száma kb 45, a csak érettségivel, képesítő vizsgával rendelkezők száma hozzávetőlegesen 43 százalékkal lett több, mint 1949-ben volt.)

31. tábla

*Az egyetemi (főiskolai) diplomával,
illetve érettségi (képesítő) vizsgával rendelkezők száma*

Megnevezés	1949	1958	Növekedés	
	ezer fő		százalék	
Diplomások	96,6	140,4	43,8	45,4
Érettségizettek*	250,5	357,1	106,6	42,6
<i>Összesen</i>	<i>347,1</i>	<i>497,5</i>	<i>150,4</i>	<i>43,3</i>

* A diplomások számát nem tartalmazza.

A diplomások közül a legnagyobb növekedés a bölcsészek, tanárok és a mérnökök számában volt. (A növekedés több mint 60 százaléka e két területre jut.) A bölcsészek és tanárok számának növekedésénél figyelembe kell venni a pedagógusképzésben időközben bevezetett módosításokat is. A mezőgazdász diplomás szakemberek száma — a képzésben az utolsó két-három évben tapasztalható jelentős növekedés ellenére is (az emelkedés viszonylag itt volt a legnagyobb) — elég kevés, számításom szerint alig éri el az 5000-t.

32. tábla

A diplomások és érettségizettek számának alakulása részletesen

Megnevezés	1949	1958	Növekedés	
	ezer fő		százalék	
<i>Diplomások összesen</i>	96,6	140,4	43,8	45,4
ebből: mérnök	12,0	24,3	12,3	103,0
mezőgazdász	2,1	5,0	2,9	141,0
közgazdász	8,1	12,4	4,3	53,5
jogász	25,8	27,6	1,8	7,0
orvos	11,0	16,0	5,0	45,7
állatorvos	1,5	2,6	1,1	67,3
gyógyszerész	3,4	4,2	0,8	20,7
bölcsész és tanár.....	22,1	37,0	14,9	67,2
művész	2,7	3,7	1,0	39,8
<i>Érettségizettek (képesítő vizsgát tettek)</i>	250,5	357,1	106,6	42,6
ebből: tanító	57,9	67,8	9,9	17,2
ovónő	5,8	12,4	6,6	113,9

III. A FOGLALKOZTATOTTSÁG NEMEK SZERINTI ALAKULÁSA

Az ország lakosságának 1949. január 1-én és 1958. január 1-én is valamivel kevesebb mint a fele (48,1 százaléka) volt férfi, és valamivel több mint a fele (51,9 százaléka) volt nő. Az összlakosság nemek szerinti megoszlása tehát a kilenc év alatti természetes szaporulat és csökkenés, továbbá az 1956. év végi és 1957. év eleji külföldre távozások és visszatérések következtében sem változott.

Módosult azonban a férfiak és nők aránya a keresővé válás szempontjából nem közömbös munkaképes korúakon belül. 1949. január 1-én, annak ellenére, hogy a férfiaknál a munkaképes korhatár öt évvel magasabb, mint a nőknél, a munkaképeskorú össznépegen belül a nők száma valamivel több volt mint a férfiaké. 1958. január 1-én azonban a munkaképeskorú férfiak száma — ha minimálisan is — meghaladta a munkaképeskorú nőket, mert az összes férfiak közül a munkaképeskorúak aránya a kilenc év folyamán kisebb mértékben csökkent, mint az összes nők közül a munkaképes korúaké.

33. tábla

Az összes és a munkaképeskorú lakosság

Megnevezés	Lakosság száma összesen	Ebből:	
		munkaképes korúak	
		ezer fő	az összes százalékában
1949. január 1-én			
Férfi	4424	2899	65,5
Nő	4781	2945	61,2
<i>Összesen</i>	9205	5844	63,5
1958. január 1-én			
Férfi	4723	2997	63,5
Nő	5103	2956	57,9
<i>Összesen</i>	9826	5953	60,6

A kereső népességnek az 1949. és 1957. évek között bekövetkezett nagyarányú növekedését közel egyforma mértékben idézte elő a férfiak és a nők keresővé válása. Az összes keresők számának 590 000 főnyi növekedése a kereső férfiak számának 296 000 és a kereső nők számának 294 000 főnyi növekedéséből tevődött össze.

A keresők számának nemek szerinti ilyen növekedése szükségessé tette, hogy a munkaképes korú férfi-népességnek túlnyomó többsége (93 százaléka), a munkaképes korú női népességnek majdnem fele (46 százaléka) aktív keresővé váljon. (1949. január 1-én ez az arány 87, illetve 37 százalék volt.) Emellett a férfiak természetszerűleg adódó magasabb foglalkoztatottsági színvonalának kialakításához hozzájárult az is, hogy a munkaképes kornál idősebb 45 000 kereső jelentős részben a férfiak közül került ki.

34. tábla

A kereső népesség száma nemek szerint

Megnevezés	Munkaképes	Nem munkaképes	Keresők száma összesen	
	korú keresők száma		ezer fő	
				az össznépesség százalékában
	1949. január 1-én			
Férfi	2505	259	2764	62,5
Nő	959	187	1146	24,0
<i>Összesen</i>	<i>3464</i>	<i>446</i>	<i>3910</i>	<i>42,5</i>
	1958. január 1-én			
Férfi	2775	285	3060	64,8
Nő	1280	160	1440	28,2
<i>Összesen</i>	<i>4055</i>	<i>445</i>	<i>4500</i>	<i>45,8</i>

Az aktív kereső nők száma tehát viszonylag sokkal nagyobb mértékben emelkedett mint a férfiaké. Míg az összes keresők száma 1949. január 1-e és 1958. január 1-e között — mint ismeretes — 15,1 százalékkal nőtt, addig a női keresők számának ugyanezen idő alatti növekedése 25,7 százalékot tett ki. Ez többszöröse a női össznépesség 6,7 százalékos szaporulatának. Az ezer férfi keresőre jutó női keresők száma ilyen körülmények között az 1949. január 1-i 415-ről, 1954. január 1-re 449-re, 1958. január 1-re pedig 471-re emelkedett.

Az aktív kereső nők számának nagyfokú növekedése szerves következménye volt a nők egyenjogúsításának, annak, hogy a nők előtt a társadalmi és gazdasági élet valamennyi területén a férfiakéval azonos lehetőségek nyíltak meg. A múlttal szemben lényegesen több nő került az államapparátus központi és helyi szerveiben, valamint a vállalatoknál vezető beosztásba, sok olyan pálya, melyen azelőtt kizárólagosan férfiak dolgozhattak, nyílt meg a nők előtt.

E kétségtelen pozitívumok mellett azonban — véleményem szerint — a nők ilyen nagyarányú bevonása az aktív keresők közé bizonyos mértékig túlzott volt, nem egy vonatkozásban — elsősorban az ifjúság családi nevelését illetően — kedvezőtlen következményekkel járt. A nők munkába állításának folyamata túlságosan gyors volt, s így már eleve sem lehetett minden oldalról, sem gazdasági, sem társadalmi vonatkozásban kellően megalapozott. A bölcsődék, a napközi otthonok, a közétkeztetés ugyanis bár jelentős, de az ilyen körülmények közötti szükségletnél lényegesen kisebb mértékű fejlesztése³, a háztartások alacsony színvonalú gépesítése nem vette le a dolgozó nő válláról a háztartási és gyermeknevelési gondokat. Az ún. „második műszak” számottevő megterhelést jelent igen sok dolgozó nő számára.

A nők alacsonyabb teljesítménnyel (ma még zömükben alacsonyabb képzettséggel is) dolgoznak, ami kifejezésre jut abban is, hogy a nők keresete — bár nem olyan mértékben mint a felszabadulás előtti években, amikor a nők keresete már eleve alacsonyabban volt megszabva — azonos szakmákban is legtöbbször lényegesen alatta marad a férfiakénak.

A nők alacsonyabb kereseti színvonala mellett abból következően, hogy az anya is dolgozik, a családi költségvetésben számos többletköltség merül fel (több ruházati és közlekedési kiadás, a gyerek ellátásáért, felügyeletéért is fizetni kell stb.), ami végeredményben azt jelenti, hogy a nők keresetének csak bizonyos (néha nem is számottevő) hányada növeli egyenlegében a családi jövedelmeket.

35. tábla

Az eltartott népesség száma nemek szerint

Megnevezés	Munkaképes	Nem munkaképes	Eltartottak száma	
	korú eltartottak száma		összesen	
	ezer fő			az össznépesség százalékában
	1949. január 1-én			
Férfi	394	1266	1660	37,5
Nő	1986	1649	3635	76,0
<i>Összesen</i>	<i>2380</i>	<i>2915</i>	<i>5295</i>	<i>57,5</i>
	1958. január 1-én			
Férfi	222	1441	1663	35,2
Nő	1676	1987	3663	71,8
<i>Összesen</i>	<i>1898</i>	<i>3428</i>	<i>5326</i>	<i>54,2</i>

A kereső nők számának a férfiakét meghaladó növekedése tehát csak bizonyos keretek között értékelhető pozitívan.

³ A Központi Statisztikai Hivatal 1953. októberi (EÜ.7/1953) jelentése szerint a bölcsődék és férőhelyeik számának emelkedése mellett a 0—3 éves gyermekeknek csupán 2,6 százaléka (Budapesten 10, vidéken 1 százaléka) volt bölcsődékben elhelyezhető, ugyanakkor, amikor a szülő nőknek 38 százaléka dolgozó nő volt.

Az eltartottaknak — az előbbiekből következően — alig egyharmada férfi, több mint kétharmada nő. A férfiak közül az eltartottaknak 86,7 százaléka „nem-munkaképes” korú; a munkaképes korú nem dolgozó férfiak többsége pedig tanuló. A nők közül az eltartottak 54,2 százaléka „nem munkaképes” korú.

*

Abból következően, hogy a kereső nők száma a férfi keresők számánál viszonylag nagyobb, számszerűen majdnem ugyanolyan mértékben emelkedett, a nők részaránya az összes kereső népességben belül évről évre törésmentesen nőtt (az 1949 évi 29,3 százalékról 1958. január 1-re 32,0 százalékra).

36. tábla

A keresők nemek szerinti megoszlása

Év	Keresők közül		Keresők száma összesen	Kereső nők az összes keresők százalékában
	férfi	nő		
	ezer fő			
1949.....	2764	1146	3910	29,3
1950.....	2880	1197	4077	29,4
1951.....	2964	1261	4225	29,8
1952.....	2987	1319	4306	30,6
1953.....	3012	1337	4349	30,7
1954.....	3036	1364	4400	31,0
1955.....	3088	1382	4470	30,9
1956.....	3086	1417	4503	31,5
1957.....	3020	1420	4440	32,0
1958.....	3060	1440	4500	32,0

Az ötéves tervidőszak első éveiben megindult nagyarányú munkaerő-átcsoportosulás (a mezőgazdaságból elsősorban az iparba és az építőiparba), amelynek következtében az összes keresőkön belül a mezőgazdasági keresők részaránya az 1949. évi 54,7 százalékról 1954. január 1-re 43,4 százalékra csökkent, elsősorban a falusi férfiakat érintette. Miközben (1949. és 1954. január 1-e között) a mezőgazdasági férfi keresők száma több mint 200 000 fővel csökkent, az aktív kereső nők száma a mezőgazdaságban gyakorlatilag változatlan maradt.

Ilyen körülmények között a vizsgált időszak második felében, amikor a mezőgazdasági keresőknek más népgazdasági ágakból való visszatérése lezajlott, mivel a visszatértek nagyobb része a korábban eltávozott férfiakból állt, a mezőgazdaság női keresőinek aránya — számuk további növekedése mellett — kisebb mértékben csökkent. (Lásd a 37. táblát.)

A nem-mezőgazdasági keresők között azonban a mezőgazdaságból beáramló férfi keresők a női keresők arányát az első években sem csökkentették, minthogy a háztartásokból ezekben az években jelentős tömegű női munkaerő vált keresővé.

37. tábla
A mezőgazdasági keresők száma nemek szerint
(év eleji létszám)

Év	Mezőgazdasági keresők száma			A nők aránya százalékban
	férfi	nő	összesen	
	ezer fő			
1949.....	1511	627	2138	29,3
1950.....	1485	620	2105	29,5
1951.....	1462	620	2082	29,8
1952.....	1431	622	2053	30,3
1953.....	1309	625	1934	32,3
1954.....	1280	630	1910	33,0
1955.....	1303	649	1952	33,3
1956.....	1342	649	1991	32,6
1957.....	1382	650	2032	32,0

A korábban — főként az iparba és az építőiparba — beözönlött mezőgazdasági férfi keresők 1955-ben megindult visszatérésének hatására azonban a nem-mezőgazdasági keresőkön belül a nők aránya, ha kismértékben is, de emelkedett, minthogy a háztartásokból számottevő a férfiak számát meghaladó, női tömegek keresővé válása tovább folytatódott.

Végeredményben tehát a nem-mezőgazdasági keresők nyolc év alatti 636 000 főnyi (37,2 százalékos) össznövekedéséből jelentős rész (több mint 32,6%) jut a női keresők számának növekedésére (251 000 fő), ugyanis a nem-mezőgazdasági ágazatokban a női keresők száma — időszaki visszaesések nélkül — a férfiakénál sokkal nagyobb mértékben növekedett.

38. tábla
A nem-mezőgazdasági keresők száma nemek szerint
(év eleji létszám)

Év	Nem-mezőgazdasági keresők száma			A nők aránya százalékban
	férfi	nő	összesen	
	ezer fő			
1949.....	1253	519	1772	29,3
1950.....	1395	577	1972	29,3
1951.....	1502	641	2143	29,9
1952.....	1556	697	2253	30,9
1953.....	1703	712	2415	29,5
1954.....	1756	734	2490	29,5
1955.....	1781	737	2518	29,3
1956.....	1744	768	2512	30,6
1957.....	1638	770	2408	32,0

*

Az elmondottakból már világos, hogy 1950 folyamán több tényező együttes hatására Magyarországon egy, korábban évtizedeken át fennállott arány változott meg: míg azelőtt a kereső nők nagyobb hányada a mezőgazdaságban dolgozott (1949. január 1-én kerekén 55 százalék), a következő években keresővé váló nők nagyobb része (a mezőgazdasági kereső nők száma nem csökkent) a nem-mezőgazdasági ágazatokban helyezkedett el. 1958. január 1-én az összes női keresőknek 57,1 százaléka dolgozott a nem-mezőgazdasági ágazatokban.

A szocialista szektor egyes ágazataiban foglalkoztatott nők aránya legmagasabb az államigazgatási, a kulturális, az egészségügyi stb. intézményekben és a kereskedelemben volt, legalacsonyabb az állami építőiparban.

39. tábla

*A szocialista szektor
egyed ágazataiban foglalkoztatott nők aránya*
(év végi adatok)

Megnevezés	A nők száma az összes létszám százalékában					
	1951.	1952.	1953.	1954.	1955.	1956.
	évben					
Ipar*	32,2	32,2	31,5	31,4	31,8	33,5
Állami építőipar	14,3	12,9	15,0	14,8	13,5	14,2
Állami mezőgazdaság	23,1	23,5	23,6	26,4	17,7	19,3
Közlekedés	20,1	19,2	18,6	17,1	17,5	17,6
Kereskedelem	43,1	46,5	48,7	48,5	48,3	47,5
Államigazgatási, kulturális, egészségügyi stb. intézmények	44,8	48,0	49,5	49,1	51,1	53,8

* Helyi ipar nélkül.

A kereső nők számának 1949. január 1. és 1957. január 1-e között eltelt nyolc év alatti 274 000 főnyi növekedése a foglalkoztatottság főbb területei szerint a következő részekből tevődött össze.

40. tábla

A keresők számának változása, 1949—1957

Megnevezés	A női	Az összes
	keresők számának növekedése, illetve csökkenése (ezer fő)	
Mezőgazdasági keresők	+ 23	— 106
Nem-mezőgazdasági keresők	+ 251	+ 636
ebből: ipar	+ 172	+ 350
építőipar	+ 25	+ 146
közlekedés	+ 26	+ 85
kereskedelem	+ 50	+ 63
államigazgatási, egészségügyi, kulturális stb. intézmények	— 22	— 8
<i>Keresők összesen</i>	<i>+ 274</i>	<i>+ 530</i>

A női munkavállalók aránya 1957. december 31-én a gyáriparban 33,7 százalékot tett ki. Legnagyobb volt ebben az időpontban is a nők aránya a könnyűiparban (60,7%), ezenbelül elsősorban a ruházati iparban (67,9%) és a textiliparban (65,9%). A nehéziparban, ahol a nők aránya átlagosan 22,2 százalékot tett ki, a legtöbb nőt a vegyiparban (31,6%) és a gépiparban (29,4%) foglalkoztatták. A nők aránya a bányászatban 8,9, a kohászatban 17,1 százalék volt. Az élelmiszeriparban minden ezer munkás és alkalmazott közül 386 volt nő.

A különböző munkaterületeken (foglalkozásokban) dolgozó nők számáról csak részleges adatok állnak rendelkezésre. Ezek közül közlök a következőkben néhányat.

Az 1953. év végéről rendelkezésre álló adatok szerint az egyes foglalkozásokban a nők száma az azonos foglalkozású összes dolgozók létszámának százalékában a következő volt:

Megnevezés	A nők aránya (százalék)
Államigazgatási vezető munkakörben	8,3
Helyi tanácsoknál vezető munkakörben	16,3
Vállalati igazgató	5,2
Kereskedelmi vállalatvezető és ügyvezető:.....	9,4
Műszaki vezető főmérnök	1,2
Gépállomásvezető	4,2
Bírói munkakörben	12,2
Orvos	15,0
Pedagógus (általános és középiskolai)	59,3
Felsőoktatási munkakörben	23,9
Mérnökképesítéssel rendelkező dolgozó nő	5,9
Művezető	4,0

Az 1957. szeptemberi felmérés szerint a belkereskedelemben a női dolgozók aránya mintegy 50 százalék. Az állami kereskedelemben lényegesen nagyobb a nők foglalkoztatottsága, mint a földművesszövetkezeti kereskedelemben. A kiskereskedelmi üzletek vezetőinek 35,7 százaléka nő. (Az élelmiszerboltokban 40,7, a vas-műszaki boltokban 11,5, az éttermekben, vendéglőkben 20,2, a cukrászdákban, eszpresszóknál 75,3 százalék a női vezetők aránya.) Az eladók és felszolgálók közül a kiskereskedelemben 66,7 százalék a nő (az élelmiszerboltokban 70,6, a vas-műszaki boltokban 40,6, az éttermekben, vendéglőkben 33,8, a cukrászdákban, eszpresszóknál 88,7 százalék a női eladók, illetve felszolgálók aránya).

Végezetül nézzünk meg a férfiak és nők különböző foglalkoztatottsági színvonalát jelző néhány nemzetközi adatot.

A foglalkoztatottsági színvonal nemek szerint*

41. tábla

Megnevezés	Év	A gazdaságilag aktív**	
		férfiak a férfi lakosság százalékában	nők a női lakosság százalékában
Ausztria	1956	65,9	37,7
Egyesült Királyság	1951	66,6	27,4
Franciaország	1957	61,2	29,1
Hollandia	1947	61,0	19,5
Jugoszlávia.....	1953	63,0	30,7
Lengyelország	1950	59,4	42,4
Magyarország	1958	64,8	28,2
Német Demokratikus Köztársaság ..	1950	62,3	33,1
Német Szövetségi Köztársaság	1956	66,9	34,8
Olaszország	1956	62,9	19,5
Svájc	1950	66,7	26,2
Svédország	1950	65,2	23,2
Egyesült Államok.....	1950	58,2	21,8
Kanada	1956	54,0	16,7
Japán	1956	57,0	38,9

* A forrást lásd a 11. táblánál.

** Egyes országokban az ún. „kereső” népesség.

A gazdaságilag aktív népességből a nők arányát a következő adatok jellemzik.

42. tábla

*A gazdaságilag aktív népességből a nők aránya**

Megnevezés	Év	A gazdaságilag aktív nők száma a gazdaságilag aktív össznépességen belül százalékban	
		összesen	a mezőgazdaságban
Ausztria	1956	39,7	52,5
Egyesült Királyság	1951	30,8	10,3
Franciaország	1957	33,7	35,0
Hollandia	1947	24,4	22,6
Jugoszlávia	1953	34,1	41,6
Lengyelország	1950	44,7	53,5
<i>Magyarország</i>	<i>1958</i>	<i>32,0</i>	<i>30,8</i>
Német Demokratikus Köztársaság ..	1950	39,8	56,0
Német Szövetségi Köztársaság	1956	36,9	54,7
Olaszország	1956	24,4	22,7
Svájc	1950	29,7	8,5
Svédország	1950	26,4	8,4
Egyesült Államok	1950	27,5	8,3
Kanada	1956	23,2	2,5
Japán	1956	41,4	48,7

* A forrást lásd a 11. táblánál.

A keresők előbbiekben ismertetett nagyarányú átrétegződése, mely a népesség főbb csoportjaiban is jelentős változásokat vont maga után, természetesen hatással volt (ha nem is egyenletesen) a nemzeti jövedelemből a lakosság fogyasztására jutó résznek a főbb népességcsoportok közötti elosztására is, mégpedig — mint ismeretes — úgy hogy a lakosság rendelkezésére álló összes jövedelmekből 1949 és 1957 között a népesség különböző csoportjai az egyes években nem egyenletesen részesültek.

43. tábla

A munkások és alkalmazottak reáljövedelmének, valamint a parasztság fogyasztásának alakulása
(Index: 1949. év = 100)

Év	A munkás és alkalmazotti népesség egy főre jutó reáljövedelme	A paraszti népesség egy főre jutó fogyasztásának reálértéke
1949.....	100,0	100,0
1950.....	105,7	112,7
1951.....	98,4	118,8
1952.....	94,5	106,6
1953.....	99,2	100,6
1954.....	120,2	111,0
1955.....	126,5	124,5
1956.....	137,1	131,2

A parasztság — bár kétségtelen, hogy alacsonyabb színvonalon — viszonylag kedvezőbben járt, mint a munkás és alkalmazotti népesség, szám-

arányának csökkenésénél viszonylag kisebb mértékben csökkent a jövedelmekből való részesedésének aránya. Ilyen körülmények között alakult ki az a helyzet, hogy a paraszti népesség egy főre jutó fogyasztásának reálértéke egyetlen évben sem csökkent az 1949. évi színvonal alá, ugyanakkor amikor a munkás és alkalmazotti népességre számított egy főre jutó reáljövedelem indexe a vizsgált időszakban három évben is alatta maradt az 1949. évinek.

A munkás és alkalmazotti népesség egy főre jutó átlagos reáljövedelme előbbieket szerinti alakulásában igen jelentős szerepet játszott a foglalkoztatottság növekedése: a munkás és alkalmazotti népességnek az 1949. évi 42,4 százalékaival szemben például 1954-ben több mint 50 százaléka keresővé vált. (A munkás és alkalmazotti népesség egy főre jutó reáljövedelmének indexe ugyanis a következő főbb tényezők együttes változását ábrázolja: 1. a keresők reálbére; 2. a keresők béren felüli jövedelmeinek reálértéke; 3. a munkás és alkalmazotti népességben belül a keresők és eltartottak aránya).

1949 és 1956 között a helyzet a következő volt.

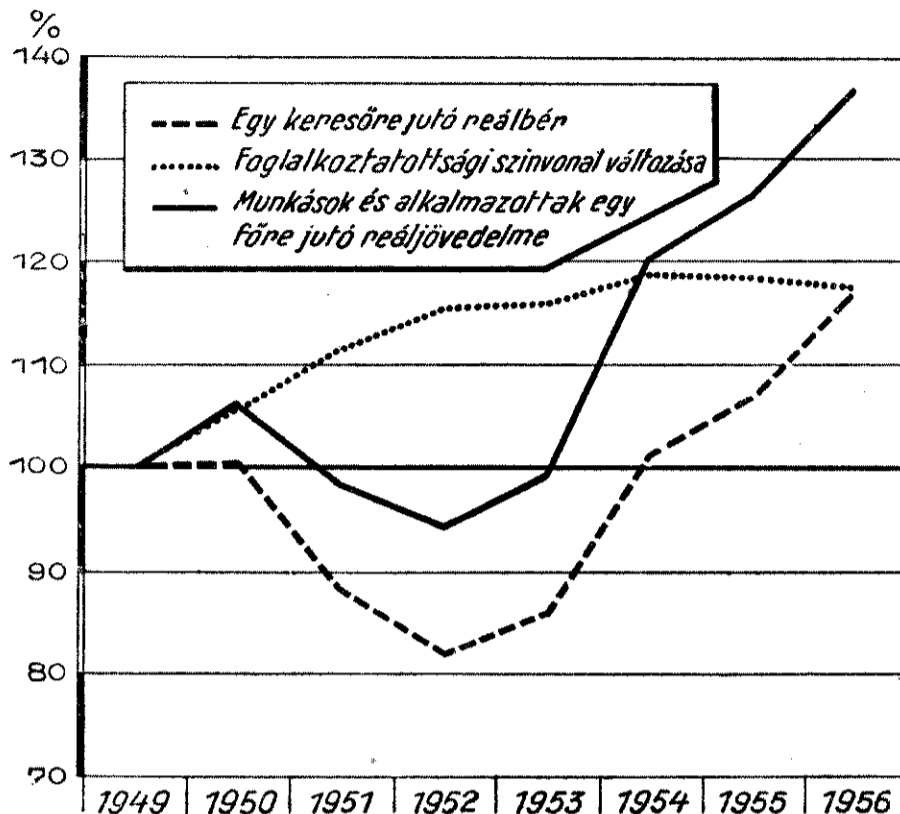
44. tábla

A munkás és alkalmazotti népesség egy főre jutó reáljövedelme és annak összetevői

Év	Az egy keresőre jutó			A foglalkoztatottsági színvonal változása	A munkás és alkalmazotti népesség egy főre jutó reáljövedelme
	bérek	béren felüli jövedelmek	összes jövedelem		
	reálértéke				
1949. év = 100					
1949.....	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
1950.....	101,3	95,2	100,3	105,4	105,7
1951.....	89,7	80,2	88,2	111,6	98,4
1952.....	82,3	80,0	82,0	115,3	94,5
1953.....	87,0	79,6	85,8	115,6	99,2
1954.....	102,3	95,0	101,2	118,9	120,2
1955.....	106,0	110,4	106,7	118,6	126,5
1956.....	118,3	120,1	117,1	117,2	137,1

A foglalkoztatottság növekedése azokban az években, amikor az egy keresőre számított reálbér (vagy a béren felüli jövedelmek reálértéke is) csökkent, enyhítette a népesség egy főre számított reáljövedelmének csökkenését, illetőleg — más években — jelentős mértékben növelte a reáljövedelem emelkedését. Így például 1949 és 1955 között az egy keresőre jutó bérek reálértéke mindössze 6 százalékkal emelkedett, ugyanakkor — a foglalkoztatottság színvonala 18,6 százalékos növekedésének hatására — a munkás és alkalmazotti népesség egy főre számított reáljövedelme 26,5 százalékkal nőtt. Ebben az időszakban tehát a munkás és alkalmazotti népesség reáljövedelmének emelése nem a bérek reálértékének növelése útján történt, hanem úgy, hogy a korábban eltartott népesség egyre nagyobb hányadát vonták be a munkába.

5. ábra. A reálbérek és a reáljövedelmek változása
(1949. év = 100)

A vizsgált időszak utolsó két évében e téren éles fordulat következett be. Minthogy a foglalkoztatottság színvonalának addigi — mondhatni — rohamos növekedése nem folytatódott, a munkás és alkalmazotti népesség egy főre jutó reáljövedelmének növekedése többé nem ebből a forrásból, hanem maguknak a reálbéreknek (s a béren felüli egyéb jövedelmek reálértékének) az emelkedéséből táplálkozott. (1955-höz képest a munkás és alkalmazott népesség egy főre jutó reáljövedelme 1956-ban 8,4 százalékkal emelkedett, az egy keresőre jutó reálbér növekedése 9,9 százalékot tett ki. Még végleges adatok nem állnak rendelkezésre, de hasonló tendenciájú folyamat zajlott le 1957-ben is.) A legutóbbi években tehát a foglalkoztatottsági színvonal némi csökkenése következtében a munkás és alkalmazotti népesség egy főre számított reáljövedelme az egy keresőre jutó reálbérek-nél kisebb mértékben emelkedett.

FAY JÓZSEF:

JAVASLAT A KÜLKERESKEDELEM GAZDASÁGOSSÁGÁNAK INDEXÉRE*

Magyarország gazdasági életében döntő szerepe van a nemzetközi munkamegosztásban való részvételnek. Ennek ellenére a külkereskedelemmel kapcsolatos elméleti közgazdasági és gyakorlati gazdaságpolitikai problémák egész sora hazánkban még mindig nem eléggé tisztázott.

A külkereskedelem gazdaságtanának egyes alapvető kérdései (például a külkereskedelem gazdaságossága) az utóbbi években hazánkban és számos más szocialista országban is napirendre kerültek. Ezek elméleti vonatkozásainak tisztázásában — úgy tűnik — sikerült is bizonyos eredményeket elérni, de az elméleti követelményeknek megfelelő gyakorlati vizsgálati és elemzési módszerek kialakítása terén nem ilyen kedvező a helyzet. Megbízható gyakorlati számítások elvégzését ugyanis számos kedvezőtlen körülmény nehezíti meg. Mivel a vizsgálatok értékben kifejezett adatok és ezeken alapuló mutatók kialakítását követelik meg, lépten-nyomon jelentkezik a belföldi árrendszer ismeretes torzító hatása. Külkereskedelmi elemzések-nél nehézséget okoznak még a devizaátszámítások ugyancsak ismert problémái is.¹ További nehézségek származnak abból, hogy jelenlegi számviteli rendszerünk nem képes bizonyos adatokat az elméleti megfontolásoknak megfelelő tartalmi körrel kimunkálni; részint mert a számviteli rendszer kialakítása során nem eléggé számoltak a szóbanforgó elemzések követelményeivel, másrészt azért, mert a ráfordítások elméletileg megkövetelt szétválasztása és csoportosítása a könyvelésben visszatükröződő gazdasági (termelési stb.) folyamatok természetéből kifolyólag sok esetben eleve nem lehetséges.

A felsorolt nehézségek és számos egyéb akadályozó körülmény ellenére az elmúlt években — a kérdésben érdekelt — több üzemben, vállalatnál és főhatóságnál próbálkoztak különféle gazdasági számításokkal, de az ily módon elkészült számítási anyagok — részben az alkalmazott módszerek különbözősége, részben pedig a számításoknak csupán kisebb (a külkereskedelem egészét nem reprezentáló) árucsoportokra történt elvégzése folytán — csak korlátozott mértékben alkalmasak a külkereskedelem átfogó tervezésének és irányításának tudományosabbá tételére.

* Vitacikk.

¹ A belföldi árrendszer és a devizaárfolyamok torzító hatását — ha nem is szünteti meg — jelentősen csökkenti az új termelői árrendszer és az ún. devizafelárak rendszerének bevezetése, illetve ezeknek a számításoknál történő felhasználása.

A közgazdasági problémák átfogó gyakorlati vizsgálatának legfőbb eszköze — a külkereskedelem esetében is — a statisztika. A probléma megoldásának tehát legalábbis egyik ésszerű módja feltétlenül a külkereskedelmi statisztika továbbfejlesztése lehet.

A magyar külkereskedelmi statisztika jelenlegi formájában sokfajta csoportosítás és elemzés elvégzését teszi lehetővé, de éppen az utóbbi években felmerült és a külkereskedelmi tevékenység igen lényeges közgazdasági jellemzőit érintő vizsgálatokra még kevésbé alkalmas. Így például alkalmasabbá kellene tenni a külkereskedelem gazdaságosságának, a külkereskedelem és a devizagazdálkodás részletesebb összefüggéseinek és nem utolsósorban a külkereskedelem és a termelőágazatok kapcsolatainak elemzésére. (Ez utóbbi kérdés egyébként — mint megoldandó feladat — a Központi Statisztikai Hivatalban készülő ráfordítás-kibocsátás tábla megfelelő külkereskedelmi adatainak kidolgozásával kapcsolatban is felmerül.)

Nem kétséges, hogy a felsorolt kérdések a nemzetközi munkamegosztásba való bekapcsolódás és ezen keresztül az egész népgazdaság felsőbb szintű irányításának alapvető elvi és gyakorlati problémái. Szükségesnek látszik tehát, hogy a külkereskedelmi statisztika továbbfejlesztésével is elősegítsük, hogy mielőbb lehetővé váljék az említett közgazdasági problémáknak minél megbízhatóbb gyakorlati számszerű vizsgálata.

Miután a könyvvitelhez hasonlóan a statisztikai adatgyűjtés kibővítésének és a statisztikai csoportosításnak a lehetőségei is korlátozottak, a statisztikai adatokból kiinduló számítások is sok nehézséggel járnak. A vizsgálatok elméleti követelményeit ez esetben is össze kell hangolni a megfelelő statisztikai adatok kialakításának gyakorlati lehetőségeivel. Ez az összehangolás azonban — még ha az eredeti elképzelések kényszerű módosításával is jár — nem jelenthet törést a helyesnek elfogadott elsődleges közgazdasági-elméleti megfontolásokhoz képest.

KÜLKERESKEDELMI GAZDASÁGOSSÁG-SZÁMÍTÁSOK

A külkereskedelem gazdaságossága, azaz a nemzetközi munkamegosztásban való gazdaságilag minél előnyösebb részvétel igen sok tényezőtől függ. Komplex vizsgálata ezért bonyolult, sok esetben nehezen elvégezhető számításokat igényel. Az elmúlt években — az erre irányuló kísérletek során — hosszadalmas és rendkívül munkaigényes számításokat végeztek, és emellett még gyakran a vizsgálatok eredményét jelentős mértékben befolyásoló becslésekre kellett támaszkodni. A nehéz és eredményeiben amúgyis kétes értékű átfogó számításokról a figyelem csakhamar a külkereskedelem gazdaságosságát döntő mértékben befolyásoló egyes tényezők alakulásának számszerű vizsgálatára terelődött. Anélkül, hogy az eddig kialakított és a szakirodalomban ismertetett különböző külkereskedelmi gazdaságosság-számítási módszerek részletes leírásába bocsátkoznánk, megállapítható, hogy a szóbanforgó módszerek mindegyike tulajdonképpen már kezdettől fogva eltekintett bizonyos — a külkereskedelem gazdaságosságára kiható — tényezők vizsgálatától. Az ún. Liska—Máriás-féle mutató² például számításon kívül hagyja az exporttermékek előállításához felhasznált importanyagok megtérülését, ami anyagigényes (és importanyagból készült) cikkek esetében azt jelenti, hogy éppen az exportgazdaságosságot meghatározó

² *Közgazdasági Szemle*, 1954. évi 1. sz.

döntő tényező marad számításon kívül. A legutóbb nyilvánosságra hozott mutatók pedig ezen túlmenően már csak az utolsó — a végterméket kibocsátó üzemben lezajlott — termelési folyamat költségeinek exportmegtérülését teszik vizsgálat tárgyává. Az ily módon képzett mutatók vajmi keveset mondanak arról, hogy a vizsgált termékek exportja mennyire előnyös vagy hátrányos más termékek kiviteléhez képest. Elképzelhető ugyanis, hogy adott esetben valamely exportra szánt termék önköltségében a kibocsátó üzemben felmerült termelési költségek mindössze néhány százalékot tesznek ki, exportmegtérülésük alakulása tehát nem reprezentálja kellően a teljes termelési folyamat exportmegtérülésének gazdaságosságát, sőt esetenként akár az utóbbival ellentétes tendenciát is mutathat. Ennek ellenére a termelési folyamat egy-egy fázisának exportgazdaságosságára vonatkozó mutatóknak is van létjogosultságuk, amennyiben lehetővé teszik annak elemzését, hogy a megvizsgált termékek előállításának mely munkafázisai rontják le, vagy emelik különösebb mértékben a termékek kivitelének gazdaságosságát, és ezáltal alapot nyújtanak a termelési folyamatok egy-egy szakaszának célirányos átszervezésére. A külkereskedelem gazdaságosságának átfogó vizsgálatára azonban az említett mutatók részben szerkezeti hibáik, részben pedig kiszámításuk nehézségei következtében, csak korlátozott mértékben alkalmasak. Szükséges tehát, hogy a probléma megnyugtató megoldásáig egyre újabb számítási módszerek és kísérletek lássanak napvilágot.

*

Bizonyos megfontolások alapján a külkereskedelem gazdaságosságát, illetve annak változását meghatározó tényezőket két csoportba lehet sorolni: külső (világpiaci) és belső (termelési) tényezőkre. A külső tényezők közül a világpiaci árak, illetve a magyar külkereskedelmi szervek által elért külföldi árak, a belső tényezők közül az exportra kerülő termékek önköltségének, illetve belföldi termelői árának a színvonala³ (abszolút és egymáshoz viszonyított színvonala) a döntő. A külkereskedelmi forgalom árszínvonala megváltozhat egyrészt a világpiaci árak, illetve a belföldi előállítási költségek változása, másrészt a külkereskedelmi forgalom áruösszetételének megváltozása folytán. A gyakorlatban mindkettő érvényesül, és együttesen idézik elő a külkereskedelem gazdaságosságának változását. A bel- és külföldi árváltozások nyomonkövetésére kiválóan alkalmas az *index-módszer*, amely híven tükrözi az áruösszetételnek olyan változásait is, amelyek a különböző termékek összforgalmon belüli arányainak (súlyának) megváltozásával kapcsolatosak. Kevésbé alkalmas azonban a külkereskedelmi cikkek körének megváltozásából (régik cikkek kihagyásából és új cikkek forgalmazásából) eredő áruösszetétel-változás regisztrálására. Mivel a külkereskedelmi forgalomba kerülő termékek köre — rövid időszakot tekintve — csak aránylag kismértékben változik, egymást követő évek adatainak összehasonlításában ez utóbbi hiányosság nem okoz különösebb zavarokat. Egymástól távolabb eső időszakok összehasonlításánál viszont az éves indexek láncolásával (láncindex-számítással) lehet célt érni.

³ Belföldi termelési árakkal csak akkor lehet számolni, ha az arányok nagyjából visszatükrözik az önköltségarányokat. Ellenkező esetben csak a termékek önköltségével (mégpedig népgazdasági szinten számított ún. reálönköltségével) végzett számítások adnak többé kevésbé megbízható eredményt. A továbbiak folyamán feltételezzük, hogy a készülő új termelői árrendszer meg fog felelni a fenti követelményeknek, azért mindig belföldi termelői árakon számolunk.

Számításunkban figyelemmel kísérjük külön a kiviteli és külön a behozatali cikkek árainak változását. Az így kapott indexek összehasonlításával kiszámítható a külkereskedelemre jellemző ún. *cserearányindex* (terms of trade). Ha ezt a számítást külföldi (devizaforint) és belföldi termelői (forint) árakon egyaránt elvégezzük, két cserearányindexet kapunk, ezek megfelelő kombinációjával *kimunkálható egy olyan új mutató, mely közgazdaságilag is értelmezhető módon kifejezésre juttatja a külföldi és a belföldi árváltozásoknak a külkereskedelem gazdaságosságára gyakorolt hatását, illetve a gazdaságosság ezek folytán bekövetkezett változásának a mértékét.*

A könnyebb érthetőség kedvéért kísérjük végig az általunk javasolt számítási eljárást egy példán keresztül.

Tegyük fel, hogy egész külkereskedelmi forgalmunkat mindössze két termék képviseli: importban a nyersvas és exportban a búza, továbbá, hogy számításunkhoz — a fenti termékekről — a következő adatok állnak rendelkezésre:

1. tábla

Termék	1956. évi			1957. évi		
	forgalom (q)	külföldi (DFt)	belföldi (Ft)	forgalom (q)	külföldi (DFt)	belföldi (Ft)
		egységár			egységár	
	Behozatal					
Nyersvas.....	6	50	150	7	40	120
	Kivitel					
Búza	3	100	300	5	115	325

Számítási eljárásunk előnye, hogy elvégzéséhez kevés és aránylag könnyen megszerezhető adatra van szükség. Az 1. táblának megfelelő adatok összeállítása a jelenlegi statisztikai beszámolási rendszer mellett sem okoz különösebb gondot, a beszámolási rendszer némi megváltoztatása árán azonban még ennél is könnyebbé tehető.

A fenti adatok a Laspeyres- és Paasche-típusú indexek vagy a kettőből képzett átlag számítását egyaránt lehetővé teszik. Az egyszerűség kedvéért a példában Paasche-típusú indexeket számítunk. A számítások megkönnyítése érdekében foglaljuk az 1. táblából képzett és a Paasche-típusú indexek kiszámításához szükséges szorzatokat (aggregátokat) is táblába:

2. tábla

Termék	1957. évi forgalom			
	1956. évi áron ($q_1 p_0$)		1957. évi áron ($q_1 p_1$)	
	DFt	Ft	DFt	Ft
	Behozatal			
Nyersvas.	350	1050	280	840
	Kivitel			
Búza	500	1500	575	1625

Számítsuk ki a cserearányindexet először külföldi (devizaforint) árak alapján:

$$T = \frac{P_e}{P_i} = \frac{\frac{q_{e1} p_{e1}}{q_{e1} p_{e0}} \cdot 100}{\frac{q_{i1} p_{i1}}{q_{i1} p_{i0}} \cdot 100} = \frac{\frac{575}{500} \cdot 100}{\frac{280}{350} \cdot 100} = \frac{115,00}{80,00} = 1,4375,$$

illetve százalékosan 143,75,

ahol e az exportot,

i — az importot,

p — az árat,

q — a forgalmazott mennyiséget,

l — a tárgyidőszakot,

o — a bázisidőszakot jelöli.

Példánkban a $T = 143,75$ azt jelenti, hogy a külföldi árak megváltozása (az exportárak 15 százalékos emelkedése és az importárak 20 százalékos csökkenése) következtében 1957-ben bizonyos mennyiségű exporttermék (búza) kivitele ellenében 43,75 százalékkal több importterméket (nyersvasat) lehetett behozni, mint a megelőző (bázis-) évben.

Egyszerű példánk esetében ez másképpen is könnyen kiszámítható. Az 1. tábla adatai szerint 1956-ban egy mázsa búzáért 2 mázsa $\left(\frac{100}{50} = 2\right)$, 1957-ben 2,875 mázsa $\left(\frac{115}{40} = 2,875\right)$, tehát 43,75 százalékkal több $\left(\frac{2,875}{2} \cdot 100 = 143,75\right)$ nyersvasat lehetett kapni, ami pontosan megfelel a kiszámított T cserearányindexnek.

Mielőtt rátérnénk a belföldi árak alapján számított (T') cserearányindexre, szögezzük le, hogy a devizaforint-adatokon alapuló cserearányindex esetében az export-árindexet osztottuk az import árindexszel, azaz

$$T = \frac{P_e}{P_i}$$

és az árindex ennél a formulánál a cserearány javulásánál növekvő, romlásánál pedig csökkenő értéket mutatott. Ez természetes is, hiszen ha emelkednek az exporttermékeink és csökkennek az importtermékeink külföldi árai, vagyis ha drágábban adunk el és olcsóbban veszünk, akkor a külföldi árucseré kedvezőbben alakul számunkra és fordítva. Ez a megfontolás helyes, amikor külföldi árakban gondolkodunk, de egyáltalában nem helytálló, mihelyt a külkereskedelmi cserearányoknak a belföldi árak szemszögéből vizsgált alakulását nézzük. Ha ui. a devizaforint-árakat (és a belőlük számított T cserearányindexet) változatlanak tekintjük, akkor számunkra feltétlenül az az előnyös, ha az exportra kerülő termékek önköltsége és ára csökken, az importált termékek pedig belföldön tartott vagy emelkedő árakon értékesíthetők.

Ez nyilvánvalóan az előző eset fordítottja; vagyis, ha azt akarjuk, hogy a belföldi árakon számított cserearányindex kedvező irányú változás esetén szintén növekvő, ellenkező esetben pedig csökkenő értéket mutasson, akkor képlete csak a devizaforintban számított cserearányindex belföldi

árakon számított reciprokja, azaz $T' = \frac{P_i}{P_e}$ lehet.

Példánkban a belföldi termelői árakon számított cserearányindex eszerint

$$T' = \frac{P'_i}{P'_e} \cdot \frac{\frac{q_{i1} p'_{i1}}{q_{i1} p'_{i0}} \cdot 100}{\frac{q_{e1} p'_{e1}}{q_{e1} p'_{e0}} \cdot 100} = \frac{\frac{840}{1050} \cdot 100}{\frac{1625}{1500} \cdot 100} = \frac{80,00}{108,33} = 0,7385,$$

illetve százalékban 73,85, ahol a már ismert jelöléseken kívül a ' jel utal arra, hogy a számítás belföldi termelői árakon történik.

A T' index azt mutatja meg, hogy — változatlan külföldi cserearányokat feltételezve — pusztán a belföldi árak változása folytán az egy forint (belföldi) értékű exportáruért behozott importáru (belföldi) forintértéke a tárgyidőszakban hány százalékkal nagyobb vagy kisebb, mint a bázisidőszakban.

Példánkban a T' index romlást mutat, azaz az egy forintnyi exportért behozható import belföldön 1957-ben 26,15 (100,00—73,85 = 26,15) százalékkal kevesebb forintért volt értékesíthető, mint 1956-ban. Fenti értelmezés helyessége példánkon keresztül ez esetben is könnyen kimutatható.

Az 1. tábla adataiból kiindulva a T cserearányindex értelmezése során már kiszámítottuk, hogy 1956-ban egy mázsa búzáért 2 mázsa nyersvasat lehetett importálni. Mivel a T' kiszámításánál a világpiacon árat és így a külföldi cserearányokat is változatlanokként tételezzük fel, 1957-ben is 1:2-nek megfelelő cserearányal számolunk. Miután példánk szerint (lásd az 1. táblában) 1956-ban egy mázsa búza belföldi ára 300, egy mázsa nyersvas ára 150 forint volt — 1:2 export-import cserearány esetében — 300 forint értékű termék exportja ellenében úgyszintén 300 forint (2 · 150 Ft) értékű importterméket hoztunk be; vagyis egy forint értékű export egy forint értékű importot is eredményezett. Ezzel szemben 1957-ben, megváltozott belföldi árak — de változatlan 1:2 külföldi cserearány — mellett, 325 forint értékű exporttal szemben csak 240 forint (2 · 120 Ft) importérték áll és így egy forint értékű exportra mindössze 0,7385 forint értékű, azaz az 1956. évinél pontosan 26,15 százalékkal kisebb import esett. Ha az így kapott eredményt összehasonlítjuk a korábban kiszámított T' cserearányindexszel, kiténik, hogy a két eredmény pontosan egyezik.

Amint az eddigiek során láttuk, a T cserearányindex a külföldi (világpiacon), a T' cserearányindex pedig a belföldi árak változásának a külkereskedelemben gazdaságosságára, illetve annak változására gyakorolt hatását mutatja. Kézenfekvő a gondolat, hogy vajon nem lehetne-e olyan indexet is szerkeszteni, amely a belső és külső árváltozások hatását egyaránt tartalmazná és így teljes egészében megmutatná a külkereskedelemben gazdaságosságának változását. Véleményünk szerint ilyen indexet lehet szerkeszteni, mégpedig az előbbieken tárgyalt két cserearányindex összeszorzásával, vagyis

$$T_g = \frac{T \cdot T'}{100}$$

ahol g a gazdaságosság fogalmára utal.

A T_g is értelmezhető, azt mutatja meg ui., hogy a külföldi cserearányok és a belföldi árak változásának együttes hatására az egy forint (belföldi) értékű exportáru ellenében behozható import (belföldi) forint értéke a tárgyidőszakban hány százalékkal nagyobb vagy kisebb, mint a bázisidőszakban.

A gazdaságossági index számértéke példánkban:

$$T_g = \frac{143,75 \cdot 73,85}{100} = 106,16,$$

vagyis a külkereskedelem gazdaságossága 6,16 százalékkal javult; a belföldi árak kedvezőtlen alakulása nem rontotta le teljes mértékben a külföldi cserearányok kedvező változását.

Példánk esetében a cserearányindexekhez hasonlóan a gazdaságossági index is kiszámítható más módszerrel.

A számítási eljárás nagyjából olyan lehet, mint a belföldi árakon számított cserearányindex (T') esetében, azzal a különbséggel, hogy figyelembe vesszük a külföldi cserearányok megváltozását (azaz a T) alakulását is, vagyis 1956-ban 1:2, 1957-ben 1:2,875 külföldi cserearányal számolunk. Ilyenformán egy mázsa búza kivitele és az érte kapható (2, illetve 2,875 mázsa) nyersvas behozatala esetén 1956-ban 300 forint értékű export 300 forintos ($2 \cdot 150 = 300$ Ft) importot, 1957-ben 325 forintos export 345 forintos ($2,875 \cdot 120 = 345$ Ft) importot tesz lehetővé.

1956-ban egy forint exportra esik 1 Ft $\left(\frac{300}{300} = 1\right)$ import,

1957-ben egy forint exportra esik 1,0615 Ft $\left(\frac{345}{325} = 1,0615\right)$ import,

vagyis 6,15 százalékkal több, mint 1956-ban. Az általunk javasolt T_g mutató számértéke ezzel pontosan megegyezik.

Gazdaságossági indexünk alakulásában — mint láttuk — nagy szerepük van a külkereskedelmi forgalomba kerülő termékek belföldi árainak. Ezek közül az exportcikkek belföldi előállítási árairól még feltételezhető, hogy bizonyos kapcsolatban állnak az önköltséggel és hogy változásuk az önköltség (azaz a hazai munkaráfordítás költségeinek) változására vezethető vissza. Az importtermékek belföldi ára mögött ezzel szemben nehéz ilyenfajta közgazdasági háttérrel elképzelni. Ha ez esetben is szigorúan ragaszkodnánk ahhoz az elvhez, hogy az árak arányaiban és változásaiban tükröződnie kell az önköltség (amit ezúttal inkább megszerzési költségnek nevezhetnénk) változásainak, akkor az importált termékek belföldi árának változása tulajdonképpen a gazdaságossági indexben szereplő további háromfajta árváltozásnak (azaz az exporttermékek belföldi és világpiaci, továbbá az importtermékek világpiaci árváltozásának) lenne a függvénye. Az importtermékekért ugyanis exporttermékeket adunk cserébe, ami azt jelenti, hogy az importcikkek megszerzési költsége (ha úgy tetszik önköltsége) lényegében az érték cserébe adott exporttermékek hazai előállítási költségeivel egyenlő.⁴ Bizonyos mennyiségű (meghatározott áruösszetételű) behozatal forintköltségeit ilyenformán egyrészt az határozza meg, hogy a világpiaci árányok alapján mekkora tömegű exportterméket kell adni a szóbanforgó importért (ennek változását mutatja a devizaforint-árak alapján számított cserearányindex: T), másrészt az, hogy a cserébe adott exporttermékek belföldi előállítási ára miképpen alakult (P'). Ha a felsorolt árváltozások iránya (eredője) kedvező (vagyis a belőlük képezhető mutatók számértéke egy-nél nagyobb), akkor az azonos mennyiségű és összetételű import fenti értelemben vett önköltsége és ennek megfelelően a belföldi

⁴ A nemzetközi szállítási, biztosítási stb. költségeket ebben az összefüggésben figyelmen kívül hagyjuk.

ára is csökken és fordítva. Az import megszerzési költségeinek és belföldi árösszegének változását ilyen értelemben meghatározó mutató tehát

$P'_i = \frac{1}{T : P'_e}$ lehetne. Ha az importtermékek belföldi árát a tényleges

megszerzési költségeknek megfelelően állapítanák meg (vagyis a P'_i valóban a fenti képlet szerint változnék), akkor az általunk javasolt T_g -gazdaságossági index számértéke minden esetben *egy* lenne, vagyis az árak változásából nem lehetne többé a gazdaságosság változására következtetni. Matematikailag ez könnyen belátható; a gazdaságossági index már ismertett képlete:

$$T_g = T \cdot T' = \frac{P_e}{P_i} \cdot \frac{P'_i}{P'_e}$$

Ha e képletben a P'_i helyére az

$$\frac{1}{T : P'_e}$$

formulát, illetve annak némileg átalakított változatát⁵ írjuk, akkor azt kapjuk, hogy

$$T_g = \frac{P_e}{P_i} \cdot \frac{\frac{P_i \cdot P'_e}{P_e}}{P'_e} = \frac{P_e}{P_i} \cdot \frac{P_i \cdot P'_e}{P_e P'_e} = 1$$

Mivel a helyes árképzés során — különösen a termelői árak esetében — feltétlenül tekintettel kell lenni az önköltség alakulására és ezt az elvet az importból származó termékekre is ki kell terjeszteni, különböző aggályok merülhetnek fel a javasolt gazdaságossági indexünkkel kapcsolatban, tekintetben, hogy nem mutatja meg pontosan a nemzetközi árucserének olyan értelemben vett előnyös vagy hátrányos változását, ahogy azt a külkereskedelem gazdaságosságának értelmezése során már több ízben meghatározták (azaz nem mutatja meg a gazdaságosság tényleges változását).

Kérdés, hogy a gazdaságossági indexünk mit mutat egyáltalán javasolt eredeti formájában. Az index korábban megfogalmazott értelmezéséből már kitűnt, hogy végső soron az export-importtevékenység forintban kifejezhető ráfordításainak és bevételeinek összehasonlításáról, illetve az ebből alkotott kép változásáról van szó. A javasolt index eredeti formájában tehát a külkereskedelmi forgalommal kapcsolatos belföldi és külföldi árváltozásnak együttes forintkihatását, illetve azok változását méri. Ennek is van közgazdasági tartalma, amennyiben a külkereskedelmi forgalomnak a költségvetésre és a folyóáron számított nemzeti jövedelemre gyakorolt hatásainak változását mutatja. A külkereskedelem gazdaságosságának megítélése szempontjából viszont az lenne kívánatos, ha indexünk nem az egy forint értékű export ellenében behozható import forint-értékének, hanem tömegének (volumenének) változását mutatná. Ez esetben a mutató az egy bizonyos

⁵ $\frac{1}{T : P'_e} = \frac{1}{\frac{P_e}{P_i} : P'_e} = \frac{1}{\frac{P_e}{P_i \cdot P'_e}} = \frac{P_i \cdot P'_e}{P_e}$

(az exporttermékek előállítására fordított) munkaráfordítással megszerezhető importtermékek tömegének, mintegy a nemzetközi munkamegosztásban való részvétel „termelékenységének” a változását regisztrálná.

Gazdaságossági mutatónk ilyen értelmű átalakítása könnyű, ui. egyszerűen el kell tekinteni az importtermékek belföldi árának változásától, azaz képletünkben a P'_i számértékét mindig egy -nek kell venni.

Ekkor:

$$T_g = \frac{P_e}{P_i} \cdot \frac{1}{P'_e} = \frac{T}{P'_e}$$

A gazdaságossági index e módosított formában a külkereskedelemnek a változatlan áron számított nemzeti jövedelemhez való hozzájárulásában bekövetkezett változásokat mutatja.

Hogy a módosított gazdaságossági index számszerű példánkban megfelel fenti értelmezésének az könnyen bebizonyítható. 1956-ban egy mázsa búzáért külföldön 2 mázsa nyersvasat lehetett kapni. Egy mázsa búza előállítási ára 300 forint volt, azaz ennyi befektetéssel sikerült 2 mázsa nyersvasra szert tenni. Egy forint ráfordításra tehát 0,667 kilogramm importnyersvas jutott. 1957-ben a búza előállítási ára mázsánként 325 forintra emelkedett, ugyanakkor — a világpiaci árarányok megváltozása folytán — külföldön egy mázsa búzáért 2,875 mázsa nyersvasat adtak és így egy forint ráfordításra már 0,885 kilogramm importnyersvas jutott, azaz 32,7 százalékkal több, mint az előző évben. Számítsuk ki ezek után a módosított gazdaságossági indexünk számértékét:

$$T_g = \frac{T}{P'_e} = \frac{143,75}{108,33} = 1,3269,$$

illetve százalékban 132,7 — vagyis a kétféle úton kapott eredmény pontosan megegyezik.

*

Az import- és export-árindexek, a cserearányindexek és a belőlük képzett gazdaságossági indexek nemcsak a külkereskedelmi forgalom egészére, hanem egyes részeire is kiszámíthatók. Hasznos elemzésekre ad például lehetőséget a fenti mutatószámoknak egyes országokkal vagy országcsoportokkal bonyolított forgalomra történő kiszámítása, de nem érdektelen a különböző cikkcsoportokra kiszámított árindexek alakulása sem. (A cikkcsoportok szerinti cserearány- és gazdaságossági indexek azonban már nem értelmezhetők, mert nem dönthető el, hogy valamely cikkcsoportba tartozó termékek behozatalát milyen mértékben fedezte egyik vagy másik cikkcsoportba tartozó termékek kivitele.)

A teljes külkereskedelmi forgalomra vonatkozó gazdaságossági indexnek a korábban ismertetett képlete

$$T_g = T \cdot T' = \frac{P_e}{P_i} \cdot \frac{P_i}{P'_e}$$

pusztán rátekintésre is választ ad arra a kérdésre, hogy a gazdaságossági index alakulása mennyiben függött a külföldi és mennyiben a belföldi árak változásától, illetve milyen irányban befolyásolta azt az egyik vagy a másik. A képlet némi átrendezése után az is megvizsgálható, hogy a gazdaságossági

index megváltozása az importban vagy az exportban bekövetkezett változásoknak volt-e az eredménye.

$$T_g = T \cdot T' = \frac{P_e}{P_i} \cdot \frac{P'_i}{P'_e} = \frac{P'_i}{P_i} \cdot \frac{P_e}{P'_e},$$

ahol az első tényező az importban bekövetkezett belföldi és külföldi árváltozások, a második tényező pedig az exportban bekövetkezett külföldi és belföldi árváltozások hányadása. (Fenti képletben az egynél nagyobb számértékű tényező kedvezően, az egynél kisebb számértékű pedig kedvezőtlenül befolyásolja a gazdaságossági index alakulását.)

Példánkban ez a vizsgálat azt mutatja, hogy a gazdaságossági index javulása teljes egészében az export területén bekövetkezett kedvező külföldi és belföldi árváltozásoknak volt az eredménye; a külföldi importárak csökkenésének kedvező hatását leontotta az a körülmény, hogy az importált termékek belföldi értékesítési ára pontosan a külföldi árakkal azonos mértékben csökkent, ui.

$$T_g = \frac{P'_i}{P_i} \cdot \frac{P_e}{P'_e} = \frac{80,00}{80,00} \cdot \frac{115,00}{108,33} = 1 \cdot 1,0615 = 1,0615$$

vagy százalékban kifejezve 106,15.

Annak eldöntése után, hogy a gazdaságossági index változásában milyen szerepe volt a behozatalnak, illetve a kivitelnek, érdeklődésre tarthat számot az a vizsgálat is, amely megmutatja, hogy az összes behozatalon vagy az összes kivitelben belül milyen árváltozások következtek be az egyes cikkcsoportok tekintetében és e változások esetenként milyen irányban befolyásolták a teljes gazdaságossági indexet. Számítási módszerünk ilyen természetű vizsgálatokat is lehetővé tesz.

A $\frac{P'_i}{P_i}$, illetve $\frac{P_e}{P'_e}$ viszonyszámok az egyes cikkek⁶ (vagy ezek különböző részsokaságainak összevonásából képezhető cikkcsoportok) hasonló módon értelmezett viszonyszámainak⁶ súlyozott átlagértékeit jelentik. Ha például a teljes export egy-egy árucsoportjában bekövetkezett külföldi árváltozások (rész-) indexét \bar{P}_e -vel jelöljük, akkor a teljes export átlagos külföldi árváltozásainak indexe (P_e) e részindexek súlyozott számtani átlaga, ahol a súlyokat az egyes árucsoportok bázisidőszaki árakon vett tárgyidőszaki forgalma $\bar{\Sigma} q_{e1} p_{e0}$ képviseli, vagyis

$$P_e = \frac{\bar{\Sigma} \bar{P}_e \cdot \bar{\Sigma} q_{e1} p_{e0}}{\bar{\Sigma} \bar{\Sigma} q_{e1} p_{e0}}$$

Hasonló módon felírható a P'_e , a P_i és a P'_i képlete is, mivel ezek is a megfelelő csoportindexek súlyozott átlagaiként foghatók fel. Ha eltekintünk a különböző árucsoportok összforgalmon belüli súlyától és csak a \bar{P} indexek alakulását vizsgáljuk, akkor kiderül, hogy egy-egy árucsoport milyen irányban (kedvező vagy kedvezőtlen irányban) befolyásolta a gazdaságossági in-

⁶ Vagyis import esetén a belföldi és külföldi, export esetén a külföldi és belföldi árak változásait kifejező viszonyszámok.

dex alakulását. Kedvező hatást gyakorol a gazdaságossági indexre a behozatalban minden olyan árucsoport, amelynél $\frac{P_i}{\bar{P}_i} > 1$, a kivitelben minden

olyan árucsoport, amelynél $\frac{P_e}{\bar{P}_e} > 1$.

A JAVASOLT GAZDASÁGOSSÁGI INDEXEK ÉS AZ EDDIG KIALAKÍTOTT KÜLKERESKEDELMI GAZDASÁGOSSÁG-SZÁMÍTÁSI MÓDSZEREK ÖSSZEHASONLÍTÁSA

Az általunk javasolt gazdaságossági indexek a gazdaságosság „mértékének” változását mutatják, nem adnak azonban választ arra a kérdésre, hogy adott hazai termelési és világpiaci feltételek mellett mi a különbség az egyes cikkek kivitelének és behozatalának gazdaságossága között, illetve milyen a leggazdaságosabb nemzetközi árucserét biztosító külkereskedelmi forgalom áruösszetétele. Az eddig kialakított gazdaságosság-számítási módszerek viszont éppen erre a kérdésre próbálnak választ adni. Gazdaságossági indexeink megmutatják, hogy a külkereskedelem gazdaságossága tekintetében kedvező vagy kedvezőtlen változás következett-e be a vizsgált időszakban, továbbá, hogy milyen mértékű volt ez a változás. Mint ilyenek alkalmasak a nemzetközi árucserre lehetőségeinek jobb kihasználását célzó törekvések hatásosságának utólagos lemérésére. A gazdaságosságot előmozdító intézkedések előkészítésével, a külkereskedelmi gazdaságosság szempontjainak a népgazdasági tervek összeállításánál való érvényesítésével kapcsolatos vizsgálatok során azonban célravezetőbb a korábban kialakított módszerek alkalmazása.

Bizonyos meggondolás alapján megállapítható, hogy a két módszer ugyanannak a jelenségnek (ti. a külkereskedelem gazdaságosságának) két különböző szemszögből vizsgált alakulását jellemzi. A nemzetközi árucserforgalomban való részvétel ui. gazdaságilag akkor válik előnyösebbé (gazdaságosabbá), ha a külkereskedelmi forgalom áruösszetételének, továbbá a forgalom tárgyát képező termékek kül- és belföldi árainak összhangja oly módon változik, hogy azonos hazai szükségleteket kielégítő importárumentenyiség exporttal való megszerzése kevesebb hazai munkaráfordítást igényel. A gazdaságosság változását meghatározó fenti tényezők összhangjának megjavulása a két tényező külön-külön bekövetkezett vagy együttes változásának lehet az eredménye. A gazdaságossági indexek — amelyek az áruösszetétel megváltozásából eredő hatások kimutatására kevésbé alkalmasak — inkább az említett összhangnak azt a változását mutatják, amely többé-kevésbé állandó áruösszetétel feltételezése mellett, főleg az *árak megváltozásának* eredményeként jön létre. A korábban kialakított számítási módszerek ezzel szemben többnyire azt vizsgálják, hogy adott világpiaci és belföldi előállítási árak mellett, miképpen lehet a külkereskedelmi forgalom *áruösszetételét* úgy *módosítani*, hogy az árak és az áruösszetétel összhangja kedvezőbbé váljék. Arra a kérdésre, hogy a kettő között melyik szemlélet helyesebb, illetve hogy a külkereskedelem gazdaságosabbá tételére irányuló gyakorlati törekvések szempontjából melyik reálisabb (azaz melyik áll közelebb a gazdasági valósághoz), nem lehet egyértelmű határozottsággal válaszolni. Az adott áruösszetételből kiinduló vizsgálat (a gazda-

ságossági indexek) mellett szól az a körülmény, hogy valamely ország külkereskedelmi forgalmának áruösszetétele hosszú történelmi fejlődés eredménye, amit nem lehet máról-holnapra alapvetően megváltoztatni. A külkereskedelmi struktúra szerves összhangban áll az egész népgazdaság struktúrájával és — különösen olyan országban, amelyben nagy a külkereskedelem jelentősége — a kettő aránylag szoros kölcsönös függőségi viszonyban áll egymással. A külkereskedelmi áruösszetétel számottevő megváltoztatása ilyen esetben csupán a termelés — jelentős beruházásokat igénylő — átcsoportosításával változtatható meg. A külkereskedelem gazdaságosságának ezúton történő hathatós megjavítása tehát eleve csak távlati program lehet. A gazdaságosság nagy távlatokban történő megjavításának tervezésénél viszont nagymértékű hibalehetőségeket rejt magában az a körülmény, hogy a tervezés időpontjában még nem lehet megbízható képet alkotni sem a belföldi előállítási, sem a világpiaci árak várható alakulásáról. (Ez utóbbiak alakulása különösen nagy meglepetéseket hozhat.) Márpedig az áruösszetétel megváltozását előirányzó gazdaságosság javító tervek mindig bizonyos elképzelt külső és belső árviszonyokból indulnak ki és ha ezek az elképzélések nem bizonyulnak helytállóknak, akkor előfordulhat, hogy a kialakított új struktúra nem javít a tervezett mértékben, vagy esetleg éppenséggel ront a külkereskedelem gazdaságosságán. Más a helyzet, ha gazdaságosság megjavítását célzó tervekben csak kisebb mértékben számolunk a struktúra megváltoztatásának gyors lehetőségeivel és adott struktúrán belül az exportra termelt cikkek belföldi előállítási árának leszorításával, másrészt pedig a külkereskedelmi munka megjavítása útján kedvezőbb külföldi árak elérésével kíséreljük meg elsősorban a külkereskedelem gazdaságosabbá tételét. Az exportcikkek belföldi előállítási árának leszorítása megvalósítható — bizonyos lehetőségek határán belül — akaratunktól függő intézkedésekkel (technika fejlesztése, termelés jobb megszervezése stb. útján). A külföldi árak alakulása — a meglévő árstruktúrát illetően is — független a mi akaratunktól, ezért e tekintetben csak a kialakult világpiaci árak adta lehetőségeken belül törekedhetünk a számunkra minél kedvezőbb árak elérésére. Egészében véve azonban az adott árstruktúrából való kiindulás, különösen ha kezdetben inkább szerényebb, de biztosan elérhető eredményekre törekszünk, kevésbé kockázatos módszernek tekinthető. A gazdaságossági indexek elsősorban az effajta törekvések sikerének lehetnek a mércéi. Hosszabb időszak távlatában és a külkereskedelem gazdaságosságának alapvető megjavításában azonban — az ezzel kapcsolatban említett aggályok ellenére — jelentős tartalékokat rejthet magában a külkereskedelem adott áruösszetételének nagyobb szabású megváltoztatása. Ezek a tartalékok különösen akkor jelentősek, ha a népgazdaság és ezenbelül a külkereskedelem struktúrális fejlődése hosszabb időn keresztül bizonyos mértékig elszakadt a termelés kedvező hazai természeti és történelmi⁷ adottságaitól. Elvileg a világpiaci és a hazai előállítási árak legkedvezőbb — a leggazdaságosabb nemzetközi cserét biztosító — viszonyát kétségtelenül olyan ipari, illetve népgazdasági termelési struktúra kialakításával lehet elérni, illetve tartóssá tenni, amely maximális mértékben épült a legkedvezőbb hazai termelési lehetőségek kihasználására. A világ-

⁷ A termelés történelmi adottságain értjük a gazdasági fejlődés során kialakult hagyományos termelési ágakat, a kvalifikált műszaki és szakmunkásgárdát, a meglévő termelőberendezéseket és nem utolsósorban a világpiacon jó hírnévnek örvendő termékeket gyártó üzemeket és iparágakat.

piaci árak hullámozása — egyes cikkek vagy egész cikkcsoportok tekintetében — ettől eltérő helyzeteket is teremthet, azaz bizonyos időn keresztül gazdaságos lehet például olyan cikkek exportja, amelyek előállítása kisebb mértékben felel meg a hazai adottságoknak, és fordítva. Hosszabb időszakot — a külkereskedelem gazdaságosságának hosszabb időszakra vett tendenciáját — tekintve azonban fenti megállapításunk feltétlenül helytálló. Felmerül azonban a kérdés, hogy — egyes egészen nyilvánvaló esetektől eltekintve — miképpen lehet eldönteni vagy megmérni, hogy bizonyos termékek vagy termékcsoporthoz előállítása mennyire felel meg a hazai termelési adottságoknak, vagy ami ezzel egyértelmű, mely termékek kivitele és behozatala mellett biztosítható — a gazdasági fejlődés adott fokán — a teljes népgazdasági újratermelési folyamat maximális hatékonysága (azaz a termelési folyamat eredményeként rendelkezésre álló és a társadalom számára hasznos termékek legnagyobb, felosztható tömege). Mivel a hazai adottságok kihasználása és a legelőnyösebb külkereskedelmi árústruktúra kialakítása egy és ugyanazon kérdésnek csupán két oldala, a gazdaságosság követelményeinek megfelelő külkereskedelmi áruösszetétel kialakításával kapcsolatos vizsgálatok egyben útmutatást adhatnak a megfelelő hazai termelési struktúra (a hazai adottságok kihasználása) tekintetében is. Ilyen természetű — de ismételten hangsúlyozzuk, csak nagyobb távlatokban realizálható — gyakorlati vizsgálatok elvégzésére nem az előbbieken ismertetett indexekre, hanem másfajta vizsgálati módszerekre van szükség.

LONTI GYÖRGY:

A MAGÁNÉPÍTŐIPARI ÉPÍTÉSI-SZERELÉSI MUNKÁK VOLUMENÉNEK MEGHATÁROZÁSA*

Megfelelő statisztikai számbavételi rendszer hiányában a magánépítőiparról csak igen kevés adat áll rendelkezésre annak ellenére, hogy a magánépítőipari tevékenység megfigyelésének az építőipari statisztika lényeges részét kellene alkotnia. E hiányt évről évre különböző számításokkal meghatározott mutatók pótolták. Így számítás útján állapítottuk meg a magánépítőipar termelési értékét, a foglalkoztatottak létszámát, az elért keresetek, illetve jövedelmek összegét stb.

E tanulmány célja, hogy a magánépítőipar 1957. évi fontosabb mutatóinak meghatározásával kapcsolatos számításokat ismertesse. A számítások során több esetben különböző feltételezésekből kiindulva, becsléssel kellett az egyes mutatók teljességét biztosítani, ezért a kapott eredmények csak hozzávetőleges tájékozódásra alkalmasak. Ennek ellenére azonban a számított adatok és az indexek elfogadható képet adnak a magánépítőiparban 1957. évben bekövetkezett változások alakulásáról.

A jelen tanulmányban a magánépítőipar 1957. évi tevékenységével kapcsolatos számítások elsősorban a termelési volumen értékbeli megállapítására vonatkoznak. Ennek érdekében a termelési érték kiszámítása először az e szektorban alkalmazott áron, azaz folyóáron történt. Bár a folyóáron meghatározott termelési érték megfelelő képet nyújt a magánépítőiparban megvalósított termelés volumenéről, azonban dinamikai vizsgálatokra nem alkalmas, mert az értékbeli megállapítás jelenleg alkalmazott módszeréből kifolyólag az értékadatok a folyóárak változását is tartalmazzák. Ha tehát a magánépítőipar 1957. évi értékben kifejezett termelési eredményét az 1956. év vagy azt megelőző évek eredményével kívánjuk összehasonlítani, akkor feltétlenül ki kell küszöbölnünk az egyik időszakról a másik időszakra bekövetkezett árváltozásokat is. Az árváltozások hatásának kiküszöbölése nemcsak a termelési érték dinamikai vizsgálata céljából szükséges, hanem figyelemreméltó abból a szempontból is, hogy az ez irányú számítások egyben hozzávetőlegesen kifejezik az építési árszínvonalban bekövetkezett eltérések mértékét is. Megjegyzendő, hogy a magánépítőipar folyóáron kiszámított termelési értéke nem adható össze az állami építőipar

* A „magánépítőipar” megjelölés itt magában foglalja a lakosság építkezéseit is.

termelési értékével, mert az itt alkalmazott árak lényegesen eltérnek a magánépítőipari áráktól.

A fentiekből kifolyólag az elvégzett számítások négy főcsoportba sorolhatók:

1. az 1957. évi folyóáras termelési érték meghatározásával (ezen belül történt a foglalkoztatottak létszámának, a keresetek, illetve a jövedelmek összegének kiszámítása),

2. a folyóáras termelési értéknek az állami építési árszintre történő átszámításával,

3. az 1956. évről 1957. évre bekövetkezett árváltozások megállapításával,

4. az ellenőrzés célját szolgáló számításokkal kapcsolatos műveletek.

*

A magánépítőipar 1957. évi folyóáras termelési értékének kiszámításával kapcsolatos műveletek a belkereskedelmi statisztika keretében begyűjtött, a lakosság részére készpénzfizetés ellenében értékesített építőanyagok mennyiségi és értékadatain alapulnak. Ezek az adatok a felhasznált anyagok értékösszegének 70 százalékát képviselik. A foglalkoztatott létszám meghatározása a Könnyűipari Minisztérium Helyiipari Igazgatóságának az iparengedéllyel rendelkezők létszámáról adott havi és a SZOT Társadalombiztosítási Főosztályának a magánépítőiparosok által foglalkoztatott munkavállalók létszámáról szóló negyedéves jelentéseiben szereplő adatok alapján történt. E jelentések adatai az összes létszám 72 százalékát reprezentálják. A keresetek, illetve az elért jövedelem összegének kiszámításához megfelelő adatok nem állottak rendelkezésre. Nincs ugyanis olyan hatóság, intézmény az országban, amely a magánkisiparban ténylegesen kifizetett, illetve elért keresetekről, illetve jövedelmekről bizonylatokkal alátámasztott adatokkal rendelkezne. Ezért a szükséges számításokat az állami és a szövetkezeti építőipar béradataiból kiindulva kellett elvégezni.

Ismeretes, hogy az országos építőiparban egyes szektorok (állami kivitelező építőipar, szövetkezeti és magánépítőipar) termelési értékének számbavétele különböző árszinten történik. Ha tehát az országos építőipar össztermelési volumenét értékben akarjuk kifejezni, és ennek alapján dinamikai vizsgálatokat kívánunk végezni, gondoskodni kell az egyes szektorok közötti árszint-különbségek kiküszöböléséről. Ennek érdekében a magánépítőipar folyóáras termelési értékét át kell számítani az állami építési árszintre.

Az állami és a magánépítési árszínvonal közötti eltérés kifejezésére kiszámított anyagárindexek, a szállítási költség-, a kereseti, a jövedelem- és az összefoglaló indexek nem fejezik ki pontosan a két árszint különbségét, mert

a) az anyagárindex képzéséhez tapasztalati kiválasztással kellett kijelölni az állami költségvetésekben alkalmazott árakat,

b) a szállítási költség- és a jövedelem-indexek meghatározására csak számított adatok álltak rendelkezésre.

A folyóáras termelési érték átszámítása a Paasche-féle képlet alapján történt. Az anyagárindex képzésénél a bázisidőszakban az állami építkezések költségvetéseinek összeállításakor alkalmazott ún. 1952. január 1-i változatlan árakat vettük figyelembe. A szállítási költség és a jövedelem

átszámítása pedig az 1952. évre kiszámított átlagos havi kereset, illetve jövedelem összegének segítségével volt csak megoldható.

A lakosság részére 1957. évben eladásra kerülő építőanyagok többségénél a fogyasztói árakat felemelték, és ugyanakkor jelentősen növekedett a magánépítőiparban foglalkoztatottak átlagos jövedelme is. Ilyen körülmények között az építési áraknak is változniuk kellett. Ebből következik, hogy ha a folyóáron számított termelési értéket dinamikai vizsgálatokra kívánjuk felhasználni, pontatlan megállapításokra jutunk, mert a megállapított termelés értékösszegét az 1957. évben bekövetkezett árváltozások is befolyásolták. Ha tehát az 1957. évi folyóárak figyelembevételével kiszámított termelési értéket az 1956. évhez vagy a megelőző évekhez akarjuk viszonyítani, akkor az illető évek termelési értékét az egymásután következő időszakok árszínvonalában bekövetkezett változások mértékével helyesbíteni kell.

Az árváltozások valószínű mértékének meghatározására anyagár-indexet, szállítási költség- és kereseti, illetve jövedelem-indexet kellett szerkeszteni és számítani.¹ A magánépítőipar tekintetében első esetben került sor az árszínvonalváltozásokat kifejező indexek meghatározására, így azok a rendelkezésre álló adatok hiányos volta miatt több bizonytalansági tényezőt tartalmaznak. Nincs megfelelő bázisadat többek között — mint már az előzőkben is érintettük — sem a szállítási költségek, sem a jövedelmek tényleges összegének mértékéről.

Az *anyagárindex* kiszámítása a beszámolási időszak (1957. év) mennyiségeivel (q_1 -ekkel) való súlyozás, azaz az ún. Paasche-féle formula alapján történt. (A Paasche formula alkalmazását megsabta az a körülmény, hogy kizárólag csak az említett árindex megszerkesztéséhez szükséges adatok álltak rendelkezésre.)

A *szállítási költség- és a kereseti, illetve jövedelem-indexek* meghatározására az 1956. és az 1957. évi egy főre jutó átlagos havi keresetet, illetve jövedelmet kellett figyelembe venni.

Az *összefoglaló építési árindex* szintén a Paasche formula szerint készült. (A kiszámított anyagár-, szállítási költség-, kereseti, illetve jövedelem-indexekkel korrigált egyes költségtételek összesítése a magánépítőipar 1957. évi termelésének 1956. évi árszinten számított folyóáras értékösszegét adja.)

A kiszámított indexek természetesen nemcsak az 1957. és 1956. években megvalósított munkák volumenének összehasonlítását biztosítják, hanem feleletet adnak arra a kérdésre is, hogy az említett évben hozzávetőlegesen milyen irányban és mértékben változott a magánépítés árszínvonala is.

A megállapított adatok helvességének ellenőrzése céljából a magán-erőből és állami támogatással 1957. évben épített lakások adatai alapján különböző számításokat kellett végezni. E számítások során a lakások számának figyelembevétele tekintetében azzal a feltételezéssel éltünk, hogy azok építési- szerelési munkáit teljes egészében 1957. évben végezték el.

A különböző feltételezések alapján végzett számítások pontatlanságát illetően rá kell mutatni arra, hogy az előforduló hibák csak jelentéktelen

¹ A magánépítőipar termelési értéke a következő fő költségtételekből és jövedelemből áll: a) anyag-költség, b) szállítási költség, c) fizetések és jövedelmek összege. E költségtételek és a jövedelem összege a termelési érték 96—98 százalékát jelenti, mivel a magánépítőiparban géneköltség, szociális teher, rezsi-költség, munkahelyi adottságokból származó költség nem igen merül fel. Ezért ezzel számolni nem szükséges.

mértékben befolyásolhatják az építőipar főbb országos mutatóit. Ez abból következik, hogy 1957-ben az országos építőiparon belül a magánépítőipar részaránya a 20 százalékot sem érte el.

A magánépítőipar termelési értéke az országos építőipar termelésének százalékában

Év	Százalék
1949.	25,5
1950.	10,3
1951.	5,1
1952.	2,2
1953.	2,8
1954.	11,1
1955.	10,7
1956.	9,9
1957.	15,7

* Előzetes adatok alapján.

Ha tehát a magánépítőiparra vonatkozó számítások maximálisan ± 10 százalékos hibával történtek, ez az országos építőipar adataiban $\pm 0,8$ — $1,5$ százalékos eltérést eredményezhet. Abszolút számokban kifejezve az eltérés pedig nem számottevő, és így lényegesen nem befolyásolhatja a számok nagyságrendjét és az abból levonandó következtetések helyességét.

A magánépítőipar 1957. évi folyóáras termelési értékének megállapítása

A magánépítőipar 1957. évi termelési értékének kiszámítása költség-tételek szerinti részletezésben történt. Így külön kellett meghatározni az anyag- és szállítási költséget, valamint a keresetek, illetve jövedelmek összegét.

Az anyag- és szállítási költség

A magánépítkezéseknél az 1957. évben felhasznált építőanyag mennyiségének és értékének alakulásáról megbízható adatokat a belkereskedelmi statisztika tartalmaz. Ez magában foglalja a lakosság részére készpénzfizetés ellenében eladott összes építőanyag fogyasztói áron számbavett értékösszegét és emellett kimutatja az értékesített fontosabb építőanyagok mennyiségi adatait is. Tekintettel arra, hogy a számbavétel csak a készpénzfizetés ellenében eladott építőanyagokra terjed ki, e körülmény kizárja azt, hogy a számításokat állami vállalatok, közületek, intézetek, hatóságok és kisipari szövetkezetek által vásárolt, illetve e szervezetek által kivitelezett építkezésekre felhasznált anyagok mennyisége kedvezőtlenül befolyásolja. E szervezetek ugyanis az érvényben levő rendelkezések értelmében csak minimális készpénzkészlettel rendelkeznek, amelyért gyakorlatilag csak jelentéktelen mennyiségű anyag vásárolható. Ennélfogva a következőkben kimutatott mennyiségi és értékadatok a számítások során úgy szerepelnek, mintha az építőanyagokat kizárólag magánépítkezésekre és teljes egészében az 1957. évben használták volna fel.²

² A számításban — megfelelő tényadatok hiányában — nem vettük figyelembe a lakosság által megvásárolt, de be nem épített (deponált) anyagok értékösszegét.

1. tábla

*A lakosság részére eladott építőanyag mennyisége és értéke
az 1957. évben*

Az anyag megnevezése	Mennyiségi egység	Az eladott építőanyagok	
		mennyisége	értéke fogyasztói áron (ezer forint)
Cement	1000 t	212,6	271 461
Mész	1000 t	141,4	123 193
Cserép*	millió db	76,2	127 334
Tégla*	millió db	552,4	309 899
Mozaik és cementlap*	1000 m ²	640,2	32 328
Tetőfedő pala*	1000 m ²	1 845,3	31 299
Előregyártott födémgerenda ..	1000 fm	719,2	27 328
Fedéllemez	1000 tekercs	260,1	23 412
Fenyőfűrészáru	1000 m ³	109,0	311 130
Lombos fűrészáru	1000 m ³	5,8	12 135
Ajtó*	1000 db	49,8	48 452
Ablak*	1000 db	56,8	65 304
Bárdolt fa	1000 m ³	8,8	16 374
Gömbrudak	1000 m ³	28,6	24 862
Egyéb fűrészárúk	—	—	97 010
Múhasáb	—	—	1 716
Egyéb építőanyagok	—	—	182 952
<i>Összesen</i>	—	—	<i>1 706 189</i>

* A különböző méretű anyagfajták azonos méretre történő átszámítása nélkül.

A lakosság részére eladott építőanyagok értéke 1957-ben tehát 1700 millió forint volt. A magánépítkezéseknél ténylegesen felhasznált anyagok értéke azonban jóval több a kereskedelmi statisztikában kimutatott összegnél. Ez ugyanis nem tartalmazza azokat az anyagokat, illetve termékeket, melyeket nem a TŰZÉP telepek vagy a szövetkezeti kiskereskedelem hálózatán keresztül értékesítettek. Ilyen anyag például a bádoglemez, az öntött és húzott üveg, a mosogató, a mosdó, a fürdőkád, a fürdőkályha, a különböző fűtőberendezések, a villanyhuzalok, az olajfestékek stb.

Az elmondottakon kívül a magánépítkezések kivitelezése során beépített anyagok értékösszegének reális meghatározása céljából számításba kellett venni még az ún. helyi kitermelésű (építőkő, vályog, homok stb.) és a bontásból nyert anyagokat is. Minthogy ezeknek az anyagoknak felhasználásáról megfelelő adatok nem álltak rendelkezésre, értékük összegét becsléssel kellett meghatározni.

A kereskedelem által eladott építőanyagok értéke	1700 millió Ft
A helyi kitermelésű, bontott és egyéb anyagok értéke (szállítási és rakodási költség nélkül)	1000* „
<hr/>	
<i>A magánépítkezéseknél az 1957. évben felhasznált összes anyagok értéke folyóáron (kerekítve) mintegy</i>	<i>2700 millió Ft</i>

* A statisztikai adatok szerint az 1957. évben — Budapest kivételével — 8 240 lapóépületet bontottak le. Számítások szerint az ebből nyert haszonanyagok értéke mintegy 350—400 millió forintra tehető. A becsült összeg megközelítő pontosságát az ellenőrző számítások is mutatják.

Az építőanyagok fogyasztói ára magában foglalja a kereskedelmi telepre történő szállítás és rakodás költségeit is. A rakodási és szállítási költ-

ségek a vevőt terhelik. Ebből következik, hogy a termelési érték kiszámítása során a vásárolt építőanyagoknak a kereskedelmi telepről az építkezés színhelyére való szállításával kapcsolatos költségei is figyelembe veendők.

Annak megállapítására, hogy a magánépítőiparban szállítási költségek címén milyen nagyságú összeggel kell számolni, pontos adatokat tartalmaznak az építőipari vállalatok mérlegbeszámolói. E mérlegadatokat szerint az építkezések színhelyére való szállítás és rakodás költsége az anyagköltség 10—15 százaléka között változik. Ennek megfelelően a magánépítőiparban felhasznált anyagok értékének maximálisan 10 százaléka határozható meg az építkezés színhelyére történő szállítás és rakodás költsége. A fenti adatok szerint tehát: a magánépítkezéseknél felhasznált építőanyagok értéke 2700 millió forint, az építkezések színhelyére történő szállítás és rakodás költsége (az előbbi 10 százaléka, kerekítve) 300 millió forint.

A magánépítkezéseken foglalkoztatottak létszáma

Ahhoz, hogy a magánépítőiparban az 1957. évi keresetek, illetve jövedelmek összege meghatározható legyen, ki kellett számítani a magánépítkezéseken dolgozók (önálló kisiparosok, az általuk foglalkoztatott munkavállalók, családtagok stb. együttes) átlagos létszámát.

2. tábla

A magánépítkezéseken dolgozók átlagos létszáma az 1957. évben

Időszak	Az építőipari kisiparosok	Az építőipari kisiparosok által foglalkoztatott munka- vállalók*	Összesen	A magán- építkezéseken foglalkoztatott egyéb dolgozók**	Mindössze
	átlagos létszáma				
1957. I. negyedév	16 755	4 361	21 116	13 487	34 603
II. negyedév	18 978	5 937	24 915	10 337	35 252
III. negyedév	19 722	8 614	28 336	7 485	35 821
IV. negyedév	19 808	8 773	28 581	5 743	34 324
1957. év	18 816	6 921	25 737	9 263	35 000

* Az ipari tanulók létszámával együtt. Az ipari tanulók létszámát is figyelembe kellett venni az alkalmazottak számának megállapításánál, mert az építőiparban a tanulók, míg szakmájukban kellő jártassággal nem bírnak, segéd munkát végeznek.

** A létszám meghatározása abból kiindulva történt, hogy az építőipar technológiájából kifolyólag a gazdaságos munkavégzés szükségessé teszi segéderők alkalmazását. Így a segéd munkák elvégzésére a magán-kisiparos is vagy alkalmazottat tart, vagy pedig az építető segédkezik annak elvégzésében. Ebből kiindulva — véleményünk szerint — a magánkisiparosok mintegy 85—90 százaléka éves átlagban legalább egy fő segéd munkaerőt foglalkoztat. Tehát az SzTK-hoz bejelentett alkalmazottak száma alapján egy magánépítőiparosra jutó 0,37 fő segéderő igen alacsony ahhoz, hogy csupán a bejelentett létszámmal számoljunk.

A bejelentett alkalmazottak éves átlagos létszáma 6 921 fő + a becsült segéderő 9 263 fő = 16 184 fő. A magánépítőiparosok 1957. évi átlagos létszámának 90 százaléka juttatja a segéderőket:

$$18\,816 \cdot 0,90 = 16\,934 \text{ fő}$$

$$\frac{16\,184}{16\,934} = 0,95 \text{ fő}$$

A magánépítkezéseken dolgozók átlagos létszámának megállapítására a következő adatforrások állottak rendelkezésre:

a) a Könnyűipari Minisztérium Helyiipari Igazgatóságának jelentései alapján az iparendéellyel rendelkezők száma minden hó utolsó napján,³

b) a SZOT Társadalombiztosítási Főosztályának közlése alapján a magánépítőiparosok által foglalkoztatott munkavállalók létszáma a negyed-év utolsó napján.⁴

A fenti jelentésekből kapott adatok alapján kronológikus átlagszámítással történt a magánépítkezéseken foglalkoztatottak létszámának kiszámítása.

A dolgozó létszámnak a valósághoz közelálló meghatározása érdekében a kisiparosok és az általuk foglalkoztatott alkalmazottak létszámán felül — becslés alapján — figyelembe kellett venni a be nem jelentett munkaerők, a családtagok stb. adatait is.

A keresetek, illetve a jövedelmek összege

Az 1957. évi jövedelmek meghatározása a következő feltételezések alapján történt.

A keresetek, illetve a jövedelmek megállapításához ki kellett számítani elsősorban a ledolgozott munkaórák havi átlagos számát. Figyelembe kellett venni, hogy a magánépítőipar szezonális jellegű, ami annyit jelent, hogy a munkavállalók a téli hónapokban (november 15-től március 15-ig) a napi 8 óránál lényegesen kevesebbet (számításunk szerint négy hónapon keresztül átlagosan napi 4 órát), az év nagyobb részében, mintegy 7—8 hónapon keresztül azonban átlagosan 10—12 órát dolgoznak. Sőt a tapasztalatok azt bizonyítják, hogy a nyári hónapokban igen elterjedt a pihenőnapokon végzett munka is. Az elmondottak figyelembevételével végzett számítások eredményeként az egy hónapra jutó ledolgozott munkaórák száma: 208.⁵

Nehéz problémát jelentett a magánépítőiparban kifizetett órabérek megállapítása. A kifizethető bérek maximális mértékét ugyan 1957-ben rendeletben szabályozták, de általánosan ismert tény, hogy ténylegesen a rendeletben rögzített béreknél jóval magasabb összegeket fizettek ki. A keresetek, illetve a jövedelmek mértékének és összegének megállapításánál nem lehetett elfogadni a magánkisiparosok jövedelmi adójának megállapítására szolgáló bevallásokat, valamint az SZTK-nál tett bejelentéseket sem.

³ Iparendéellyel rendelkező kisiparosok létszáma (a hó utolsó munkanapján)

1956. szeptember 14 989	1957. április 18 784	1957. szeptember 19 854
		1957. május 19 314	1957. október 19 894
1957. január 16 494	1957. június 19 582	1957. november 19 841
1957. február 17 232	1957. július 19 696	1957. december 19 525
1957. március 18 091	1957. augusztus 19 752		

⁴ Az építőipari kisiparosok által foglalkoztatott munkavállalók létszáma ipari tanulókkal együtt:

1956. szeptember 3 871	1957. június 7 022
		1957. szeptember 10 205
1957. március 4 851	1957. december 7 341

⁵ Az egy hónapra jutó munkaórák átlagos számának kiszámítása:

Naptári napok száma 365
Le: vasárnap és ünnepnapok	... 59

$$306 : 12 = 25,5; \text{ kerekítve: } 26 \text{ munkanap}$$

$$26 \cdot 4 \cdot 4 = 416 \text{ óra.}$$

$$26 \cdot 10 \cdot 8 = 2 080; 2 080 + 416 = 2 496; 2 496 : 306 = 8,15, \text{ kerekítve a napi átlagos munkaidő } 8 \text{ óra.}$$

$$\text{Az egy hónapban átlagosan ledolgozott órák száma: } 26 \cdot 8 = 208 \text{ óra.}$$

Ezért a magánépítőiparban 1957-ben elért keresetek, illetve jövedelmek mértékének kiszámításához az állami és a szövetkezeti építőipari statisztika adatait vettük alapul.

3. tábla
Az átlagos órakereset az állami és szövetkezeti építőiparban,
1957. szeptember

Szakma	Az átlagos órakereset (forint)	
	az állami	a szövetkezeti
	építőiparban	
Szakmunkások	9,67	9,68
Ebből:		
kőműves	10,05	8,61
épületács	10,22	9,33
bádogos	10,07	9,51
szobafestő, mázoló	10,12	9,84
üveges	10,16	8,70
villanyszerelő ..	9,15	8,95
Segéd munkások	7,08	6,47

A számításoknál kimutatott órakeresetek, valamint a gyakorlati tapasztalatok alapján a segéd munkások órakeresetét 10, a segédekét 15, a mestereket pedig 20 forintra vettük figyelembe.⁶ A fenti órabérek alapján a magánépítőiparban elért keresetek és jövedelmek összege 1957-ben 1400 millió forintra tehető.

Összefoglalva a számítások eddigi eredményét:

A magánépítkezéseknél felhasznált anyagok értéke	2700 millió Ft
Szállítási költség	300 „
Keresetek, illetve a jövedelmek összege	1400 „

A magánépítőiparban megvalósított termelés folyóáron számított értéke az 1957. évben összesen

4400 millió Ft

A magánépítőipar folyóáras termelési értékének átszámítása állami építési árszintre

Az országos építőiparon belül az egyes szektorok termelési értékének számbavétele különböző árszinten történik. Míg az állami építőiparban a megvalósított építési-szerelési munkákat az ún. 1952. január 1-i anyagárak és munkabérek alapján értékelik, addig a szövetkezeti építőipar termelését folyóáron figyelik meg. Ezzel megegyező árszinten került kiszámításra a magánépítőipar termelési értéke is.

Az egyes szektorok termelésének különböző árszinten való értékelése felveti azt a kérdést, hogy milyen áron történjék az építőipar országos termelési értékének kimutatása. E kérdés megoldására két álláspont alakult ki. Az egyik álláspont szerint minden egyes szektor termelését a saját áron kell értékelni, és az így megállapított összeget csak a bázisidőszakra a

$$\begin{aligned} 208 \cdot 10 \cdot 11\,701 \cdot 12 &= 290 \text{ millió Ft} \\ 208 \cdot 15 \cdot 4\,483 \cdot 12 &= 168 \text{ millió Ft} \\ 280 \cdot 20 \cdot 18\,816 \cdot 12 &= 939 \text{ millió Ft} \end{aligned}$$

1 397 millió Ft (kerekítve 1 400 millió Ft)

$$\frac{1\,400\,000\,000}{35\,000 \cdot 12} = 3\,333 \text{ Ft, kerekítve a havi átlagos kereset, illetve jövedelem összege} = 3\,300 \text{ Ft}$$

beszámolási időszakra bekövetkezett árváltozások mértékével kell korrigálni. Az egyes szektorokra így megkapott értékösszeg ezután összeadható, amely végső fokon értékben kifejezi az építőipar által országosan megvalósított építkezések volumenét, és ilyen formában egyaránt alkalmas mind dinamikai vizsgálatokra, mind az egyes szektorok részarányainak megállapítására. E megoldás azonban nem veszi figyelembe azt a körülményt, hogy az állami építőiparban 1957-ben létrehozott építmények értéke kb. 40—50 százalékkal alacsonyabb a magánszektorban megvalósított ugyanazon építmények kiviteli összegénél. Például, míg egy kétszobás földszintes lakóház megvalósítása esetén az állami építési árak alapján elszámolható termelési érték mintegy 80—90 000 forint, addig ugyanennek a lakóháznak folyóáron számított termelési értéke kb. 140—160 000 forint. Az árszintkülönbségek kiküszöbölésének elhanyagolása éppen ezért nem helyeselhető, mert fennáll annak veszélye, hogy az egyes szektorokban bekövetkezett árváltozások a szektorok részarányát befolyásolják, és ez esetben az értékbeli kifejezés eltér a termelési volumen tényleges változásától.

A második álláspont a következőkben foglalható össze. A magánépítkezések termelési értékét kétféle — mégpedig közvetlen és közvetett — módszerrel lehet kiszámítani. A közvetlen módszeren lényegében az értendő, hogy például vagy az állami építési árszinten számbavett egy főre eső termelési érték és a magánépítkezéseken foglalkoztatottak létszáma alapján, vagy a magánépítőiparosok és a lakosság által felépített lakóházak számának és az állami építési árszinten elkészített költségvetési normatívák figyelembevételével kell kiszámítani a termelés értékét. E módszerrel ugyan ki lehet küszöbölni a szektorális árszint-különbségeket, de nem lehet meghatározni a bázisidőszakról a beszámolási időszakra bekövetkezett árváltozások mértékét. Ez oknál fogva a közvetett módszer alkalmazása indokolt — a jelen tanulmányban is ezt tettük —, azaz először költségtételes (anyag-, szállítási költség, jövedelem összege) bontásban folyóáron ki kell számítani a magánépítőipar termelési értékét. Másodszor: ki kell számítani az egyik évről a másik évre bekövetkezett árváltozások mértékét kifejező indexet, és ezzel korrigálni kell a beszámolási időszak folyóáron számított termelési értékét. Ezáltal a magánépítőiparban megvalósított építkezések volumenét a folyóárak figyelembevételével megállapított termelési érték is hűen kifejezi, és az ilyen formában alkalmas a magánszektor termelési volumenének dinamikai vizsgálatára is. Minthogy az egymásután következő évek viszonylatában csak a folyóárak változása rögzíthető, ez egyben nem jelentheti a magánszektorban és az állami építőiparban alkalmazott árak közötti különbség kifejezését is. Harmadszor tehát, annak érdekében, hogy az egyes szektorok termelési értéke összeadható, vagyis az országos építőiparban megvalósított építkezések volumene értékben, azonos árszinten kifejezhető legyen, továbbá, hogy az értékadatok dinamikai vizsgálat igényeit is kielégítsék, a két szektor közötti árszintkülönbségek kiküszöbölésére is indexet kell szerkeszteni és számolni. Ezzel az indexszel a magánépítőipar folyóáron számított termelési értékét állami építési árszintre kell redukálni. A magánépítőipar folyóáras termelési értékének állami építési árszintre történő átszámításával kapcsolatos műveletek — az állami és a magánépítkezések árszintkülönbségét kifejező indexek meghatározása — a következők.

a) Anyag-költségindex

Az anyagköltség átszámításához szükséges index kiszámítására a bázisárakat az „Építési anyagok ára az építési munkák költségvetésének összeállításához” című árgyűjtemény tartalmazza. A megfelelő árak kiválasztása a gyártó vállalatok által a legnagyobb mennyiségben előállított és a legnagyobb mennyiségben forgalomba hozott építőanyagok alapján történt.

4. tábla

Az építőanyagok fogyasztói ára és az állami építkezések költségvetésében figyelembe vett árak közötti különbség meghatározása

Megnevezés	Mennyiségi egység	1957. évben a lakosság részére eladott mennyiség	Az állami építőipari vállalatok költségvetésének összeállításakor figyelembe vett ár		A kiválasztott anyag jellemzése	1957. évben a lakosság részére eladott építőanyagok		
			forintban	konstrukciója		értéke költségvetési áron (ezer forint)	1957. évi fogyasztói áron (ezer forint)	1956.
Cement ...	t	212 600	225,00	rendel- tetési állomás	400-as közép- szilárdságú ce- ment zsákolva	47 835	271 461	271 461
Mész	t	141 400	209,00	rendel- tetési állomás	darabos fehér	29 553	123 193	102 921
Mozaik- és cementlap	m ²	640 200	19,20	termelő helyen	szürke 20 × 20, I. oszt.	12 292	32 328	32 328
Tetőfedőpala	ezer db	11 535	1 050,00	rendel- tetési állomás	világosszürke 40 × 40	12 110	31 299	17 086
Tégla	ezer db	552 400	334,00	rendel- tetési állomás	kisméretű I. oszt. 25 × 12 × 16 cm	184 502	309 899	242 682
Cserép	ezer db	76 200	439,00	rendel- tetési állomás	hornyolt szalag 40 × 21, I. oszt.	33 452	127 334	76 650
Fedéllemez	10 m ²	260 100	30,60	rendel- tetési állomás	bitumenes csupasz 120-as, I. oszt.	7 959	23 412	23 412
Fenyőfűrész- áru	m ³	109 000	719,00	termelő- helyen	jegenye, luc, erdei és fekete fenyődeszka- palló	78 371	311 130	280 796
Gömbrudak	m ³	28 600	372,00	termelő- helyen	fenyő, új	10 639	24 862	19 629
Bárdolt fa .	m ³	8 800	623,00	termelő helyen	akác, szelíd- gesztenye stb.	5 482	16 374	13 143
Ajtó	m ²	76 486	112,73	bruttó termelői ár	85/196 centi- méteres	8 622	48 452	39 803
Ablak	m ²	81 144	189,71	bruttó termelői ár	1,3/1,3 méteres	15 394	65 304	45 431
Előregyár- tott födém- gerenda .	fm	719 200	18,50	termelő- helyen	4,70 m hosszú	13 305	27 328	27 328
<i>Összesen</i>	—	—	—	—	—	459 516	1 412 376	1 190 670

A fogyasztói és az állami költségvetési anyagárszint közötti különbség mértéke:

$$1957\text{-ben } 1952.\text{ évhez képest } \frac{1\,412\,376}{459\,516} = 307,4\%$$

$$1956\text{-ban } 1952.\text{ évhez képest } \frac{1\,190\,670}{459\,516} = 259,1\%$$

b) *Szállítási költségindex*

A szállítási költségindex a kereseti, illetve a jövedelem-indexszel azonosnak tekintendő.

c) *A kereseti, illetve jövedelem-index*

A magánépítőiparban 1957-ben elért keresetek, illetve jövedelmek összegének átszámításához szükséges indexek képzésére szintén csak számított adat állt rendelkezésre.

5. tábla

Az átlagos havi kereset, illetve jövedelem alakulása a magánépítőiparban

Év	A magánépítőiparban dolgozók átlagos havi keresete, illetve jövedelme (forint)	Index: 1952. év = 100
1952.....	1305*	100,0
1957.....	3300	252,9

* Az állami építőiparban 1952-ben alkalmazott teljesítménynormák és bértételek alapján számítva.

Az állami és a magánépítőipar árszínvonala közötti különbséget kifejező anyagár-, szállítási költség- és jövedelem-indexek ismeretében a költségtételek átszámítása a következő.

*

6. tábla

A költségtételek átszámítása

Megnevezés	Az 1957. évi folyóáras termelési érték (millió forintban)	Index: 1952. év = 100	A részindexekkel korrigált költségek (millió forint)
Anyagköltség	2700	307,4	878
Szállítási költség	300	252,9	119
Keresetek, illetve jövedelmek összege	1400	252,9	554
<i>Összesen</i>	<i>4400</i>	<i>283,7</i>	<i>1551</i>

Az 1957. évi 4400 millió forint folyóáras, majd az átszámítások révén állami építési áron megkapott 1551 millió forintot kitevő magánépítőipari termelési érték csak az anyag-, a szállítási költség és a keresetek, illetve jövedelmek összegét tartalmazza. E költségtételeken kívül az állami építési árszínvonal magában foglal más árképző tényezőket is. Ezek a rezszi (21%), a szociális teher (41%), a munkahelyi adottságokból származó költség (6%) és a haszon (3%). Az állami építési árszintre történő átszámításnál feltétlenül figyelembe kell venni ezeket a tételeket is, minthogy az állami építési árszintnek éppen olyan részei, mint az anyag- vagy a bérköltség. A felsorolt költségtényezők közül azonban csak a rezssivel és a munkahelyi adottságokból eredő költséggel kellett számolni, mert a nyers munkabérre vetítendő szociális teher és a haszon figyelembevételével az átlagos kereset, illetve jövedelem összegének meghatározásánál más formában megtörtént.

Az állami építkezések költségvetéseinek összeállításakor a 21 százalékos rezssit az anyag-, a szállítási, a gépköltség és a munkabér (szociális teherrel növelt) összege után, a 6 százalékos munkahelyi adottságokból származó költséget a rezssiköltséggel növelt összegre számolják fel. Ennek értelmében az 1551 millió forintot korrigálni kell a rezsi és a munkahelyi adottságokból származó költségek százalékos mértékével.

Anyagköltség	878 millió Ft
Szállítási költség	119 „
Jövedelem összege	554 „
Összesen	1551 millió Ft
21 százalék rezsi	326 „
Összesen	1877 millió Ft
6 százalék munkahelyi adottságokból származó költség	113 „
Összesen	1990 millió Ft

A magánépítőiparban 1957-ben megvalósított termelési érték tehát állami építési árszintre átszámítva mintegy 2 milliárd forint.

A magánépítőipar 1957/1956. évi építési árindexe

Az 1957. évre kiszámított anyag-, szállítási költség és a kereset, illetve jövedelem összege, valamint az 1956. évre hasonló módszerekkel meghatározott költségtételek és jövedelem alapján hozzávetőlegesen megállapítható a magánépítőipar építési árszínvonalában bekövetkezett változások mértéke. A magánépítési árszínvonalnak az 1956. évről az 1957. évre jelentős mértékben emelkednie kellett, mert egyrészt az elmúlt évben felemelkedtek számos építőanyag fogyasztói árát, másrészt emelkedett a munkabérek, illetve a jövedelmek összege is.

a) Anyag-költségindex

Az 1957/1956. évi építőanyagok fogyasztói árindexének meghatározása a következők szerint történt.

7. tábla

A lakosság részére eladott építőanyagok árindexe 1957-ben

Megnevezés	A lakosság részére eladott építőanyagok		A részindexekkel korrigált értékösszeg (ezer forint)
	részindexei (1956. év = 100)	összege (ezer forint)	
Cement	100,0	271 461	271 461
Mész	119,7	123 193	102 921
Cserép	170,6	127 334	74 650
Tégla	127,7	309 899	242 682
Mozaiklap	100,0	32 328	32 328
Tetőfedőpala	183,2	31 299	17 086
Előregyártott vasbeton gerenda	100,0	27 328	27 328
Fedéllemez	100,0	23 412	23 412
Fenyőfűrészáru	110,8	311 130	280 796
Lombos fűrészáru	118,3	12 135	10 257
Ajtó	121,7	48 452	39 803
Ablak	143,7	65 304	45 431
Bárdolt fa	124,6	16 374	13 143
Gömbrudak	126,7	24 862	19 629
Egyéb fűrészáru	120,4	97 010	80 547
Múhasáb	100,0	1 716	1 716
Egyéb építőanyagok ...	102,9	182 952	177 710
<i>Összesen</i>	—	1 706 189	1 460 900

Az építőanyagok 1957/1956. évi összefoglaló fogyasztói árindexe:

$$\frac{1\,706}{1\,461} = 116,8\%$$

b) Szállítási költségindex

Tekintettel arra, hogy a szállítási és rakodási költségek 65—70 százaléka munkabérjellegű (az anyagoknak szállítóeszközökre történő le- és felrakása), e költségek változásának mértéke azonosnak tekinthető a kereset, illetve a jövedelem változását kifejező indexszel, tehát a következőkben meghatározott 154,2 százalékkal.

c) A kereseti, illetve a jövedelem-index

A kereseti, illetve a jövedelem-index megállapítására mind 1957-ben, mind 1956-ban az egy főre jutó átlagos havi kereset, illetve jövedelem számításokkal meghatározott összege nyújtott alapot.

8. tábla

A kereseti, illetve a jövedelem-index

Év	Az egy főre jutó átlagos havi kereset, illetve jövedelem összege (forint)	Index: 1956. év = 100
1956.....	2140	100,0
1957.....	3300	154,2

*

Az anyagár-, a szállítási költség- és a kereseti, illetve a jövedelem-index ismeretében a magánépítőipar 1957/1956. évi összefoglaló építési ár-indexének kiszámítása a következő.

A költségtételek átszámítása

9. tábla

Megnevezés	Az 1957. évi folyóáras termelési érték (millió forint)	Részindexek (1956. év = 100)	A részindexekkel korrigált költségek (millió forint)
Anyagköltség	2700	116,8	2312
Szállítási költség	300	154,2	195
Jövedelem összege	1400 *	154,2	908
<i>Összesen</i>	<i>4400</i>	—	<i>3415</i>

A magánépítőipar 1957/1956. évi összefoglaló építési árindexe:

$$\frac{4\ 400}{3\ 415} = 128,8\%$$

Ellenőrző számítások

A számítási eredmények pontosságának ellenőrzése céljából az állami építési költségvetési normatívák, valamint az 1957. évben állami támogatással és a magánereőből megvalósított lakások darabszáma alapján különböző számításokat végeztünk. Az ellenőrző számításoknál is azzal a feltételezéssel éltünk, hogy a magánereőből és az állami támogatással épített lakások építési-szerelési munkáit teljes egészében az 1957. évben végezték el.

Az ellenőrző számítások elsősorban az anyagköltség összegének revíziójára irányultak, mivel egy milliárd forintot vettünk figyelembe a bontott, a helyi kitermelésű és az egyéb anyagok felhasználása címén. A magánépítőipar által megvalósított lakások darabszámán kívül az egyes műveletekhez szükséges adatokat az Országos Tervhivatal kiadásában 1957-ben megjelent „Útmutató a beruházások tervezéséhez“ c. kiadványban feltüntetett lakóépületek összevont átlagos anyagnormatívái szolgáltatták.

10. tábla

A magánépítkezések 1957. évi anyagköltségének kiszámítása a megépített lakások darabszáma alapján

Az építési anyagok			Egy-	Két-	Egy-	Két-
megnevezése	mennyiségi egysége	költségvetési ára (forint)*	szobás			
			lakás anyag-szükséglete**		lakás anyagköltsége (forint)	
Kisméretű falazótégla*** ...	ezer db	334,00	23,85	33,11	7 966	11 059
Bányahomok	m ³	13,00	22,60	26,21	294	341
Folyami homok	m ³	55,20	6,37	5,30	352	293
Folyami és bányakavics ...	m ³	36,90	41,38	38,18	1 527	1 409
Salak	m ³	3,00	14,72	19,31	44	58
Darabos égetett mész	q	20,90	29,24	35,39	611	740
Cement, 300-as	q	19,60	48,73	46,49	955	911
Cement, 400-as	q	22,50	15,61	14,20	351	320

(A tábla folytatását lásd a 800. oldalon.)

Az építési anyagok			Egy-	Két-	Egy-	Két-
megnevezése	mennyiségi egysége	költségvetési ára (forint)*	szobás			
			lakás anyag-szükséglete**		lakás anyagköltsége (forint)	
Cement, 500-as	q	33,80	3,60	2,01	122	68
Építőkő	m ³	81,00	2,68	6,49	217	526
Vasbeton födémgerenda	q	38,00	33,79	36,49	1 284	1 387
Vasbeton kiváltógerenda ...	q	31,40	2,63	—	83	—
Vasbeton fedélszerkezet ...	q	17,20	22,33	52,70	384	906
Zsaluzódeszka, elhasznált ...	m ³	575,00	0,88	0,68	506	391
Állványpalló, elhasznált	m ³	734,00	0,19	0,15	139	110
Deszka (ácsáru)	m ³	719,00	0,36	0,54	259	388
Fűrészelt fa	m ³	768,00	0,63	0,72	484	553
Asztalosáru (faipari termék) .	m ³	768,00	1,30	1,92	998	1 475
Gömbrúd	m ³	372,00	0,80	0,05	30	19
Parketta	m ²	54,60	23,98	32,79	1 309	1 790
Betonacél	q	174,00	1,65	1,41	287	245
Csavart acél (nagyszilárd-ságú)	q	170,00	0,98	1,91	167	325
Idomacél	q	170,00	0,30	0,14	51	24
Horganylemez	q	391,00	0,80	0,18	31	70
Horganyzott vaslemez	q	1020,00	0,05	0,07	51	71
Hornyolt cserép	ezer db	439,00	1,65	2,01	724	882
Hódfarkú cserép	ezer db	405,00	0,22	—	89	—
Bitumen	q	85,00	0,98	1,50	83	128
Mozaiklap	m ²	19,20	29,70	37,09	570	712
Húzott üveg	m ²	44,30	10,98	15,80	486	700
Öntött üveg	m ²	47,30	1,65	1,10	78	52
Szigetelt villanyhuzal	fm	0,36	191,41	143,11	69	52
BB. kiskábel	fm	4,48	2,01	—	9	—
Itatott papírcső és fémburkolatú szigetelőcső	fm	0,89	70,35	53,01	63	47
Acélpáncélvédőcső	fm	5,40	5,93	—	32	—
Azbesztcement lefolyócső ...	q	184,40	0,09	0,85	17	157
Acélgázcső	q	295,50	—	0,20	—	59
Műanyaglefolyócső	kg	39,47	—	4,20	—	166
<i>Főbb építési anyagok összesen</i>	—	—	—	—	20 722	26 434

* „Az építési anyagok ára az építési munkák költségvetésének összeállításához“ c. kiadvány szerint.

** Az Országos Tervhivatal által 1957-ben kiadott költségvetési normatívák szerint.

*** Összes téglá, kisméretű téglaelegységben.

Az 1957-ben épített lakások száma és anyagszükséglete alapján az anyagköltség:

az 1 szobás lakásoknál	11 356 · 20 700 = 235 069 000 Ft
a 2 szobás lakásoknál	13 808 · 26 400 = 364 531 000 „
a 3 szobás lakásoknál	800 · 35 000 = 28 000 000 „

Anyagköltség összesen 627 600 000 Ft

Az 1957. évben épített lakások anyagszükségleti normatívája megállapításánál figyelembe nem vett további anyagok értéke:

Megnevezés	Forint
Gáztűzhely 1120 lakóház után (à 722,00 Ft)	809 000
Fürdőkályhahenger 4672 fürdőszobás lakás után (à 300 Ft)	1 402 000
Fürdőkád (à 403 Ft)	1 883 000
Mosdó (à 27 Ft)	126 000
WC csésze Fayence 5200 db (à 31,00 Ft)	161 000
Falikút 5200 db (à 97,00 Ft)	504 000
Villanyégő 160 000 db (à 7,10 Ft)	1 136 000
Cserép és más kályhák	40 000 000
Redőnyök 50 000 db 1,69 m ² -es ablakra (à 266,00 Ft)	22 477 000
Festő és mázoló anyagok	30 000 000
Egyéb anyagok (zárak, fedél és szigetelő lemez, gázvezetékek csövei, boylerek, villanykapcsolók, konnektorok stb.)	70 000 000
Összesen	796 098 000

$$\text{Folyóárra átszámítva } \frac{796\,098\,000 \cdot 307,4}{100} = 2\,448 \text{ millió Ft}$$

A fenti számítások eredményeként tehát 1952. január 1-i árszinten kapott anyagköltség összege 796 millió forint. Ez folyóárra átszámítva, kerekítve 2500 millió forint. Ha figyelembe vesszük, hogy a magánépítőiparosok lakóházakon kívül egyéb építési munkát is végeznek (kisebb gazdasági épületek építését stb.), akkor a 2700 millió forint anyagköltség reálisnak mondható.

A kiszámított termelési érték ellenőrzése céljából a magánereőből és az állami támogatással épített lakások számát az Országos Tervhivatal kiadásában 1957-ben megjelent, állami építési áron kimutatott költségvetési normatívák összeállításánál figyelembe vett lakóépületek költségvetési összegével kellett szorozni.

11. tábla

A magánereőből és az állami támogatással épített lakások termelési értékének kiszámítása

Lakás	A magánereőből és állami támogatással épített lakások száma (darab)	Egy lakás költségvetési összege normatíva szerint (kerekítve, forint)	A kiszámított termelési érték (millió forint)
1 szobás	11 356	70 000*	795
2 szobás	13 808	91 500**	1 263
3 és több szobás	800***	120 000***	96
<i>Összesen</i>	<i>25 964</i>	<i>80 000</i>	<i>2 154</i>

* Földszintes alapincézetlen lakóház, 1 szoba-konyhás lakással, tornáccal, előszobával, kamrával és mosótérrel, villanyvilágítással, vízvezeték és csatorna nélkül.

** Földszintes, alapincézetlen, kétszoba-konyhás szabadonálló lakóház, tornáccal, előszobával, mosókonyhával, villanyvilágítással, vízvezeték és csatornázás nélkül. A 13 808 lakásból 4 672 fürdőszobás.

*** Számított adat.

A kimutatott 2154 millió forint termelési értékhez közel álló eredményt kapunk akkor is, ha a számítások a megépített lakások légköbméter adatai alapján történnek.

12. tábla

Lakás	A magánérből és állami támogatással épített lakások száma (darab)	Egy lakás beépített térfogata (légméter)	Egy m ³ beépített térfogat költsége normatíva szerint (forint)	Az 1957. évben megépített lakások légmétere	A kiszámított termelési érték (millió forint)
1 szobás	11 356	270	250	3 066 120	767
2 szobás	13 808	320	300	4 418 560	1 326
3 és több szobás	800	450	350	360 000	126
<i>Összesen</i>	<i>25 964</i>	.	.	<i>7 844 680</i>	<i>2 219</i>

Az elvégzett ellenőrző számítások eredményeiből tehát az a következtetés vonható le, hogy a magánépítőipar 1957. évi 2 milliárd forintos termelési értéke a valósághoz igen közelállóan fejezi ki a szektor tevékenységének eredményét. A 2 milliárd forintos termelési érték az 1956. évi termelésnek majdnem kétszerese. Ennek valószínűségét támasztja alá az a tény is, hogy míg 1956-ban a lakosság részére eladott építőanyagok értékösszege 800 millió forint volt, addig ez az összeg 1957-ben 1706 millió forintra emelkedett.

Végül összefoglalva a számítások eredményét:

A magánépítőipar 1957. évi folyóáron számított termelési értéke	4400 millió forint
A magánépítőipar 1957. évi termelése 1956. évi árszinten	3400 „
A magánépítőipar 1957. évi termelési értéke állami építési szinten	2000 „
A magánépítőiparban foglalkoztatottak átlagos havi jövedelme	3300 forint
A lakosság részére eladott építőanyagok 1957/1956. évi fogyasztói árindexe	116,8%
Az 1957/1956. évi átlagos havi kereseti, illetve jövedelem-index ..	154,2%
A magánépítőipar 1957/1956. évi folyóáras összefoglaló építési árindexe	128,8%
Az építőanyagok fogyasztói és az 1952. január 1-i állami árszintje közötti különbség mértékét kifejező index	307,4%
Az 1957/1952. évi átlagos havi kereseti, illetve jövedelem-index	252,9%
Az 1957. évi magánépítési és az 1952. január 1-i állami építési árszínvonal közötti különbséget kifejező index	220,0%
A magánépítőipar termelésének 1956. évi átlagos és az 1952. január 1-i állami építési árszínvonala közötti különbséget kifejező index	170,0%

DR. VUKOVICH GYÖRGY:

A POLGÁRI TERMELÉKENYSÉGELMÉLET NÉHÁNY KÉRDÉSE

A munkatermelékenység növelése óriási jelentőségű minden társadalmi rendszer számára. Ismeretes, hogy a kapitalizmus azért győzte le a feudalizmust, mert nagyobb termelékenységgel, többet termelt. A mi célunk szintén az, hogy a békés gazdasági verseny során többet és termelékenyebben termeljünk, hiszen a szocializmus sikeres építése, az alapvető feladat: a dolgozók szükségleteinek maximális kielégítése csak így valósítható meg. A munkatermelékenység szerepe a gazdasági fejlődésben tehát rendkívül nagy. Amilyen nagy azonban a jelentősége, talán annyi nehézséget rejt magában a mérése. Ennek több oka van, ezek közül a legfontosabb az, hogy a termelékenység közgazdasági tartalmát lényegében ismerjük ugyan, de a méréséhez szükséges adatok kidolgozása a gyakorlatban csak a pontosság és a teljesség rovására tett kisebb-nagyobb engedményekkel végezhető el.

A szocialista munkatermelékenység-fogalom *Marx* meghatározása alapján már adott és ismert. E szerint a munka termelékenysége — vagy mint *Marx* mondja termelőereje — az emberi munkának az a képessége, hogy a természetet átalakítsa és célszerű termékeket hozzon létre. A termékmennyiségben megtestesült munka mennyiségének változásával mérhető tehát a termelékenység változása.¹

A mérés körül természetesen vannak nehézségek, ezek — mint ismeretes — főleg a termelés volumenének számbavételével, a teljes termelés és a nettó termelés ismert problémáival kapcsolatosak. E kérdésekre itt most — nem lévén ez célunk — nem kívánunk kitérni, a *Statisztikai Szemle* hasábjain már többen foglalkoztak velük. Úgy gondoljuk, hogy a polgári elmélet megismerése több vonatkozásban haszonnal járhat a mi elméletünkre és gyakorlatunkra. E mellett saját termelékenységi adatainknak a tőkés orszá-

¹ „Egy áru értékének nagysága... a benne megtestesülő munka mennyiségével egyenes és termelőerejével fordított arányban változik” Majd később: „Ugyanaz a munka tehát ugyanazon időközökben mindig ugyanazt az értéknagyságot szolgáltatja, akárhogyan változzék is a termelőerő. De ugyanabban az időtartamban különböző mennyiségű használati értéket szolgáltat, többet, ha a termelőerő emelkedik, kevesebbet, ha esik. A termelőerőnek ugyanaz a változása, amely növeli a munka termelékenységét és így az általa szolgáltatott használati értékek tömegét, csökkenti tehát ennek a megnövekedett össztömegnek az érték-nagyságát, ha a termeléséhez szükséges munkaidő összegét csökkenti. Ugyanígy fordítva.” (*Marx Károly: A tőke. Szikra. Budapest. 1949. I. kötet. 49. és 55. old.*)

„Az áru értékét a belekerülő összmunkaidő, a múltbeli és eleven munka ideje határozza meg. A munka termelékenységének emelkedése éppen abban áll, hogy az eleven munka részesedése csökken, a múltbeli munkáé növekszik, de úgy, hogy az áruban rejlő összmunkamennyiség csökken; hogy tehát az eleven munka többel csökken, mint amennyivel a múltbeli munka nő.” (U. o. III. köt. 299—300. old.)

gok adataival való összehasonlításakor is nagy segítségünkre lehet a polgári elmélet alapjainak ismerete. Ezért szükségesnek látszik, hogy — ha csak néhány vonással és távolról sem a teljességre törekedve — ismertessük a polgári termelékenységelmélet néhány kérdését. Az ismertetésből is kitűnik, hogy a gyakorlatban nincs olyan lényeges különbség a kialakult és nagyjából elfogadott polgári elmélet, valamint a marxista elmélet között, mint ahogy azt az első pillanatban gondolnánk. Az a véleményünk, hogy ennek célszerűségi okai vannak, a polgári közgazdászok elméletileg esetleg eltérő meghatározásai ugyanis nemegyszer használhatatlannak bizonyulnak, ha a gyakorlatban is alkalmazni kell azokat.

A termelékenység (produktivitás) szó — noha már a XVI. században is találkozunk vele² gazdasági értelemben tulajdonképpen *Quesnay*tól származik, a fiziokraták igyekeztek először meghatározni jelentését. Ekkor még, különösen mai mértékkel mérve, meglehetősen tartalmatlan fogalmat tartart. *Smith* és *Ricardo*, majd később *Marx* voltak azok, akik a fogalomnak szabatos meghatározását — részben eltérő módon — megadták. Sokat tett e tekintetben a matematikai iskola is, különösen *Walras*,³ majd *Pareto*,⁴ akik a termelékenység fogalmának meghatározása mellett bevezették a műszaki együttthatók (technikai koefficiensek) fontos fogalmát.⁵

A termelékenység vizsgálati területe eléggé szerteágazó, és a múlt században, különösen annak első felében még korántsem alakult ki a polgári statisztikában és közgazdaságtanban minden tekintetben egységes állásfoglalás. A XX. század elején,⁶ de már az elmúlt évszázad utolsó évtizedeiben is, a gyakorlati igények egyre inkább sürgették részben a termelékenység fogalmának pontos meghatározását, részben a fogalom számszerűsítésének megoldását. A fogalom meghatározása volt a könnyebb feladat. A polgári közgazdaságtan és gazdaságstatisztika termelékenységfogalma kisebb-nagyobb viták után alakult csak ki, és még ma sem teljesen egységes. Egy többé-kevésbé általánosan elfogadott felfogás szerint a *termelékenység a termelés folyamatában felhasznált termelési tényezők hatékonyságát jelenti*,⁷ azaz a termelés eredménye és a termelés során felhasznált eszközök közötti arányt, kapcsolatot. A termelékenység foka tehát annál nagyobb, minél kisebb mértékben használják fel az adott termelési cél elérése érdekében az említett tényezőket.

² A német humanista *Agricola* használta először *De re metallica* című 1530-ban kiadott munkájában.

³ *L. Walras*: *Éléments d'Économie Politique Pure*, Lausanne, 1874.

⁴ *Pareto*: *Manuel d'Économie Politique*, Paris, 1909.

⁵ A műszaki együtttható, amennyiben a munkára vonatkozik és munkaórákban fejezik ki, a munkaórában kifejezett termelékenységi mutató reciprokra.

⁶ *A. Aftalion*: *Les trois notions de la productivité*. *Revue d'Économie Politique*, 1911. évf.

⁷ *V. Zwiédineck-Südenhorst*: *Verhandlungen des Vereins für Sozialpolitik* in Wien 1909. *Schriften des Vereins für Sozialpolitik* sorozat. Leipzig, 1910. 132. kötet.

⁷ Lásd: *Méthodes d'établissement des statistiques de la productivité du travail*, Bureau International de Travail, Genève, 1951.

A termelékenység fogalma a polgári közgazdaságtanban korántsem egyértelmű. Így például *B. Gold* egyik könyvében ezt írja: „Az ipari termelékenység kifejezést immár széles körben használják, annak ellenére, hogy értelmezése körül meglehetősen nagy a bizonytalanság.” (*Foundations of Productivity Analysis*, University of Pittsburgh Press, 1955. 6. old.) Mások azt tartják, hogy az említett meghatározás helyes ugyan, de a jelenlegi mérési módszerek nem megfelelőek. Így *Maverick*, amerikai közgazdász szerint a jelenleg általánosan használt termelékenységi mutató (nettó termelés: munka) nem helyes, mert a nevezőben csak egy termelési tényező, a munka szerepel, holott a létrehozott termelési érték az összes termelési tényezők együttes hatásának eredménye. Így csak az általa globális termelékenységnek (global productivity) nevezett mutatónak van értelme. A termelést egyébként fel kell osztani oly módon, hogy vizsgálható legyen az egyes tényezők által létrehozott termelési érték és csak azt az értéket szabad arányba állítani az őt létrehozó tényezővel. Azt ő is elismeri, hogy ezt elvégezni majdnem lehetetlen. (*Lewis A. Maverick: Productivity. A Critique of Current Usage*, Carbondale, Illinois, 1955.) Eltérő vélemények tehát akadnak, de a közgazdászok többsége elfogadja a fent említett meghatározást.

A termelékenység mérésének természetesen a polgári közgazdaságtan és statisztika is nagy figyelmet tulajdonít. Ez érthető is, hiszen a tőkés versenyben mindig a termelékenyebb vállalat maradt felül. Emellett a polgári közgazdászok is hamar felismerték, hogy a nemzetgazdaság fejlődése szempontjából elsődleges jelentősége éppen a termelékenység növekedésének van. A termelékenység és a reálbérek közötti kapcsolat, a bérrendszereknek a termelékenységre, a termelékenységnek az életszínvonalra gyakorolt hatása, valamint a nemzeti jövedelem növelésében játszott szerepe is elengedhetetlenné tette és teszi a vele való beható foglalkozást a tőkés országokban is.

A termelékenység elméletének egyik modern polgári szakértője, a nemrég elhunyt magyar származású *Rostás László*⁹ szerint a termelékenység mérése többféle céllal történhet. Az első ezek közül az általános gazdasági elemzés. A termelékenység a társadalmi termék volumenének egyik lényeges meghatározója, és a nemzeti jövedelem elemzése során a termelékenység alakulásának megfigyeléséből következtetni lehet a nemzeti jövedelem jövőbeni alakulására, a munkaerőszükségletre stb. A termelékenység lényeges hatással van a különféle iparágak termelési színvonalára, az áruk versenyképességére mind a hazai, mind pedig a nemzetközi piacon. Fontos szerepet tölt be emellett az ipar termelésének elosztásában, és hatással van a bérek alakulására is.

A termelékenység vizsgálatának másik célja — Rostás szerint — az ipar termelésének beható tanulmányozása. Az ilyen kutatások az egyes iparvállalatok termelése stb. közötti különbségeket és hasonlóságokat tárják fel, és megmutatják a termelékenységre hatással levő technikai, gazdasági és üzemszervezési tényezők szerepét.

A harmadik cél az üzemi síkon történő vizsgálat. Ezen a területen a termelékenység mérése történhet az egész vállalat, az egyes üzemrészek és munkafolyamatok vonatkozásában. Az üzemi szintű vizsgálat általában azért fontos, mert fényt derít az üzemvezetés hatékonyságára.

Rostás nézetei — úgy gondoljuk — jól közelítik meg a termelékenység vizsgálatának a polgári elméletben meghatározott céljait, és annak érdekes, sokoldalú kifejtését adják. Rostás elképzelései emellett számunkra sem idegenek. A termelékenység vizsgálata nálunk is általában hasonló célokból történik.

Említettük, hogy a termelékenység a termelés folyamatában részt vevő termelési tényezők hatásosságát jelenti. Ilyen termelési tényező mindenképp előtt az emberi munka, valamint — általános polgári felfogás szerint — az állótőke (állóalapok). A polgári közgazdaságtan legtöbb képviselőjének véleménye szerint ugyanis a tőke is értékalkotó tényező.

A termelékenység fogalmának említett meghatározásából következik, hogy a polgári elmélet a termelékenységet a termelés volumene és a termelési tényezők közötti arányként fogja fel. A termelési tényezők között szerepel a munka, a tőke, az anyagok stb., tehát mindaz, ami a termelés eredményének létrehozásában közreműködik. Ebből természetesen az is következik, hogy a polgári elmélet nemcsak a munka termelékenységét vizsgálja, hanem a többi termelési tényezőét is külön-külön vagy együttesen. E mögött

⁹ *Laszlo Rostas: Alternative Productivity Concepts. Bulletin de l'Institut International de Statistique. Tome XXXIV. 4ème livraison, Rome, 1955.*

—többek között — az a probléma rejlik, hogy a munkán kívül más termelési tényezők is termelékenyek-e vagy sem. A polgári közgazdászok nagy része erre a kérdésre igennel válaszol; a válasz abból a felfogásból következik, amely szerint a termelési folyamat során a tőke is új értéket hoz létre, tehát termelékeny.

Az egyes termelési tényezők termelékenységének vizsgálata — amennyiben a többi tényező változatlan marad — az ún. specifikus (az egyes tényezőkre vonatkozó) termelékenységet eredményezi. Az ilyen vizsgálat a szóbanforgó termelési tényező és a termelés volumenének hányadosa segítségével történik. A legfontosabb specifikus termelékenységi mutatónak az emberi munka termelékenységét tekintik. Igen gyakori az állótőke termelékenységének vizsgálata is, ilyen esetben az állóalapok (pénzben kifejezett) volumenét viszonyítják a termelés volumenéhez. Előfordul — bár ritkán — az anyagok „termelékenységének“ a vizsgálata is.⁹ A termelékenység fogalmának ez a kiterjesztése már az önköltségstatisztika területére vezet át. Nem nehéz e felfogás mögött a termelési költségek elemzésének alapjaira ráismernünk. A gondolat számunkra korántsem ismeretlen, az önköltség, illetőleg a termelési költségek tényezőinek vizsgálata a mi statisztikai munkánkban is nagy jelentőségű. A „termelékenység“ elnevezés ebben az esetben természetesen részben más fogalmat takar. Az elemzésnek ezt a formáját tehát a polgári statisztika is használja némileg más tartalommal és elnevezéssel.

A gyakorlatban, mint említettük, általában az élőmunka termelékenységét vizsgálják a polgári statisztikában is. A holt munka termelékenységének tanulmányozása a tőke termelékenységének vizsgálatával történik. E két termelési tényezőt tekintik a legfontosabbnak.¹⁰ Ennek okairól később még szólunk.

A termelési tényezők összességének termelékenységét is megfigyeli és tekintetbe veszi a polgári elmélet. A termelés tényezőinek együttes hatása és a termelés volumene közötti kapcsolat egy szintetikus termelékenységi mutatóval fejezhető ki. A szintetikus termelékenység fogalma tehát a termelés teljes (bruttó) volumene és (a termelési ciklusba bekapcsolt) valamennyi termelési tényező közötti kapcsolat. A létrehozott termelést gyakorlatban a polgári statisztika általában csak becsült értéken határozza meg, hiszen a termelés rendszerint heterogén, és a termelési tényezők is azok. A becslés változatlan árak felhasználásával történik, az így nyert termelékenységi mutatók, indexek tehát az összehasonlításra használt árrendszeren belüli árarányoktól függenek, ami rendkívül megnehezíti az interregionális összehasonlítást, valamint a hosszabb időszakokra vonatkozó dinamikus összehasonlítást is.

A termelékenység szintetikus fogalma segítségével kimutatható a termelési tényezők felhasználásakor elért összes megtakarítás, a szintetikus termelékenység növekedése arra mutat, hogy a termelés egészére jutó munkavolumen csökkent.

A nyersanyagokra fordított, valamint az üzemi szolgáltatási költségek, nemkevésbé az állóalapok amortizációja kifejezhető munkamértékegység-

⁹ Lásd: Productivity Measurement. Concepts. Vol. I. European Productivity Agency, OEEC. Paris, 1956.

¹⁰ A kérdés a termeléstán tétéleivel, nevezetesen a helyettesíthető termelési tényezők szerepével van kapcsolatban. A termelési függvényekről szólva ismertetjük majd az ezzel kapcsolatos elméletet.

ben az előállításukhoz szükséges emberi munka segítségével. Ily módon az élómunkával és a többi tényező tárgyasult munkájával fejezik ki a termékegységre jutó költségeket munka mértékegységben.

J. Dayre a fent kifejtett koncepciót az összmunka termelékenységének (productivité intégrale du travail) nevezi,¹¹ hogy ezáltal megkülönböztesse a többi, nem munka mértékegységben kifejezett mutatótól.

Az összmunka termelékenysége mellett egyéb termelékenységi mutatókat is megkülönböztet — különösen a francia — elmélet. Így például használják a tényezők globális termelékenysége (productivité globale des facteurs) fogalmát,¹² amely értékben fejezhető ki, és tulajdonképpen szintén az önköltséggel analóg fogalom. A francia nemzetgazdaság egészére számított termelékenységi indexeket (lásd a 808. old.) e mutató segítségével számították ki.

*

A termelékenység vizsgálatának problémája több síkon merülhet fel. Az egyes üzemek, vállalatok termelékenységének vizsgálata mellett szó lehet egy iparág vagy az egész ipar termelékenységéről is. Ez utóbbi egyébként nagy fontossággal bír a nemzeti jövedelem és nemzeti termék becslésekor, valamint nemzetközi összehasonlítás esetében. Az ipar termelékenységének vizsgálatakor — különösen a nettó termelékenységi mutató kiszámítása esetében — az elemzés természetesen magasabb szintről indul ki, mint például az üzemi vagy iparági vizsgálatnál.

Amikor a termelékenység elemzését a nemzetgazdaság minden ágára kiterjesztik, és az így nyert eredményeket összegezik, a társadalmi termelékenységhez jutnak el. A termelékenység vizsgálatának kiterjesztése egyébként körülbelül az alábbiak szerint képzelhető el.

A vizsgálatok kiterjeszthetők:

a) az ipar, a mezőgazdaság, a közlekedés, a kereskedelem stb. megfelelő ágazataira;

b) egy adott termék teljes gazdasági feldolgozásának a folyamatára, tehát a nyersanyag előállításától egészen a végtermék összeszereléséig, átfogva ezáltal esetleg több népgazdasági ágat (az összes munka termelékenysége éppen erre a koncepcióra vonatkozik);

c) a nemzetgazdaság egyes ágainak (ipar, mezőgazdaság, közlekedés, kereskedelem stb.) egészére;

d) végül egy területi vagy igazgatási egységre (város, megye, ország) esetleg országok csoportjára is, a nemzetgazdaság valamennyi ágát fellelve.

A társadalmi munkatermelékenységet a munka nettó termelékenységével fejezik ki, azaz a vizsgált évben előállított nettó társadalmi termék-volumen és a nemzetgazdaságban az év folyamán teljesített összes munkamennyiség hányadosával.¹³

¹¹ *Jean Dayre*: Productivité. Mesure du Progrès. Páris, 1952. 43. old.

¹² Az egyes termelékenységi mutatók (a már említettek mellett a bruttó termelékenység, a nettó termelékenység mutató stb.) kiszámítására és felhasználási körére nézve lásd: *J. Dayre* i. m. VII. fejezet.

¹³ A nettó társadalmi termék a polgári elméletben általában az egy év folyamán termelt összes végtermékek és szolgáltatások értékét jelenti, folyó áron. A bruttó társadalmi terméktől abban különbözik, hogy nem tartalmazza az értékcsökkenést.

A nemzeti jövedelem és a nettó társadalmi termék között a polgári felfogás értelmében nagy különbség van. Az előbbi ugyanis a jövedelmek keletkezése oldaláról közelíti meg a kérdést, és több olyan jövedelmet, amelyek a mi felfogásunk szerint másodlagosak, a nemzeti jövedelem összegébe beleszámít.

A nettó társadalmi termék (a társadalom által az év folyamán termelt javak nettó értéke) kiszámítása elméletileg igen egyszerű, gyakorlatilag természetesen kevésbé. A nettó társadalmi terméket általánosított formában az alábbi képlet segítségével fejezhetjük ki:

$$P_n = (S + e + b) - f$$

ahol P_n — a nettó társadalmi termék,
 S — a belső (nem termelő) fogyasztás céljára termelt javak összessége,
 e — az export és az import közötti különbség,
 b — a beruházások volumene,
 f — az amortizáció.

A nettó társadalmi termék kiszámítása közvetlen vagy közvetett módszerrel történik.¹⁴ A nyugati gazdaságstatisztika — így a francia is — indirekt úton közelíti meg értékét.

A franciaországi társadalmi termelékenység kiszámításakor a társadalmi termékvolumen és a munkavolumen kiszámítása a következőképpen történt.¹⁵

Mind a bruttó, mind pedig a nettó társadalmi termékvolumen kiszámításának alapjául a fogyasztás, a felhasználás szolgált. A bruttó termelés például az alábbi főcsoportokból tevődött össze:

Megnevezés	Az indexben milyen súllyal szerepelt
A háztartások fogyasztása	64,0
A közigazgatás fogyasztása	5,5
A bruttó tőkeképződés (készletek is)	18,5
Export	12,0
Összesen 100,0	

A nettó termelés kiszámításakor a bruttó termelésből indultak ki, levonva abból az amortizációt és az importot.

A társadalmi termelés elemeinek számszerűsítése az előbbinél is nehezebb. Elméletileg mindenesetre az alábbi séma szerint kell elvégezni a számszerűsítést:

Megnevezés	Az indexben milyen súllyal szerepelt
A mezőgazdaságban és a halászatban végzett munka	12,0
Az ipar és a szolgáltatások területén végzett munka	60,5
A termelés érdekében végzett szellemi munka	5,5
Értécsökkenés	10,5
Import	11,5
A tényezők összesen 100,0	

Ha a társadalmi termelés tényezői közül csak az emberi munkát akarjuk kifejezni, akkor az értécsökkenést és az importot a tényezők összegéből le kell vonnunk.

¹⁴ A közvetlen módszer alatt itt az értendő, hogy minden előállított termékféleséget számbaveszünk, megszorozva azokat a nekik megfelelő árakkal. Ezt elvégezni természetesen nem lehet, így mindig közvetlen módszerrel számítanak. (Concepts et Terminologie de la Productivité. Edité par la SADEP. Paris. 24. és 25. old.)

¹⁵ Lásd részletesen: *Études et Conjoncture*. 1957. évi 5. szám 479—493. old.

A francia Állami Statisztikai és Gazdaságkutató Intézet az itt ismertett módszer alapján számította ki legutóbb az 1949—1956. időszakra vonatkozólag a társadalmi bruttó és nettó termelékenység alakulását.¹⁶

A társadalmi termelékenységről szólva meg kell emlékeznünk a polgári gazdaságelméletben igen gyakran felmerülő ún. gazdasági haladás fogalmáról. A gazdasági haladásról szólva igen sok neves polgári közgazdász azt a véleményét hangoztatja, hogy a haladást mérni lehet, mégpedig éppen a társadalmi termelékenységgel. A kérdés természetesen a polgári elméletnek is egyik legnehezebb problémája. Ahhoz ugyanis, hogy a fejlődés fogalmát meghatározhassuk, mindenekelőtt tisztában kell lenni azokkal a célokkal, amelyeket a nemzetgazdaságnak el kell érnie a „fejlődés” szakasza folyamán. Ezt természetesen nem lehet kizárólag gazdasági elemzéssel eldönteni, lehetnek a fejlődésnek olyan elemei is, amelyek nem számszerűsíthetők. Ezzel a nehézséggel a polgári közgazdászok is tisztában vannak, és úgy vélik, hogy a fejlődés során elérni kívánt célok között — *ceteris paribus* — az egy főre jutó termelés, tehát a társadalmi termelékenység, valamint az egy főre jutó jövedelem növelése az elsődleges. Mivel az egy főre jutó termelés és az átlagos jövedelem növekedése szorosan összefügg az egy főre jutó fogyasztással, sőt az egy főre jutó termelés határozza meg az utóbbit, úgy vélik, hogy ez a mutató tekinthető a fejlődés megközelítőleg jó, számszerűsíthető mértékének.¹⁷

¹⁶ A bruttó és a nettó termelés kiszámítása: tegyük fel, hogy a bruttó társadalmi termék 10 év alatt 40 százalékkal növekedett. A társadalmi munka mennyisége csökkent ugyan, de az import ugyanekkor emelkedett. (Az amortizáció elhanyagolható.)

Az adatok:

Megnevezés	0. év	10. év
Bruttó termelés	100	140
Társadalmi munka	85	75
Import	15	25

Az összes tényezők termelékenysége (a bruttó termeléssel számítva):

$$0. \text{ év} = \frac{100}{85+15} = 1,00$$

$$10. \text{ év} = \frac{140}{75+25} = 1,40$$

A munka nettó termelékenysége (a nettó termeléssel számítva):

$$0. \text{ év} = \frac{100-15}{85} = 1,00$$

$$10. \text{ év} = \frac{140-25}{75} = 1,53$$

Az 1,53 fejezi ki a társadalmi termelékenységet.

¹⁷ A haladás vizsgálata során a nyugati elméletben előfordul, hogy a nemzetgazdaságot szektorokra osztják, annak alapján, hogy az egyes szektorok — mint *Clark* mondja — eltérő tulajdonságokkal rendelkeznek, más az aktív népesség aránya, a relatív termelékenységek egymástól különböznek, más a szellemi és a fizikai munka részaránya, és különböznek egymástól az egyes szektorok termékei iránti keresleti elaszticitások is. Az egyes szektorok a következők:

1. Első szektor (a mezőgazdaság, az alap- és nyersanyagtermelő iparágak);
2. Második szektor (az átalakító, feldolgozó iparágak).
3. Harmadik szektor (a kereskedelem és a szolgáltatások).

Az elmélet megalkotói az ausztráliai *Colin Clark* (*The Conditions of Economic Progress*. Mac William and Co. London, 1940.) és a francia *Jean Fourastié* (*Le grand espoir du XXe. siècle*. Presses Universitaires de France, Paris, 1949.).

A szektor-szemlélet egyrészt nemcsak Clarknál és Fourastiénál, hanem náluk jóval előbb is felmerült, különösen abban az értelmezésben, hogy a munka aránya a nemzetgazdaság egyes ágaiban különböző. Így például *Hobson* *Evolution of Modern Capitalism*, (London, 1906.) c. művében. Az ausztráliai és az Új-Zealandai statisztikában már régebben bevezették a szektor-fogalmat, és több adatot e szerint is cso-

Véleményünk szerint nem teljesen szerencsés a gazdasági fejlődés fogalmának ilyen leegyszerűsítése, függetlenül attól, hogy kapitalista viszonyok között az átlagos jövedelemnek a társadalmi termelékenység hatására bekövetkezett növekedése rendszerint nem általánosítható minden társadalmi osztályra. A fejlődés kérdése sokkal összetettebb, így például elég a beruházások jelentőségére utalnunk. Köztudomású, hogy minél nagyobb mértékben fordítják beruházásra a termelés eredményét, annál gyorsabb az akkumuláció, és ezáltal a foglalkoztatottság lehetőségei is növekednek. A tétel persze fordítva is áll, tehát ha a termelésnek egyre nagyobb részét fogyasztják el, akkor állandóan csökken a tőke és a foglalkoztatottság expanziója. A napjainkban egyre gyakrabban végrehajtott automatizáló beruházások természetesen nem növelik a foglalkoztatottságot, legfeljebb közvetve. Mindenestre jelenleg még ott tartanak, hogy a beruházások nagy általánosságban új munkaalkalmakat is jelentenek.

A gazdasági haladás tehát sok egyéb tényezőtől is függ és több polgári közgazdász (Weber, Maddison stb.) szerint is, hibás lenne a haladás folyamatát — ha még csak első megközelítésben is — a termelékenység fogalmára leegyszerűsíteni. Kétségtelen viszont az is, hogy a nemzetgazdaság egyes szektorainak fejlődésére a termelékenység (különösen az ipari termelékenység) növekedésének nagy hatása van.¹⁸

Weber ebből a szempontból nagyon fontosnak tartja a vásárlóerő (általában a reálbérek) és a termelékenység párhuzamos vizsgálatát.¹⁹ Mások a rendelkezésre álló javak mikénti felhasználását tartják szükségesnek.²⁰

*

Az eddigiekben a polgári termelékenységelmélet néhány olyan alapvető kérdését ismertettük, amelyeknek analógiái a mi elméletünkben is megtalálhatók. A következőkben a határtermelékenység fogalmáról lesz szó. A fogalom ismertetését az teszi szükségessé, hogy a nyugati szakirodalomban a termelékenység vizsgálata során elég gyakran alkalmazzák.

Az előbbieken a termelési tényezőknek a termelés folyamatában játszott szerepéről, a termelékenység különböző mutatóiról, illetőleg a polgári elméletnek ezekről vallott felfogásáról volt szó, és szólottunk az átlagos termelékenységről is. Az átlagos termelékenység (amelyet viszonylagos termelékenységnek is neveztek a régebbi magyar irodalomban) a polgári

portositottak. Lásd ezzel kapcsolatban A. G. B. Fischer: Production, Primary, Secondary and Tertiary. *Economic Record* 1939. évi június hó, 24. és 25. old.

A Clark- és Fourastié-féle koncepciót kiegészíti és részben bírálja — többek között — M. Wolfe: The Concept of Economic Sectors (*The Quarterly Journal of Economics* Vol. LXIX. 1955. No. 3.) c. cikkében.

W. Galenson és H. Liebenstein amerikai közgazdászok — a gazdasági fejlődés vizsgálata céljából — speciális mutatók (például a termelésnek a beruházáshoz viszonyított arányát, a beruházásnak a munkához viszonyított arányát stb.) tartják szükségesnek H. B. Chenery társadalmi határtermelékenységi elméletéből folyó következtetésként. Lásd: W. Galenson and H. Liebenstein: Investment Criteria, Productivity, and Economic Development (*The Quarterly Journal of Economics* Vol. LXIX. 1955. 3. sz.), valamint H. B. Chenery: The Application of Investment Criteria. (*The Quarterly Journal of Economics*. Vol. LXIX. 1. sz.)

¹⁸ Lásd ezzel kapcsolatban Gutman érdekes cikkét, amelyben egy mezőgazdasági jellegű ország gazdasági fejlődését meghatározó tényezők szerepét elemzi. G. O. Gutman: A Note on Economic Development with Subsistence Agriculture. (*Oxford Economic Papers*, 1957. év 3. szám.)

A gazdasági fejlődés matematikai modelljét mutatja be — egy feltételezett és csak két (mezőgazdaság és ipar) szektorból álló nemzetgazdaságban — egy termelési tényezőt, a munkát véve figyelembe J. Black. Az elemzéskor $Y = M^a Q$ típusú termelési függvényből indul ki, ahol Y — a nettó termelés, M — a felhasznált munkamennyiség, Q = a munkatermelékenységgel arányos paraméter; a — konstans, melynek értéke 0 és 1 között van. A függvény mindkét szektorra felállítható. J. Black: A Mathematical Note on the Growth of a Two-Sector Economy. *Oxford Economic Papers*, 1957. évi 3. szám.

¹⁹ M. Weber: Volkswirtschaftliche Probleme der Produktivität und der Lohnpolitik. *Schweizerische Zeitschrift für Volkswirtschaft und Statistik*. 1954. évi 3. szám 273—295. old.

²⁰ Például A. Maddison: Productivity in an Expanding Economy. *Economic Journal*. 1952. évi 3. szám 584—595. old.

felfogás szerint azt fejezi ki, hogy a termelésnek átlagosan mekkora része kapcsolódik a munkavolumen valamely egységének (így például egy munkásnak, egy munkaórának) a termelői közreműködéséhez. Ezt a fogalmat használják a nyugati statisztikában, és használjuk mi is, amikor a munka termelékenységet vizsgáljuk. (Ha a vizsgált termelőfolyamat során létrehozott termék vagy termékek mennyiségét Q -val, az egyik termelési tényező, például az élőmunka volumenét pedig x_1 -el jelöljük, akkor az átlagos termelékenység (t) mutatója $= \frac{Q}{x_1}$.)²¹

Az átlagos termelékenység tehát abszolút nagyságok közötti arányt fejez ki, a termék (a termelés) és az ennek során felhasznált munkavolumen arányát.

A határtermelékenység fogalmának megvizsgálása előtt a termelési függvény fogalmát és jelentőségét kell megvizsgáljunk.

A termeléselméletnek már korai úttörői (von Thünen, Walras, Pareto stb.) arra a megállapításra jutottak, hogy a termelés volumene, eredménye és a termelőfolyamat során a termelés érdekében felhasznált tényezők változása között matematikailag is kifejezhető, függvényszerű kapcsolat áll fenn. Ezt a kapcsolatot általánosságban az ún. termelési függvénnyel fejezhetjük ki. A termelési függvény a termelést egy adott időpontban mint függő változót tekinti, és a termelési tényezőknek, mint független változóknak a függvényében fejezi ki.

Általános alakja tehát:

$$Q = f(x_1, x_2, \dots, x_i, \dots, x_n) \quad (I)$$

ahol Q — a termelés volumene,

x_1, x_2, \dots, x_n — az egyes termelési tényezők.

²¹ Az átlagos termelékenység mutatójával kapcsolatban meg kell emlékeznünk a polgári statisztikában igen gyakori két mutatóról: a „munkaintenzitás“ (a munka és a tőkevolumen hányadosa: $\frac{L}{C}$), illetőleg az ennek reciprokaként előállítható „tőkeintenzitás“ ($\frac{C}{L}$) mutatóiról. E mutatók fontossága nyilvánvaló, a beruházott állóalapok és a termelés során felhasznált munkavolumen arányának nálunk sajnálatos módon elhanyagolt vizsgálata a gépesítettség, illetőleg az egyes iparágak munkaigényesség szempontjából való összehasonlítása esetén lenne jelentős. Ugyanez vonatkozik az állóalapok és a termelés egymáshoz viszonyított arányaira. Ez utóbbi mutató tulajdonképpen a tőke „termelékenységét“ fejezné ki a polgári közgazdászok szerint. Úgy gondoljuk, hogy ilyenfajta mutató felhasználása — éppen fontossága miatt — nálunk sem lenne haszontalan, természetesen a tőke termelékeny voltának polgári értelemben vett elismerése nélkül, de szem előtt tartva azt a marxi tételt, hogy az állóeszközökben előző munkaráfordítás testesül meg.

E két mutató felhasználására egyébként bemutatunk egy külföldi példát, Kendrick nyomán.

*Az összes tényezők, valamint a munka egységére jutó termelés és az állótőke egységére jutó termelés átlagos évi növekedési üteme az amerikai magángazdaságban három időszakban**

Megnevezés	Az évi átlagos növekedés az		
	1899—1953.	1899—1919.	1919—1953.
	években		
Az összes tényezők termelékenysége	1,7	1,1	2,2
A munka egységére jutó termékmennyiség ...	1,9	1,4	2,3
Az állótőke egységére jutó termékmennyiség .	1,1	0,2	1,7

* Forrás: J. W. Kendrick: Productivity Trends: Capital and Labor Occasional Papers. 52. National Bureau of Economic Research, Inc. 1956. 14. old.

A tábla adatai azt mutatják, hogy a termelési folyamat során egyre nagyobb mértékű volt a tőkefelhasználás a munkafelhasználás relatív csökkenése mellett (2,3 : 1,4 < 1,7 : 0,2).

A termelési függvény elsősorban költségfüggvényként jelentkezik, a független változók ebben az esetben költségtételekként foghatók fel. Ilyen formában a függvény függő változója a termelés összes költségeit jelenti.²²

A polgári termelést a termelési függvényt, illetőleg más oldalról nézve, a költségfüggvényt elméletének középpontjába helyezi. A termelési tényezők összessége ezek szerint tulajdonképpen a termelés összes költségeit jelzi. A termelékenység és az önköltségelemzés szoros kapcsolata, összefüggései nálunk is ismertek, de eddig nem fektettünk különös gondot összekapcsolásukra. Igen figyelemre méltó kísérlet e téren *Román Zoltánnak* nemrég megjelent egyik cikke,²³ amelyik éppen e szoros kapcsolatra hívta fel a figyelmet, és hangsúlyozta az ilyen irányú elemzések fontosságát. A mi viszonyaink között ez a probléma természetesen az árak és az érték közötti arányokkal, tehát az árrendszerrel is kapcsolatos.

A másik fontos kérdés a termelési függvény maga, pontosabban az a feltételezés, hogy a termelés egyes tényezői és a termelés eredménye között fellelhető-e függvényszerű kapcsolat. Ez a probléma rendkívül bonyolult elméleti kérdéseket vet fel. A polgári közgazdaságtan a függvénykapcsolat fennállását bizonyosra veszi, vita inkább csak a függvényforma megválasztása körül van. Nem közömbös ugyanis, hogy a vizsgálat kisebb termelőegységekre (vállalat, mezőgazdasági üzem) vagy népgazdasági ágra, iparágra vonatkozik-e, röviden: mikro- vagy makroökonómiai összefüggéseket kutatnak-e. A makroökonómiai kutatás esetében több olyan jelenség, amely kisebb termelőegységek esetében még nem tapasztalható, előtérbe nyomul és fordítva. (E kérdés részleteivel itt nem foglalkozunk.) A másik nehézség az egyes termelési tényezők helyettesíthetőségének a feltételezésével kapcsolatban merül fel. A polgári ár- és költségelméletnek a termelési tényezők, illetőleg költségek helyettesíthetősége alapvető tétele. E problémával kapcsolatban szintén nem célunk részletes fejtegetésekbe bocsátkozni, csupán meglétére hívjuk fel a figyelmet. Bizonyos függvény-típusoknál e helyettesíthetőség nem megoldható, másoknál igen.²⁴

A felmerült nehézségektől eltekintve, úgy gondoljuk, hogy a termelési függvény alkalmazása bizonyos esetekben számunkra is hasznos lehet. A termelés eredménye érdekében felhasznált tényezők (költség-tényezők) és a termelés eredménye között kétségtelenül van összefüggés, kérdés természetesen az, hogy az olyan szoros-e, hogy gyakorlatilag függvényszerűnek tekinthető. Szocialista viszonyok között ilyen kísérletekről különösen a mezőgazdaságban állnak rendelkezésre eredmények, és ezek eléggé biztatók.²⁵

Az input-output módszer egyébként — mint ismeretes — szintén termelési függvényekkel dolgozik, mégpedig lineáris homogén függvényekkel.

²² A költségfüggvények segítségével az optimális termelési tényező kombináció kiszámítható, és így megállapítható, hogy az egyes termelési tényezőket (költségtényezőket) milyen arányban használják fel ahhoz, hogy a termelés költségei a legkisebbek legyenek. A probléma itt csak a függvényforma megtalálása. A részletekkel csak később foglalkozunk, mert a probléma közvetlenül a termelési tényezőknek a határtermelékenység alapján történő javadalmazásához vezet el. Lásd például *Clark: Inductive evidence of marginal productivity. American Economic Review. 1928.*, valamint *Wicksell* és mások idevágó munkáit.

²³ *Román Zoltán: Az önköltségstatistika néhány problémája. Statisztikai Szemle. 1958. évi 1—2. szám 78—100. old.*

²⁴ A lineáris függvényeknél (amelyekkel az input-output elemzésben dolgoznak) e feltétel nem teljesül. A makroökonómiai alkalmazás céljára átalakított és később tárgyalandó Cobb-Douglas függvény viszont eleget tesz e feltételnek.

²⁵ Lásd például: *Sebestyén József: A termelési feltételek, a termelési érték és a gazdaságosság mennyiségi összefüggései a szövetkezeti növénytermelésben. Közgazdasági Szemle. 1958. évi 3. szám, 273—287. old.*

A függvénykapcsolat feltételezése nélkül a ráfordítás-kibocsátás rendszer nem lenne alkalmazható.²⁶

A termelési függvény formája — tehát az a modell, amelynek segítségével a tényezők és az eredmény kapcsolata a legjobban megközelíthető — több féle lehet. Bizonyos vizsgálatoknál a lineáris kapcsolat feltételezése a legcélszerűbb.²⁷ A függvény ilyenkor

$$Y' = a + b_1 x_1 + b_2 x_2 + \dots \quad (\text{II})$$

alakot ölt, ahol Y' és x_1, x_2, \dots a termelés és a termelési tényezők, a és b_1, b_2, \dots konstansok.

Másik költség-, illetőleg termelési függvény-típus az exponenciális megközelítés. A függvény alakja ilyenkor a következő:

$$Y' = a \cdot b_1^{x_1} \cdot b_2^{x_2} \dots \quad (\text{III})$$

E megközelítési módot elég gyakran alkalmazzák, különösen a mezőgazdasági termelés vizsgálatánál.

Igen elterjedt a nyugati irodalomban az ún. *Cobb—Douglas*-féle lineáris homogén termelési függvény alkalmazása. A polgári közgazdászok nagy része e termelési függvényt igen jónak tartja, és úgy vélik, hogy — különösen makroökonómiai alkalmazása esetén — legjobban tükrözi a termelés és a termelési tényezők közötti kapcsolatot. A *Cobb—Douglas* függvény általános alakja:²⁸

$$Y' = a x_1^{b_1} \cdot x_2^{b_2} \dots \quad (\text{IV})$$

A függvényt Douglas és Cobb makroökonómiai vizsgálatok céljára is alkalmassá tették oly módon, hogy a kitevőkben szereplő konstansok (b_1, b_2) összegét egynek vették. Ebben a formájában a függvény tehát az alábbi alakot ölti:

$$P = b \cdot L^k \cdot C^{1-k} \quad (\text{V})$$

ahol P — a termelés volumene

L — a munkavolumen,

C — az állóeszközök (tőke) volumene,

b és k — konstansok.

Cobb és Douglas függvényüket megkísérelték a gyakorlatban is alkalmazni, és meglepően jó eredményeket értek el vele.²⁹ E függvényformát azóta is gyakran alkalmazzák polgári kutatók a termelés szerkezetének

²⁶ Lásd: Kenessey Zoltán—Nemény Vilmos—Szokolczai György: A ráfordítás-kibocsátás (input-output) rendszer vázlatos ismertetése. *Statisztikai Szemle*. 1957. évi 1—2. és 3. szám.

²⁷ Így Tintner érdekes cikkében, amelyben az osztrák mezőgazdaság termelését elemzi. *Gerhard Tintner: Produktionsfunktionen für die österreichische Landwirtschaft. Zeitschrift für Nationalökonomie*, 1958. (Band XVII.) 4. szám, 426—442. old.

²⁸ *Cobb—Douglas: A Theory of Production*. *American Economic Review*. Vol. XVIII, 1928. No. 1. Suppl., és *P. H. Douglas: The Theory of Wages*. New York, 1934.

²⁹ Douglas egyik legérdekesebb, azóta is állandóan idézett vizsgálata, a *victoriai* gyárilipar termelését elemzi. A függvény segítségével kiszámított termelési volumen és a termelés tényleges volumene között a vizsgált időszakban (1907 és 1928/29 között) + 0,97 értékű korrelációt kapott, ami igen kedvező érték. A konstansokra az alábbi értékeket kapta: $b = 0,97$; $k = 0,71$; $(1-k) = 0,29$. Lásd részletesen: *M. L. Handsaker — P. H. Douglas: The Theory of Marginal Productivity Tested by Data for Manufacturing in Victoria. The Quarterly Journal of Economics*. 1937. (Vol. LII) No. 1. és 1938 (Vol. LII) No. 2.

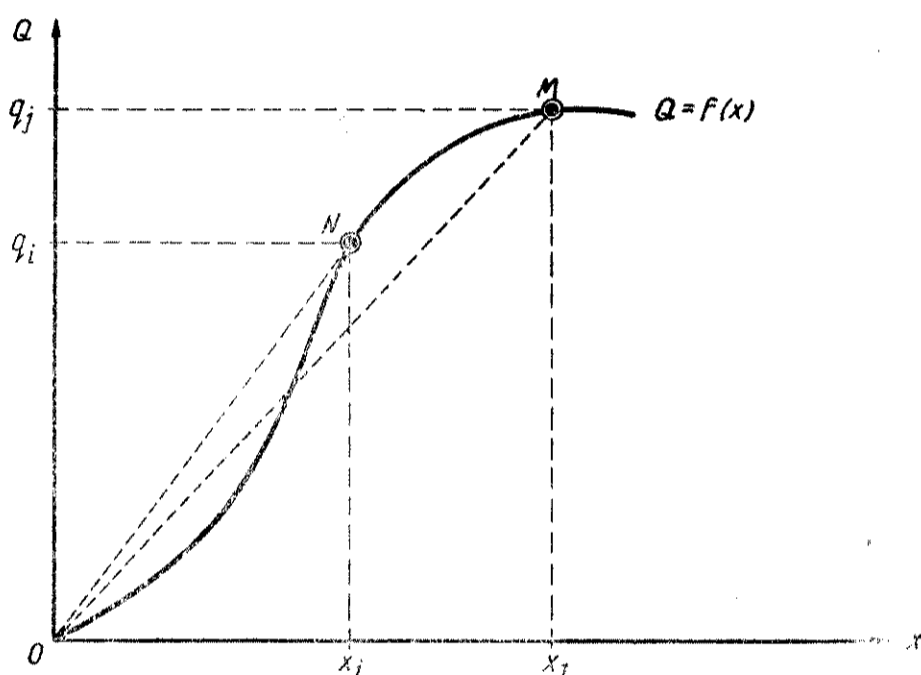
Megjegyzendő, hogy az amerikai gyáriliparra vonatkozó, egy régebbi vizsgálata során Douglas a paraméterekre a következő értékeket kapta: $b = 1,01$; $(1-k) = 0,25$; $k = 0,75$. Ezek az értékek eléggé közel esnek a *victoriai* ipar elemzésekor nyert értékekhez.

vizsgálatakor.³⁰ Nálunk főleg a mezőgazdaságban történt kísérlet alkalmazására.³¹

A Cobb—Douglas függvénynek előnye a többi termelési függvénnyel szemben az, hogy az elsőfokú homogenitás megőrzése mellett figyelembe veszi a termelés tényezőinek helyettesíthetőségét is. Igaz az is, hogy — különösen a függvény történeti felhasználásával kapcsolatban — súlyos kifogások merültek fel a formulával szemben, több polgári tudós részéről.³²

A termelési függvények vázlatos ismertetése után térjünk most vissza a termelékenység vizsgálatára. Kíséreljük meg a termelékenység grafikus ábrázolását. Az 1. ábrán — az élőmunka és a termelés volumene között függvénykapcsolatot feltételezve — ábrázoljuk a termelés volumenének változását az élőmunka mennyisége növekedésének hatására.

1. ábra. $Q = f(x)$ termelési függvény ábrája

A függvény természetesen statikus jellegű, tehát egy adott időpontban, mintegy keresztmetszetben jellemzi a termelés szerkezetét. Az ábrán Q a termelés, x az élőmunka volumenét jelenti. Ha például az élőmunka volumene x_i akkor a termelés volumene q_i ha az élőmunka volumen x_j -re emelkedik, akkor a termelési volumen q_j -re nő. Az első esetben az átlagos termelékenység az N pontból a O pontba húzott egyenes hajlásszöge, pontosabban tangense segítségével számszerűsíthető. A második esetben az M és a O pont között húzott egyenes tangense adja az átlagos termelékeny-

³⁰ Újabb érdekes, a Cobb-Douglas függvény felhasználásával végzett elemzések találhatók többek között: *M. J. Farrell: The Measurement of Productive Efficiency. Journal of the Royal Statistical Society. Series. A. 1957. évi 3. szám, 253—290. old.*, valamint *J. B. Heath: British-Canadian Industrial Productivity. The Economic Journal, 1957. (Vol. LXVII) 665—691 old.*

³¹ Így például *Sebestyén József: i. m. E* dolgozatában a szerző a (IV) formula felhasználásával hét hatótényezőt alkalmaz a várható termelési érték megállapítására.

³² Így *Mendershausen* úgy véli — s e felfogása igazoltnak is látszik —, hogy a formula történeti felhasználása során *Douglas* anyaga nagymértékben multikollineáris. Ha ugyanis a többi regressziós egyenletet kiszámítjuk, látható, hogy a pontok gyakorlatilag egy vonalon fekszenek. A $\log P = k \log L + m \log C$ regressziós sík tehát nagymértékben határozatlan. Lásd részletesen: *H. Mendershausen: On the Significance of Professor Douglas' Production Function. Econometrica. 1938. évi 2. szám, 143—153. old.*

séget.³³ Ha az N és M pontot úgy közelítjük egymáshoz, hogy a közöttük levő távolság végtelen kicsinnyé válik, akkor az \overline{MO} szelőből érintő lesz. Mivel az érintő iránytangense a függvény első differenciálhányadosával egyenlő, az $y = f(x)$ függvény első deriváltja a határtermelékenységet fejezi ki.³⁴

Képletben:

$$\operatorname{tg} \alpha = \frac{dQ}{dx} = \xi \quad (\text{VI})$$

ahol ξ a határtermelékenység.

Mit mutat tulajdonképpen a határtermelékenység? Végző fokon azt a termelés-többletet, amely az egyik termelési tényezőnek — jelen esetben a munkának — végtelen kis mennyiségű (egységnyi) növekedése hatására jön létre. Ha jobban meggondoljuk, a termelési tényezők *hatásosságát* tulajdonképpen a határtermelékenység mutatja, mert a hatásosságon éppen az értendő, hogy milyen hatással van valamely tényező megváltozása a termelés eredményére.³⁵

Vizsgáljuk meg ezt egy egyszerű mikroökonómiai példán. Tegyük fel, hogy egy kis üzem rendszeresen megfigyeli, miképpen alakul egy munkanap folyamán a teljesített munkaórák száma és a termelt áru mennyisége. A megfigyelés eredményeképpen az alábbi adatokat kapjuk:

A munkaórák sorszáma	A termelt áru mennyisége (darab)
1.	5
2.	11
3.	18
4.	26
5.	34
6.	43
7.	52
8.	59
9.	63
10.	66

Számítsuk most ki a munka termelékenységét az első, második stb. órában, valamint a határtermelékenységet (példánkban ez tulajdonképpen mindig az utolsó óra termelékenységével lesz egyenlő). Az adatokat a 816. oldalon levő tábla tartalmazza.

A példa esetében a határtermelékenység jól mutatja, hogy a munkaórák számának növelése során, egy bizonyos időn túl, az utolsó órára jutó termelés mennyisége mind inkább csökken, az utolsó két órában pedig már egészen kicsiny. A szóbanforgó üzemben tehát, amennyiben a termelés volumenére a munkások munkáján kívül más tényező nem, vagy csak jelentéktelenül kismértékben hat, nem érdemes hét-nyolc órán túl növelni

³³ Az átlagos termelékenység képlete ugyanis: $\frac{Q}{x}$. Ábránk esetében vizort (ha az N pontban vizsgáljuk a termelékenységet) $Q = \overline{q_1O}$; $x = \overline{x_1O}$. A termelékenység (t) tehát $\frac{\overline{q_1O}}{\overline{x_1O}} = \operatorname{tg} \alpha$.

³⁴ Feltételezve, hogy az $y = f(x)$ függvény differenciálható. A termeléstán e feltételezést a termelési függvények esetében megtészi.

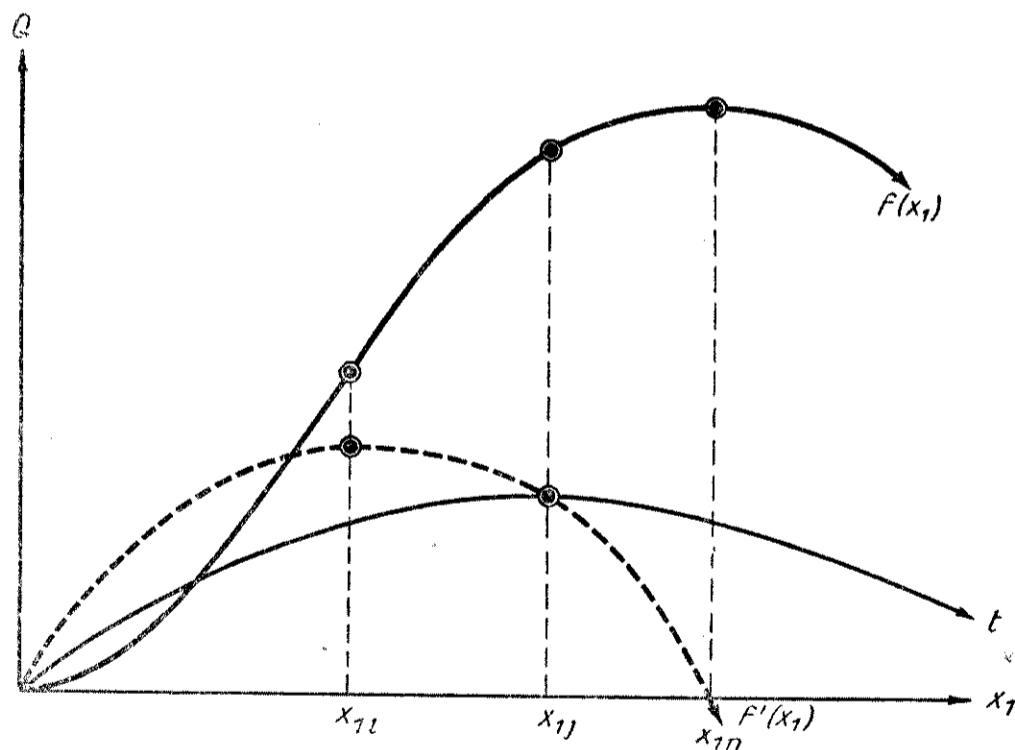
³⁵ Mint korábban már említettük, a polgári elmélet — majdnem egyöntetűen — a termelés tényezőinek hatásosságaként fogja fel a termelékenységet.

a termelést, mert ez a termelékenység csökkenésére vezet, és a termelést erősen megdrágítja. A munkavolumen, pontosabban az utolsó (vagy tetszés szerinti) munkaóra hatásosságát a határtermelékenység mutatja.

A munkaórák sorszáma	Termelés (darab)	Az átlagos	A határ-
		termelékenység (darab/óra)	
1.....	5	5	5
2.....	11	5,5	6
3.....	18	6	7
4.....	26	6,5	8
5.....	34	6,8	8
6.....	43	7,1	9
7.....	52	7,4	9
8.....	59	7,4	7
9.....	63	7	4
10.....	66	6,6	3

Nézzük most meg a 2. ábrát. Ezen jól látható, hogy milyen elméleti összefüggések állanak fenn a termelési függvény $f(x_1)$, az átlagos termelékenység (t) és a határtermelékenység $f'(x_1)$ között.

2. ábra. Az átlagos és a határtermelékenység alakulása a termelési függvény görbéjének egyes szakaszain

Látható, hogy x_{1i} -nél a legmagasabb a határtermelékenység, x_{1j} -nél viszont, tehát ott, ahol az $f(x_1)$ görbének inflexiós pontja van, a határtermelékenység egyenlő az átlagos termelékenységgel, az x_{1n} -nél pedig, ahol a termelési függvény görbéje lefelé fordul, tehát a függvénynek szélső értéke van, a határtermelékenység, azaz a derivált függvény értéke 0, az átlagos termelékenység pedig tovább csökken. Az x_{1n} értéken túl a határtermelékenység már negatív előjelű. Itt ugyanis a termelés nemhogy növekszik, hanem csökken x_1 növelésének hatására.

Az elmondottakból nyilvánvaló, hogy a határtermelékenység akkor egyenlő az átlagos termelékenységgel, ha a vizsgált termelési tényező ki-

használási foka a lehető leggazdaságosabb, tehát amikor az átlagos termelékenység a legnagyobb. Mértanilag ez a termelési függvény inflexiós pontjánál következik be, ezen túl ugyanis az x_1 termelési tényező növelésének hatására a termelési volumen csökken. A leggazdaságosabb kihasználtsági fok általában a teljes foglalkoztatottság állapotában van meg. Termeléselméleti szempontból tehát az átlagos termelékenység vizsgálata általában csak optimális munkaidőkihasználás, pontosabban munkaerőkapacitás-kihasználás³⁶ esetében pótolhatja a határtermelékenység vizsgálatát. (Itt különös tekintettel kell lenni természetesen arra, hogy a termelési függvény statikus jellegű. Két időszak összehasonlításakor tehát azt is feltételezni kell, hogy a függvény állandói nem változnak. Ez makroökonómiai vizsgálat esetében, nem túlságosan hosszú időközre vonatkoztatva, általában megtehető.)

A polgári elmélet a határtermelékenység vizsgálatát azért is fontosnak tartja, a termelékenység elemzését e fogalommal azért egészíti ki, mert az átlagos termelékenység koncepciója szerinte olyan hipotézisen alapszik, amely a gyakorlatban nem, vagy csak igen kis valószínűséggel teljesül. Ez a feltételezés abban áll, hogy — amennyiben a termelékenységet, mint a termelésben részt vevő termelési tényezők hatásosságát fogjuk fel — a termelési folyamatban valamennyi figyelembe vett munkaegység (vagy más termelési tényező egy egysége) azonos átlagos termelékenységgel vesz részt. Az 1. ábra jól szemlélteti e feltételezés jelentőségét. A O és az N pontok között húzott egyenes hajlásszöge az x tengelyen x_i -ig terjedő távolság (munkavolumen) minden egyes egysége esetében egyforma. Vagy tekintsük a 816. oldalon levő, az átlagos és a határtermelékenység párhuzamos alakulását feltüntető táblát. A 10. óra esetében például tulajdonképpen azt állítjuk, hogy a 10 óra mennyiségű munkavolumen segítségével termelt 66 darab terméket oly módon gyártottuk le, hogy közben a munka termelékenysége 6,6 volt, tehát egy órára 6,6 darab termék jutott. E feltételezés mellett persze tudjuk, hogy a valóság nem ez, nem minden egyes felhasznált munkaóra termelékenysége egyforma. Ha viszont nem találunk olyan megfelelő függvényformát, amely a termékvolument a ráfordított munka függvényében fejezi ki, sohasem tudjuk meg, hogy a valóságban milyen volt az egyes munkaráfordítási egységek határtermelékenysége. A táblából például látjuk, hogy a 10. óra határtermelékenysége 3, annak ellenére, hogy a tíz óra munkavolumen átlagos termelékenysége 6,6. Ez a kérdés egyébként szorosan összefügg a termelési függvény költségfüggvény jellegével.

A termelési függvények általában többváltozósak, rendszerint legalább két tényezőt vonnak bele a számításokba. Egy többváltozós függvény, például az $y = f(x_1, x_2)$, egyes tényezőinek határtermelékenységét parciális differenciálással képezik. Ebben az esetben természetesen fel kell tételezni, hogy a másik tényező változatlan marad, a határtermelékenység tehát *ceteris paribus* fogalom, és ennél fogva nagyságában függ a többi szubsztitútív tényező mindenkori mennyiségi és minőségi kombinációjától.

³⁶ A munkaerőkapacitás kihasználásának kérdése fontos probléma a termelési függvény esetében. Ahhoz ugyanis, hogy az átlagos termelékenység és a határtermelékenység között megfelelő arányossági kapcsolat álljon fenn, szükséges, hogy a vizsgált népgazdasági ágat alkotó egyes üzemekben, vállalatoknál a munkaerőkapacitás kihasználási foka ne nagyon különbözzék. E feltétel fontossága a 2. ábrából jól látható. Ha a kapacitáskihasználás az egyes vállalatoknál megközelítőleg egyenlő, akkor feltehető, hogy a termelés volumene nem az egyes üzemek foglalkoztatottságának megváltozása, hanem például új üzemeknek a termelésbe való belépése által változik meg. Lásd részletesen: Kádás Kálmán: Termeléselméleti megfontolások a foglalkoztatottsági fok nagyságrendjének statisztikai megálapításánál. Budapest, 1942. Különlenyomat a *Közgazdasági Szemle* 1942. évi 7—9. számából.

A határtermelékenység problémájának további vizsgálata előtt még két ökonometriai fogalomról, az elaszticitás és a flexibilitás fogalmáról kell megemlékeznünk.³⁷

A termelés elaszticitása tulajdonképpen a határtermelékenység és az átlagos termelékenység hányadosa. Más szóval, a vizsgált termelési tényező (vagy tényezők) relatív változása és a termelés relatív változása közötti arányt fejezi ki. Képletben a termelésnek az élőmunka szerinti elaszticitása:

$$\frac{dy}{dx_1} \cdot \frac{x_1}{y} = \frac{\xi_1}{t_1},$$

ebből:

$$\varepsilon = \frac{\xi_1}{t_1} \quad (\text{VII})$$

Tehát Q mennyiségű terméknek (termelésnek) x_1 termelési tényező szerinti elaszticitása x_1 tényező határtermelékenységének és átlagos termelékenységének az arányával egyenlő. Az elaszticitás — amint ez az elmondottakból is következik — azt mutatja meg, hogy ha egy termelési ágban vagy egy üzemben, a termelés egyik tényezőjét (vagy esetleg valamennyi tényezőt) egy bizonyos mértékben (százalékkal) növeljük, akkor a termelés volumene a tényező változásánál kisebb vagy nagyobb arányban változik-e. (Ha például a tényező 10 százalékos növelése következtében a termelés 5 százalékkal növekszik, akkor az elaszticitás 0,5, ha a termelés növekedése is 10 százalékos, úgy az elaszticitás értéke 1,0, végül, ha a termelés a vizsgált termelési tényező növekedésénél nagyobb arányban növekszik, például 14 százalékkal, akkor az elaszticitás értéke 1,4.)

Az elaszticitás reciproka értékét flexibilitásnak hívjuk. Előző példánknál maradva: ha az élőmunka volumenének 10 százalékos emelkedése következtében a termelés volumene 14 százalékkal növekedett, akkor a termelés elaszticitása $14 : 10 = 1,4$. A flexibilitás pedig $1 : 1,4 = 0,7143$. A flexibilitás, mint látható, azt fejezi ki, hogy a termelés egy százalékos megváltozásához a munkavolumennek hány százalékkal (jelen esetben 0,71 százalékkal) kell megváltoznia.

Összefoglalva tehát az elmondottakat, a termelékenység, a határtermelékenység és a termelés elaszticitása között, egy kétváltozós termelési függvény esetében az alábbi összefüggéseket kell kiemelni.

A függvény:

$$Y = f(x_1, x_2)$$

ahol Y — a termelés volumene (vagy értéke),

x_1 és x_2 — az 1. és 2. termelési tényező

³⁷ Az elaszticitás fogalmát Alfred Marshall vezette be a mikroökonómiai gazdasági elemzésbe még a múlt század végén. Természetesen az elaszticitás fogalma a termelés mellett a gazdasági jelenségek egész sorával kapcsolatos, így például jövedelem, ár, kereslet stb. elaszticitások számítása segítségével rendkívül fontos elemzések végezhetők.

Lásd például René Roy: Remarques sur la notion de la productivité. *Journal de la Société de Statistique de Paris*, 1953. évi 4. szám; Theiss Ede: Az áralakulás, termelés és a jövedelemeloszlás matematikai elmélete. Különnyomat a Magyar Mérnök- és Építész-Egylet Közlönye 1931-i évfolyamából (különösen a 44. és köv. oldalak); Theiss Ede: La corrélation statistique et la loi de la demande. *Journal de la Société Hongroise de Statistique*. 1938. évi 2–3. szám, valamint A. Marshall művét (The Principles of Economics, 1–8. kiadás) és H. Moore és mások munkáit, azonkívül Jan Tinbergen: Ökonometria.

Az átlagos termelékenység (t) az 1. és 2. tényező esetében:

$$t_1 = \frac{Y}{x_1}, \quad \text{és} \quad t_2 = \frac{Y}{x_2}$$

A határtermelékenység (ξ) az 1. és 2. tényező esetében:

$$\xi_1 = \frac{\partial Y}{\partial x_1}, \quad \text{és} \quad \xi_2 = \frac{\partial Y}{\partial x_2}$$

a termelés elaszticitása a két tényező szerint:

$$\varepsilon_1 = \frac{\partial Y}{\partial x_1} \cdot \frac{x_1}{Y} = \frac{\xi_1}{t_1}$$

illetőleg

$$\varepsilon_2 = \frac{\partial Y}{\partial x_2} \cdot \frac{x_2}{Y} = \frac{\xi_2}{t_2}$$

A határtermelékenység elméletével kapcsolatos polgári felfogás leginkább a *Cobb—Douglas*-féle lineáris homogén termelési függvény gyakorlati alkalmazása során látható. Ez — mint említettük — a munkavolument és az állótőkét vonja bele a függvénybe.

Az (V) képletből a munka határtermelékenységét parciális differenciálással nyerik, tehát:

$$\frac{\partial P}{\partial L} = bL^k \frac{\partial C^{(1-k)}}{\partial L} + bC^{(1-k)} \cdot \frac{\partial L^k}{\partial L} + L^k C^{(1-k)} \frac{\partial b}{\partial L}$$

A műveletek elvégzése és a megfelelő helyettesítések után:

$$\frac{\partial P}{\partial L} = k \frac{P}{L} \quad (\text{VIII})$$

A munka határtermelékenysége a *Cobb—Douglas* formula felhasználása esetében tehát a munka átlagos termelékenységének és a k tényezőnek a szorzatával egyenlő.

A tőke határtermelékenysége hasonló gondolatmenet alapján:

$$\frac{\partial P}{\partial C} = (1-k) \frac{P}{C} \quad (\text{IX})$$

A határtermelékenység kiszámításához tehát a konstansok értékeit kell meghatározni.³⁸

³⁸ Az $(1-k)$ regressziós koefficiensként is felfogható, ez esetben a regressziós egyenes iránytangensével egyenlő. Így a legkisebb négyzetek ismert módszere alapján, az alábbi normálegyenletek segítségével számítható ki:

$$\sum_{i=1}^n \log \frac{T_i}{L_i} + (1-k) \cdot \sum_{i=1}^n \log \frac{L_i}{C_i} - n \cdot b = 0$$

$$\sum_{i=1}^n \log \frac{T_i}{L_i} \cdot \log \frac{L_i}{C_i} + (1-k) \cdot \sum_{i=1}^n \left(\log \frac{L_i}{C_i} \right)^2 - b \cdot \sum_{i=1}^n \log \frac{L_i}{C_i} = 0.$$

Lásd: *Kádas Kálmán*: Az emberi munka termelékenységének statisztikai vizsgálata a magyar gyár-
iparban. A *Cobb—Douglas* féle statisztikai törvény kiegészítése. *Magyar Statisztikai Szemle*. 1944. évi
7—8. szám. 284. old. Ez a mű egyébként a *Cobb—Douglas* féle termelési függvény első felhasználása iparági
vonatkozásban a magyar szakirodalomban.

A Cobb—Douglas formula esetében az elaszticitás a k és az $(1-k)$ értékével egyenlő, a (VIII) képletből ugyanis:

$$k = \frac{\partial P}{\partial L} : \frac{P}{L},$$

a (IX) képletből pedig

$$(1-k) = \frac{\partial P}{\partial C} : \frac{P}{C}$$

Mint mondtuk, az elaszticitások értékét Douglas és a többi kutatók a munka esetében 0,75, a tőke esetében pedig 0,25 körül találták. Ezek az arányok — éppen a termelési függvény költségfüggvény jellegénél fogva — alkalmasak arra, hogy a határtermelékenység gondolatát a jövedelemeloszlás elméletének középpontjába állítsák. Több polgári kutató (így Clark, Barone, Wicksell és Douglas stb.) ezt meg is teszi. Ily módon a határtermelékenység gondolata a polgári közgazdászok körében tulajdonképpen a kapitalista jövedelemeloszlás igazolására szolgál, annál is inkább, mivel a munkabérjellegű jövedelmek, valamint a profitokból és járadékokból származó jövedelmek a tőkés államokban valóban nagyjából $\frac{3}{4}$ — $\frac{1}{4}$ arányban oszlanak meg.

A Cobb—Douglas függvény alkalmazása emellett még több olyan feltétel fennállását kívánja meg, amely a gyakorlatban igen nehéz problémákat okoz. Az egyik a termelési tényezők helyettesíthetőségének a feltételezése, ami a függvény lineáris-homogén jellegéből folyik. Ez az adott határok között elképzelhető, ugyanis belátható, hogy az állóalapok és a munka — bizonyos mértékig — egymással helyettesíthető. Ilyen folyamat egyébként az egész világon tapasztalható, éppen a technikai fejlődés hatására. A másik feltétel a vizsgálatban résztvevő üzemek foglalkoztatottsági fokának és gépi kapacitásuk kihasználásának az állandóságával függ össze. Ha ugyanis ez, valamint az anyagfelhasználás lineáris alakulásával kapcsolatos feltétel nem teljesül, akkor nem biztos, hogy a termelés volumene csak a két vizsgált tényező hatására változik. Éppen ezért a függvény ipari vonatkozású felhasználása rendkívül bonyolult és körülményes, illetőleg csak nagyon közelítő eredményeket ad. Mindezek ellenére elég gyakran használják, hiszen a közelítő megoldások sem teljesen haszontalanok (elég itt csak a trendszámításra, a regressziós egyenletek, illetőleg görbék nagy szerepére utalnunk), és emellett bizonyos lehetőség van arra, hogy az egyes paraméterek hibáit megbecsülhessék. Természetesen egyéb termelési függvény-típusok is használatosak, és igen gyakran a lineáris megközelítés is jó eredményt biztosít.

*

A polgári termeléselmélet e rövid áttekintése után felmerülhet az a kérdés, hogy mindebből milyen haszon származik a mi számunkra. A kérdés annál is inkább jogosult, mivel a termelési függvény hasznosságához — úgy gondoljuk — nem férhet kétség. Ha viszont ilyen függvényeink vannak, akkor abból következik, hogy határértékeiknek is lenniök kell. Most már csak az a kérdés, hogy felhasználjuk-e ezeket, és ha igen, hogyan. Ez a probléma természetesen eléggé szerteágazó, de elméletileg nincs benne nehézség. A termelési függvény, mint költségfüggvény, tehát mint az észszerű gazdálkodás mutatója, nagyon hasznos lehet a mi számunkra. A

függvénnyel kapcsolatos marginális elemzés pedig a tényezők vagy a költség tényezők legökonómikusabb kombinációira mutathat rá, és ezáltal a termelés olcsóbbá tétele szempontjából sok segítséget nyújthat. A határtermelékenység fogalma — éppen *ceteris paribus* jellegénél fogva — eléggé alkalmas arra, hogy a munka vagy a beruházott állóeszközök hatékonyságát kifejezze, ugyanez vonatkozik természetesen az elaszticitás fogalmára is. Hangsúlyozni kívánjuk, hogy a határértékszámítás *módszerének* esetleges felhasználási lehetőségeiről beszélünk és semmiképpen sem a határhaszon iskola elméletéről. A módszerek hasznosak lehetnek számunkra, a polgári elméletet természetesen nem tartjuk helyesnek. A marginális számításoknak a vállalati tevékenység (tehát a termelés) vizsgálatára való felhasználása valószínűleg hasznos lehet (a fogyasztásra való alkalmazása már eléggé vitatható). *Lange* professzor egyik cikkében³⁹ ezzel kapcsolatban ezt írja: „Nem akarom itt végleg eldönteni ezt a kérdést, de azt hiszem, hogy az ésszerű cselekvés elve, tehát a praxeológia is, marginális számításból, lineáris programozásból stb. álló technikai apparátusával együtt alkalmazható, sőt alkalmazandó a szocialista gazdaságra. Alkalmazható olyan kérdésekre, mint meghatározott beruházások alapján elért nemzeti jövedelem maximálása, a termelési és szállítási költségek minimálása stb. A szocializmus lényegénél fogva az a gazdasági rendszer, amely tevékenységében az ésszerűség nagyobb fokára képes, mint a kapitalizmus. A kapitalizmus viszonyai között a gazdasági tevékenység ésszerűsége a tőkés vállalat kereteire szorítkozik, a szocializmus viszonyai között viszont felöllelheti a társadalom egész gazdasági tevékenységét.”

Tanulmányunkban bemutattuk a polgári termelékenységelmélet néhány tételét, felvetettünk több problémát. A kérdéseket csak vázlatosan érintettük, de úgy gondoljuk, így is több érdekes és hasznos gondolatot ismerhettünk meg. A további elméleti kutatások során bizonyos polgári módszerek megvizsgálása és figyelembe vétele korántsem lenne haszontalan, és megjavíthatná a tervezés, valamint a statisztika munkáját.

³⁹ Oszkar Lange: Marksizm a ekonomia burzsuaazyjna. *Polityka*. 1957. évi 9—10. szám.

Az egyetemet és főiskolát végzettek elhelyezkedése 1957-ben

A felszabadulás után az egyetemet és főiskolát végzett fiatalok életkörülményei és elhelyezkedési lehetőségei a múlthoz képest gyökeresen megváltoztak.

A népgazdaság minden területén megnőtt a felsőfokú képzettséggel rendelkező szakemberek iránti igény. Egyrészt ezeknek az igényeknek minél gyorsabb kielégítése, másrészt a tanulástól korábban elzárt munkás- és parasztfiatalek tanulási lehetőségeinek biztosítása érdekében az 1950-es évek elején gyors ütemben növelték az egyetemi hallgatók létszámát. A munkás- és parasztfiatalek továbbtanulásának könnyítésére számos intézkedést léptettek életbe, így például létrehozták a szakérettségis tanfolyamokat a hiányos előképzettség pótlására; egyes karokon érettséginel alacsonyabb előképzettséggel is vettek fel hallgatókat; megszervezték az esti és levelező tagozatokat; jelentős anyagi segítséget, ösztöndíjat, pénzbeli támogatást, csekély térítés ellenében diákotthoni és menzai ellátást biztosítottak a hallgatók számára. Ugyanakkor az egyetemi tandíjak minimálisak voltak.

A felsőfokú tanulást jelentősen könnyítő intézkedések mellett 1950—1953-ban széleskörű propaganda folyt mind a középiskolákban, mind az üzemekben az egyetemi és főiskolai hallgatók létszámának növelése érdekében.

Az egyetemi és főiskolai képzés azonban — különösen a már említett 1950—1953-as években — nem alkalmazkodott a népgazdaság szükségleteihez. A mérnökhallgatók száma például 1953/54-ben hússzorosa, a közgazdászok száma több mint hétszerese volt az 1937/38. évinek.

A végzett hallgatók számának alakulása

Év	Fő
1938.	2 424
1950.	5 547
1951.	6 195
1952.	8 300
1953.	9 105
1954.	8 304
1955.	8 316
1956.	9 423
1957.	6 695

Az 1950 óta egyetemet, főiskolát végzettek 13 százaléka esti, 7,4 százaléka levelező tagozaton tanult. Az esti tagozatokat 1954 óta több karon megszüntették, a levelező-oktatás rendszere azonban általában bevált, és (néhány kar kivételével) valamennyi egyetemen és főiskolán nagyszámú felnőtt hallgató veszi igénybe ezt az oktatási formát. Az esti és levelező tagozatokon végzettek felkészültsége általában nem marad el a nappali tagozatokon végzettek tudásától.

A felsőoktatási intézményekből kikerülő végzettek között az utóbbi időben jelentős a munkás- és parasztszármazásúak aránya. 1938-ban — ha feltételezzük, hogy a diplomát szerzett hallgatók között ugyanolyan arányú volt a munkások és

1. tábla

Az egyetemi és főiskolai hallgatók számának alakulása

Tanév	Hallgatók száma	
	összesen	az 1937/38. tanévi létszám százalékában
1937/38.	11 747	100,0
1949/50.	23 247	197,9
1950/51.	32 501	276,7
1951/52.	40 431	344,2
1952/53.	49 442	420,9
1953/54.	53 330	454,0
1954/55.	47 454	404,0
1955/56.	43 641	371,5
1956/57.	40 759	347,0
1957/58.	32 946	280,5

szegényparasztok gyermekeinek száma, mint az összes hallgatók között (2,7, illetve 0,8%) — 80 munkás és parasztszármazású hallgató kapott diplomát. Ezzel szemben az utóbbi 8 év alatt a nappali és esti tagozatokon végzetteknek mintegy fele ebbe a két származási kategóriába tartozik. A munkásszármazásúak aránya különösen a jogi, a közgazdasági és a műszaki karokon magas, míg a parasztszármazásúak szívesebben tanultak a mezőgazdasági képesítést nyújtó intézményekben. Az értelmiségi származásúak aránya a művészeti főiskolákon és az orvosegyetemeken a legmagasabb.

Az egyetemi és főiskolai hallgatók nemek szerinti összetétele is számottevően megváltozott a háború előtti évekhez képest. 1950 óta évente átlagosan 1800 nőhallgató végzett egyetemet vagy főiskolát, míg 1938-ban csak 400. Különösen a műszaki felsőoktatásban és a jogászok között volt ezelőtt kevés nő, 1937/38-ban mindössze 7, illetve 6 nő tanult ezeken a karokon. Jelenleg a műszaki egyetemeken 1181 (10,6%), a jogi karokon 537 (18,4%) a nőhallgatók száma. A pedagógiai pályák iránt különösen sok nő érdeklődik: az 1950 óta végzett tanárok fele nő.

2. tábla

A végzett hallgatók száma tanulmányi áganként

Tanulmányi ág	1938.	1950.	1951.	1952.	1953.	1954.	1955.	1956.	1957.
	évben végzett hallgatók száma								
Mérnök	220	1508	1598	2738	2571	1625	2617	3749	2485
Közgazdász	218	453	735	814	1134	905	1022	710	470
Mezőgazdász ...	66	149	244	359	510	504	676	869	690
Pedagógus*	564	1620	1910	2866	3289	3632	2346	2224	1255
Orvos	459	772	772	830	609	542	655	586	683
Gyógyszerész	192	102	142	132	143	240	264
Állatorvos.....	.	130	90	149	—	153	163	159	126
Jogász	413	633	400	198	276	336	413	468	392
Művész	—	282	254	244	125	180	203	209	156
Egyéb	484				449	295	78	209	174
<i>Összesen</i>	<i>2424</i>	<i>5547</i>	<i>6195</i>	<i>8300</i>	<i>9105</i>	<i>8304</i>	<i>8316</i>	<i>9423</i>	<i>6695</i>

* A természettudományi és bölcsészettudományi karok nem tanár szakon végzett hallgatóival együtt. Ezek száma 1955-ben 716, 1956-ban 418, 1957-ben 271 fő volt.

Az egyetemokről és főiskolákról kikerülő hallgatók szakképzettségének színvonala az 1953/54. tanévig, kb. 5—6 éven keresztül, sok esetben nem felelt meg a követelményeknek. Ennek oka részben az volt, hogy az egyetemekre igen sok hiányos előképzettségű hallgató került. Az 1950/51. tanévben például a hallgatók több mint 10 százaléka nem rendelkezett érettségivel, 6,7 százaléka pedig szakérettségis tanfolyamról került egyetemre. Különösen sok érettségivel nem rendelkező hallgató járt a Közgazdaságtudományi Egyetemre és a műszaki egyetemekre. A gyenge előképzettségű hallgatók nem tudtak megfelelően lépést tartani a tanulmányi követelményekkel, és a tanulmányi színvonal emelését általában gátolták.

1954 óta valamennyi egyetemre és főiskolára, beleértve az esti és levelező tagozatokat is, csak érettségivel rendelkező hallgatókat vesznek fel. Az utóbbi évek-

ben a hallgatólétszám csökkentése miatt az egyetemi továbbtanulásra jelentkezőknek csak mintegy 40 százalékát vették fel. Az utóbbi években emelkedett a tanulmányi színvonal az egyetemeken és főiskolákon, és a végzők szakmai tudása is egyre inkább megfelel a kívánalmaknak. A hallgatók tudományos érdeklődése, idegen nyelvtanulása azonban még mindig nem kielégítő, és általános műveltségük emelése tekintetében is sok még a tennivaló. Az átfogóbb ismeretek hiánya főként az egyetemi tanulmányok elvégzése után jelentkezik. A felsőoktatási intézményeknek gyakorlatilag semmiféle kapcsolatuk nincs a már végzett hallgatókkal, s így ez irányú nehézségeik leküzdésében nem tudnak segítséget nyújtani számukra.

A végzett hallgatók elhelyezése 1951 óta szervezett formában történt. A szervezett elhelyezésre ezekben az években

(kb. 1953-ig) a végzetek arányos elosztása érdekében volt szükség, tekintettel arra, hogy a gyors ütemben fejlődő népgazdaság felsőfokon képezett szakemberek iránti szükséglete magasabb volt, mint a végző hallgatók száma. A kötelező szakmai gyakorlat bevezetése is előbb az elméleti oktatás kötelező gyakorlati kiegészítését szolgálta, és csak később, az 1953 utáni elhelyezkedési nehézségek felléptével vált a szakmai gyakorlatra kijelölt hely a végzetekre rákényszerített, sokszor nem megfelelő munkahelyé.

A kötelező szakmai gyakorlat rendszerének fenntartása az 1953—1956. években sem a hallgatók, sem a munkáltatók szempontjából nem volt megfelelő. Előfordult, hogy munkaerőt nem igénylő egyes vállalatokat (intézményeket) szakmai gyakorlatos hallgatók foglalkoztatására kötelezték, s így megtörtént, hogy a vállalat nem tudta a képezésnek megfelelő munkakört a hallgatók számára biztosítani. Az 1957-ben életbeléptetett rendszer — az egyéni elhelyezkedés lehetősége és szükség szerint ösztöndíjas gyakornoki állások szervezése — mind a hallgatók, mind a vállalatok számára megfelelőbb.

A végzett mérnökhallgatók elhelyezkedési adatai¹

Valamennyi tanulmányi ág között a mérnökképzés fejlődött a legnagyobb ütemben. Egyes műszaki ágak számára új egyetemeket létesítettek. Így került sor a miskolci Nehézipari Műszaki Egyetem és a veszprémi Vegyipari Egyetem létrehozására, valamint az Építőipari és Közlekedési Műszaki Egyetem kiválására

¹ Az 1957-ben egyetemet, főiskolát végzetek elhelyezkedési adatairól 1957. novemberében a Művelődésügyi Minisztérium és a Központi Statisztikai Hivatal adatgyűjtést hajtott végre. Az adatgyűjtés az összes végzetek 66,2 százalékára, mégpedig a végzett

mérnökök	65,5
közgazdászok	73,4
mezőgazdászok	63,5
bölcsészek	61,1
természettudományi karon végzetek	64,2
Pedagógiai Főiskolán végzetek	85,7
orvosok	76,0
gyógyszerészek	35,9
állatorvosok	33,6
jogászok	71,7
művészek	79,7
egyéb végzettségűek	91,9

százalékára terjedt ki.

a Budapesti Műszaki Egyetem kötelékéből.

3. tábla
A végzett mérnökhallgatók számának alakulása karonként

Karak	1938.*	1953.	1954.	1955.	1956.	1957.
	évben végzett mérnökhallgatók száma					
Gépész- mérnök	114	1024	705	953	1469	993
Vegyész- mérnök	21	398	114	278	342	270
Villamos- mérnök	—	215	249	225	523	381
Általános mérnök	59	257	76	294	350	262
Építész- mérnök	36	329	318	457	481	278
Közlekedési mérnök	—	—	—	89	91	59
Bánya- mérnök	7	73	—	188	242	131
Kohó- mérnök	5	56	44	64	88	43
Erdő- mérnök	14	120	119	—	106	44
Földmérő mérnök	—	52	—	69	57	24
<i>Összesen</i>	<i>256</i>	<i>2571**</i>	<i>1625</i>	<i>2617</i>	<i>3749</i>	<i>2485</i>

* A kiadott diplomák száma.

** Ezenkívül 530 műszaki szaktanár végzett.

1952/53-ban a műszaki egyetemi oktatást túlzottan specializálták. Külön karon tanultak például a gépgyártó és külön karon a gépészmérnökök. Az 1937/38. évi 8, illetve az 1951. évi 28 szakkal szemben 44 működött a műszaki egyetemeken. A túlzottan szakosított oktatási rendszer nem nyújtott lehetőséget átfogó műszaki ismeretek elsajátításához. A felesleges szakok megszüntetését, illetve összevonását 1954-ben kezdték meg, ennek következtében az 1957/58. tanévben felvett első évfolyamos mérnökhallgatók már csak 33 féle szakon fognak végezni.

Az 1957-ben végzetek számára megfelelő számú álláshelyet biztosítottak. November hónapban a végzett mérnökhallgatók — 3,2 százalék kivételével — valamennyien állásban voltak. Legtöbbjük (közel 60 százalékuk) egyénileg helyezkedett el, ösztöndíjas gyakornoki állásba 8,4 százalékuk került. A mérnökök elhelyezkedési lehetőségei az átlagosnál jobbak voltak, a többi karon végzetek közül alig 30 százalék tudott csak egyénileg elhelyezkedni, és az 1000 forintos gyakornoki állásokat is többen vették igénybe.

4. tábla

A végzett mérnökhallgatók elhelyezkedési adatai karonként

Karak	Az egyetem által		Egyé- nileg elhe- lyez- kedet- tek	Az adat- gyűj- tés idő- pont- jában állás nélkü- liek	Össze- sen
	ösztön- díjas	egyéb			
	állásba helyezettek				
	száma a végzettek százalékában				
Gépészmérnök	6,3	18,2	71,4	4,1	100,0
Vegyészmérnök ...	12,1	37,2	49,8	0,9	100,0
Villamosmérnök ...	1,8	16,8	77,2	4,2	100,0
Általános mérnök .	9,0	36,8	50,0	4,2	100,0
Építészmérnök ...	24,7	29,5	39,2	6,6	100,0
Közlekedési mérnök	2,1	91,7	6,2	—	100,0
Bányamérnök	1,2	39,0	59,8	—	100,0
Kohómérnök	10,0	10,0	80,0	—	100,0
Erdőmérnök	—	84,8	15,2	—	100,0
Földmérő mérnök .	3,8	23,1	73,1	—	100,0
Összesen	8,4	30,4	58,0	3,2	100,0

A végzettek elhelyezése 1957-ben nem volt kellőképpen megszervezve, az intézkedéseket késve adták ki. A szakminisztériumok előkészítő munkája sem volt elég körültekintő. Az egyéni elhelyezkedés során például a mérnökök közül sokan helyezkedtek el olyan üzemekben, amelyek az illetékes minisztérium tájékoztatása szerint sem gyakornoki, sem egyéb álláshellyel nem rendelkeztek.

Az ösztöndíjas gyakornoki állásokat legkevésbé az erdő-, a bányá- és a villamosmérnökök vették igénybe. Az egyéni elhelyezkedésre a kohó-, villamos-, földmérő és gépészmérnöki képesítés adott leginkább lehetőséget. A közlekedési és erdőmérnököket kevés kivétellel az egyetem helyezte el. A mezőgazdasági gépészmérnökök nagyrésze az iparban keresett elhelyezkedést.

A nem dolgozók többsége betegség vagy más családi ok miatt nem vállalt munkát. Mindössze 10—15 hallgató hivatkozott arra, hogy nem talált igényének megfelelő munkakört.

Mind az egyetem által elhelyezett, mind az egyéni munkát vállaló mérnökök — kevés kivétellel — képesítésüknek megfelelő munkakörbe kerültek. Mindössze 70—80 végzett hallgató helyezkedett el technikus vagy más, műszaki végzettséget igénylő, de nem kimondottan mérnöki munkakörbe, és alig 30—35 hallgató vállalt olyan munkát, amelyben

műszaki egyetemi képesítését nem tudja hasznosítani.

Az állásban levő kezdő mérnökök 0,6 százaléka 1000 forinton aluli, 9,2 százaléka 1000 forint, 6,2 százaléka 1001—1200 forint közötti, 46,6 százaléka 1201—1500 forint közötti, 27,9 százaléka 1501—1800 forint közötti, 9,5 százaléka 1800 forinton felüli havi fizetést kap.

A bányá- és erdőmérnökök illetményei a többi műszaki végzettségűekhez képest magasabbak, a közlekedési- és vegyészmérnökök közül pedig csak 18,8, illetve 23,2 százalék ért el 1500 forinton felüli fizetést.

A végzettek tanulmányi eredményeit az elhelyezkedésnél csak annyiban vették figyelembe, hogy az ösztöndíjas gyakornoki állásokba többnyire a jobb előmenetelű hallgatókat vették fel. Kétségtelen, hogy ezek a gyakornoki állások a szakmai ismeretek elmélyítésére és a tudományos munkára több lehetőséget nyújtanak, mint a gyakorlati munka, pillanatnyilag mégis anyagi hátrányt jelentenek a jobb eredménnyel végzettek számára.

A műszaki végzettségűek 24,2 százaléka a Kohó- és Gépipari, 20,3 százaléka a Nehézipari, 13,5 százaléka az Építésügyi, 12,2 százaléka a Közlekedésügyi Minisztérium területén kapott állást. Az illetmények az egyes minisztériumok vagy főhatóságok területén eltérők. Így például az Erdészeti Főigazgatóság és a Nehézipari Minisztérium vállalatainál dolgozó kezdő mérnökök fizetése általában magasabb, mint a többi területeken dolgozóké.

A most végzett mérnököknek mintegy fele Budapesten, 30 százaléka vidéki városban helyezkedett el. Lakáshelyzetük az átlagosnál nem rosszabb. A fiatal mérnökök 10,7 százaléka főbérletben, 3,3 százaléka társbérletben, 29,1 százaléka albérletben, 46,2 százaléka szülőnél és 10,7 százaléka egyéb helyen lakik. A házások 40 százaléka él a szüleinél és 20 százaléka lakik albérletben.

A végzett közgazdászhallgatók elhelyezkedése

A közgazdaságtudományi felsőoktatás területén a Közgazdaságtudományi Egyetem 1948-ban történt létrehozása mellett

jelentősebb szervezeti változás alig volt. Közgazdász képzés folyt egy ideig a Kereskedelmi Főiskolán is, mely 1952-től az 1955/56 tanévig mint Számviteli Főiskola működött.

Az egy tanévben végzett közgazdászok száma a felszabadulás után 1953-ban volt a legmagasabb, 1 134 fő, az 1938-ban végzeteknek több mint ötszöröse. 1957-ben 470 közgazdász végzett. A végzett hallgatók száma kb. azonos arányban oszlik meg az általános, a kereskedelmi és az ipari közgazdász képesítésűek között.

A közgazdászok elhelyezését kétharmad részben az Egyetem bonyolította le.

A hallgatók 34,8 százaléka egyénileg vállalt állást. Az egyénileg elhelyezkedettek aránya az iparszakon végzeteknél a legmagasabb, a kereskedelmi szakembereknél a legalacsonyabb.

Az ösztöndíjas gyakornoki állásokba a jobb előmenetelű hallgatókat válogatták ki, főként a főhatóságok. Ezekbe az állásokba mintegy harmadrészben munkásszarmazású hallgatók kerültek. Az értelmiségi származásúak aránya a végzett közgazdászok között általában alacsony, alig 5—6 százalék (a műszaki képesítésűek közötti 13, illetve az orvosok közötti közel 20 százalékkal szemben).

Az 1957-ben végzett közgazdászok — néhány hallgató kivételével — valamenynyien olyan munkakörbe kerültek, amelyben szerzett képesítésüket hasznosítani tudják, mintegy 8 százalékuk minisztériumban, illetve főhatóságnál dolgozik. Ebben az évben a Belkereskedelmi, a Külkereskedelmi és a Pénzügyminisztérium területén, valamint a Központi Statisztikai Hivatalnál alkalmazták a legtöbb kezdő közgazdászt. Egyes vállalatok még az ösztöndíjasok foglalkoztatását is visszautasították azzal, hogy nem tudnak számukra megfelelő munkakört biztosítani.

A fiatal közgazdászok havi illetményei általában alacsonyabbak, mint a mérnököké. Havi átlagfizetésük 1 260 forint, 1 500 forintnál többet a végzeteknek csupán 13,2 százaléka keres.

Az állásban levő közgazdászok 65 százaléka Budapesten, 28 százaléka vidéki városokban helyezkedett el. Falusi munkahelyet igen kevés hallgató fogadott el.

A végzett mezőgazdász hallgatók elhelyezkedése

A mezőgazdasági szakemberek felsőfokú képzését a felszabadulás előtt a Műszaki és Közgazdaságtudományi Egyetem látta el. Már 1945-ben a mezőgazdaság gyors fejlesztése érdekében önálló Agrártudományi Egyetemet létesítettek. A Kertészeti és Szőlészeti Főiskola, valamint a három mezőgazdasági akadémia külön intézményként működnek.²

A mezőgazdasági szakemberképzés a felszabadulás után jelentősen fokozódott, 1956-ban például hatszor annyian szereztek felsőfokú agronómiai képesítést, mint 1938-ban.

5. tábla

A végzett mezőgazdász hallgatók számának alakulása karonként

Karak	1938.*	1953.	1954.	1955.	1956.	1957.
	évben végzett mezőgazdászhallgatók száma					
Mezőgazdász	44	181	178	240	262	238
Állattenyésztő	—	171	168	109	173	131
Agrárközgazdász	—	68	67	53	67	55
Kertészszőlész ...	—	90	91	104	87	154
Mezőgazdasági akadémia végzett ...	97	—	—	170	280	112
Összesen	141	510	504	676	869	690

* A kiadott diplomák száma.

1957-ben közel 700 végző mezőgazdász részére 520 álláshelyet hirdettek meg. Az engedélyezett gyakornoki álláshelyeknek mintegy felét vették csak igénybe, a többi hallgató — különösen az agrárközgazdászok — egyénileg helyezkedett el. A Kertészeti és Szőlészeti Főiskolán például kb. 15—20 olyan gyakornoki igényt tartottak nyilván, melyet az itt végzett hallgatókkal nem tudtak betölteni. Az egyénileg elhelyezkedett hallgatók nem minden esetben jutottak kedvezőbb anyagi körülmények közé, mint a gyakornokok, de előnyt jelentett számukra az, hogy tanulmányaik befejezése után mindjárt végleges állásba kerültek.

² A felsőfokú mezőgazdászképzést a mezőgazdasági gépészmérnökök és erdőmérnökök képzése egészíti ki. Az itt végzetek helyzetét a végzett mérnökök adataival együtt ismertettük.

A végzett mezőgazdászoknak közel a fele parasztszármazású, a munkásszármazásúak aránya a mezőgazdasági felsőoktatásban az agrárközgazdasági karon a legmagasabb. A nők aránya alig 20 százalék, többségük az agronómiai karon és a Kertészeti és Szőlészeti Főiskolán végzett.

A mezőgazdasági végzettséggel rendelkezők — 8—10 hallgató kivételével — képesítésüknek megfelelően helyezkedtek el. A kezdő fizetés a mezőgazdászoknál átlag 1 370, az állattenyésztőknél 1 270, az agrárközgazdászoknál 1 380, a kertészszőlészeknél 1 260, a mezőgazdasági akadémiát végzettekénél 1 160 forint.

A SZÖVOSZ a mezőgazdászoknak mintegy 6 százalékát alkalmazta 1957-ben, a hallgatók zöme a Földművelésügyi Minisztériumhoz tartozó állami gazdaságokban és a gépállomásokon dolgozik. Az illetmények a SZÖVOSZ-nál jóval magasabbak mint a Földművelésügyi Minisztérium területén.

Megnehezítette a fiatal mezőgazdászok elhelyezkedését a lakáshiány is. Nemegyszer emiatt nem tudtak alkalmazni agronómus házaspárokat és ezzel magyarázható, hogy igen sok gazdaság csak férfi szakembert vett fel, akit munkásszálláson is el tudott helyezni.

A mezőgazdászok 25,8 százaléka jutott főbérleti, illetve társbérleti lakáshoz, 22,2 százaléka albérletben, 27,9 százaléka szülőnél, rokonnál, 24,1 százaléka egyéb helyen lakik. A házas mezőgazdászok lakáshelyzete jobb, közülük 47,7 százalék főbérletben (társbérletben), 26,1 százalék albérletben és egyéb helyeken lakik.

A végzett pedagógushallgatók elhelyezkedése

Az iskolák államosítása és az általános tankötelezettségre vonatkozó törvény életbeléptetése után hosszú éveken keresztül a szükségesnél kevesebb általános és középiskolai pedagógus állt rendelkezésre. A tanerőhiány gyors leküzdése céljából 1953-ig évről évre több hallgatót vettek fel az egyetemek tanárszakra és a pedagógiai főiskolákra. A tanerőképzés üteme néhány év alatt túlnőtt a szükségleten, és 1954 óta egyes szakokon jelentős tanerőfelesleg mutatkozik. A képzés aránytalanságát tükrözi, hogy

vannak olyan szakok, amelyeken a szükséges oktatólétszámot még nem sikerült biztosítani. Kb. négy év óta a középiskolában való oktatásra képesített, egyetemi végzettségű tanárok nagy részét általános iskolákban helyezik el, mert a magasabb iskolákban már nem tudják a képesítésüknek megfelelő foglalkoztatást biztosítani. Az utóbbi három évben a pedagógusképzés mennyiségileg alkalmazkodik a szükségletekhez.

6. tábla

A végzett pedagógushallgatók számának alakulása karonként

Megnevezés	1938.*	1953.	1954.	1955.	1956.	1957.
	évben végzett pedagógushallgatók száma					
Bölcsész ...	226	923	849	862	1077	584
ebből:						
pedagógus	226	810	499	502	970	523
Természettudományi kar hallgatója.....	147	626	1014	845	833	337
ebből:						
pedagógus	147	511	594	547	524	127
Pedagógiai Főiskolát végzett ..	108	1740	1769	639	314	334
ebből:						
pedagógus	108	1740	1678	570	314	334
<i>Összesen</i>	<i>481</i>	<i>3289</i>	<i>3632</i>	<i>2346</i>	<i>2224</i>	<i>1255</i>

* A kiadott diplomák száma.

1957-ben a fiatal pedagógusok zömét az egyetemek elosztó bizottságai helyezték el. A pályázat útján történő elhelyezés hiányosságaként említik meg a tanárképzéssel foglalkozó felsőoktatási intézmények, hogy ez a rendszer lehetőséget ad a személyi összeköttetések felhasználására.

A végzett pedagógus hallgatókat mindezek ellenére általában sikerült képesítésüknek és — néhány kivétellel — igényeiknek megfelelően elhelyezni. Az idős pedagógusok nyugdíjazása lehetővé tette, hogy a végzők közül a vártnál többet lehetett például Budapesten és Pest megyében foglalkoztatni.

A bölcsész karokon végzett tanárok túlnyomó része általános iskolákba került, többségük azokat a tárgyakat tanítja, amelyekre képesítést szerzett. Ez utóbbit megkönnyítette, hogy ebben az évben a hallgatók nagy része kétszakosként végzett. Az egyszakos tanárokat és

az idegen nyelvszakosokat általában nem sikerült szakképzettségüknek megfelelően elhelyezni.

A nem tanárszakos bölcsészeket gyakorló évre helyezték el, a természettudományi karok nem tanárszakos hallgatói pedig főként gyakornoki állásokba kerültek. A legtöbb válogatási lehetőség a vegyész szakon végzőknek állt rendelkezésére: üzembe, kutató intézetbe vagy egyetemre, általában kívánságuk szerint helyezkedhettek el.

A pedagógiai főiskolákon végzetek igényeit, kevés kivétellel, sikerült kielégíteni. A tapasztalatok szerint azonban szükséges, hogy a jövőben három szakos képzést biztosítsanak a főiskolák, főként a részben osztott általános iskolák szükségleteire tekintettel.

Az egyetemi végzettségű kezdő tanárok fizetése 1 300 forint körül van, a pedagógiai főiskolán végzettké átlagosan 1 150 forint. Lakáshelyzetük — annak ellenére, hogy a fiatal tanerők egy része szolgálati lakást kapott — az átlagosnál nem jobb. Az összes 1957-ben végzeteknek kb. egyötöde rendelkezik önálló fő- vagy társbérleti lakással, figyelembe véve a szolgálati lakásokat is.

A végzett orvos- és gyógyszerészhallgatók elhelyezkedése

Az orvos- és gyógyszerészhallgatók száma — ellentétben a többi tanulmányi ág hallgatólétszámával — a felszabadulás utáni években alig ingadozott. Ehhez hozzájárult az, hogy az orvosegyetemi képzésben semmiféle könnyítést nem tettek a felszabadulás után. Az érettségi mindig mint kötelező előképzettség szerepelt, a képzés csak nappali tagozaton folyt, és a tanulmányi idő is változtatás nélkül 6, illetve 4 év volt és maradt is.

1957-ben az orvosok és fogorvosok elhelyezését az orvostudományi egyetemek végezték. Az álláshelyek száma a szükségletet kielégítette.

A Budapesten végzetek jelentős része fővárosi elhelyezést kért. Ezt az igényt a lehetőségekhez képest kielégítették, a hallgatóknak csak mintegy negyedrésze került vidéki álláshelyre. A vidéki és különösen a körzeti orvosi állások betöl-

tésénél a lakás- és rendelőhiány okozza a legtöbb problémát.

A kezdő orvosok fele házas, közülük 35 százalék rendelkezik fő- és társbérleti lakással, 31 százalékuk szüleinél, 34 százalékuk albérletben és egyéb helyen lakik.

A fiatal orvosok havi fizetése általában 1 500 forint, az 1957-ben végzetek egyharmada ennél magasabb illetményű álláshoz jutott.

A gyógyszerészek elhelyezéséről is kevés kivétellel központilag gondoskodtak. Az állásban levő gyógyszerészek fizetése alacsonyabb mint a kezdő orvosoké, mintegy 1 400 forint.

A végzett állatorvosok elhelyezkedése

Az Állatorvostudományi Főiskola 1952-53-ban kezdte meg önálló működését. Az állatorvosok száma általában alkalmazkodott a szükséglethez. 1957-ben 126-an végeztek a Főiskolán, csaknem háromszor annyian, mint 1938-ban.

A végzetek számára megfelelő számú munkahely állt rendelkezésre. Az elhelyezkedettek 72 százaléka tanácsai alkalmazásba, 16 százaléka állami gazdaságba, 12 százaléka egyéb helyre (húsipari, tejipari ellenőrző szolgálatba) került, mint állatorvos. Néhány hallgató ösztöndíjas gyakornoki állást vállalt.

A kezdő állatorvosok általában 1 600 forint fizetést kapnak. Az állami gazdaságban dolgozó állatorvosok illetményei az átlagosnál magasabbak.

A végzett jogászok elhelyezkedése

A jogászképzés a felszabadulás utáni években jelentősen csökkent, majd az 1953. évtől kezdődően ismét emelkedik. 1957-ben közel 400 joghallgató végzett, ebből mintegy 70 nő. A szervezeten elhelyezkedő jogászok számára megjelölt álláshelyek között kevés volt a végleges álláshely. Az elnyerhető ügyészi állások száma is alacsonyabb volt a szükségletnél, és egyes karok jelentése szerint ügyvédjelölti helyet egyáltalán nem ajánlottak fel a most végzők számára. Az egyéni munkát vállalók — alig 5—6 hallgató kivételével — valamennyien jogi munkakörben helyezkedtek el. Illetmé-

nyeik általában valamivel magasabbak, mint a szervezeten elhelyezetteké.

A fiatal jogászok 32,0 százaléka 1000 forintot vagy annál kevesebbet, 4,6 százaléka 1 001—1 200, 55,6 százaléka 1 201—1 500, 5,9 százaléka 1 501—1 800, 1,9 százaléka 1 801 forintnál többet keres.

A végzett művészhallgatók elhelyezkedése

Az 1957-ben végzett művészek megfelelő elhelyezése csak az ösztöndíjas gyakornoki állásoknak az átlagosnál fokozottabb igénybevételével vált lehetővé. Az Iparművészeti Főiskolán végzettek közül például több belső-, építő- és nyomott anyag tervező hallgató státus hiányában vállalta el az ösztöndíjas gyakornoki állást.

A Színház- és Filmművészeti Főiskolán végzettek valamennyien elhelyezkedtek, de vannak olyan hallgatók, akiknek igényeit nem elégíti ki az elfoglalt álláshely.

A Zeneművészeti Főiskolán végző, középfokú oktatásra képesített tanárokat álláshely hiánya miatt csak alsófokú oktatóként tudták elhelyezni. Az általános- és középiskolák énekszakos tanárigénye kielégítetlen, ez a magyarázata annak,

hogy IV—V. éves főiskolai hallgatók énektanítást vállalnak az iskolákban.

7. tábla
A végzett művészhallgatók számnak alakulása karonként*

Főiskolák	1953.	1954.	1955.	1956.	1957.
	évben végzett művészhallgatók száma				
Zeneművész	34	56	91	97	77
Képzőművész	13	7	33	28	23
Iparművész	31	60	57	46	33
Színművész	47	57	22	38	23
Összesen	125	180	203	209	156

*A jelenlegi művészeti főiskolák közül csak a Képzőművészeti Főiskola működött a felszabadulás előtt felsőfokú intézményként. A többi művészképző intézményt nem tekintették főiskolának.

*

Az 1957-ben egyetemet, főiskolát végzett fiatalok számára általában megfelelő számú álláshely állt rendelkezésre. Az ösztöndíjas gyakornoki állások engedélyezésével és az egyéni elhelyezkedés lehetőségének biztosításával a fiatalok munkavállalási körülményei a korábbi évekhez képest kedvezőbben alakultak.

Erdész Tiborné
Dr. Fehér Kálmánné

Az 1957/1956. évi ipari termelői és anyagárindex-számítások

A múlt év folyamán az iparstatisztikai adatgyűjtések és feldolgozások programja több fontos témakörrel bővül. Az új feladatok közül különös érdeklődésre tarthat számot az ipari termelői és anyagárak alakulására vonatkozó részletes számítások megkezdése, s ezek eredményeként az ipari termelői és anyagárindexek kidolgozása.

A Központi Statisztikai Hivatal a felszabadulást megelőző években, majd ezt követően 1949-ig rendszeresen közölt ipari és bányászati árindex adatokat iparcsoportonként nyersanyagok és gyártmányok szerint részletezve. Ezek a számítások a nagykereskedelmi árak alapulvételével készültek. A gyári eladási árak alakulásáról a Magyar Gazdaságkutató Intézet gazdasági helyzetjelentései tartalmaztak adatokat. 1949 és 1956 között azonban árindexszámítási anyag nem került közlés-

re. Az első ilyen jellegű kiadvány a Központi Statisztikai Hivatal *Statisztikai Időszaki Közlemények* sorozatában megjelent „Áralakulás Magyarországon 1938-ban és 1949—1955-ben” című összeállítás volt, amely az ipari eladási árak, a mezőgazdasági termelői árak és a fogyasztói árak alakulásáról adott tájékoztatást a címben megjelölt időszakokra vonatkozóan. Ez a tanulmány azonban az ipari áraknak csak viszonylag szűkebb köréről tartalmazott adatokat, elsősorban a háború előtti adatokkal való összehasonlítás nehézségei miatt. A számítások során összesen 171 ipari termék forgalmi adós termelői árának alakulását vették figyelembe. A tanulmány az áralakulás általános tendenciájának jellemzésére alkalmas volt, a rendszeres statisztikai feldolgozások számára azonban természetesen részletesebb számítások szükségesek.

nyeik általában valamivel magasabbak, mint a szervezeten elhelyezetteké.

A fiatal jogászok 32,0 százaléka 1000 forintot vagy annál kevesebbet, 4,6 százaléka 1 001—1 200, 55,6 százaléka 1 201—1 500, 5,9 százaléka 1 501—1 800, 1,9 százaléka 1 801 forintnál többet keres.

A végzett művészhallgatók elhelyezkedése

Az 1957-ben végzett művészek megfelelő elhelyezése csak az ösztöndíjas gyakornoki állásoknak az átlagosnál fokozottabb igénybevételével vált lehetővé. Az Iparművészeti Főiskolán végzettek közül például több belső-, építő- és nyomott anyag tervező hallgató státus hiányában vállalta el az ösztöndíjas gyakornoki állást.

A Színház- és Filmművészeti Főiskolán végzettek valamennyien elhelyezkedtek, de vannak olyan hallgatók, akiknek igényeit nem elégíti ki az elfoglalt álláshely.

A Zeneművészeti Főiskolán végző, középfokú oktatásra képesített tanárokat álláshely hiánya miatt csak alsófokú oktatóként tudták elhelyezni. Az általános- és középiskolák énekszakos tanárigénye kielégítetlen, ez a magyarázata annak,

hogy IV—V. éves főiskolai hallgatók énektanítást vállalnak az iskolákban.

7. tábla
A végzett művészhallgatók számnak alakulása karonként*

Főiskolák	1953.	1954.	1955.	1956.	1957.
	évben végzett művészhallgatók száma				
Zeneművész	34	56	91	97	77
Képzőművész	13	7	33	28	23
Iparművész	31	60	57	46	33
Színművész	47	57	22	38	23
Összesen	125	180	203	209	156

*A jelenlegi művészeti főiskolák közül csak a Képzőművészeti Főiskola működött a felszabadulás előtt felsőfokú intézményként. A többi művészeti intézményt nem tekintették főiskolának.

*

Az 1957-ben egyetemet, főiskolát végzett fiatalok számára általában megfelelő számú álláshely állt rendelkezésre. Az ösztöndíjas gyakornoki állások engedélyezésével és az egyéni elhelyezkedés lehetőségének biztosításával a fiatalok munkavállalási körülményei a korábbi évekhez képest kedvezőbben alakultak.

Erdész Tiborné
Dr. Fehér Kálmánné

Az 1957/1956. évi ipari termelői és anyagárindex-számítások

A múlt év folyamán az iparstatisztikai adatgyűjtések és feldolgozások programja több fontos témakörrel bővül. Az új feladatok közül különös érdeklődésre tarthat számot az ipari termelői és anyagárak alakulására vonatkozó részletes számítások megkezdése, s ezek eredményeként az ipari termelői és anyagárindexek kidolgozása.

A Központi Statisztikai Hivatal a felszabadulást megelőző években, majd ezt követően 1949-ig rendszeresen közölt ipari és bányászati árindex adatokat iparcsoportonként nyersanyagok és gyártmányok szerint részletezve. Ezek a számítások a nagykereskedelmi árak alapulvételével készültek. A gyári eladási árak alakulásáról a Magyar Gazdaságkutató Intézet gazdasági helyzetjelentései tartalmaztak adatokat. 1949 és 1956 között azonban árindexszámítási anyag nem került közlés-

re. Az első ilyen jellegű kiadvány a Központi Statisztikai Hivatal *Statisztikai Időszaki Közlemények* sorozatában megjelent „Áralakulás Magyarországon 1938-ban és 1949—1955-ben” című összeállítás volt, amely az ipari eladási árak, a mezőgazdasági termelői árak és a fogyasztói árak alakulásáról adott tájékoztatást a címben megjelölt időszakokra vonatkozóan. Ez a tanulmány azonban az ipari áraknak csak viszonylag szűkebb köréről tartalmazott adatokat, elsősorban a háború előtti adatokkal való összehasonlítás nehézségei miatt. A számítások során összesen 171 ipari termék forgalmi adós termelői árának alakulását vették figyelembe. A tanulmány az áralakulás általános tendenciájának jellemzésére alkalmas volt, a rendszeres statisztikai feldolgozások számára azonban természetesen részletesebb számítások szükségesek.

Az ipari árindexszámítás — elmúlt évek során tapasztalható — háttérbe szorulásának magyarázata egyébként magában az érintett évek iparstatisztikai rendszerében rejlik. Ezekben az években az iparvállalatok termelési értéküket párhuzamosan, folyóáron és változatlan áron egyaránt kiszámították. (Változatlan árként az első ötéves tervidőszakban az 1949. július 1-i forgalmi adós termelői árak, 1955-től kezdődően pedig az 1954. január 1-i forgalmi adó nélküli termelői árak szolgáltak.) Ilyen módon az ipari termelési statisztika céljaira nem volt szükség az értékindex deflálásához használandó árindex kiszámítására, mivel az ipari termelés volumenindexe a változatlan áras adatok alapján közvetlenül megállapítható volt.¹

A több éves tapasztalat azonban egyre jobban azt bizonyította, hogy a változatlan áras alkalmazása — a párhuzamos értékelésből származó jelentős munkatöbblet ellenére — valójában nem biztosítja a termelés változatlan árszínvonalon történő számbavételét. Különböző gyakorlati okokból ugyanis a termelés egy részénél már eleve le kellett mondanunk a változatlan áras használatáról (például a helyi ipari vállalatok, a kisipari szövetkezetek folyóáron jelentették termelési értéküket; a szolgáltatások túlnyomó többségénél nem lehetett változatlan árakat rögzíteni). Az ellenőrzések tapasztalatai szerint gyakran az új gyártmányokra megállapított változatlan áras sem feleltek meg az 1949., illetve 1954. évi árszínvonalnak.

E tapasztalatok alapján a Központi Statisztikai Hivatal Kollégiuma 1957 májusában a következőképpen döntött a termelés változatlan áras számbavételével kapcsolatban:

„A Kollégium szükségesnek tartja annak megvizsgálását, hogy az árváltozások kiküszöbölése az ipari termelés számbavételénél nem oldható-e meg — kevesebb munkával és megfelelő pontossággal — a változatlan áras helyett árindexek alkalmazása útján. Erre vonatkozólag kísérleti számításokat kell végezni, és ennek eredményeitől függően elő kell készíteni a

változatlan áras alkalmazásáról az árindexek alkalmazására való áttérést.“

Az előkészítő, módszertani munka a határozat alapján már 1957 első felében megkezdődött. Az első elgondolás szerint az ipari termelői árindexeket kb. 1000 egyénileg megfigyelt termék áralakulása alapján kívántuk számítani. E gyártmányok mindegyikét egy-egy szélesebb gyártmánycsoport áralakulásának jellemzőjeként jelöltük ki, abból a feltételezésből kiindulva, hogy e gyártmánycsoportok az áralakulás szempontjából homogén csoportnak tekinthetők, vagyis az ebbe tartozó termékek árai adott esetben megközelítően azonos arányban változnak. Az egyes megfigyelt konkrét termékek egyéni árviszonyait az egész termékcsoport termelési értékével mérlegelve kívántuk a magasabb szintű (iparágas, iparcsoportos, összipari) árindexeket összeállítani.

Az ipari termelői árak 1954—1956. évi változásaira vonatkozó próbaszámítás és néhány ezzel kapcsolatos elméleti tapasztalat

A tervezett módszerrel kapcsolatos problémák feltárására 1957 őszén próbaszámításokat végeztünk, amelyeknek keretében az iparágak nagy többségében kidolgoztuk az 1954—1956-os időszak termelői árindexét a forgalmi adó nélküli termelői árak alapján. A szükséges adatokat — az erre a célra készített kérdőíven — közvetlenül a vállalatoktól gyűjtöttük be.² Azokban az iparágakban, amelyekben az előzetes vizsgálatok szerint jelentősebb árváltozás fenti időszakban nem volt, csak egyes vállalatokat vontunk be az adatgyűjtésbe, főleg az iparág árrendszerbeli sajátosságainak felderítése céljából.

A termelés termékcsoportokra való bontásánál — amellet, hogy az áralakulás szempontjából egynemű csoportok kialakítására törekedtünk — azt is szem előtt kellett tartanunk, hogy a megfigyelt termékcsoportok az iparág befejezett termelésének minél nagyobb részét (lehetőleg 80—90 százalékát) felöleljék. Ezt a feltélt megfelelő előkészítéssel általában si-

¹ A nemzeti jövedelemszámítás részére a megjelölt években is készültek ipari termelői, illetve anyagárindexek a forgalmi adós árak alapján.

² Az adatgyűjtés részletesebb ismertetésére vonatkozóan lásd a szerző „Az ipari termelői árindexszámítás egyes gyakorlati problémái“ c. cikkét (*Ipari és Építészeti Statisztikai Értesítő*, 1958. évi 1—2. szám, 30—36. old.)

került biztosítanunk, s a megfigyelés a számításban résztvevő iparágak minden jelentősebb termékcsoportjára kiterjedt. Jóval több nehézséget okozott azonban az áralakulás jellemzőiként elfogadható konkrét gyártmányok kijelölése. Az iparágak egy részénél ugyanis az irányító szervek megfigyelése sohasem terjedt ki az egyes gyártmányokra, így az iparigazgatóságok sem voltak tájékozva arról, hogy az egyes termékcsoportokon belül mely konkrét gyártmányok termelésének részaránya jelentős. Ez a körülmény bizonyos területeken (például pamutipar, gyapjúipar, cipőipar) szükségessé tette annak az általános elvnek feladását, hogy minden termékcsoportot egy gyártmány árának alakulásával jellemezzünk. Az ilyen iparágakban termékcsoportonként már eleve 2—3, esetleg még több gyártmány áradataira terjesztettük ki a megfigyelést. Ezek árviszonyszámainak — az 1956. évi termeléssel — mérlegelt számtani átlagát használtuk fel a termékcsoport áralakulásának jellemzésére.

Ilyen módon a megfigyelésre kijelölt termékek száma már eredetileg is meghaladta az ezret, sőt a feldolgozás során néhány területen még további bővítések váltak szükségessé (ennek okaira a későbbiek során még visszatérek). A megfigyelésre kijelölt termékek száma a főbb iparcsoportokban a következő volt: bányászat (szénbányászat nélkül) 42, vas- és fémgépipar 64, gépipar 348, vegyipar (gumi- és műanyagfeldolgozó iparral együtt) 100, építőanyagipar 51, textilipar 139, ruházati ipar 100, élelmiszeripar 80.

A próbaszámítás alkalmával az egyes iparági árindexeket a beszámolási időszak (1956. év) termelésével súlyozott átlag formulája alapján határoztuk meg, ahol átlagolandó értékeként a konkrét árviszonyszámok szerepeltek.

Képletben kifejezve:

$$I = \frac{\sum q_1 p_0 \left(\frac{p_1}{p_0} \right)}{\sum q_1 p_0}$$

ahol p_1 — a konkrét termék 1956. évi átlagára,

p_0 — a konkrét termék 1954. január 1-i ára,

$q_1 p_0$ — a termékcsoport 1956. évi termelése változatlan áron.

Mint látható, az egyéni árviszonyszámok képzésénél az 1954. január 1-i ár szolgált bázisul, melyet az iparvállalatok változatlan árként is alkalmaznak. Ez a megoldás lehetőséget nyújtott arra, hogy a próbaszámítás során kapott eredményeket összevegyjük azokkal a globális iparági — esetleg vállalati — adatokkal, melyeket a változatlan áras és a folyóáras befejezett termelési érték aránya alapján határoztunk meg. Természetesen az utóbbi adatot csak nagy körültekintéssel lehetett felhasználni, állandóan szem előtt tartva, hogy ez a számítási módszer hibalehetőséget rejt magában. A két termelési érték ugyanis, melyek közül a változatlan áras adat a statisztikai részlegek közvetlen módszerrel történő számbavételéből, a folyóáras pedig a könyvelés ún. közvetett (az értékesítés és a készletváltozások kombinációjából kialakított termelési érték) számítási eljárásából adódott, az ipar több területén nem volt teljesen összhangban egymással. Például könyvelési és statisztikai számbavétel közötti időbeli eltolódásokból olyan eltérések származtak, melyek az egyes időszakokra számított árindexeket csak kis mértékben ugyan, de torzították.

A kontroll-számnak másik fogyatékosága a változatlan áras termelés kiszámításánál helyenként alkalmazott csoportárak torzító hatása volt, amely miatt valóságos árváltozás nélkül is különbség mutatkozott a két termelési adat között.

E nehézségek ellenére a kontroll-vizsgálat sok helyen módot nyújtott az árindex-próbaszámítás eredeti gyártmányjegyzékének javítására is. A globális adatokkal való összevetés mutatott rá például a következő problémára.

Nem minden esetben reális az a feltételezés, hogy az egy termékcsoporthoz tartozó gyártmányok termelői árai azonos vagy közel azonos arányban kerülnek módosításra. Olyan esetben, amikor a próbaszámítással nyert vállalati árindex a globális számítás eredményétől jelentős mértékben eltért, az áralakulás további részletes vizsgálata általában rávilágított arra, hogy a hasonlóan tekintett termékek árai lényegesen eltérően alakultak. Például a termékcsoporthoz tartozó egyes termékeinek árait megváltoztatták, míg a többi gyártmány termelői ára változatlan maradt.

Ennek a jelenségnek — a technikai szempontból hasonló gyártmányok termelői árai közötti kapcsolat hiányának — gyakorisága vetette fel elsősorban azt a gondolatot, hogy központtilag irányított termelői árrendszer mellett a reprezentatív termékek alapján végzett árindexszámítás célszerűsége erősen vitatható. Bár a több mint ezer termék áralakulása alapján számított ipari összefoglaló árindex az árváltozások ilyen rendszere mellett is megfelelő pontosságú lenne, az egyes iparágak árindexei a számításnál figyelembe vett minta kis száma következtében erősen torzulhatnak. Nyilvánvaló ugyanis, hogy amennyiben az egy termékcsoporthoz tartozó gyártmányok egyedi árviszonyai között nagy a szóródás, akkor a gyakorlati szempontok miatt viszonylag kisszámú megfigyelt konkrét termék — vagy termékek — kijelölésétől függően más-más, számottevően eltérő eredményeket kaphatunk. Ilyen tapasztalatokat főleg a könnyűipar területén (gyapjúipar, bőrkonfekcióipar, fatömegcikkipar, ruházati ipar iparágai) szereztünk, de észlelhető volt a jelenség a nehéziparban is (például a gyengeáramú villamosiparban és a vegyipar több területén).

A próbaszámítás során felvetődött elméleti problémák további ismertetése előtt szükségessé válik a számítások konkrét, számszerű eredményeinek rövid bemutatása.

Az iparágak megoszlása a forgalmi adó nélküli termelői árak 1954—1956. évi csökkenésének, illetve emelkedésének százalékos mértéke szerint

Az árváltozás mértéke százalékban	Az iparágak	
	száma	termelésének részaránya az állami ipar termelésében
30,1— 50,0 csökkenés	2	3,00
10,1— 30,0 "	—	—
5,1— 10,0 "	1	1,33
3,1— 5,0 "	2	2,42
1,1— 3,0 "	2	2,96
0,1— 1,0 "	3	0,68
0	25	31,76
0,1— 1,0 emelkedés	8	9,00
1,1— 3,0 "	5	10,91
3,1— 5,0 "	5	2,68
5,1— 10,0 "	8	8,04
10,1— 20,0 "	5	3,66
20,1— 30,0 "	6	9,05
30,1— 50,0 "	3	11,16
50,1— 100,0 "	1	2,31
100,1-nél nagyobb "	2	1,04
<i>Összesen</i>	<i>78</i>	<i>100,00</i>

A vizsgált három év alatt, a forgalmi adó nélküli termelői árakat tekintve, nagyobb jelentőségű árrendezést hajtottak végre a kőolaj- és földgáztermelés, a mezőgazdasági gépek gyártása, a kőolajfeldolgozó ipar, a háztartási és kozmetikai vegyipar, továbbá a fűrész-lemezipar területén és lényeges árváltozások fordultak elő az élelmiszeripar legtöbb iparágában is. A vizsgált iparágak forgalmi adó nélküli árak alapján számított termelői árindexeinek szóródását az 1954—1956-os időszakban az előbbi tábla adatai jellemzik.

A táblából kitűnik, hogy az iparágaknak kb. egyharmadánál a vizsgált három év alatt egyáltalán nem módosították a forgalmi adó nélküli termelői árakat, s további 10 százaléknál az áremelkedés, illetve csökkenés mértéke egy százalékon belül maradt. Tudnunk kell azonban, hogy ismétlődő árhullámozás — az élelmiszeripar egyes ágainak kivételével — azokon a területeken sem fordult elő, amelyeken az árváltozás mértéke jelentős volt, mivel az iparágak többségénél általában csak egyszeri ármódosítást hajtottak végre. Meg kell jegyeznünk, hogy a forgalmi adós termelői áraknál általában még ennél is nagyobb stabilitás tapasztalható.

Az ipari termelői árváltozások szórványossága, lökészerű végrehajtása, s a hasonló termékek árváltozásainál tapasztalható jelentős szóródás együttesen erősen vitathatóvá teszik a — termelői árak kialakításának jelenlegi rendszere mellett — az ipari termelői árindexszámításnak reprezentáción alapuló módszerét. Az árváltozások teljeskörű megfigyelése elvileg helyesebb, mert — főleg az iparági árindexek esetében — pontosabb adatokat szolgáltat, mint a reprezentáción alapuló eljárás. Emellett jelenlegi körülményeink között, amidőn az ipar jelentős részében éveken keresztül nincs figyelemre méltó ármozgás, illetőleg az ármódosítás egy időpontban ugrásszerűen bekövetkező csökkenés vagy emelkedés formájában jelentkezik, egyszerűbb módszernek látszik maguknak az árváltozásban résztvevő termékeknek a megfigyelése. A szükséges termék-egységárak közlése a vállalatoknak ugyan általában nem okozott problémát, nem kis munkát jelent azonban a súlyozáshoz szükséges termékcsopontonkénti termelési értékadatok

kiszámítása, melyeknek az árindexszámításhoz szükséges részletessége egyes területeken meghaladja az egyéb statisztikai adatgyűjtések által megkívánt részletességet. Az árváltozások teljeskörű számbavétele esetén az iparvállalatok közül csak azoknak van az árindexszámítással kapcsolatos adatszolgáltatási kötelezettsége, amelyeknek termékeit a vizsgált időszakban elrendelt ármódosítás érintette, és csak azokról a termékekről, amelyeknek ára megváltozott. Az ezzel járó munkafeladat kisebb, mint a reprezentatív megfigyeléshez szükséges egyedi árak és mérlegelési súlyok széleskörű közlése esetén és lényegesen csekélyebb a változatlan árak alkalmazása által megkövetelt munkánál, amely gyakorlatilag a termelés teljes részletességű kettős áron való értékelését jelentette.

Ezek a munkamegtakarításra vonatkozó megállapítások természetesen elsősorban összipari szinten, s ezenbélül a minisztériumi ipar vállalataira érvényesek. Egyes részterületeken, mint például a helyi iparban vagy a szövetkezeti iparban, indokoltan vehetik fel: a változatlan árak alkalmazásának megszüntetése nem jelent munkamegtakarítást, mivel a helyi ipari vállalatok és kisipari szövetkezetek eddig is csak folyóáron vették számba termelésüket. Az árindexszámítással kapcsolatos adatszolgáltatás ellenben abban az esetben is, ha csak a megváltozott árú termékek adatainak kigyűjtését követeli meg, feltétlenül többletfeladatot jelent. Tisztában kell azonban lennünk azzal, hogy a helyi és a szövetkezeti ipar termelési értékének folyóáron történő megállapítása, illetőleg a folyóáras adatok változatlan árszínvonalnak való tekintése, nemcsak erősen bírálható az elmúlt évek tekintetében is, hanem a továbbiakban el sem fogadható. A végzett vizsgálatok tapasztalatai szerint ugyanis a helyi és a szövetkezeti iparban is jelentősek a termelői árak módosításainak hatásai, s ezek figyelmen kívül hagyása számottevően torzítja az értéki számbavétel alapján megállapított termelési volumen adatokat.

Természetesen az adatszolgáltatási követelmények meghatározásánál továbbra is messzemenően figyelembe kell venni, hogy a szövetkezetek adminisztrációs felkészültsége — különösen vidéki szövet-

kezetek esetében — lényegesen kedvezőtlenebb az állami vállalatokénál. Megtehető megoldásnak látszik azonban, hogy az árindexszámításhoz szükséges adatokat nem valamennyi kisipari szövetkezettől — esetleg nem azonos részletességgel — gyűjtenénk be. Elképzelhető, hogy a hasonló profilú szövetkezetek közül a kedvezőbb adminisztrációs feltételekkel rendelkező szövetkezeteket kötelezzük az árváltozások folyamatos nyilvántartására, s az iparág szövetkezeti iparának árindexéül e szövetkezetek átlagos árváltozási adatait fogadjuk el. Hasonló kompromisszumokat már a próbaszámítások során is tettünk, amidőn a szocialista iparon belül elhanyagoltuk azoknak az iparágaknak szövetkezeti ipari részét, amelyek termelésének részaránya az állami iparhoz képest alacsony százalékot képviselt, illetőleg az iparág valamennyi szövetkezetének megfigyelése helyett a számítást előre kijelölt, reprezentatívnak tekintett szövetkezetek adatszolgáltatása alapján végeztük el.

Az 1957/1956. évi ipari termelői árindex számítása

Az ismertetett tapasztalatok alapján jött létre az a határozat, amely szerint az 1957/1956. évi ipari termelői árindexszámításokat nem az eredetileg tervezett termékrepresentációs adatgyűjtés alapján, hanem az 1956—1957. évben bekövetkezett árváltozások teljeskörű megfigyelése útján kell elvégezni. Az ennek során végzett számítások az 1954—1956. évekre vonatkozó próbaszámításokat mind igényességükben, mind részletességükben lényegesen túlszárnyalták. A fontosabb különbségek a következők: az árindexeket a minisztériumi iparra, továbbá — a helyi ipar és a szövetkezeti ipar figyelembevételével — a szocialista iparra is megállapítottuk; a forgalmi adó nélküli termelői árak indexei mellett a forgalmi adós termelői árak indexei is elkészültek; a termelői árindexeken kívül anyagárindexeket is számítottunk; végül a hatósági árváltozásokat kifejező árindexeken kívül számítások készültek a nem hatósági árváltozások hatásának megállapítására is (az utóbbi — még le nem zárt — számítások ismertetésére nem térek ki).

Az iparágak nagy többségénél a termelői árindex összeállítása megoldható volt

közvetlenül az árváltozások megfigyelésére konstruált kérdőív adatainak összesítése alapján. Ez a kérdőív azoknak a termékeknek (bizonyos feltételek mellett termékcsoporthoz tartozóknak) felsorolását tartalmazta, amelyeknek forgalmi adó nélküli vagy forgalmi adós termelői árát az 1956., illetve az 1957. évben módosították. A vállalatoknak az árváltozás időpontja (hónap, nap) figyelembevételével kellett kiszámítaniuk a termékenkénti éves súlyozott átlagárát, amely az árindexszámítás kiinduló pontjául szolgált. Az 1957. évben belüli árváltozások és ezek hatásának megállapítása céljából a kérdőív 1957. január 1-i árra vonatkozó kérdőpontot is tartalmazott. Az 1956. és az 1957. évi súlyozott átlagár különbözetének és az 1957. évi termelt mennyiségnek szorzata szolgáltatta az árváltozás termékenkénti hatását forintban kifejezve. Ezeknek az árkülönbszeteknek — az előjelnek megfelelően megállapított — összegével kellett a vállalatoknak az 1957. évi befejezett termelési értéküket korrigálni. Az árindexet az 1957. évi folyóáras befejezett termelés és a fenti számítással nyert bázisadat (1957. évi termelés 1956. éves árszinten) hányadosa adta. A számítás menete a következő.

Termék	1957. évben termelt mennyiség	1956. évi	1957. évi	Az 1956. és az 1957. évi átlagos termelői árak	
		átlagos termelői egységár (forint)		különbszete termék-egység-nél (forint)	különbszete-ből származó termelési érték növekedés (-) vagy csökkenés (+), az 1957. évi termelés-nél (forint)
A termék	1000	350	400	50	- 50 000
B "	500	520	500	20	+ 10 000
Összesen	-	-	-	-	- 40 000

Az árindex kiszámítása:

1. Az 1957. évi befejezett termelés értéke (forint) 2 000 000
2. Az árváltozásból származó növekedés (-) vagy csökkenés (+) - 40 000
3. Az 1957. évi befejezett termelés értéke 1956. évi átlagáron (1 ± 2) 1 960 000
4. Az árindex [(1:3) · 100] 102,0

Természetesen ez a számítás csak olyan termékek, illetve munkateljesítmények

(szolgáltatások) árváltozásait tudja figyelembe venni, amelyek egyrészt árhatóság által megállapított termelői árral rendelkeznek, másrészt amelyeknek termelése a beszámolási és a bázisévben egyaránt folyt, és ezért termelési adata, valamint egységárai rendelkezésre állnak. Ez annyit jelent, hogy a fenti számításból kimaradnak: azok a szolgáltatások, amelyeknek termelési értékét a vállalat nem konkrét árak, hanem az esetenkénti kiszámlázások alapján állapítja meg; az egyedi termékek; azok a termékek, melyeknek gyártása csak a bázisidőszakban folyt, de 1957-ben már nem termelték; végül az új termékek, amelyeknek gyártása csak a beszámolási időszakban indult meg. A számítás ebből eredő pontossági korlátainak meghatározása céljából a kérdőívben az új gyártmányok termelési értékére vonatkozó kérdőpontot is szerepeltettük. Új gyártmánynak tekintettük ebben a vonatkozásban, mindazokat a termékeket, amelyeknek termelői árát mint új termékét — új rendeltetésű iparcikkét vagy a már korábban is gyártott iparcikkal azonos rendeltetésű, de az előzőleg gyártottól eltérő változatú (méretű, fazonú, összetételű) cikkét — 1957-ben állapították meg. Azokat az eseteket, amikdön az új ár megállapítás a termelt gyártmányon végrehajtott konstrukciós változtatás miatt következett be, a hatósági árindex összeállításánál természetesen nem vettük számításba árváltozásként. Mivel az árindexeket elsősorban az általános árszínvonal jellemzése céljából kívántuk összeállítani, kizártuk az új gyártmányok közül azoknak a termékeknek csoportját, amelyeket az adatszolgáltató vállalat csak 1957-ben kezdett el ugyan gyártani, azonban a termék árát már korábban — valamely más vállalat termelésével kapcsolatban — megállapították, s így az Egységes Termék- és Árjegyzékben, illetőleg annak valamely kiegészítő jegyzékében közzésre került. Az ár megállapítás szempontjából újnak tekintendő gyártmányok részarányát a fontosabb iparágakban az 1957. évben az alábbi táblázat szemlélteti (a felsorolásban nem szerepeltettük azokat az iparágakat, amelyekben a vállalati jelentések szerint az új gyártmányok részaránya nem éri el a befejezett termelés 3,0 százalékát).

Ármegeállapítás szempontjából újnak tekintett gyártmányok termelésének részaránya

Az iparág megnevezése	Új gyártmányok termelése az iparág befejezett termelésének százalékában
Szerszámgépgyártás	14,9
Mezőgazdasági gépek gyártása	7,4
Egyéb megmunkáló gépek gyártása	7,2
Közlekedési eszközök gyártása	12,8
Gumi- és műanyagfeldolgozó ipar	3,0
Egyéb szerves vegyipari termékek gyártása	3,1
Beton-, cementáru és épületelemgyártás ..	3,7
Fűrész- és lemezipar	3,3
Bútoripar	12,3
Hordó- és ládaipar	3,7
Fatömegcikkipar	9,3
Pamutipar	5,3
Len-kender- és jutaipar	10,8
Gyapjúipar	26,9
Bőrkonfekcióipar	20,0
Kötszövőipar	23,0
Cipőipar	4,8
Textilkonfekcióipar*	32,5

* Az iparág 13 vállalatának adatai alapján; a további 8 vállalatnál lényegében a termékek teljes köre újnak tekinthető.

Bár a közölt adatok a tételes ellenőrzés hiányában csak tájékoztató jellegűnek tekinthetők, minden esetre áttekintést nyújtanak arról, hol jelentős azoknak a termékeknek aránya, amelyek az árszínvonal kialakulására hatást gyakorolnak, de ennek a hatásnak mértékét az árindex — bázisadatok hiányában — nem képes kifejezni.

Azokban az iparágakban, amelyekben az előállított termékek évről évre rendszeresen változnak, a konkrét termékenkénti árak szembeállítását nem választhatjuk kiindulási alapnak az árindexszámítás során. Ilyen terület például a textilkonfekcióiparban és a kötszövőiparban a női-felsőruházati cikkek gyártása, melynek termékei a divatigényeknek megfelelően állandóan cserélődnek. A próbaszámítás alkalmával ennek a kérdésnek megoldására a következő kísérletet hajtottuk végre.

Az ilyen jellegű iparágak termelését a többi területhez hasonlóan termékcsoportokra bontottuk, ezenbelül azonban csak tájékoztató jelleggel jelöltünk ki konkrét termékeket. Amennyiben az adatszolgáltató vállalat a kijelölt gyártmányt nem

termelte vagy ez a vonatkozó cikkcsoport termelésére nála nem volt jellemző, úgy a vállalatnak kellett valamelyik ide tartozó fontosabb, a beszámolási időszakban gyártott termékét kiemelnie. Bázisadatként az ehhez a termékhez — műszaki jellemzők figyelembevételével — leginkább hasonló, bázisidőszakban gyártott rokon termék egységárát kellett szerepeltetni.

A leírt módszer azonban nem járt a kívánt eredménnyel, mivel ilyen módon a bázisárak megválasztásában nagyon sok szubjektív tényező érvényesült. Hatásuk csökkentéséhez a termékek igen széles körének megfigyelésére lett volna szükség, ami nem állt összhangban törekvéseinkkel. Ezért úgy határoztunk, hogy azokban az iparágakban, amelyekben a termékek jelentős része (például egyharmada) évenként cserélődik, a konkrét termékenkénti egységárakon alapuló számítás helyett ún. költségindexeken alapuló árindexeket dolgozunk ki. Ez a számítási eljárás az árváltozások mértékét a termelői árakat kialakító költségtényezők változásán keresztül határozza meg.

A költségindexek alkalmazására lényegében csak a ruházati ipar egy részében (textilkonfekcióipar, kötszövőipar egy része) és a közlekedési eszközök javítása iparágban került sor. Jelentősen megkönnyítette a számítás elvégzését, hogy az 1957. év folyamán az ipari árak általában nem változtak, így több áralkalakitó tényezőt eleve változatlanak tételezhetünk fel. A követett eljárás megvilágítására a textilkonfekció iparban végzett számítás főbb lépéseit az alábbiakban ismertetem.

Az áralkalulációk speciális szakmai rendszeréhez igazodva, a költségeket két nagy csoportra bontottuk, s külön határoztuk meg a közvetlen anyagköltségben, illetve az ún. fixdíj tételeknél bekövetkezett változások mértékét. Ennek során a közvetlen anyagköltségek tételét tovább részleteztük alapanyag és apró kellék alcsoportokra. Ezek árváltozásainak meghatározása az anyagárindex összeállítására elfogadott általános módszer szerint történt (ezzel a kérdéssel a következő fejezetben még részletesen foglalkozom). A két alcsoportra megállapított egyéni ár-

indexeket az alcsoportoknak a közvetlen anyagköltségen belül elfoglalt százalékos arányának megfelelően súlyoztuk össze.

Az ún. fixdij az árvetésnél munkabér és rezsiköltség címén együttesen felszámítható összeget tartalmazza, így ezek változásának külön-külön való megállapítására nem volt szükség. A fixdíjak a minisztériumi iparban nem módosultak, ezeknek felszámítható összege 1954 óta változatlan hatállyal érvényben van, változtak azonban a helyi ipar és a szövetkezeti ipar területén. Az előzetes vizsgálatok tapasztalata szerint a fixdíjak növekedési százalékának szóródása azonos

jellegű termékeknél nem volt számottevő, így az egyes termékcsoportok „fixdij-indexét” a változások egyszerű számtani átlagolása útján határoztuk meg. A termékcsoportonkénti fixdij-indexek mérlegeléséhez az 1957. évi éves adatgyűjtésből rendelkezésre álló termékcsoportonkénti folyóáras termelési adatokat használtuk fel.

A felszámítható nyereség mértéke a textilkonfekció iparban 1956-ban és 1957-ben egyaránt 2 százalék volt, így ennél az ártényezőnél változást nem vettünk figyelembe. A végzett számítások összefoglaló eredményeit az alábbi tábla szemlélteti.

A költségtényezők változása és mérlegelési súlya

Megnevezés	Az árindex számításánál alapulvett költségtényező					
	változása százalék- ban	mérlegelési súlya	változása százalék- ban	mérlegelési súlya	változása százalék- ban	mérlegelési súlya
	a minisztériumi iparban		a tanácsai iparban		a szövetkezeti iparban	
Közvetlen anyag összesen	99,62	87,40	.	.	99,64	74,20
Ebből: alapanyag	99,61	85,65	.	.	99,63	72,72
apró kellék	100,00	1,75	.	.	100,00	1,48
Fixdij	100,00	10,60	.	.	122,36	23,80
Felszámítható nyereség	100,00	2,00	.	.	100,00	2,00
<i>Termelői árindex</i>	<i>99,67</i>	<i>100,00</i>	<i>98,3*</i>	.	<i>105,05**</i>	<i>100,00</i>

* A textilkonfekcióipar helyi ipari vállalatainak csak egy részénél használtuk a költségindexen alapuló számítást, három állandó profilú vállalatnál az általános termékeken alapuló árindexszámítási módszert alkalmaztuk.

** A számítás 15 reprezentatívnek tekintett szövetkezet adatai alapján készült.

Az 1957/1956. évi termelői árindexszámítás számszerű eredményeit az alábbi tábla szemlélteti.

Az 1957. évi termelői árindex*

(1956. év = 100)

Megnevezés	Az ipari termelői árindex					
	a forgalmi adó nélküli			a forgalmi adós		
	termelői árak alapján					
	az állami iparban	a szövet- kezeti iparban	a szocialista iparban	az állami iparban	a szövet- kezeti iparban	a szocialista iparban
<i>Bányászat</i>	<i>102,8</i>	—	<i>102,8</i>	<i>100,0</i>	—	<i>100,0</i>
<i>Kőolaj- és földgázkitermelés</i> ...	<i>131,3</i>	—	<i>131,3</i>	<i>100,0</i>	—	<i>100,0</i>
<i>Vas-, acél- és fémgyártás</i>	<i>100,0</i>	—	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	—	<i>100,0</i>
<i>Vas- és acélgyártás</i>	<i>99,9</i>	—	<i>99,9</i>	<i>99,9</i>	—	<i>99,9</i>
<i>Fémgyártás</i>	<i>100,3</i>	—	<i>100,3</i>	<i>100,4</i>	—	<i>100,4</i>
<i>Gépgyártás</i>	<i>100,1</i>	<i>100,5</i>	<i>100,2</i>	<i>101,2</i>	<i>100,5</i>	<i>101,2</i>
<i>Szerszámgépgyártás</i>	<i>100,2</i>	<i>100,0</i>	<i>100,2</i>	<i>100,2</i>	<i>100,0</i>	<i>100,2</i>
<i>Mezőgazdasági gépek gyártása</i> ..	<i>99,7</i>	—	<i>99,7</i>	<i>100,7</i>	—	<i>100,7</i>
<i>Közlekedési eszközök javítása</i> ..	<i>101,0</i>	<i>103,1</i>	<i>101,1</i>	<i>99,4</i>	<i>103,1</i>	<i>99,5</i>

(A tábla folytatását lásd a 837. oldalon.)

Megnevezés	Az ipari termelői árindex					
	a forgalmi adó nélküli			a forgalmi adós		
	termelői árak alapján					
	az állami iparban	a szövetkezeti iparban	a szocialista iparban	az állami iparban	a szövetkezeti iparban	a szocialista iparban
<i>Villamosgépipar</i>	100,1	100,1	100,1	99,6	100,5	99,7
Villamosipari gépek és készülékek gyártása	100,3	100,3	100,3	100,8	100,8	100,8
Híradástechnikai gépek és készülékek gyártása	99,9	99,9	99,9	100,1	100,1	100,1
<i>Műszeripar</i>	100,6	100,0	100,5	100,0	100,0	100,0
<i>Vas- és fémtömegcikkipar</i>	100,8	100,3	100,7	100,6	100,2	100,5
<i>Építőanyagipar</i>	99,9	99,2	99,8	110,8	99,1	110,6
Üvegipar	99,1	99,1	99,1	99,0	99,0	99,0
<i>Vegyipar</i>	100,6	99,1	100,6	107,7	98,3	107,6
Gyógyszeripar	101,9	—	101,9	98,8	—	98,8
Keményítőgyártás	111,1	—	111,1	103,9	—	103,9
<i>Gumi- és műanyagfeldolgozó ipar</i> ..	100,0	98,2	99,8	99,6	100,0	99,7
<i>Nehézipar</i>	100,4	99,9	100,4	102,3	100,0	102,2
<i>Faipar</i>	101,7	101,2	101,6	101,2	100,0	100,9
Fűrész- és lemezipar	104,7	100,0	104,5	104,0	100,0	103,8
Bútoripar	100,3	101,4	100,8	100,2	100,0	100,1
<i>Textilipar</i>	100,1	100,1	100,1	99,8	99,8	99,8
Gyapjúipar	100,5	100,5	100,5	99,4	99,4	99,4
Bőr- és szőrmeipar	100,1	96,1	99,6	99,8	99,8	99,8
<i>Vegyesipar</i>	100,0	99,5	99,8	99,4	99,2	99,3
<i>Ruházati ipar</i>	99,6	101,6	100,2	99,1	103,4	100,3
Textilruházati ipar	99,4	105,1	101,1	99,4	105,1	101,1
Cipőipar	99,8	92,1	97,0	99,1	99,5	99,2
<i>Könnyűipar</i>	100,1	101,0	100,2	99,7	102,0	100,1
<i>Élelmiszer-, ital- és dohánygyártás**</i>	103,9	—	103,9	104,1	—	104,1
Malomipar	118,7	—	118,7	121,0	—	121,0
Húsipar	99,4	—	99,4	98,4	—	98,4
Baron fi- és tojásfeldolgozó ipar ..	105,9	—	105,9	105,8	—	105,8
Tejipar	97,5	—	97,5	97,5	—	97,5
Cukoripar	124,4	—	124,4	104,6	—	104,6
Paprikafeldolgozó ipar	117,2	—	117,2	100,0	—	100,0
Szeszipar	103,1	—	103,1	118,3	—	118,3
Söripar	101,1	—	101,1	114,9	—	114,9
<i>Ipar összesen</i>	101,3	100,7	101,3	102,0	101,6	102,0

* A táblában csak azokat az iparcsoportokat, illetőleg fontosabb iparágakat tüntettük fel, amelyeknek árindexe 100-tól eltér.

** Vízművek nélkül.

Az 1957/1956. évi ipari anyagárindex-számítás

Az 1956—1957. évekre vonatkozóan részben a nemzeti jövedelem számításához, részben a nettó termelés alapján számított új ipari volumenindex céljaira iparáganként a termelői árindexekkel párhuzamosan anyagárindexek is készültek.

Az anyagárindexek számítási módszerének eldöntésénél abból a megfontolásból indultunk ki, hogy a felhasznált anyagok száma — a rezsianyagokat is beleértve — általában lényegesen nagyobb az előállított termékek számánál, például egyes gépipari nagyvállalatoknál a néhány száz termékkel szemben az évente felhasznált anyagfeleségek száma meghaladja a

húszezret. Ezt figyelembe véve, nem tartottuk célszerűnek az anyagárindex számításánál az árváltozások teljeskörű megfigyelésének módszerét alkalmazni, mert ez a vállalatok egy részénél aránytalanul nagyobb munkát jelentett volna.

Megnehezíti az ilyen jellegű adatgyűjtést a felhasznált anyagokhoz kapcsolódó beszerzési költségek problémája is. Az érvényes előírások szerint az egyes anyagok elszámolóárának megállapításánál a fuvar költségek átlagos értékét is figyelembe veszik. Az árváltozások hatásainak kigyűjtésénél tehát külön feladatot jelentene a fuvar költségek leválasztása. Nem lenne helyes ugyanis hatósági árváltozásként kezelni olyan tételeket, melyek

nem magának a felhasznált anyag árának módosulásából, hanem az anyag szállítási távolságának változásából vagy esetleg más jellegű szállítóeszköz (vasút helyett gépkocsi) igénybevételeből származnak. (Természetesen maguknak a szállítási tarifáknak a módosítása ebből a szempontból szintén árváltozásnak tekintendő, ez azonban a gyakorlat szerint elég ritkán fordul elő.)

Az anyagárindex számításának módszerül ezek alapján a reprezentáción alapuló indexszámítást választottuk, vagyis az egyes anyagcsoportok áralakulásának jellemzőjéül egy (esetleg néhány) meghatározott anyagféleség árváltozását tekintettük. A kiemelt konkrét anyag egyéni árviszonyszámát az egész anyagcsoport felhasználásának folyóáras értékével súlyoztuk, a harmonikus átlagformula felhasználásával:

$$I = \frac{\sum q_1 p_1}{\sum q_1 p_1 : \frac{p_1}{p_0}}$$

ahol, p_1 — a konkrét anyag 1957. évi átlagára,

p_0 — a konkrét anyag 1956. évi átlagára,

$q_1 p_1$ — az anyagcsoport 1957. évi felhasználása folyóáron.

A fő törekvés az volt, hogy ehhez a számításához ne kelljen igénybe vennünk külön vállalati adatszolgáltatást. A belső számítást megkönnyíti, hogy az ipar által felhasznált anyagok zöme az ipar körén belülről származik. Ezek árváltozásainak megállapításához a termelői árakkal kapcsolatos adatgyűjtés elegendő támpontot nyújt, hiszen valamennyi olyan termék adatait tartalmazza, amelynek forgalmi adós vagy forgalmi adó nélküli termelői ára a vizsgált időszakban módosult. Részletes előzetes vizsgálatot igényelt azonban annak felderítése, hogy az egyes iparágak milyen áron (forgalmi adóval terheltlen vagy anélkül) szerzik be alapanyagaikat, mert ez a kérdés a szakmai sajátosságok figyelembevételével az egyes területeken, illetőleg egyes anyagok tekintetében különböző módon van szabályozva. Az iparon kívül lényeges anyagforrásnak csak az import, illetőleg — az élelmiszeripar alapanyagainak döntő többségét szolgáltatató — mezőgazdaság tekinthető. Az im-

porttermékek árai a tapasztalatok szerint az irányító szerveknél rendelkezésre állanak, s hasonlóképpen az Élelmezésügyi Minisztérium is nyilvántartja — a mi számításainkhoz is megfelelő részletességgel — a mezőgazdaságból származó alapanyagok árait. Ezt egyébként megkönnyíti, hogy néhány terület kivételével, az élelmiszeripar rögzített áron kapja az alapanyagokat a felvásárló nagykereskedelmi vállalatoktól.

Az 1957. évi ipari anyagárindexek*
(1956. év = 100)

Megnevezés	Állami	Szövetkezesi	Szocialista
	ipar anyagárindexe		
<i>Bányászat</i>	100,6	—	100,6
Szénbányászat	100,8	—	100,8
<i>Gépgyártás</i>	100,1	100,1	100,1
Közlekedési eszközök javítása	100,3	100,6	100,3
<i>Villamosgépipar</i>	100,5	100,0	100,5
Villamosipari gépek és készülékek gyártása ...	100,8	100,0	100,8
<i>Vegyipar</i>	100,8	100,8	100,8
Gyógyszeripar	101,8	—	101,8
Keményítőgyártás	112,8	—	112,8
<i>Gumi- és műanyagfeldolgozó ipar</i>	101,0	101,0	101,0
<i>Nehézipar</i>	100,3	100,2	100,3
<i>Faipar</i>	102,0	100,0	101,6
Fűrész- és lemezipar ...	105,6	100,0	105,5
<i>Papíripar</i>	100,1	100,0	100,1
<i>Nyomdaipar</i>	100,1	100,0	100,1
<i>Textilipar</i>	100,4	100,0	100,4
Gyapjúipar	100,1	100,0	100,1
Bőr- és szőrmeipar	98,1	100,0	98,3
<i>Vegyesipar</i>	100,4	100,5	100,4
<i>Ruházati ipar</i>	99,8	99,7	99,8
Textilruházati ipar	99,6	99,6	99,6
Cipőipar	100,1	100,0	100,1
<i>Könnyűipar</i>	100,1	99,9	100,1
<i>Élelmiszer-, ital- és dohánygyártás**</i>	104,0	—	104,0
Malomipar	120,4	—	120,4
Baromfi és tojásfeldolgozó ipar	107,6	—	107,6
Tejipar	103,1	—	103,1
Cukoripar	119,5	—	119,5
Paprikafeldolgozó ipar ..	137,2	—	137,2
Szeszipar	102,4	—	102,4
Söripar	100,5	—	100,5
<i>Ipar összesen</i>	101,6	99,9	101,5

* A táblában csak azokat az iparcsoportokat, illetőleg fontosabb iparágakat tüntettük fel, amelyeknek az anyagárindexe 100-tól eltér.

** Vízmevek nélkül.

Megjegyezzük, hogy a termelői árváltozások alapulvételével számított anyagárindex bizonyos pontatlanságot rejt magában. Ennél a megoldásnál ugyanis szükségképpen figyelmen kívül hagyjuk, hogy

a gyártó vállalatnál kimutatott átlagos termelői ár, illetve a felhasználónál jelentkező átlagos anyagár nem esik egybe a termelés és felhasználás között rendszerint fennálló időbeli eltolódás következtében. Míg például egy július 1-én hatálybalépő termelői ármódosítás a gyártó vállalat egész második félévi termelésénél jelentkezik, addig a továbbfeldolgozó vállalatnál az átlagos anyagár kialakulásában az is szerepet játszik, hogy a vállalatnál a második félévben hogyan aránylik egymáshoz a régi és az új áron beszerzett anyag felhasználása.

Míg az anyagárindex kiszámításához szükséges egyéni árviszonyszámok a felsorolt adatok alapján viszonylag könnyen megállapíthatók, lényegesen nagyobb problémát jelent a megfelelő súlyozási adatok összeállítása. Bár az 1957. évi éves iparstatisztikai kérdőív már elég részletesen foglalkozott az iparvállalatok anyagfelhasználásával, ez a megfigyelés szükségképpen csak viszonylag összevont adatokat szolgáltat, míg az árváltozások ennél lényegesen differenciáltabb módon kerülnek végrehajtásra. A következő éves anyagfelhasználási jegyzék összeállításánál — amennyiben a súlyadatokat szintén hasonló formában gyűjtjük be — messzemenően figyelembe kell majd ven-

ni az anyagárindex számításával kapcsolatos igényeket. Az ismertetett problémák áthidalására, az 1957. évi számításnál több iparágban csak a megváltozott áru anyagok árkülönbözeteit gyűjtöttük be. Ezek az adatok a szakminisztériumoknál a minisztériumi iparra vonatkozóan általában hozzáférhetőek voltak. Más megoldásra volt azonban szükség a helyi ipar, illetve a szövetkezeti ipar területén, ahol árkülönbözeti adatokat eddig nem dolgoztak ki. Az esetek nagy részében — a helyi ipar kis részaránya következtében — a minisztériumi iparra megállapított anyagárindexeket itt is érvényesnek fogadtuk el, néhány iparágban azonban a fentiekben leírt reprezentáción alapuló számítását hajtottuk végre.

Az 1957/1956. évi ipari anyagárindex számításának részletes eredményeit a 838. oldalon levő tábla tartalmazza.

Az ismertetett számítási eljárásokat természetesen még nem tekintjük véglegesen kialakultnak. A konkrét számszerű adatok felhasználásával egyidejűleg további vizsgálatokat folytatunk az árindexszámítások pontosságának növelése, s egyben a számítások lehető legracionálisabb módszerének kidolgozása érdekében.

Tűűné, dr. Csikesz Stefánia

Faanyagellátásunk helyzete

A fa az emberiség által használt legrégebb és legfontosabb nyersanyagok közé tartozik. A felhasználás mennyiségét tekintve a fa jelenleg közvetlenül a szén után következik. A világ évi összes széntermelése kb. 1,75 milliárd tonna, évi gömbfakitermelése pedig kb. 1,5 milliárd köbméter, amely kb. 1 milliárd tonnát jelent. Érték alapján számítva az első helyen a gabonatermés áll, a második helyen viszont — a szenet megelőzve a fahozam.

A fának, mint nyersanyagként jelentőségét nagymértékben fokozza, hogy a világ fakitermelésének növekedése jelentősen alatta marad az egyéb nyersanyagok és iparcikk termelése növekedésének, s nem felel meg a fa fokozódó fel-

használása által támasztott igényeknek. A fakitermelés növelésének lehetőségei erősen korlátozottak. Az erdőterület nagysága és a fa növekedési ideje lényegében megszabja a fahozam növelésének határát. Mindebből az következik, hogy a kereslet növekedésével nem tart lépést a kínálat, s így a fa világpiaci ára — a többi nyersanyag és iparcikk árához viszonyítva — állandó emelkedő tendenciát mutat.

Hazánk faanyagellátásának, a faforgasztás alakulásának vizsgálata számunkra különösen fontos, mivel fában a legszegényebb országok közé tartozunk. Az erdőterület az összes területhez viszonyítva Magyarországon 13,6, míg Európában 27,4, az egész világon pedig 28,4 szá-

a gyártó vállalatnál kimutatott átlagos termelői ár, illetve a felhasználónál jelentkező átlagos anyagár nem esik egybe a termelés és felhasználás között rendszerint fennálló időbeli eltolódás következtében. Míg például egy július 1-én hatálybalépő termelői ármódosítás a gyártó vállalat egész második félévi termelésénél jelentkezik, addig a továbbfeldolgozó vállalatnál az átlagos anyagár kialakulásában az is szerepet játszik, hogy a vállalatnál a második félévben hogyan aránylik egymáshoz a régi és az új áron beszerzett anyag felhasználása.

Míg az anyagárindex kiszámításához szükséges egyéni árviszonyszámok a felsorolt adatok alapján viszonylag könnyen megállapíthatók, lényegesen nagyobb problémát jelent a megfelelő súlyozási adatok összeállítása. Bár az 1957. évi éves iparstatisztikai kérdőív már elég részletesen foglalkozott az iparvállalatok anyagfelhasználásával, ez a megfigyelés szükségképpen csak viszonylag összevont adatokat szolgáltat, míg az árváltozások ennél lényegesen differenciáltabb módon kerülnek végrehajtásra. A következő éves anyagfelhasználási jegyzék összeállításánál — amennyiben a súlyadatokat szintén hasonló formában gyűjtjük be — messzemenően figyelembe kell majd ven-

ni az anyagárindex számításával kapcsolatos igényeket. Az ismertetett problémák áthidalására, az 1957. évi számításnál több iparágban csak a megváltozott áru anyagok árkülönbözeteit gyűjtöttük be. Ezek az adatok a szakminisztériumoknál a minisztériumi iparra vonatkozóan általában hozzáférhetőek voltak. Más megoldásra volt azonban szükség a helyi ipar, illetve a szövetkezeti ipar területén, ahol árkülönbözeti adatokat eddig nem dolgoztak ki. Az esetek nagy részében — a helyi ipar kis részaránya következtében — a minisztériumi iparra megállapított anyagárindexeket itt is érvényesnek fogadtuk el, néhány iparágban azonban a fentiekben leírt reprezentáción alapuló számítását hajtottuk végre.

Az 1957/1956. évi ipari anyagárindex számításának részletes eredményeit a 838. oldalon levő tábla tartalmazza.

Az ismertetett számítási eljárásokat természetesen még nem tekintjük véglegesnek kialakultnak. A konkrét szám- szerű adatok felhasználásával egyidejűleg további vizsgálatokat folytatunk az árindexszámítások pontosságának növelése, s egyben a számítások lehető legracionálisabb módszerének kidolgozása érdekében.

Tűűné, dr. Csikesz Stefánia

Faanyagellátásunk helyzete

A fa az emberiség által használt legrégebb és legfontosabb nyersanyagok közé tartozik. A felhasználás mennyiségét tekintve a fa jelenleg közvetlenül a szén után következik. A világ évi összes széntermelése kb. 1,75 milliárd tonna, évi gömbfakitermelése pedig kb. 1,5 milliárd köbméter, amely kb. 1 milliárd tonnát jelent. Érték alapján számítva az első helyen a gabonatermés áll, a második helyen viszont — a szenet megelőzve a fahozam.

A fának, mint nyersanyagként jelentőségét nagymértékben fokozza, hogy a világ fakitermelésének növekedése jelentősen alatta marad az egyéb nyersanyagok és iparcikk termelése növekedésének, s nem felel meg a fa fokozódó fel-

használása által támasztott igényeknek. A fakitermelés növelésének lehetőségei erősen korlátozottak. Az erdőterület nagysága és a fa növekedési ideje lényegében megszabja a fahozam növelésének határát. Mindebből az következik, hogy a kereslet növekedésével nem tart lépést a kínálat, s így a fa világpiaci ára — a többi nyersanyag és iparcikk árához viszonyítva — állandó emelkedő tendenciát mutat.

Hazánk faanyagellátásának, a faforgasztás alakulásának vizsgálata számunkra különösen fontos, mivel fában a legszegényebb országok közé tartozunk. Az erdőterület az összes területhez viszonyítva Magyarországon 13,6, míg Európában 27,4, az egész világon pedig 28,4 szá-

zalékot tesz ki. Erdőterületünknek mintegy 40 százaléka alacsony termelékenységű sarjerdő. A hazai erdőterületek a szükségletnek csak kisebb részét biztosítják. Faimportunk az ország devizaforintkiadásainak jelentős hányadát képezi. Importanyagaink között a fa a második helyen áll. A fenyőfűrészáru-behozatal terén az európai országok között a harmadik helyen állunk. Évente kb. 500 000 köbméter fenyőfűrészárut és 50 000 köbméter fenyőgömbfát importálunk, ami az európai országok fenyőfűrészáru-importjának több, mint 10 százaléka. Különösen számottevő a bányafaimportunk; a világ

harmadik legnagyobb bányafaimportőrje vagyunk. Igen jelentős volt faimportunk a két világháború között is. A felszabadulás után az ipar — főként a legnagyobb mennyiséget felhasználó faipar és szénbányászat — termelésének gyors ütemű emelkedése következtében a növekvő szükségleteket csak az import növelésével tudtuk kielégíteni.

A faipar termelése az 1949—1957. években megháromszorozódott, szénkitermelésünk pedig 80 százalékkal növekedett, s ennek megfelelően emelkedett a faanyagok felhasználása is.

1. tábla

A faipar és a szénbányászat termelésének és a fontosabb faanyagok felhasználásának alakulása, 1949—1957
(1949. év = 100)

Időszak	Faipari termelés	Összes gömbfa-	Lombos gömbfa-	Fenyőgömbfa-	felhasználás			Széntermelés	Bányafa-felhasználás
					Összes fűrész és lemezáru *	Fenyőfűrészáru-*	Lombos fűrészáru-*		
1949	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
1950	137,7	129,6	135,6	120,2	126,0	126,4	123,0	112,1	115,0
1951	230,1	192,8	225,4	142,2	125,1	119,3	159,9	129,0	136,1
1952	303,8	212,2	277,3	111,3	134,9	124,5	194,1	156,8	149,3
1953	323,5	225,8	304,7	103,5	127,8	121,9	153,6	177,5	188,8
1954	306,7	208,3	278,0	100,2	124,2	118,2	146,5	181,9	195,0
1955	343,6	197,9	280,7	69,7	123,2	114,6	152,9	188,5	193,8
1956	311,0	178,6	239,5	84,1	105,2	93,1	147,7	174,0	176,8
1957	383,1	223,2	291,8	116,9	131,3	120,0	174,5	179,1	180,9

Megjegyzés: A faipari termelés az állami és a szövetkezeti ipar adatait tartalmazza. — Az összes gömbfafelhasználás az Országos Erdészeti Főigazgatóság adata. — A lemezáru a farost- és a forgácslemezt is tartalmazza.

* Az 1949—1950. évi adatok számítottak. A fűrészáru-felhasználási adatok a hazai és az import gömbfából hazánkban termelt fűrészárun kívül a külföldről behozott fűrészáru mennyiségét is tartalmazzák.

2. tábla

A fontosabb faanyagok felhasználásának alakulása, 1949—1957

Időszak	Összes gömbfa-	Lombos gömbfa-	Fenyőgömbfa-	felhasználás (ezer m)			Bányafa-
				Összes fűrész- és lemezáru-*	Fenyőfűrészáru-*	Lombos fűrészáru-*	
1949 .	228,0	138,6	89,4	632,7	520,3	87,7	414,2**
1950 .	295,4	187,9	107,5	797,0	657,9	107,9	476,2**
1951 .	439,5	312,4	127,1	791,3	620,9	140,2	563,7
1952 .	483,8	384,3	99,5	853,4	647,8	170,2	618,5
1953 .	514,8	422,3	92,5	808,5	634,3	134,7	782,1
1954 .	474,9	385,3	89,6	786,1	614,9	128,5	807,7
1955 .	451,3	389,0	62,3	779,7	596,3	134,1	802,6
1956 .	407,2	332,0	75,2	665,4	484,3	129,5	732,1
1957 .	508,9	404,4	104,5	830,6	624,2	153,0	749,3

* Az 1949—1950. évi adatok számítottak. A fűrészáru-felhasználási adatok a hazai és az import gömbfából hazánkban termelt fűrészárun kívül a külföldről behozott fűrészáru mennyiségét is tartalmazzák.

** Részben számított adat.

A gömbfa- és a fűrészárufelhasználási adatok növekedése azért maradt alatta a feldolgozó ipar termelése növekedésének, mert egyrészt e termelés összetétele megváltozott a kevésbé anyagigényes termékek javára, másrészt az utóbbi években egyes felhasználási területeken a fát fokozatosan más anyagokkal helyettesítették.

Erdőterületünk — az új erdőtelepítések révén — az 1949. évhez képest 10 százalékkal növekedett. Az erdők ipari fakitermelése — bár a kitermelt fatömegben belül az ipari fa kihozatalának¹ aránya megnövekedett — a hét év alatt csak 30 százalékkal emelkedett, s alatta maradt a felhasználás növekedésének.

3. tábla

Az erdőterület és a fakitermelés alakulása 1949—1957

Időszak	Az összes erdőterület az 1949. év százalékában	Az összes erdők ipari fakitermelése	Az ipari fa kihozatalának aránya
			az 1950. év százalékában
1938 ..	94,9	61,2	51,1
1949 ..	100,0	.	.
1950 ..	100,0	100,0	100,0
1951 ..	100,0	109,3	108,9
1952 ..	100,6	111,8	113,3
1953 ..	107,1	137,1	117,5
1954 ..	107,1	119,1	113,3
1955 ..	107,8	110,7	113,3
1956 ..	108,3	129,4	115,2
1957 ..	109,1	130,2	126,7

4. tábla

Az erdőterület és a fakitermelés alakulása természetes mértékegységben, 1949—1957

Időszak	Az összes erdőterület (ezer kat. hold)	Az összes erdők ipari fakitermelése (ezer m ³)	Az ipari fa kihozatalának aránya (százalék)	Az állami erdők			
				gömbfa-*	lombos gömbfa-	fenyő-gömbfa-	bányafa-, pillérfa-
1938	1922,0	530,7	16,1
1949	2026,0
1950	2026,0	867,6	31,5	468,8	.	.	157,5
1951	2025,0	948,3	34,3	454,2	.	.	145,2
1952	2037,7	970,2	35,7	500,2	.	.	174,6
1953	2170,0	1189,9	37,0	644,0	368,3	55,8	234,8
1954	2170,0	1033,5	35,7	529,7	341,5	49,0	219,9
1955	2185,0	960,2	35,7	457,2	338,1	46,6	207,9
1956	2195,0	1122,3	36,3	443,0	403,0	40,0	235,8
1957	2209,7	1130,0	39,9	508,1	447,8	60,3	234,9

*1955-ig csak a késelési, a hámozási és a fűrészrönk fajtánkénti bontása áll rendelkezésre, a talpfarönk és a bányadeszkarönk mennyisége csak a „gömbfa összesen” adatokban szerepel.

Ipari fa céljára csak meghatározott fajtájú és méretű anyag használható. A fakereslet növekedése miatt az ipari fa aránya — a szabványok módosítása, a gondosabb kiválogatás folytán — állandó emelkedést mutat.

Faanyagot legnagyobb mennyiségben a faipar, a szénbányászat és az építőipar használ fel. (Lásd az 5. táblát.)

A kb. 132 000 köbmétert kitevő évi papír felhasználás teljes egészében a papírgyártó iparra jut, a kb. 77 000 köbméter (évi) vasúti talpfát pedig a MÁV használja fel.

A lakosság megnövekedett igényeinek kielégítése érdekében a bútorgyártást — amely jelenleg még az importtal együtt sem elégíti ki a szükségleteket —, a köz-

lekedés megjavítása (exportunk növelése) céljából a közlekedési eszközök gyártását, a lakáshelyzet enyhítésére az építőipari és az épületasztalosipari termelést a jövőben jelentős mértékben fokoznunk kell; mindez a faanyagszükséglet további növekedésével jár.

A megnövekedett faanyagszükséglet kielégítése érdekében fokoznunk kellett a faipari nyersanyagok és félkésztermékek behozatalát. Az 1949. év folyamán fabehozatalunk értéke 360 millió devizaforint (az összes behozatal értékének 11 százaléka) volt, s ez az összeg az 1957. évre kétszeres mértékben megnövekedett. Ez azonban jó részben az import beszerzési árak emelkedésének a következménye. A fontosabb faanyagok behozatala természetes mértékegységben ugyanis csak kisebb mértékben emelkedett. (Lásd a 6. táblát.)

¹ Az ipari fa kihozatalának aránya azt mutatja meg, hogy az összes fakitermelés hány százalékát dolgozza fel az ipar.

5. tábla

A fontosabb faanyagok felhasználási aránya a nagyobb felhasználó ágazatok szerint az 1957. évben (százalék)

Megnevezés	Lombos gömbfa	Fenyő gömbfa	Lombos fűrészáru	Fenyő fűrészáru	Bútorlap (forgácslemezzel együtt)	Enyvezett lemez (rostlemezzel együtt)	Furnír összesen	Bányafa
	felhasználási aránya							
Fűrészlemez-ipar*	81,9	78,9	6,0	0,2	—	6,7	12,3	—
Épületasztalosipar*	—	—	1,0	8,5	—	4,4	—	—
Bútoripar*	—	—	11,7	3,7	31,7	18,7	25,4	—
Hordó-, láda-, fatömegcikk- és gyufaipar*	—	—	9,9	16,8	1,4	5,2	7,0	—
Faipar összesen**	81,9	78,9	58,3	37,7	73,2	66,2	72,1	—
Szénbányászat	1,9	3,3	2,0	1,2	—	—	—	94,7
Közlekedési eszközök gyártása	—	—	4,6	2,3	15,0	—	2,5	—
Építőipar	—	3,8	4,5	17,0	—	—	—	—
Összes felhasználás	100,0 500	100,0 134	100,0 153	100,0 624	100,0 19	100,0 30	100,0 5***	100,0 749

* A minisztériumi ipar adatai.

** A faanyagokból nagyobb mennyiséget felhasználó — faiparba tartozó — iparágak, tanácsi és szövetkezeti ipar összesen.

*** Ezer m².

6. tábla

A fontosabb faanyagok behozatalának alakulása az 1938. és az 1949—1957. években (ezer m³)

Megnevezés	1938.	1949.	1950.	1951.	1952.	1953.	1954.	1955.	1956.	1957.
	évben									
Gömbfa összesen	167,1	163,7	105,2	64,3	62,2	51,7	62,5	54,8	85,9
Lombos gömbfa	81,4	22,6	45,9	44,7	15,6	6,7	8,3	7,5	2,9	5,7
Fenyőgömbfa	144,5	117,8	60,5	48,7	55,5	43,4	55,0	51,9	80,2
Összes fűrész- és lemezáru	416,1	413,6	623,7	482,1	564,6	571,2	559,0	543,6	498,5	589,4
Ebből:										
Fenyőfűrészáru	401,8	411,5	602,6	469,3	557,1	559,8	538,8	514,5	461,9	558,6
Lombos fűrészáru	14,1	1,9	20,9	11,5	6,7	9,9	10,3	14,4	21,5	13,6
Bányafa	229,3	346,1	384,6	368,3	381,9	509,1	542,5	560,5	590,6	582,6
Talpfa	12,2	17,2	56,0	68,2	44,7	35,3	26,3	29,9	32,3	36,1

Kedvezőtlenül alakult a faimport összetétele a feldolgozatlan és a feldolgozott faanyagok aránya tekintetében. Ennek az oka, hogy az exportáló országok a

gazdaságosság növelése céljából a feldolgozatlan faanyagok exportját fokozatosan csökkentik.

7. tábla

A fontosabb faanyagok importja a felhasználás százalékában. 1950—1957

Megnevezés	1950.	1951.	1952.	1953.	1954.	1955.	1956.	1957.
	évben							
Fenyőgömbfa*	47,6	48,9	60,0	48,5	88,2	69,0	76,8
Lombos gömbfa*	24,4	14,3	4,1	1,6	2,2	1,9	0,9	1,4
Bányafa	65,3	61,7	65,1	67,2	69,8	78,8	77,8
Talpfa (normál, váltó)	61,7	63,8	39,9	38,2	39,5	33,9	37,4	47,1
Fenyőfűrészáru	91,6	75,6	86,0	88,3	87,6	86,3	95,3	89,5
Lombos fűrészáru	19,3	8,2	3,9	7,3	8,0	10,7	16,6	8,9
Furnír	6,3	2,9	7,4	17,8	11,3	14,7	16,7
Enyvezett lemez	3,3	4,5	14,4	16,4	9,7	8,1

* Csak az Országos Erdészeti Főigazgatóság felhasználása, mely az összes felhasználásnak 80 százalékát teszi ki.

A fenyőfűrészárú-behozatal — a fenyőgömbfa-importot is figyelembe véve — faimportunk legnagyobb tétele. Fenyőfűrészárú-ellátásunkat 85—90 százalékban import útján biztosítjuk. A vizsgált időszak folyamán a hazai ipar termelése a fenyőfűrészárú-felhasználásnak csak 10—15 százalékát fedezte. Emellett a hazai termeléshez is átlagosan 50—60 százalékban import fenyőrönköt használunk fel. Az ipari faanyagokban mutatkozó

hiány fokozott takarékosagra kötelez. Csökkentenünk kell a fa fajlagos felhasználását. A vizsgált időszakban a faipar egyes területein sikerült ugyan a fajlagos anyagfelhasználást csökkentenünk, de ezen a téren még sok tennivalónk van.

A rendelkezésre álló adatok szerint a fűrész- és lemeziparban a fajlagos anyagkihozatal emelkedett, ami egyértelmű a fajlagos anyagfelhasználás csökkenésével.

A fajlagos anyagkihozatal alakulása a fűrész- és lemeziparban, 1949—1957
(1949. év = 100)

8. tábla

Megnevezés	1949.	1950.	1951.	1952.	1953.	1954.	1955.	1956.	1957.
	évben								
Fenyőfűrészárú	100,0	101,0	99,4	98,6	102,0	102,7	103,0	102,8	102,6
Lombos fűrészárú	100,0	102,8	99,8	100,7	101,3	100,1	103,3	106,5	104,3
Enyvezett lemez	100,0	97,3	98,9	100,8	98,6	97,1	101,0	101,5	104,5

Ha azonban az összes rönk feldolgozás szerinti megoszlását vizsgáljuk, kitűnik, hogy a lemezgyártásra felhasznált rönk aránya csak 10—13 százaléka az összes rönkfelhasználásnak, míg egyes külföldi országokban ez az arány a 20 százalékot is eléri. Bár a gazdaságos feldolgozás szempontjából szükséges lenne a lemez-

gyártás részarányának növelése, a vizsgált időszakban a lemeztermeléshez felhasznált gömbfa aránya nem változott.

A bányafa egyik legnagyobb mennyiségben importált faanyagunk — fajlagos felhasználási adatai emelkedést mutatnak. A tíz tonna széntermelésre jutó bányafafelhasználás emelkedik.

A tíz tonna széntermelésre jutó bányafafelhasználás alakulása, 1949—1957

9. tábla

Megnevezés	1949.	1950.	1951.	1952.	1953.	1954.	1955.	1956.	1957.
	évben								
Köbméter	0,318	0,326	0,334	0,312	0,333	0,349	0,342	0,328	0,333
1949. év = 100 .	100,0	102,5	105,0	98,1	104,7	109,7	107,5	103,1	104,7

E számításnál figyelmen kívül hagytuk azt, hogy a bányafa helyettesítésére az utóbbi években — bár csak kisebb mennyiségben — TH-gyűrűket és Moll-ívet is használtak. E tényező számbavétele a faj-

lagos felhasználás mutatóját tovább növelné.

A vizsgált időszakban a gyufatermelés fajlagos rönkfelhasználása csökkent.

A százezer doboz gyufára jutó rönkfelhasználás alakulása, 1949—1957

10. tábla

Megnevezés	1949.	1950.	1951.	1952.	1953.	1954.	1955.	1956.	1957.
	évben								
Köbméter	3,02	3,10	3,08	2,81	3,29	2,91	2,77	2,79	2,76
1949. év = 100 .	100,0	102,6	102,0	93,0	108,9	96,4	91,7	92,4	91,4

Az anyagkihozatal növelésén kívül az eddiginél nagyobb gondot kell fordítanunk a faanyagok szakszerű kezelésére, tárolására is. A faanyagok tárolásánál ugyanis még lényeges hibák fordulnak elő; a fatelepek többségénél a tárolás módja nem megfelelő. Gondoskodnunk kell az épületek külső faszerkezeteinek védelméről is ezzel élettartamuk meghosszabbításáról. Tovább kell csökkentenünk a kitermelt fa tüzelési célokat szolgáló hányadát.

A faanyag megtakarításának másik igen fontos módja a faanyagok helyettesítése. A helyettesítés fontosabb lehetőségeként a különböző tartó- és vezetékoszlopoknak, állványzatoknak (villanyvezetékoszlopoknak, az épületszerkezeteknek, a vágányaljnak, a bányafának) vasbetonnal és fémszerkezetekkel való

helyettesítését, beépített és fémvázú bútorok készítését, játékok, műszaki- és közhasználatú fatömegcikkék, csomagoló eszközök műanyagból való készítését kell megemlítenünk.

A felsorolt lehetőségek közül hazánkban csak a vágányaljak, a vezetékoszlopok — néhány évvel ezelőtt megkezdett — helyettesítése mondható kielégítőnek, bár 1957-ben e tekintetben is visszaesés mutatkozik. A fa helyettesítésének színvonalára e két területen az európai átlag körül mozog. Értünk el eredményeket a bányafahelyettesítés, a fémcsővázás bútorok termelése, a műanyagok felhasználása és a fémszerkezetek alkalmazása (az építőiparban) tekintetében is, ezek azonban még csak kezdeti lépésnek tekinthetők, lényegében tehát még megoldásra várnak.

11. tábla

A fahelyettesítő anyagok alkalmazása, 1955—1957

Év	A vasbeton vezetékoszlop*	A vasbeton vasúti vágány alj**	A TH-gyűrű és a Moll-ív felhasználása az összes felhasználás (bányafa + TH-gyűrű és Moll-ív) százalékában***	Fémvázás kárpitozott fekvőbútor termelése az összes kárpitozott fekvőbútor	A fémvázás kárpitozott ülőbútor termelése az összes kárpitozott ülőbútor
	felhasználása az összes felhasználás százalékában			termelésének százalékában****	
1955	20,7	37,7	1,5	52,4	52,6
1956	33,2	37,2	2,6	52,4	61,1
1957	11,3	19,9	4,4	52,2	62,3

* Csak a Posta és a Villamosenergiaipari Igazgatóság adatai.

** Csak a MÁV adatai. (A fa vezetékoszlop felhasználásának köbméter adatait az összehasonlíthatóság érdekében 5-ös, a normál vasúti talpfa felhasználásának adatait 9,5-es átlagos kulcsszámmal darabra számítottuk át.)

*** Csak a szénbányászat adatai. Egy db TH-gyűrű (egyszeri beépítés esetén) átlagosan 0,2 m³, egy db Moll-ív 0,05 m³ bányafát helyettesít. A TH-gyűrű és a Moll-ív élettartama kb. 6 év, a bányafa élettartama 0,5—1,5 év. A tábla adatai egyszeri beépítésre vonatkoznak. Egy darab beépített TH-gyűrű vagy Moll-ív — az átlagos élettartamok alapján — 6 év alatt 2,4, illetve 0,6 m³ bányafát helyettesít (12 · 0,2, illetve 0,05 · 12)

**** A minisztériumi ipar termelése alapján.

Az építőiparban főként a faanyagok helyettesítésével az utóbbi években csökkent az egy lakásra jutó fenyőfűrészáru-felhasználás.

Az egy lakásra jutó fenyőfűrészáru-felhasználás

Év	Köbméter
1952.	3,5
1953.	3,4
1954.	3,0
1955.	2,9

A ládagyártásban a fenyőfűrészárúnak kisebb hányadát a vizsgált időszak folyamán szabványon aluli furnírral (illetve furnírhulladékkal), náddal és alacsonyabb

értékű faanyaggal (tűzifával, sarangolt szerfával stb.) helyettesítették, és ennek eredményeként a ládatermelés egységre jutó fenyőfűrészáru-felhasználása jelentősen csökkent.

A száz tonna ládára jutó fenyőfűrészáru-felhasználás

Év	Köbméter
1951.	222
1952.	220
1953.	218
1954.	195
1955.	188

A faanyagellátás helyzetének vizsgálatá szempontjából igen fontos tényező a műfagyártás és -felhasználás kérdése.

A növekvő mértékben jelentkező fahiány enyhítése céljából már a múlt század végén megindult a kutatómunka új faipari nyersanyagok előállítására. A kísérletek az 1900-as évek elején eredményre vezettek, és megkezdődött a rostlemez², később pedig a forgácslemez³ gyártása. Mindkét új termék alapanyaga jelenleg főként fa, de egyrészt a fahulladék felhasználhatósága révén lehetővé válik az ipari fa teljes felhasználása, másrészt műszaki szempontból felhasználható mindenféle fa, méretre való tekintet nélkül is. Ez utóbbi azt jelenti, hogy míg eddig a kitermelt fának csak 30—40 százaléka volt ipari célra felhasználható, most az ipari fa kihozatalának aránya közel száz százalékra emelkedhet. Figyelembe véve a fűrészipar 70, a bútortipar 32 százalékos faanyagkihozatalát, az ipari hulladékfa feldolgozása is nagymértékben növelné a faanyagbázist. Egyes országokban nagyobb a jelentősége az egyéb — ligno-cellulózét tartalmazó — növényfélék felhasználási lehetőségének is. A cukornád nagy mennyiségben termesztő körzetekben a cukornád a legfontosabb nyersanyag. A len-, kendertermelő és -feldolgozó országokban fontos nyersanyag a len- és kenderkóró is. Rostlemezgyártásra alkalmas továbbá a rizs-, a búza- és az egyéb gabonafélék szalmája.

Az említett két új termék műszaki tulajdonságai sok vonatkozásban jobbnak bizonyultak a természetes fáénál. A farost- és a forgácslemez-termelés ma már nem tekinthető csupán olyan szükségmegoldásnak, amely a fahiányt hivatott átmenetileg enyhíteni. Ezek nem egyszerűen póanyagok, hanem új tulajdonságokkal rendelkező faipari termékek.

A rostlemez egyik fő felhasználási területe az építőipar, ahol betonzsaluzásra, fal- és padlóburkolatok (fürdőszobákban, konyhákban zománccfelülettel, illetve linoleum, gumi, aszfalt és egyéb plasztikféle- ségekből készült vékony burkolóréteg alatt vakpadlóként), valamint ajtók készítésére alkalmazzák. A rostlemez másik — hazánkban jelenleg a fő felhasználási területe — a bútortipar.

² A rostlemez a fa- vagy egyéb ligno-cellulóze anyagok rostjaiból készült lemezanyag.

³ A forgácslemez a fa- vagy az egyéb ligno-cellulóze anyagok darabkáiból (forgács, fahulladék, lemez hulladék, növény szár stb.) készült lemezanyag.

Jelentős a felhasználás a vagon- és hajóépítő valamint az autókarosszéria-gyártó (autó- és trolibuszkarosszéria) iparban is. Jól felhasználható a rostlemez lődák készítésére.

A forgácslemez felhasználási területe lényegében azonos a bútortáblával, emellett egyes területeken deszka helyett is alkalmazható.

Az első rostlemezüzemet 1898-ban Angliában létesítették. A világ rostlemez-termelése az 1930-as évek elején indult rohamos emelkedésnek. Fő termelő területe az — erdőterülettel egyébként bőven rendelkező — Egyesült Államok, Skandinávia és Kanada. A második világháború utáni években jelentős mértékben fokozódott a termelés az európai államokban is, és elterjedt az egész világon.

A világ rostlemez-termelése 1938-ban 823 000, 1955-ben pedig 3 190 000 tonna (4,9 millió m³) volt.

A fontosabb termelő országok farostlemez-gyártása a fűrészáru-termeléshez viszonyítva 5—20 százalék között ingadozik.

A farostlemez-termelés a fenyő- és lombos fűrészáru-termelés százalékában, 1956

Ország	Százalék
Ausztria	4,9
Belgium	11,9
Finnország	13,4
Nagybritannia	5,9
Német Demokratikus Köztársaság	2,9
Német Szövetségi Köztársaság	4,0
Norvégia	22,9
Svédország	25,7
Európa összesen	5,9
Egyesült Államok	4,6
Kanada	4,0

Az első forgácslemezgyárat 1941-ben Bremenben építették. A háború után Nyugat-Németországban — mely jelentős fahiánnyal küzdött — indult fejlődésnek a forgácslemez-gyártás. 1947 körül bekapcsolódtak a termelésbe Anglia, Svájc és más országok is. A világ termelésének kétharmada Európára jut. A termelés igen gyorsan — évenként 50—100 százalékkal — emelkedik. A világ becsült forgácslemeztermelése 1950-ben 20 000, jelenleg pedig 2 millió köbméter körül van.

A második világháború előtt hazánkban farostlemez-gyártás nem volt. A gyárak államosítása után, 1948-ban kezdtünk foglalkozni a farostlemezgyártás technikai megoldásával. A rostlemez-gyártás technológiájának a kialakításával — a külföl-

di tapasztalatok átvétele helyett — hosszantartó és nem minden esetben sikeres kísérleteket folytattunk. 1955—1956. évben a külföldi tapasztalatok átvételével — a Szegedi Falemezművek egyik telepén — megindult a kísérleti termelés, amelyek mennyisége az 1957. évben sem volt számottevő.

A hazai farostlemez-termelés

Év	Köbméter
1955.	373
1956.	631
1957.	619

Az első nagyüzemi farostlemez-gyárunk Mohácson épül. Kapacitása évi 20 000 tonna (kb. 31 000 m³). A szükséges gépeket a Német Demokratikus Köztársaságból, Svédországból és részben a hazai gépgyártástól szereztük be. A gyár 1959. II. negyedében kezdi meg működését.

A Faipari Kutatóintézet 1951 óta foglalkozik a forgácslemezgyártás technológiájának kialakításával. A forgácslemezgyártás kikísérletezését — mely eredményre vezetett — csehszlovák tapasztalatok átvételével a pesterzsébeti kísérleti üzemen végezték.

A pesterzsébeti kísérleti üzem forgácslemez-termelése

Év	Köbméter
1955.	121
1956.	429
1957.	661

Faforgácslemez-gyártó üzem létesítése is folyamatban van. A gyár Szombathelyen épül, kapacitása évi 6 250 köbméter lesz. Az üzem építése befejezéshez közeledik, és még ez év második felében megindul a termelés.

Már a múlt évben megkezdődött Dunaföldvárott a — hazánkban viszonylag jelentős mennyiségben rendelkezésre álló — kenderpozdorja alapanyagú forgácslemez kisüzemi gyártása. Az 1958—1959. évre több — len- és kenderpozdorját feldolgozó — forgácslemezüzem felállítását tervezik. Ezek az üzemek az 1959. év végére kb. 20—21 000 köbméter len- és kenderpozdorja forgácslemezt fognak termelni.

Hazánkban a rost- és a forgácslemezt jelentős mennyiségben 1955 óta használják fel, és azóta a felhasználás aránya állandóan emelkedik.

12. tábla

A rostlemez és a forgácslemez felhasználása, 1955—1957

Megnevezés	1955.	1956.	1957.
	évben		
A rostlemez-felhasználás (m ³) ..	5323	6635	8266
az összes lemezfelhasználás százalékában	20,1	20,6	27,7
A forgácslemez-felhasználás (m ³)	916	2555	3111
az összes bútortábla-felhasználás százalékában	4,8	16,5	16,5

A műfa-felhasználás aránya a faiparon belül a legkedvezőbb a minisztériumok felügyelete alatt álló bútortáblagyártóknál, de még itt is növelhető. A felhasználási hányadot jelentős mértékben lehetne fokozni a faipar többi ágában. A lággyártásban nemcsak lemez helyett, hanem a viszonylag jelentős mértékben használt fenyőfűrészáru helyett is rostlemezt lehetne alkalmazni. A rost- és a forgácslemez felhasználási hányada a tanácsi és a szövetkezeti iparban jelenleg még jóval alacsonyabb, mint a minisztériumi iparban. (Lásd a 13. táblát.)

A felhasznált rost- és forgácslemez nagy részét jelenleg még szintén importálják, ezek azonban jóval olcsóbbak, mint a „hagyományos“ faanyagok. Így felhasználásuk máris lényeges devizaforint-megtakarítást jelent a népgazdaságnak.

Arra kell törekednünk, hogy a lehetőség határáig felemelt hazai műfa-felhasználást mielőbb hazai termeléssel fedezzük. E célból fel kell mérnünk a műfagyártás céljára alkalmas különféle nyersanyagokból rendelkezésre álló mennyiséget, területi megoszlását, és ennek megfelelő kapacitással, illetve területi elhelyezéssel modern nagyüzemeket kell létesítenünk.

A műfagyártás vizsgálatánál feltétlenül foglalkoznunk kell a ragasztott faszerkezetek kérdésével is. A különböző faszerkezetek (az épületfa, a talpfa, a hídfa stb.) kisebb darabokból ragasztás útján történő előállításuk is hozzájárul a rendelkezésre álló faanyagok gazdaságosabb kihasználásához, bár csak kisebb mértékben, mivel nyersanyaga viszonylag nagyobb méretű faanyag.

13. tábla

A forgácslemez és a rostlemez felhasználása a faipar egyes ágaiban, 1957

Az iparág megnevezése		Az összes bútortalap-felhasználás (m ³)	A forgácslemez-felhasználás az összes bútortalap-felhasználás százalékában	Az összes lemezfelhasználás (m ³)	A farostlemez-felhasználás az összes lemezfelhasználás százalékában
Épületasztalosipar	Minisztériumi	—	—	1 417	15,2
	Tanácsi	—	—	45	51,1
	Szövetkezeti	6	0,0	—	—
Bútoripar	Minisztériumi	6 233	27,2	5 528	85,7
	Tanácsi	1 046	0,0	1 399	13,3
	Szövetkezeti	6 358	1,5	3 927	14,2
Hordó- és ládaipar	Minisztériumi	—	—	980	63,5
	Tanácsi	—	—	47	21,3
	Szövetkezeti	—	—	3	0,0
Fatömegegypar	Minisztériumi	288	0,0	768	6,5
	Tanácsi	62	0,0	1 089	37,5
	Szövetkezeti	109	0,0	462	6,1
Faipar összesen	Minisztériumi	6 522	26,0	10 610	53,0
	Tanácsi	1 108	0,0	2 595	24,3
	Szövetkezeti	6 473	1,5	4 400	13,3
Szocialista ipar		14 103	12,7	17 605	38,9

Az első kísérleteket (1938-tól) Németországban folytatták, ezek azonban — megfelelő ragasztóanyag hiányában — csak 1953-ban vezettek eredményre. Azóta már a ragasztott talpfatermelést üzemi szinten folytatják. Az 1950-es években Lengyelországban, Franciaországban, Csehszlovákiában, a Szovjetunióban stb. is foglalkoztak faszerkezetek ragasztásával.

Magyarországon 1953 óta folynak talpfaragástási kísérletek. A kísérletek eredményei kielégítőnek bizonyultak, és így az 1955—1956. években — kísérleti szinten — már nagyobb mennyiségű talpfát és hídfát készítettek ragasztás útján. Ezeket kísérleti vasúti szakaszokba építették be. A kísérleti szakaszokon eddig

végzett ellenőrző vizsgálatok eredménye megfelelő, s ennek alapján Dombóvárott mintegy 4—5 000 köbméter évi kapacitású üzemet fognak a jövőben létesíteni.

*

A faanyagellátás helyzetéről adott áttekintésünk csak igen vázlatos, összefoglaló jellegű tájékoztatást nyújt faanyag-gazdálkodásunkról. Célunk az volt, hogy a rendelkezésre álló adatok segítségével ráirányítsuk a figyelmet a helyes faanyag-gazdálkodás egyre növekvő fontosságára, az elért eredményekre és a felvetődött hibákra. Az egyes tényezőkkel nem foglalkoztunk teljes részletességgel, mivel ilyen szűk keretek között erre nincs lehetőség.

IRODALOM

Statisztikai Évkönyv 1949—1955. Központi Statisztikai Hivatal. Budapest. 1957.

Timber Bulletin for Europe. United Nations. 1957.

Az Európai Gazdasági Bizottság és a FAO rendezésében 1957. január 12. és február 5 között tartott genfi konferencia anyaga.

Péterffy Tibor
Vadas Tamásné

Az állami építőipar 1957/1956. évi költségindexe

Az építési volumen kiszámítása — mint ismeretes — árindex vagy változatlan ár alkalmazásával történik.

Az árindex kiküszöböli a folyóáron számbavett termelés értékéből az árváltozások hatását, és ezáltal lehetővé teszi a termelési volumen alakulásának kimutatását. Magyarországon kisebb megszakításokkal 1920-tól 1948-ig számítottak építőipari árindexet. Ez az index egy lakóház építési költségeinek alakulását mutatja be. 1948 óta árindex nem készült; az építési volumen megállapítása az ún. változatlan árak alkalmazásával történt.

A változatlan ár lényege, mint ismeretes, abban áll, hogy a teljesítéseket hosszabb időszakon át ugyanazon az áron — ez ideig az 1952. január 1-i árakon — kell elszámolni. A változatlan árak rendszere azonban nem váltotta be teljesen a hozzáfűzött reményeket, mert az önköltség egyes tényezőiben bekövetkezett változások (normarendezés, béremelés stb.) okozta emelkedéseket a vállalatok valamilyen módon általában áthárították a megrendelőkre. Sok jel mutat arra, hogy az állami építőiparban az elmúlt években a változatlan árakra vonatkozó rendelkezéseket nem tartották be. Egyes árhatósági intézkedések, a gazdálkodásból eredő veszteségek eltüntetésére való törekvés, valamint a beruházóknak a ráfordított összeggel szembeni érdektelenségéből keletkező többletszámlálási lehetőségek jelentős arányú burkolt áremelkedést okoztak. Ez az áthárítás részben annak is a következménye, hogy az építőipari vállalatok egyre feszítettebb nyereségtervüket csak így tudják teljesíteni. A másik, nem kevésbé elhanyagolható ok az volt, hogy a termelési érték százalékában megadott beralapelszámolás mellett e többletszámlálások magasabb beralapot biztosítanak.

Az 1952. január 1. — a jelenleg érvényben levő „változatlan ár“ bevezetése — óta eltelt idő alatti áremelkedési tendencia minden kétséget kizáróan megállapítható, mértékére azonban legfeljebb következtetni lehet. Az a tény, hogy a kivitelezők általánosságban minden költséget áthárították — 1956-ig a beruházókra, 1957-ben dotáció formájában az

állami költségvetésre — lehetővé teszi, hogy az egyes költségtényezőkben bekövetkezett változások megfigyelésével a költségváltozás mértékére következtessünk. A kimutatott költségváltozás az akkumuláció és a dotáció figyelembevételével az árváltozások tendenciájára is következtetni enged.

A költségtényezőkben bekövetkezett változások szemléltetésére rendelkezésre áll például a nominálbérindex. 1952-ben a munkások átlagos havi keresete 848, 1956-ban 1156 forint volt. Az emelkedés mértéke 36,2 százalék. A bérjellegű költségeknek az összköltségben elfoglalt súlyát 40 százaléknak véve, e költségtételnek az összköltség emelkedésére gyakorolt hatása több mint 14 százalék. A gazdálkodás eredményességét jelző üzemi eredmény ezzel szemben nem romlott, hanem az 1952. évi 8,3 százalékról, az 1956. évi III. negyedére 10,3 százalékra emelkedett.

Az építési árváltozások kimutatásának másik módja az építési költségek elemeiben — a költségtételekben — bekövetkező változások vizsgálata. Ez a módszer abban különbözik az árak változását regisztráló indextől (az árindextől), hogy jelen esetben az ár összetevőinek alakulásából kell következtetni az árakra. Mindkét esetben ugyanaz a cél: a termék kibocsátási árának, illetve az árváltozásnak bemutatása.

Annak a kérdésnek eldöntése, hogy melyik módszer jobb, melyik felel meg jobban a követelményeknek, meghaladja e cikk témakörét, mert számos érv szól mindkét módszer mellett és ellen. Megfelelő adatok esetén azonban közel egyező eredményt kell mutatni mindkét indexnek. A költségindex hivatott arra is például, hogy az árindexet adataival mintegy megalapozza; az árindex viszont alátámaszthatja, igazolhatja a költségindex formájában készített számításokat. Az árváltozásokat általában az építőiparban is — hasonlóan az iparhoz — árindexszel szemléltetik. Jelen esetben is csak azért előzte meg az árindexszámítást a költségindex elkészítése, mert nem rendelkezünk megfelelő és elegendő megbízható adattal annak kiszámításához. A költség-

elemekben bekövetkezett változásokat viszont aránylag nagy mélységben és viszonylag részletesen figyeljük meg.

A költségindex első ízben az 1956—1957. évi időszakot öleli fel. Azt a célt szolgálja, hogy megfelelő alapot teremtsen olyan perspektivikus munkának, mely évenként jelzi az áralakulás irányát. További cél, hogy a későbbiek folyamán ennek az indexnek, valamint az építőipar működésére jellemző egyéb tényezőknek figyelembevételével az árváltozás mértéke — legalábbis közelítő pontossággal — megállapítható legyen.

Az alábbiakban a költségindex készítésével kapcsolatos problémákat, metodikai kérdéseket és az alkalmazott megoldásokat kívánom bemutatni. A számítások részletes ismertetése és közlése nem volt minden esetben keresztülvihető, mert az meghaladná e cikk terjedelmét. A közölt számok azonban minden esetben úgy épültek fel, hogy a közlésre nem került adatok abból kiszámíthatók.

I. Metodikai kérdések

Az elvégzett számítások az állami építőiparba sorolt vállalatok „teljes tevékenység”-ének költségalakulását szemléltetik, azaz az építőipari jellegű termelésen kívül az ipari termelés és szolgáltatás, a gépkölcsonzés és a tervezési tevékenység költségeit is tartalmazzák. A „nem építőipari” és az „építőipari” tevékenység külön-külön való vizsgálata nem volt keresztülvihető, mert az adatok jelentős hányada csak a vállalat teljes tevékenységéről állt rendelkezésre. Egyes rész-

adatoknál ez a tény okozhat torzítást, azonban az összesített adatoknál már nem lehet jelentős az építőipari indexre gyakorolt hatása, mivel a nem építőipari jellegű termelés az össztermelés értékének csupán 9,7 százaléka volt.

A mérlegelési együtthatók kiszámítása az építőipari jellegű termelés elemeiből, a költségtelekből¹ történt. A súlyképző tényezőknek több mint 90 százalékos reprezentációja — véleményem szerint — jellemzi a meg nem figyelt tevékenységek összetételét is, illetve az eltérésekből származó torzítás nem lehet számottevő.

Az indexszámítás köre

Az építési tevékenység lebonyolítását négy szektor végzi:

- a) az állami építőipari vállalatok és
- b) az építőipari szövetkezetek vállalati formában,
- c) az egyéb nem építőipari vállalatok, állami és társadalmi szervek ún. „házi-lagos építkezés” formájában,
- d) az építőipari kisiparosok és a lakosság.

Az egyes szektoroknak a termelésben való részesedése különböző.

A különböző szektorok építőipari termelési értéke azonban nemcsak nagyságrendben különbözik egymástól, hanem a struktúra, az árképzés módja, a kivitelezett létesítmények fajtája stb. szempontjából is. Az árindex számításánál tehát az összes építőipari termelésre alkalmazható ár-, illetve költségindexet csak a részterületek egyedi indexének súlyozott átlagából képezhetjük.

¹ Az építőipari költség tényezők, illetve költségtelek — a jelenlegi költségvetés-készítési rendszerben — a következőket tartalmazzák:

1. *anyagköltség*, az anyagok és a szerkezetek költsége;
2. *szállítási költség*, az anyagok és a szerkezetek — beszerzés helyétől, illetve módjától függően — telepről, vasútról vagy bányából az építkezés helyéig (az ún. depóniáig) való szállításának költsége;
3. *rakodási költség*, az anyagoknak és a szerkezeteknek — a beszerzés helyétől, illetve módjától függően — a telepről, a vasútról vagy a bányából az építkezés helyéig (ún. depóniáig) való át-, fel- és lerakási költsége;
4. *bedolgozási bérköltség*, az anyagoknak és a szerkezeteknek a deponiától az építkezésre való szállításáért, illetve az anyagoknak és a szerkezeteknek bedolgozásáért elszámolt összeg;
5. *gépköltség*, az építőipari gépek belső szállításával, fel- és leszerelésével, üzemeltetésével kapcsolatos üzemanyagköltség, bérköltség és

annak közterhe, saját gépek esetén azok amortizációja, bérelt gépek kölcsöndíja stb. címen merül fel;

6. *egyéb nyersköltség*, a föld- és törmelékfuvar, az állványanyag értékcsökkenésének elszámolása, valamint a gépeknek a munkahelyekre és onnan való elszállítása miatt merül fel;
7. *szociális teherként* számolják el a bérkiegészítő fizetéseket, a munkások törzsbére és bérkiegészítő fizetése utáni SZTK-járulékot, valamint a munkások élelmezési költségeihez való vállalati hozzájárulást;
8. *rezsiköltség* címen a vállalati és munkahelyi általános költségeket számolják el, melyek a munkahely szervezésével, illetve a vállalat irányításával kapcsolatban merülnek fel;
9. *munkahelyi adottságokból származó költségek* (MASZK) címen azokat a költségeket számolják el, melyeket jellegüknél és a fennálló rendelkezéseknél fogva az építetőnek külön felszámítanak.

1. tábla
Az 1956. évi építőipari termelés megoszlása

Megnevezés	Állami építőipar	Építőipari szövetkezetek	Házilagос építkezések	Magánépítőipar és a lakosság építkezései	Építőipar összesen
Építőipari termelés (millió forint)	6394	462	3313	1120	11 289
Megoszlás (százalék) ..	56,6	4,1	29,4	9,9	100,0

Első lépésként az állami építőipar költségindexét számítottuk ki, és pedig nemcsak azért, mert az állami építőipar termelése az építőipari össztermelésnek 56,6 százalékát teszi ki, hanem azért is, mert a számításhoz szükséges adatok viszonylag a legkönnyebben innen voltak megszerezhetők. Természetesen a számítások körét bővíteni kívánjuk. Célunk az, hogy mind a négy szektor költségindexe rendelkezésre álljon.

Az állami építőipar vállalatai nem homogének, nagy különbség mutatkozik vállalatfajtánként felszereltségben, specializálásban, anyag- és bérigényességben. Vannak vállalati csoportok, amelyek csak kisértékű, szétszórt munkákat végeznek, mások viszont csak nagyvolumenű ipari építkezések kivitelezésén dolgoznak stb. A költségindex kiszámítása szempontjából tehát a vállalatokat kategorizálni kellett. Az állami építőiparba sorolt vállalatoknál ez különösebb nehézséget nem okozott, mert a kategorizálás az iparági besorolásnál² már megtörtént. Az iparági indexszámításnak azonban hátránya is van, nem regisztrálja ugyanis az egyes épületfajtáknál bekövetkezett költségváltozásokat. Az iparágak vállalatokon épülnek fel, ami a jelenlegi ún. fővállalkozói

² Az 1957. évben az építőiparban az alábbi iparágakat alkalmaztuk:

- 4111 Magasépítés
- 4112 Épület tatarozása és karbantartása
- 4121 Út- és vasútépítés
- 4122 Útfenntartás
- 4123 Vasútfenntartás
- 4124 Hidépítés és -fenntartás
- 4125 Vízépítés
- 4126 Földalatti építmények építése
- 4131 Építési szakipar
- 4132 Villanszerelőipar
- 4133 Víz- és központi fűtés-, szellőző- és felvonóberendezések szerelése.

rendszerben³ nem teszi lehetővé az épületfajták teljes ráfordításainak vizsgálatát, minthogy például a lakóházépítkezések esetében más iparágban jelentkeznek az épület falazatának, másban a villany- és vízvezetékcsatlakozásnak, másban a bádogos munkáknak stb. költségei.

Időszak

A költségindex az 1956. I—III. negyedév és az 1957. I—III. negyedév viszonylatában bekövetkezett költségváltozást szemlélteti. Éves szinten a költségek összehasonlítása nem volt megvalósítható, mert az 1956. év IV. negyedévének az 1957. év IV. negyedévével való összehasonlítása nem adna reális képet. 1956. IV. negyedévében termelés alig volt, a munkások és alkalmazottak teljes bérüket megkapták; 1957. IV. negyedévében viszont a termelés teljes kapacitással folyt, az anyagellátás is a szokásos mértékű volt.

A két év adatainak a IV. negyedév adata nélkül való összehasonlítása is rejt magában bizonyos torzítást. Az 1957. I. negyedéve ugyanis nem mindenben felel meg az elemzés alatt álló időszak általános gazdálkodási feltételeinek. Ez a torzítás azonban nem olyan mértékű, hogy emiatt tovább kellett volna szűkíteni az összehasonlítandó időszakot.

Alkalmazott formula

Az indexek az átlagformulával⁴ készültek. A formula alkalmazását az tette lehetővé, hogy mind a bázis-, mind a beszámolási időszakra vonatkozó főbb súlyok rendelkezésre álltak. Ezen első alkalommal történt számításnál az átlagformula

³ A beruházók a kivitelezési szerződést a fennálló rendelkezések szerint egy építőipari vállalattal kötik. Ez a vállalat a fővállalkozó. Azokat a munkákat, amelyeket a fővállalkozó saját munkásaival elvégezni nem tud, más vállalattal, ún. alvállalkozóval végezteti el. Ezek az alvállalkozók teljesítményeiket a fővállalkozónak számlázzák, a fővállalkozó a saját és az alvállalkozók teljesítményét együttesen számlázza a beruházónak. A beruházónak a fővállalkozó felelősséggel és garanciával tartozik az alvállalkozói teljesítésekért is.

⁴ A formula képlete

$$P = \sqrt{\frac{\sum p_1 q_0}{\sum p_0 q_0} \cdot \frac{\sum p_1 q_1}{\sum p_0 q_1}}$$

ahol

p_0 — a bázisidőszak ára.

p_1 — a beszámolási időszak ára.

q_0 — a bázisidőszak mérlegelési súlya,

q_1 — a beszámolási időszak mérlegelési súlya.

alkalmazása annál is inkább kívánatos volt, mivel eldöntheti a jövőben használandó formula kérdését is.

Mérlegelési súlyok

A számítások legmunkaigényesebb része a költségtényezők mérlegelési súlyának

megállapítása volt. Az alapsúlyokat a mérlegbeszámoló II/1. számú „Az összes építés-szerelési munkák önköltsége“ c. táblázatból vettük. Ez a táblázat aránylag mély, de a kívánt célnak mégsem elegendő részletességgel mutatja be a költségek megoszlását.

A költségindex kiszámításánál alkalmazott mérlegelési súlyok

2. tábla

Iparág	Anyag- szállítási és rakodási	Bedolgozási	Gép-	Egyéb nyers-	Szociális teher	Összes nyers-	Rezsi-	Munkahelyi adottságokból származó	Összes költség
Magasépítés	43,8	20,2	3,3	2,2	6,8	76,3	18,3	5,4	100,0
Épület tatarozása és karbantartása	41,1	26,6	0,5	2,4	6,4	77,0	21,0	2,0	100,0
Út- és vasútépítés	35,8	16,7	7,4	8,7	5,0	73,6	20,6	5,8	100,0
Útfenntartás	51,5	19,7	4,7	3,6	4,8	84,3	12,8	2,9	100,0
Vasútfenntartás	66,5	9,2	—	3,1	2,0	80,8	16,1	3,1	100,0
Hídépítés és fenntartás	30,5	21,7	4,7	9,0	6,3	72,2	23,6	4,2	100,0
Vízépítés	31,5	21,0	8,2	4,4	6,3	71,4	23,9	4,7	100,0
Földalatti építmények építése ...	19,8	23,0	16,5	11,7	2,8	73,8	20,1	6,1	100,0
Építési szakipar	57,0	19,1	0,4	0,2	4,8	81,5	14,8	3,7	100,0
Villanyszerelőipar	56,1	15,6	0,1	0,4	3,5	75,7	19,1	5,2	100,0
Víz- és központi fűtés-, szellőző- és felvonóberendezések szerelése	54,0	18,8	0,2	0,5	4,2	77,7	17,8	4,5	100,0

Kiszámítottuk az 1956. évi súlyokat is. A két év súlyainak vizsgálatánál az anyag-, a bér-, a szociális teher és a rezsi költségnél találhatunk kisebb-nagyobb mérvű arányváltozást. Általános tendenciaként megállapítható, hogy az anyagfelhasználási költség súlya csökkent, míg a bérköltség súlya emelkedett. Ez a súlyváltozás egyes esetekben számottevő. Az „Épület tatarozása és karbantartása“ iparágban például az anyagköltség százalékos részaránya 1956-ban 48,5 százalék volt, 1957-ben pedig 41,1 százalékra csökkent. A „Földalatti építmények építése“ iparágban a bérköltség súlya az 1956. évi 18,1 százalékról az 1957. évben 23,0 százalékra emelkedett. A rezsi költség súlyváltozásánál határozott tendencia nem mutatható ki, mert egyes iparágakban (magasépítés, út- és vasútépítés, útfenntartás, hídépítés és -fenntartás, vízépítés) csökkenés, másutt (épület tatarozása és karbantartása, vasútfenntartás, földalatti építmények építése, építési szakipar és villanyszerelőipar) növekedés mutatható ki, egy iparágban (víz- és központi fűtés-, szellőző- és felvonó berendezések szerelése) pedig változatlan a két év súlya.

Ezek a súlyok azonban nem egyneműek, egyes költségtételek ugyanis különféle

költségtényezőkből állanak, egyedi index képzésére tehát nem alkalmasak. A heterogén összetétel tipikus példája az ún. „anyag-, szállítási és rakodási költség“, amely összevontan tartalmazza a bedolgozásra került anyagoknak és szerkezeteknek, ezek szállításának, valamint át-, fel- és lerakásának költségeit. A költségváltozásokat jelző egyedi indexek használatához tehát az összevont költségtételeket, illetve azok mérlegelési súlyát homogén részekre kellett felbontani.

Az anyag-, szállítási és rakodási költség megbontása — teljeskörű adatok hiányában — iparáganként két-két olyan vállalat adatai alapján történt, amelyeknek tevékenysége jellemezte az egész iparágat.

A másik összetett költségtényező a gépköltség. Összetevőire bontása az 1957. évi III. negyedévi mérlegbeszámolóban az „Általános és egyéb költségek részletezése“ című táblája alapján történt, amelyen a vállalatok az 1957. II. és III. negyedévi gépköltséget részletezték. A teljeskörű adatok alapján számított százalékos összetétel felhasználásával végeztük el mind az 1956., mind az 1957. évi alapsúlyok „gépköltség“ részének egynemű tényezőkre bontását.

Metodikai kérdések minden részindex, illetve viszonyszám kiszámításánál nagy számban jelentkeztek. Ezeket az egyes részindexek — egyedi indexek — tárgyalásánál ismertetjük. Az építőipari összevont főindex kiszámításánál alkalmazott súlyok kérdése pedig a főindex részletes tárgyalásánál szerepel.

II. Az egyedi indexek számítása

A költségindex számítását a tényleges munkálatoknak megfelelő sorrendben ismertetjük. Az előzők során ismertett költségételenkénti súlyok deflálására egyedi árindexeket kellett előállítani. Ezeknek az indexeknek a képzése nem minden esetben felel meg a klasszikus indexszámítás követelményeinek. Sok helyen feltételezésekből kellett kiindulni, e feltételezések bizonyítása pedig egyes esetekben kétséges lehet. A probléma megoldásának kísérlete azonban ilyen becslések nélkül nem vezetett volna eredményre. Az építőipar sajátosságait részletesen nem ismerők valószínűleg kifogásolni fogják az egyes részindexek számítási módszerét is, mivel az költségételenként változó. Ismételten hangsúlyozni szeretném: az alkalmazott módszereket aszerint választottuk, hogy azok a költségek alakulását minél jobban és megbízhatóbban tükrözzék. Nem szabad figyelmen kívül hagyni azt a tényt sem, hogy ez az index csak egy év költségváltozását szemlélteti. Hosszabb időn át ugyanazon elvek szerint készült láncindexek szorzata az alkalmazott becslések ellenére is megfelelő képet nyújthat az építőipari költségek alakulásának irányáról és mértékéről.

Anyagárindex

Az anyagárindex képzéséhez megfigyelt anyagok köre és súlya iparáganként eltérő. Az Országos Tervhivatal kiadásában megjelent tervezési segédletek és szakértői becslés alapján megfigyelésre kijelölt anyagok száma iparáganként a következő.

Anyagok, illetve anyagcsoportok száma

Iparág	Darab
Magasépítés	40
Épület tatarozása és karbantartása ..	29
Út- és vasútépítés	26
Útfenntartás	14
Vasútfenntartás	17
Hídépítés és fenntartás	16

Vizépítés	13
Földalatti építmények építése	9
Építési szakipar	11
Villanyszerelő ipar	7
Viz- és központi fűtés, szellőző- és felvonó berendezések szerelése	20

A vállalatok az éves beszámoló mellékleteként az iparáganként kijelölt anyagok felhasználását természetes mértékegységben és értékben (forintban) is jelentik; ezen az alapon nyer megállapítást az egyes anyagok súlyaránya.

Az iparágankénti anyagárindexet az anyagok egyedi árviszonyszámainak súlyozott átlaga adja. Az árviszonyszámok megállapítása 72 anyag (egyedi termék) áralakulásának megfigyelésével történt. Ezeknél az anyagoknál az 1956. és az 1957. évben hatósági árváltozás nem volt, így az anyagárindexet számításaink során száznak vettük.

Annak ellenére, hogy az anyagárindex árváltozást nem mutat, fennállhat az ún. „burkolt áremelkedés“ és az egyes olcsóbb hiányanyagoknak (például fa) drágább anyagokkal (például vasbeton gerenda) való helyettesítése, mely befolyásolhatja az árindexet. A nem legális, például minőségromlás miatti áremelkedés megfigyelésére, illetve megállapítására jelenleg statisztikai módszerek, illetve adatok nem állanak rendelkezésre.⁵ Jelen esetben az anyagárindex a drágább anyagok alkalmazása miatti korrekciót sem tartalmazza.⁶

A munkatermelékenység változása esetén azonban a nominálbérindexet a bérköltségindex kimutatásához a munkatermelékenység változását kifejező indexszel

⁵ A közeljövő egyik legfontosabb feladata annak eldöntése, milyen módon lehet ezt a területet az indexszámítás körébe bevonni.

⁶ Az árváltozás eme fajtájának kimutatása különben is problematikus; metodikai szempontja sem tisztázott. Bonyolítja a problémát, hogy a jelenlegi árrendszerben nem állapítható meg egyértelműen például, mi a drágább népgazdaságunknak: az „olcsó“ import fa alkalmazása, vagy az ezt helyettesítő, de szintén sok importot megtestesítő „drágább“ vasbeton gerenda.

A beruházóknál például a jelenlegi árrendszerben a fatakarakosság (amennyiben ezt vassal vagy vasbetonnal helyettesítik) minden esetben áremelkedést jelent. Eldöntésre váró kérdés az is, hogy például a „drágább“ vasbetongerenda vagy általában a hagyományos építési módnál jóval drágább panell használata milyen mérvű műszaki változást jelent az épület állagában, mennyivel lesz tartósabb az épület; a hazai viszonylatban jelenleg kifizetődik-e a magas költséggel gyártott és komoly szállítási feladatot jelentő, üzemben előregyártott elemek (panelek) alkalmazása.

korrigálni kell. A munkatermelékenységi index kiszámítása viszont feltételezi az árindex ismeretét, hiszen a munkatermelékenység jelenleg használatos mutatóinak megállapításához az árváltozások hatását a termelési értékből ki kell szűrni. Emiatt a probléma látszólag megoldhatatlan, hiszen bármely oldalról kezdjük is a számítást, ismeretlen tényezőkre ütközünk.

A kérdés megoldására közelítő eljárást kell alkalmaznunk. Közelítő eljárás például az egy teljesített órára eső termelési érték változásának vizsgálata azzal a feltételezéssel, hogy az elszámolások változatlan árszínvonala a vizsgált időszakban valóban „változatlan” maradt. Az egy teljesített órára eső teljes termelés 1956. és 1957. I—III. negyedévében a következőképpen alakult.

6. tábla

Az egy teljesített órára eső teljes termelési érték (forint)

Időszak	Magas- építés	Épület tataro- zása és karban- tartása	Út- és vasút- építés	Út- fenn- tartás	Vasút- fenn- tartás	Híd- építés és fenn- tartás	Víz- építés	Föld- alatti építme- nyek építése	Építési szak- ipar	Villany- szerelő- ipar	Víz- és köz- ponti fűtés, szellőző- és felvonó- berende- zések szerelése	Állami építő- ipar össze- sen
1956. I—III. negyed- év ...	25,94	23,89	24,68	23,97	42,95	24,74	21,61	28,41	38,88	44,34	40,93	26,93
1957. I—III. negyed- év ...	24,88	23,18	25,73	23,52	41,82	23,77	20,91	29,30	36,62	37,94	37,70	26,05
<i>Index</i>	<i>95,9</i>	<i>97,0</i>	<i>104,3</i>	<i>98,1</i>	<i>97,4</i>	<i>96,1</i>	<i>96,8</i>	<i>103,1</i>	<i>94,2</i>	<i>85,6</i>	<i>92,10</i>	<i>96,7</i>

Béreköltségindex

A béreköltségindex kiszámításánál két-féle módszert alkalmazhatunk:

a) nominálbérindexet számítunk a munkások részére kifizetett összes munkabér és a ledolgozott munkaórák számának hányadosából;

b) a nominálbérindexet a munkaterme-

lékenység feltételezett, illetve számított változásának mértékével módosíthatjuk, és az így nyert indexet fogadjuk el a béreköltség indexéül.

A nominálbérindex — az egy teljesített órára eső bér indexe — 1956. és 1957. I—III. negyedévében az állami építőipar egyes iparágaiban a következőképpen alakult.

7. tábla

A nominálbérindex alakulása (forint)

Időszak	Magas- építés	Épület tataro- zása és karban- tartása	Út- és vasút- építés	Út- fenn- tartás	Vasút- fenn- tartás	Híd- építés és fenn- tartás	Víz- építés	Föld- alatti építme- nyek építése	Építési szak- ipar	Villany- szerelő- ipar	Víz- és köz- ponti fűtés, szellőző- és felvonó- berende- zések szerelése	Állami építő- ipar össze- sen
1956. I—III. negyed- év ...	6,07	6,04	6,22	4,88	6,32	6,70	6,12	7,04	7,55	6,62	6,97	6,18
1957. I—III. negyed- év ...	8,36	8,12	8,38	6,81	8,29	8,53	8,42	9,56	9,97	8,17	8,73	8,32
<i>Index</i>	<i>137,7</i>	<i>134,4</i>	<i>134,7</i>	<i>139,5</i>	<i>131,2</i>	<i>127,3</i>	<i>137,6</i>	<i>135,8</i>	<i>132,1</i>	<i>123,4</i>	<i>125,3</i>	<i>134,6</i>

Ha a vizsgált időszak folyamán a munkatermelékenység nem változna, a fenti index alkalmas lenne a bérköltségek változásának kimutatására.

Az egy órára eső termelési érték 1957. I—III. negyedévében az egy teljesített órára eső munkabér jelentős emelkedése ellenére az állami építőiparban — két iparág kivételével — mindenütt az előző évi szint alatt mozgott.

Tekintettel arra, hogy e mutató alakulását az anyagigényesség változása befolyásolhatja, az erre vonatkozó adatok részletes vizsgálata elengedhetetlen. Az egy teljesített órára eső anyagfelhasználás az állami építőiparban 1957. I—III. negyedévben általában szintén alacsonyabb volt mint az előző év azonos időszakában.

8. tábla

Az egy teljesített órára eső anyagfelhasználás (forint)

Időszak	Magasépítés	Épület tatarozása és karbantartása	Út- és vasútépítés	Út-fenntartás	Vasút-fenntartás	Hídépítés és fenntartás	Vízépítés	Földalatti építmények építése	Építési szakipar	Villanyszerelő ipar	Víz- és központi fűtés, szellőző- és felvonóberendezések szerelése	Állami építőipar összesen
1956. I—III. negyedév ...	14,34	11,77	16,21	13,68	29,06	12,60	11,73	14,19	22,32	25,29	22,47	15,04
1957. I—III. negyedév ...	14,32	11,36	17,64	14,61	27,27	12,05	11,89	14,18	20,82	22,98	20,47	14,91
<i>Index</i>	<i>99,9</i>	<i>96,5</i>	<i>108,8</i>	<i>106,8</i>	<i>93,8</i>	<i>95,6</i>	<i>101,4</i>	<i>99,9</i>	<i>93,3</i>	<i>90,9</i>	<i>91,1</i>	<i>99,1</i>

Az anyagigényesség kisebb mértékű (0,9 százalékos) csökkenése mellett az egy teljesített órára eső teljes termelési érték 3,3 százalékkal csökkent. Az a feltevés tehát, hogy a változatlan árakban nagyobb arányú eltolódás jelen esetben nem történt, helyesnek bizonyult, mert ellenkező esetben az egy teljesített órára eső teljes termelési érték nagyobb mértékű csök-

kenést mutatna. Így feltehető, hogy az egy órára eső termelési érték csökkenése — szinte teljes egészében — a munkatermelékenység csökkenésének következménye. E feltételezést az egy órára eső nettó termelés mutatószámának alakulása is alátámasztja. Az egy teljesített órára eső nettó termelés 1956. és 1957. I—III. negyedévben a következőképpen alakult.⁷

Az egy teljesített órára eső nettó termelési érték (forint)

9. tábla

Időszak	Magasépítés	Épület tatarozása és karbantartása	Út- és vasútépítés	Út-fenntartás	Vasút-fenntartás	Hídépítés és fenntartás	Vízépítés	Földalatti építmények építése	Építési szakipar	Villanyszerelő ipar	Víz- és központi fűtés, szellőző- és felvonóberendezések szerelése	Állami építőipar összesen
1956. I—III. negyedév ...	11,60	12,12	8,47	10,29	13,89	12,14	9,88	14,22	16,56	19,05	18,46	11,89
1957. I—III. negyedév ...	10,56	11,82	8,09	8,91	14,55	11,72	9,02	15,12	15,80	14,96	17,23	11,14
<i>Index</i>	<i>91,0</i>	<i>97,5</i>	<i>95,5</i>	<i>86,6</i>	<i>104,8</i>	<i>96,5</i>	<i>91,3</i>	<i>106,3</i>	<i>95,4</i>	<i>78,5</i>	<i>93,3</i>	<i>93,7</i>

⁷ A nettó termelés kiszámítása úgy történt, hogy a teljes termelés értékéből levontuk az anyagköltséget, értékcsökkenési leírást és az egyéb költségek anyag jellegű részét.

Az elmondottak szerint — feltételezve a vizsgált időszakban alkalmazott árak változatlanlanságát — a munkatermelékenység változásának figyelembevételére a leg-helyesebb eljárásnak az látszik, ha a bér-indexet az egy órára eső nettó termelés — mint ideiglenesen elfogadott közelítő mutató — indexével korrigáljuk.

A munkatermelékenység változásának jellemzésére kétségtelenül más mutatót is fel kellene használni. Tekintettel azonban arra, hogy e kérdés megoldása jelenleg még kidolgozva nincs, a követett eljárást a jelenlegi körülmények között — átmenetileg — megengedhetővé teszi az, hogy az egy órára eső nettó termelés indexe, mivel az anyagigényesség változásából eredő differenciákat nem tartalmazza, — feltehetően — kielégítően jellemzi az egy óra alatt létrehozott új érték, a munkatermelékenység változását is. (A gépesítés fokának és a gépek kihasználásának változásából eredő módosítások további figyelembevételét — mivel a vizsgált időszakokban számottevő változások nem tapasztaltunk — elhanyagoltuk.)

Az egy órára eső nominálbér és a munkatermelékenység (az egy órára eső nettó termelés) indexének hányadosából képzett bérindex a következő.

A bérköltségindex

Iparág	Index
Magasépítés	151,3
Épület tatarozása és karbantartása ..	137,8
Út- és vasútépítés	141,0
Útfenntartás	161,1
Vasútfenntartás	125,2
Hídépítés és fenntartás	131,9
Vízépítés	150,7
Földalatti építmények építése	127,8
Építési szakipar	138,5
Villanszerelőipar	157,2
Víz- és központi fűtés, szellőző- és felvonó berendezések szerelése	134,3

Allami építőipar összesen: 143,6

Szállítási költségindex

A szállítási költségindex a tarifaváltozásokat és az átlagos szállítási távolság változását fejezi ki, abból a feltételezésből kiindulva, hogy a szállítási távolság

változása (növekedése) az e téren mutatókozó szervezetlenséget tükrözi vissza.⁸

A szállítási költségindex kiszámítását az építőipar szállítási feladatainak megfelelően, a vasúti, a tehergépkocsi- és a szekérszállításra külön-külön is elvégeztük. 1957. I—III. negyedévében tarifaváltozás — az előző év azonos időszakához viszonyítva — a szállítóeszközök egyik csoportjában sem volt kimutatható.

Az átlagos szállítási távolság változása szállítóeszköz-csoportonként a következő volt.

a) Vasúti szállítás

A vasúti szállításnál figyelembe vehető szállítási távolság-változás nem mutatható ki, mivel a főbb építőanyagipari termékeket az építőipari kivitelező vállalatok ún. leadóállomási áron szerzik be. Leadóállomási árak esetén a vasúti szállítási távolság változása, a beszerzési árakra nincs hatással, a vasúti szállítás költségindexét a vizsgált időszakban tehát száznak vettük.

b) Tehergépkocsi-szállítás

Az építőanyagokat tehergépkocsival legnagyobb részben a közhasználatú teherfuvarozó vállalatok (TEFU) és az Építésügyi Minisztérium épületfuvarozó vállalatai (ÉPFU) szállítják. Egyes kivitelező vállalatok kisebb-nagyobb saját gépkocsiparkkal is rendelkeznek.

10. tábla
Az átlagos szállítási távolság alakulása

Megnevezés	1956.	1957.	1957. I—III. negyedév 1956. I—III. negyedév százaléká- ban
	I—III. negyedévben, kilométer		
Közhasználatú teherfuvarozó vállalatok ..	16,8	18,5	110,1
ÉM építőanyagfuvarozó vállalatok	7,8	6,2	79,4

⁸ A tapasztalatok szerint az árlazítás egyik módja a szállítási távolság szükségtelen növelése. A kivitelező vállalatoknak ugyanis nem érdekük az, hogy közelebbi lelőhelyről szerezzék be az anyagokat, mert távolabbi termelőhelyről történő szállításnál az elszámolható termelési érték növekszik, és több lesz a felhasználható beralap is.

A szállítási költségek súlya iparáganként változó, az összes költség 2,5 és 26,5 százaléka között mozog. Az ebben rejlő torzítások több iparágban tehát számottevők lehetnek.

A tehergépkocsi-szállítások átlagos távolságára csak a szállító vállalatoknál működő gépkocsikról állnak rendelkezésre adatok, a kivitelező vállalatok gépkocsi-szállításairól nem. Az ÉPFU és TEFU vállalatok által végzett építőanyag-szállítások átlagos távolságát mutatják a 10. táblában közölt adatok.

Tekintettel arra, hogy az egyes fuvarozó vállalatokat iparáganként különböző mértékben veszik igénybe, az átlagos szállítási távolság változásának helyes figyelembevételére érdekében a 10. táblában ki-mutatott adatokat a termelési érték megoszlásának arányában módosítottuk.⁹

11. tábla

Módosított szállítási költségindex

Megnevezés	Magas- építés	Épület tataro- zása és karban- tartása	Út- és vasút- építés	Út- fenn- tartás	Vasút- fenn- tartás	Híd- építés és fenn- tartás	Víz- építés	Föld- alatti építmé- nyek építése	Építési szak- ipar	Villany- szerelő- ipar	Víz- és köz- ponti fűtés, szellőző- és felvonó- berende- zések szerelése	Állami építő- ipar össze- sen
ÉPFU	73,3	—	29,5	—	—	—	28,9	14,5	79,4	52,7	62,4	43,0
TEFU	8,5	110,1	69,1	110,1	110,1	110,1	70,0	90,1	—	37,0	23,8	50,4
Index	81,8	110,1	98,6	110,1	110,1	110,1	98,9	104,6	79,4	89,7	86,2	93,4

⁹ A módosítás, mivel az ÉPFU gépkocsijait lényegében csak az Építésügyi Minisztérium vállalatai veszik igénybe, az Építésügyi Minisztérium termelésének az egyes iparágak termelésében való részesedési aránya alapján történt. Ez az arány az egyes iparágakban a következő:

Megnevezés	Magas- építés	Épület tataro- zása és karban- tartása	Út- és vasút- építés	Út- fenn- tartás	Vasút- fenn- tartás	Híd- építés és fenn- tartás	Víz- építés	Föld- alatti építmé- nyek építése	Építési szak- ipar	Villany- szerelő- ipar	Víz- és köz- ponti fűtés, szellőző- és felvonó- berende- zések szerelése	Állami építő- ipar össze- sen
Összes ter- elés (millió forint)	2178	647	615	556	56	118	253	468	272	211	345	5719
ebből : É. M. (millió forint)	2010	—	229	—	—	—	92	85	272	140	271	3099
É. M. terme- lése (száza- lék) ..	92,3	—	37,2	—	—	—	36,4	18,2	100,0	66,4	78,6	54,2
Egyéb tárcák terme- lése (száza- lék) ..	7,7	100,0	62,8	100,0	100,0	100,0	63,6	81,8	—	33,6	21,4	45,8

A tehergépkocsi-szállítás átlagos távolságának változásával módosított szállítási költségindexet a 11. tábla tartalmazza.¹⁰

Szekérszállítás

A szekér és kordélyfuvarozó vállalatok átlagos szállítási távolsága 1956. és 1957. I—III. negyedévekben egyaránt 1,1 kilométer volt. Így sem az átlagos szállítási távolság változása, sem tarifaváltozás miatt a szállítási költség nem változott.

A rezsiköltségek indexe

A költségvetésekben a rezsiköltségek vetítési alapja az ún. nyersköltség.¹¹ A felszámítható rezi százalékos mértékét munkanemenként állapították meg, ha tehát a vetítési alap növekszik több rezsiköltség felszámítására nyílik mód anélkül, hogy a változatlan árszínvonal alakulására vonatkozó előírásokat módosították (tehát például a rezsikulcsokat felemelték) volna. Drágább anyagok felhasználása, a szükségesnél nagyobb szállítási távolság igénybevétele stb. mind növeli a nyersköltségeket, ezzel együtt az elszámolható rezsiköltségeket és ezáltal az „ár“-at is. Ha a költség helyett a bérköltséget alkalmazzuk vetítési alapként, ez sem ad megnyugtató eredményt, mert például változatlan összegű rezi esetén — amennyiben a bérek emelkedtek — a rezsiköltségek indexe csökkenést mutatna. A rezsiköltségek csökkenése vagy növekedése a tényleges rezsiköltségeknek a nyersköltségre vagy annak elemeire való vetítése esetén,

¹⁰ A számítás menete a magasépítőiparban a következő volt:

Megnevezés	A termelés megoszlása (százalék)	A szállítás átlagos változása	Modosított szállítási költség-index
Építésügyi Minisztérium	92,3	79,4	73,3
Egyéb tárcák	7,7	110,1	8,5
<i>Összesen</i>	<i>100,0</i>	<i>.</i>	<i>81,8</i>

A számítás a többi iparágban is hasonló módon történt. Feltételeztük, hogy a szállítási távolság változása minden iparágban azonos nagyságrendű volt.

¹¹ A nyersköltség a következő tételekből áll: anyagköltség, szállítási költség, rakodási költség, bedolgozási bérköltség, gépköltség, egyéb nyersköltség.

illetve a rezsiköltségindexnél a nyersköltségnek vagy elemeinek mint számítási alapnak alkalmazása esetén nem mutatható ki megbízhatóan.

12. tábla

Az 1957. I—III. negyedévi rezsiköltség az 1956. év hasonló időszakának százalékában

Iparág	A rezsiköltségek indexe			
	nyersköltség	önköltség	bérköltség	bér- és gépköltség
	vetítési alap esetén			
Magasépítés	88,9	90,6	76,6	78,4
Épület tatarozása és karbantartása	107,5	106,1	88,3	88,3
Út- és vasútépítés	97,2	99,0	95,2	95,1
Útfenntartás	90,5	91,4	77,6	81,4
Vasútfenntartás	110,0	108,8	86,3	86,3
Hídépítés és -fenntartás ..	93,2	95,2	85,8	84,7
Vízépítés	95,5	96,8	95,6	95,9
Földalatti építmények építése	84,7	88,2	69,2	65,3
Építési szakipar	119,0	116,5	96,8	96,7
Villanyszerelőipar	149,1	140,4	119,9	119,6
Víz- és központi fűtés, szellőző- és felvonó berendezések szerelése ...	99,6	100,0	81,7	80,8
<i>Állami építőipar összesen</i>	<i>94,9</i>	<i>95,9</i>	<i>81,6</i>	<i>81,9</i>

A rezsiköltségek indexét a bérindexszel módosított bérköltségnek vetítési alapként való használatával is ki lehet számítani, mely esetben a bérek változásából eredő torzító tényezőket kiküszöbölhetjük. Ugyanezt a célt azonban egyszerűbb módon is elérhetjük, ha vetítési alapnak a munkások számát vesszük, és az egy munkásra eső rezsiköltségek indexét számítjuk ki.

Az állami építőiparban az egy építőipari munkásra eső — a költségindex kiszámításánál figyelembe vett — rezsiköltség alakulását a vizsgált időszakban mutatja a 13. tábla.

A munkahelyi adottságokból származó költségek indexe

A munkahelyi adottságokból származó költségek alakulásának mérésénél hasonló a helyzet, mint a rezsiköltségek esetében. Ezért a nyersköltség vetítési alapként itt sem fogadható el, mert ugyanolyan torzításokat eredményezne, mint a rezsiköltségek indexének kiszámításánál. A munkahelyi adottságokból származó költségek — a vizsgált időszakban — a nyersköltség százalékában a következőképpen alakultak. (Lásd a 14. táblát.)

Az egy építőipari munkásra eső rezsiköltségek (forint)

13. tábla

Időszak	Magas- építés	Épület tataro- zása és karban- tartása	Út- és vasút- építés	Út- fenn- tartás	Vasút- fenn- tartás	Híd- építés és fenn- tartás	Víz- építés	Föld- alatti építmé- nyek építése	Építési szak- ipar	Villany- szerelő- ipar	Víz- és köz- ponti fűtés, szellőző- és felvonó- berende- zések szerelése	Állami építő- ipar össze- sen
1956. I–III. negyed- év ...	8722	6807	8776	5329	10 182	9 609	9189	10 981	7782	8514	11 362	8480
1957. I–III. negyed- év ...	8816	8083	10 474	5429	11 168	10 152	9751	11 668	9013	11 945	10 873	8996
<i>Index</i>	<i>101,1</i>	<i>118,7</i>	<i>119,3</i>	<i>101,9</i>	<i>109,7</i>	<i>105,7</i>	<i>106,1</i>	<i>106,3</i>	<i>115,8</i>	<i>140,3</i>	<i>95,7</i>	<i>106,1</i>

A munkahelyi adottságokból származó költségek a nyersköltség százalékában

14. tábla

Időszak	Magas- építés	Épület tataro- zása és karban- tartása	Út- és vasút- építés	Út- fenn- tartás	Vasút- fenn- tartás	Híd- építés és fenn- tartás	Víz- építés	Föld- alatti építmé- nyek építése	Építési szak- ipar	Villany- szerelő- ipar	Víz- és köz- ponti fűtés, szellőző- és felvonó- berende- zések szerelése	Állami építő- ipar össze- sen
1956. I–III. negyed- év ...	7,0	2,8	9,5	3,1	3,6	6,3	7,3	9,2	4,8	6,8	6,4	6,5
1957. I–III. negyed- év ...	7,1	2,6	7,8	3,4	3,9	5,9	6,6	8,3	4,5	6,9	5,9	6,1
<i>Index</i>	<i>101,4</i>	<i>92,9</i>	<i>82,1</i>	<i>109,7</i>	<i>108,3</i>	<i>93,7</i>	<i>90,4</i>	<i>90,2</i>	<i>93,8</i>	<i>101,5</i>	<i>92,2</i>	<i>93,8</i>

A torzítási lehetőségek elkerülése érdekében itt is célszerűnek látszott más ve-
títési alap használata. (Lásd a 15. számú táblát.)

Az egy építőipari munkásra eső munkahelyi adottságokból származó költségek (forint)

15. tábla

Időszak	Magas- építés	Épület tataro- zása és karban- tartása	Út- és vasút- építés	Út- fenn- tartás	Vasút- fenn- tartás	Híd- építés és fenn- tartás	Víz- építés	Föld- alatti építmé- nyek építése	Építési szak- ipar	Villany- szerelő- ipar	Víz- és köz- ponti fűtés, szellőző- és felvonó- berende- zések szerelése	Állami építő- ipar össze- sen
1956. I–III. negyed- év ...	2256	731	2882	963	2103	1722	1922	3122	2490	3443	3157	2147
1957. I–III. negyed- év ...	2596	761	2927	1217	2193	1814	1921	3566	2282	3227	2767	2259
<i>Index</i>	<i>115,1</i>	<i>104,1</i>	<i>101,6</i>	<i>126,4</i>	<i>104,3</i>	<i>105,3</i>	<i>99,9</i>	<i>114,2</i>	<i>91,6</i>	<i>93,7</i>	<i>87,6</i>	<i>105,2</i>

Az egyéb költségek indexe

Az „egyéb“ költségek között jelentkező anyag-, bér-, szállítási, rezsi- és munkahelyi adottságokból származó költségeket az összesített költségindexben egyedi indexek alapján vettük figyelembe. A többi költségtételt olyan részekre bontottuk, amelyek már csak egynemű költségeket tartalmaznak, és ezeket a korábban kiszámított egyedi indexekkel módosítottuk. Az egyes költségtételeknél alkalmazott részindexek a következők.

Gépköltségek

A gépköltségek bér és szociális teher jellegű részét minden esetben az iparágra megállapított bérköltségindexszel módosítottuk.

A bérleti és kölcsöndíjak tarifális mértékében hatóságilag jóváhagyott módosulás nem mutatkozik, ezért azokat változatlanul vettük. Hasonló a helyzet a gépköltségek között jelentkező értékcsökkenésnél és üzemanyagfelhasználásnál is.

Egyéb nyersköltség

A költségcsoport költségeinek „szállítás“ jellegű részét a tehergépkocsi-szállításra megállapított indexszel korrigáltuk. A költségek „egyéb“ jellegű részénél — amely az állványanyag értékcsökkenését tartalmazza — költségváltozást nem vetünk számításba.

Szociális teher

Az e csoportba tartozó költségek változásának kiszámításánál vetítési alapként az egy építőipari munkásra eső költséget alkalmaztuk. Annak ellenére, hogy az e csoportba tartozó költségek nagy része bérjellegű, illetve a bérrel van összefüggésben, a nominálbérindex alkalmazása nem lett volna helyes, mert az e költségben elszámolt bérkiegészítő fizetéseknek és az étkeztetési költséghez való hozzájárulás összegének változása, illetve annak mértéke nem minden esetben azonos a nominálbérek változásával.

Rakodási költség

A rakodási költségek indexének kiszámításánál feltételeztük, hogy az túlnyomó többségében csak bérjellegű költségtényezőket tartalmaz, ezért indexként a bérköltség indexet alkalmaztuk.

III. Iparági indexek

Az iparági indexek kiszámítása az egyes iparágak költségtételeinek súlyozott átlagából történt.

16. tábla
A magasépítés iparág költségindexe

Költségtételek	A költség tételek 1956. évi megoszlása	Részindexek	Módosított súlyok	Költségindex
Anyagköltség	34,7	100,0	34,7	
Szállítási költség :				
vasúton	0,5	100,0	0,5	
tehergépkocsin	6,9	81,8	5,6	
szekéren	0,8	100,0	0,8	
Rakodási költség	3,5	151,3	5,3	
Bedolgozási bérköltség	17,0	151,3	25,7	
Gépköltség :				
bér- és szociális teher	1,1	151,3	1,7	
bérleti díjak	1,0	100,0	1,0	
egyéb	1,2	100,0	1,2	
Egyéb nyersköltség :				
szállítás	2,1	81,8	1,7	
egyéb	0,7	100,0	0,7	
Szociális teher	5,1	146,4	7,5	
Rezsiköltség	20,2	101,1	20,4	
Munkahelyi adottságokból származó költség	5,2	115,1	6,0	
Összesen	100,0	—	—	112,8

Hasonló módon állapítottuk meg a többi iparág költségindexét is.

A kétféle — 1956. évi (bázis) és 1957. évi (beszámolási) — súlyokkal képzett iparági indexek nagyobb eltérést nem mutatnak. A bázisidőszak súlyaival számított index — a Laspeyres formulának megfelelően — általában „felfelé húz“, azaz magasabb a beszámolási időszak súlyaival képzett indexnél.

17. tábla
A különböző súlyokkal képzett és az átlagindex

Iparág	1956. évi súlyokkal képzett	1957. évi súlyokkal képzett	Átlagindex
	index		
Magasépítés	112,8	110,6	111,7
Épület tatarozása és karbantartása	115,0	115,2	115,1
Út- és vasútépítés	113,9	111,9	112,9
Útfenntartás	118,1	115,5	116,8
Vasútfenntartás	104,1	104,3	104,2
Hídépítés és fenntartás	111,8	111,1	111,4
Vízépítés	115,8	112,9	114,3
Földalatti építmények építése	109,2	109,2	109,2
Építési szakipar	108,6	108,1	108,3
Villanyszerelőipar	113,1	112,6	112,8
Víz- és központi fűtés, szellőző- és felvonó berendezések szerelése	104,3	104,1	104,2

Az egyes költségtételek eltérő arányainak figyelembevételével kiszámított iparági költségindexek és a két időszak átlagos indexének alakulása valamennyi iparágban azonos tendenciát mutat.

Hasonló a helyzet a bérköltségindexnek a munkatermelékenység változásával történő korrigálása nélkül kiszámított iparági indexek esetében is.

18. tábla

A munkatermelékenység változásnak figyelembevétele nélkül számított iparági indexek

Iparág	1956. évi súlyokkal képzett	1957. évi súlyokkal képzett	Átlag-index
	index		
Magasépítés	109,8	108,7	109,2
Épület tatarozása és karbantartása	114,1	114,7	114,4
Út- és vasútépítés	112,6	111,0	111,8
Útfenntartás	113,5	112,6	113,0
Vasútfenntartás	104,6	104,6	104,6
Hídépítés és fenntartás ..	110,8	110,5	110,6
Vízépítés	112,5	110,9	111,7
Földalatti építmények építése	111,0	110,7	110,8
Építési szakipar	107,5	107,2	107,3
Villanyszerelőipar	108,6	109,3	108,9
Víz- és központi fűtés, szellőző- és felvonó berendezések szerelése	103,0	102,9	103,0

IV. Az építőipar összesített indexe

Az egyes iparágak költségindexeinek összemérlegelésénél súlyként számításba jöhet:

- a) a teljes termelés összege,
- b) a nettó termelés összege,
- c) az anyagfelhasználás jellegű költségek összege,
- d) a munkások teljesített munkaóráinak száma,
- e) a teljes termelés költségeinek összege.

19. tábla
Az iparági költségindexek összemérlegelésénél alkalmazott súlyok

Iparágak	Teljes saját termelés	Nettó termelés	Anyagfelhasználás	Teljesített munkaórák	Ön költség
1956. I—III. negyedév					
Magasépítés	39,2	39,7	38,7	40,7	40,4
Épület tatarozása és karbantartása ..	9,4	10,8	8,3	10,6	9,0
Út- és vasútépítés ..	12,3	9,6	14,5	13,4	11,9
Útfenntartás	8,0	7,7	8,1	8,9	8,0
Vasútfenntartás ..	0,9	0,6	1,1	0,6	0,8
Hídépítés és fenntartás	2,1	2,4	1,9	2,3	2,0
Vízépítés	4,8	4,9	4,6	5,9	5,4
Földalatti építmények építése ...	7,6	8,7	6,9	7,2	7,8
Építési szakipar ...	5,1	4,9	5,2	3,6	4,8
Villanyszerelőipar	4,3	4,2	4,4	2,6	4,2
Víz- és központi fűtés, szellőző- és felvonó berendezések szerelése ..	6,3	6,5	6,3	4,2	5,7
Állami építőipar összesen	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
1957. I—III. negyedév					
Magasépítés	38,1	37,8	38,3	39,9	39,3
Épület tatarozása és karbantartása ..	11,3	13,5	9,7	12,7	10,6
Út- és vasútépítés ..	10,7	7,9	12,9	10,9	11,0
Útfenntartás	9,7	8,6	10,5	10,7	9,7
Vasútfenntartás ..	1,0	0,8	1,1	0,6	0,8
Hídépítés és fenntartás	2,1	2,4	1,8	2,3	2,0
Vízépítés	4,4	4,5	4,4	5,5	5,1
Földalatti építmények építése ...	8,2	9,9	6,9	7,3	8,6
Építési szakipar ...	4,8	4,8	4,7	3,4	4,2
Villanyszerelőipar	3,7	3,4	3,9	2,5	3,6
Víz- és központi fűtés, szellőző- és felvonó berendezések szerelése ..	6,0	6,4	5,8	4,2	5,1
Állami építőipar összesen	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Az iparági költségindexeknek a közölt súlyokkal való összemérlegelése után az állami építőipar 1957/1956. évi költségindexe a következő.

20. tábla
Az állami építőipar 1957. I—III. negyedévi költségindexe (1956. I—III. negyedév = 100)

Megnevezés		A teljes saját termelés	A nettó termelés	Az anyagfelhasználás	A teljesített munkaórák	Az önköltség
		iparági megoszlása alapján				
Az 1956. I—III. negyedévi	költségmegoszlást feltételezve	111,8	111,7	111,9	112,2	111,7
Az 1957. I—III. negyedévi		111,9	111,9	112,0	112,2	111,9
Átlagos		111,8	111,8	111,9	112,2	111,8

Az építőipari összesített költségindex kimutatásánál a jövőben az önköltséget kívánjuk használni.

*

Az állami építőiparban tehát 1957. I—III. negyedévben az előző év azonos időszakához képest a költségemelkedés mértéke 11,8 százalék volt.

Az építőipari összesített költségindex alakulása 1957. I—III. negyedévben költségételenként a következő.

*Az építőipari költségindex alakulása
1957. I—III. negyedévben
(1956. I—III. negyedév = 100)*

Költség	Index
Anyagköltség*	100,0
Szállítási költség: vasúton	100,0
tehergépkocsin	93,4
szekéren	100,0
Rakodási költség	143,6
Bedolgozási bérköltség	143,6
Gépköltség: bér és szociális teher	143,6
bérleti díjak	100,0
egyéb	100,0
Egyéb nyersköltség: szállítási jellegű	93,4
egyéb jellegű	100,0
Szociális teher	137,2
Rezsiköltség	106,1
Munkahelyi adottságokból származó költség	105,2
Összesen	111,8

* A nem hivatalos áremelkedésből eredő és a minőségváltozás következtében előálló árváltozásokat — mivel ezek kimutatására statisztikai módszerek és adatok jelenleg nem állnak rendelkezésünkre — az anyagköltségindex nem mutatja ki.

A bérköltségindex kiszámításánál a munkatermelékenység változása miatt alkalmazott korrekció figyelembevétele nélkül az 1957/1956. évi építőipari költségindex költségételenként a következő.

*A munkatermelékenység változásának
figyelembevétele nélkül számított építőipari
költségindex*

Költség	Index
Anyagköltség	100,0
Szállítási költség: vasúton	100,0
tehergépkocsin	93,4
szekéren	100,0
Rakodási költség	134,6
Bedolgozási bérköltség	134,6
Gépköltség: bér és szociális teher	134,6
bérleti díjak	100,0
egyéb	100,0
Egyéb nyersköltség: szállítási jellegű	93,4
egyéb jellegű	100,0
Szociális teher	137,2
Rezsiköltség	106,1
Munkahelyi adottságokból származó költség	105,2
Összesen	110,1

*

Az állami építőipari vállalatok eredményromlása 1957. I—III. negyedévben —

az előző év azonos időszakához képest — 12,5 százalék. Az eredményromlás iparáganként a következő.

21. tábla
*Az építőipari vállalatok eredményromlása
iparáganként*

Iparág	Száz forint árbevételre eső önköltség (forint)		Az 1957. I—III. negyedévben előállított eredményromlás az 1956. I—III. negyedév százalékában
	1956.	1957.	
Magasépítés	94	107	113,8
Épület tatarozása és karbantartása	89	99	111,2
Út- és vasútépítés	107	118	110,3
Útfenntartás	88	102	115,9
Vasútfenntartás	91	92	101,1
Hídépítés és fenntartás	92	102	110,9
Vízépítés	101	116	114,9
Földalatti építmények építése	90	105	116,7
Építési szakipar	86	95	110,5
Villanyszerelőipar	82	94	114,6
Víz- és központi fűtés, szellőző- és felvonó berendezések szerelése	83	89	107,2
Állami építőipar összesen	93	105	112,5

22. tábla
Az állami építőipar dotációja

Iparág	A dotáció összege 1957. I—III. negyedévben	
	ezer forintban	az árbevétel százalékában
Magasépítés	192 814	8,9
Épület tatarozása és karbantartása	31 367	4,8
Ut- és vasútépítés	130 745	21,3
Útfenntartás	12 754	2,3
Vasútfenntartás	1 498	2,7
Hídépítés és fenntartás ..	14 051	11,9
Vízépítés	46 069	18,2
Földalatti építmények építése	53 546	11,4
Építési szakipar	16 532	6,1
Villanyszerelőipar	8 830	4,2
Víz- és központi fűtés, szellőző- és felvonó berendezések szerelése	14 757	4,3
Összesen	522 963	9,1

Az a tény, hogy az állami építőipar költségeinek növekedése és az eredményromlás mértéke lényegében azonos szinten mozog, arra mutat, hogy a kivitelező vállalatok — a korábbi évek gyakorlatával szemben — többletköltségeiket 1957-ben nem az építetőknek, hanem dotáció formá-

jában közvetlenül az állami költségvetésre hárították át.¹² Az eredményromlás fedezésére rendelkezésre bocsátott állami dotáció összege az 1957. I—III. negyedévi árbevételnek 9,1 százaléka, több mint ötszáz millió forint volt.

*

Ez az első próbálkozás nyilvánvalóan nem az egyetlen módja a költségváltozá-

sok kimutatásának. Úgy vélem, hogy a kérdéssel foglalkozó közgazdászok értékes hozzászólásainak segítségével olyan rendszert tudunk kidolgozni, amely megbízhatóan és gyorsan mutatja a költségváltozások irányát, regisztrálja mértékét, és ezzel a népgazdaság irányításának hatatos eszközévé válik.

Abonyi István

A magánkisipar helyzete és fejlődése az 1957. december 31-i összeírás tükrében

1957 őszén a könnyűipari miniszter az 1952-ben megszüntetett iparlajstromok újra való felfektetését és új — statisztikai feldolgozásra alkalmas — kisipari kartotéknyilvántartás elkészítését rendelte el. Ez utóbbi kartotéknyilvántartás szolgált az 1957. december 31-i hatállyal végrehajtott kisipari összeírás alapjául. (1951-től 1955-ig a Központi Statisztikai Hivatal évenként számlálóbiztosok útján hajtott végre kisipari összeírásokat). A Könnyűipari Minisztériumnak a tanácsi szakigazgatási szervek segítségével végrehajtott összeírása kiterjedt a tulajdonképpeni kisiparra, a háziiparra és a vándoriparra. A következőkben az összeírás néhány jelentősebb megállapításával foglalkozunk.

I. Az önálló magánkisiparosok számának alakulása

1948 decemberében az országban 180 100 önálló magánkisiparos működött, lényegében ugyanannyi, mint 1938-ban. Az életbeléptetett korlátozások következtében az önálló magánkisiparosok száma 1953. februárig 46 200 főre csökkent. Az 1953—1954. évi ugrásszerű növekedés után 1955—1956-ban számuk nagyjából változatlan volt, majd az ellenforradalom után az 1957. év közepéig jelentősen — 25 000 fővel — növekedett. Az összeírás adatai szerint 1957. december 31-én az országban 122 777 önálló magánkisiparos működött.

¹² A megrendelők (beruházók) szempontjából ez azt jelenti, hogy 1956-ról 1957-re az építési munkák árában változás lényegében nem történt, az árindex: 100,0.

1. tábla
Az önálló magánkisiparosok számának alakulása, 1938—1957

Időpont	A magánkisiparosok száma (ezer fő)			
	össze- sen	ebből		
		iparban	építő- ipar- ban	szol- gál- tató ipar- ban
1938.*	182,0	134,5	31,5	16,0
1948. december	180,1	141,8	23,8	14,5
1951. január	120,4	93,7	15,1	11,6
1952. február	75,6	59,2	9,3	7,1
1953. február	46,2	36,2	5,3	4,7
1954. március	63,5	48,5	9,3	5,7
1954. december	103,9	77,6	17,5	8,8
1955. december	98,5	74,3	16,3	7,9
1956. szeptember	97,7	74,9	15,0	7,8
1957. december	122,8**	94,2**	19,5	9,1

* Csak a képesítéshez kötött iparok; az IPOK 1938. évi évkönyvének adatai.

** Ebből a szabadiparokban: 12 089 fő.

Az összeírás adatai szerint az 1957. december 31-én érvényben levő iparjogosítványok 25,3 százalékát 1957-ben adták ki az iparhatóságok. Ennek a rövid idő — lényegében pár hónap — alatti növekedésnek egyik oka az volt, hogy az ellenforradalom után jelentkező bizonyos mértékű áruhiány hatására azonnal tömegével futottak be iparjogosítvány-kérelmek az illetékes iparhatóságokhoz részben kedvezőbb megélhetést remélőktől, részben spekulációs lehetőségeket kihasználni kívánóktól. A magánkisiparosok számának növekedéséhez kétségtelenül hozzájárult az is, hogy az államigazgatási és a vállalati adminisztratív létszám csökkentése során elbocsátottak egy része iparjogosítványt kért és kapott.

jában közvetlenül az állami költségvetésre hárították át.¹² Az eredményromlás fedezésére rendelkezésre bocsátott állami dotáció összege az 1957. I—III. negyedévi árbevételnek 9,1 százaléka, több mint ötszáz millió forint volt.

*

Ez az első próbálkozás nyilvánvalóan nem az egyetlen módja a költségváltozá-

sok kimutatásának. Úgy vélem, hogy a kérdéssel foglalkozó közgazdászok értékes hozzászólásainak segítségével olyan rendszert tudunk kidolgozni, amely megbízhatóan és gyorsan mutatja a költségváltozások irányát, regisztrálja mértékét, és ezzel a népgazdaság irányításának hatatos eszközévé válik.

Abonyi István

A magánkisipar helyzete és fejlődése az 1957. december 31-i összeírás tükrében

1957 őszén a könnyűipari miniszter az 1952-ben megszüntetett iparlajstromok újra való felfektetését és új — statisztikai feldolgozásra alkalmas — kisipari kartotéknyilvántartás elkészítését rendelte el. Ez utóbbi kartotéknyilvántartás szolgált az 1957. december 31-i hatállyal végrehajtott kisipari összeírás alapjául. (1951-től 1955-ig a Központi Statisztikai Hivatal évenként számlálóbiztosok útján hajtott végre kisipari összeírásokat). A Könnyűipari Minisztériumnak a tanácsi szakigazgatási szervek segítségével végrehajtott összeírása kiterjedt a tulajdonképpeni kisiparra, a háziiparra és a vándoriparra. A következőkben az összeírás néhány jelentősebb megállapításával foglalkozunk.

I. Az önálló magánkisiparosok számának alakulása

1948 decemberében az országban 180 100 önálló magánkisiparos működött, lényegében ugyanannyi, mint 1938-ban. Az életbeléptetett korlátozások következtében az önálló magánkisiparosok száma 1953. februárig 46 200 főre csökkent. Az 1953—1954. évi ugrásszerű növekedés után 1955—1956-ban számuk nagyjából változatlan volt, majd az ellenforradalom után az 1957. év közepéig jelentősen — 25 000 fővel — növekedett. Az összeírás adatai szerint 1957. december 31-én az országban 122 777 önálló magánkisiparos működött.

¹² A megrendelők (beruházók) szempontjából ez azt jelenti, hogy 1956-ról 1957-re az építési munkák árában változás lényegében nem történt, az árindex: 100,0.

1. tábla
Az önálló magánkisiparosok számának alakulása, 1938—1957

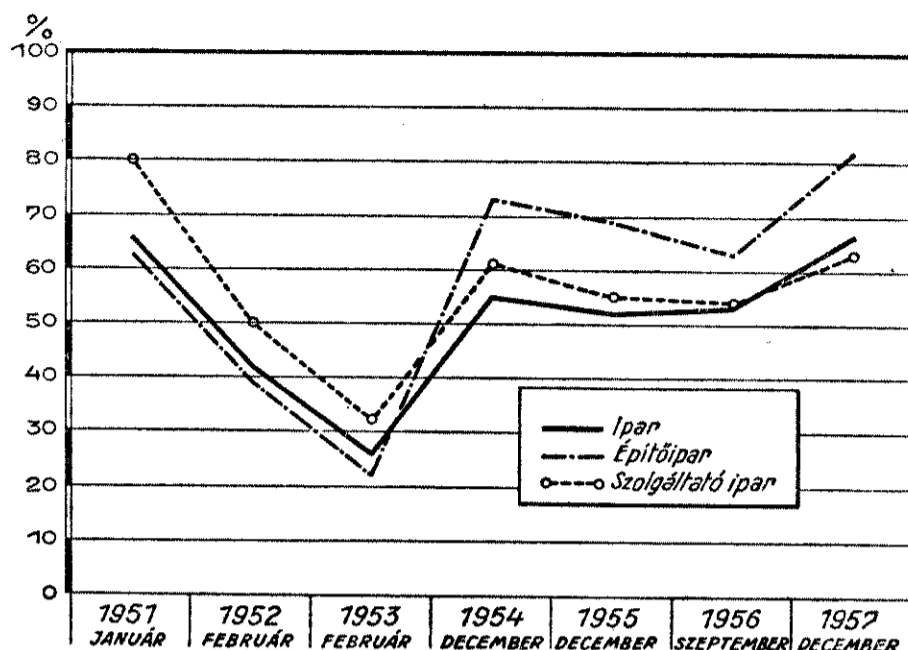
Időpont	A magánkisiparosok száma (ezer fő)			
	össze- sen	ebből		
		iparban	építő- ipar- ban	szol- gál- tató ipar- ban
1938.*	182,0	134,5	31,5	16,0
1948. december	180,1	141,8	23,8	14,5
1951. január	120,4	93,7	15,1	11,6
1952. február	75,6	59,2	9,3	7,1
1953. február	46,2	36,2	5,3	4,7
1954. március	63,5	48,5	9,3	5,7
1954. december	103,9	77,6	17,5	8,8
1955. december	98,5	74,3	16,3	7,9
1956. szeptember	97,7	74,9	15,0	7,8
1957. december	122,8**	94,2**	19,5	9,1

* Csak a képesítéshez kötött iparok; az IPOK 1938. évi évkönyvének adatai.

** Ebből a szabadiparokban: 12 089 fő.

Az összeírás adatai szerint az 1957. december 31-én érvényben levő iparjogosítványok 25,3 százalékát 1957-ben adták ki az iparhatóságok. Ennek a rövid idő — lényegében pár hónap — alatti növekedésnek egyik oka az volt, hogy az ellenforradalom után jelentkező bizonyos mértékű áruhiány hatására azonnal tömegével futottak be iparjogosítvány-kérelmek az illetékes iparhatóságokhoz részben kedvezőbb megélhetést remélőktől, részben spekulációs lehetőségeket kihasználni kívánóktól. A magánkisiparosok számának növekedéséhez kétségtelenül hozzájárult az is, hogy az államigazgatási és a vállalati adminisztratív létszám csökkentése során elbocsátottak egy része iparjogosítványt kért és kapott.

1. ábra. Az önálló magánkisiparosok számnak alakulása
(1948. december = 100)

2. tábla

A magánkisipar súlya a helyi iparban
(A foglalkoztatottak száma alapján számítva)

Év	Foglalkoztatottak a		Önálló magánkisiparosok száma	Foglalkoztatottak a helyi iparban összesen
	tanácsai vállalatoknál	kisipari termelőszövetkezeteknél		
	ezer fő			
1950	12,6	12,6	120,4*	145,6
1951	15,9	27,0	75,6**	118,5
1952	26,2	62,9	46,2***	135,3
1953	42,7	88,0	57,4	188,1
1954	56,2	105,8	103,9	265,9
1955	53,8	112,6	98,5	264,9
1956	54,2	119,8	97,7****	271,7
1957	55,7	156,5	122,8	335,0
	a helyi iparban foglalkoztatottak számának százalékában			
1950	8,7	8,7	82,6	100,0
1951	13,4	22,8	63,8	100,0
1952	19,3	46,5	34,2	100,0
1953	22,7	46,7	30,6	100,0
1954	21,1	39,8	39,1	100,0
1955	20,3	42,5	37,2	100,0
1956	19,9	44,1	36,0	100,0
1957	22,8	46,7	30,5	100,0

Megjegyzés. Az ipari tanulók nélkül. — A vállalati és szövetkezeti létszámadatok éves átlagok, a kisiparosok száma általában december 31-re vonatkozik, és alkalmazottak nélkül értendő.

* 1951. január havi adat.

** 1952. február havi adat.

*** 1953. február havi adat.

**** 1956. szeptember havi adat.

Az önálló magánkisiparosok részaránya a helyi iparban belül¹ — az 1956—

¹ A Könnyűipari Minisztériumhoz tartozó helyi ipar.

1957. évi nagyarányú létszámnövekedés ellenére — csökkent, miután a kisipari termelőszövetkezetekben foglalkoztatottak száma még nagyobb mértékben nőtt meg, mint a kisiparosoké. (Az adminisztratív létszám csökkentése során elbocsátottak egy része kisipari termelőszövetkezeteket alakított.)

Az 1956—1957. évi nagyarányú létszámnövekedés nem egyformán érintette az egyes kisipari szakmákat. A növekedés túlnyomó része — 64,9 százaléka — 22 szakmában jelentkezik (összesen 98 szakma volt az 1957. évi nomenklatura szerint). A megnövekedett létszámú szakmák többségükben olyanok (kovács, lakatos, asztalos, bognár, szabó, cipész, kőműves, fodrász), amelyek ténylegesen a lakosság szükségleteit hivatottak kielégíteni. Nem tekinthető azonban ilyennek a spekulációra legalkalmasabb, képzéshez nem kötött, ún. szabad iparok köre, amelyekben pedig a létszám növekedése a legnagyobb arányú volt (5 100 fő; 73%). Növekedett a létszám egyes olyan — képzéshez kötött — szakmákban is, amelyek ma már nem tekinthetők kisipari tevékenységnek, és ezekben a szakmákban az állami ipar és a szövetkezetek az igényeket ki tudták elégíteni (artézi- és műkút-fúró, vas- és fémesztergályos, rézműves, rézöntő, vasöntő, vésőműves).

3. tábla
A magánkisiparosok száma a fontosabb szakmákban

Szakma	Kisiparosok száma 1957. december 31-én	
	fő	1956. szept. 30. százalék- kában
Autószerelő és javító.....	529	154
Kovács.....	7 818	123
Lakatos.....	3 865	135
Műszerész.....	1 761	132
Vas- és fémesztergályos...	197	205
Asztalos.....	9 331	123
Kádár.....	1 152	118
Kárpitos.....	1 133	121
Bognár.....	4 092	131
Szűjgyártó.....	786	120
Férfiszabó.....	9 702	107
Női szabó.....	7 629	116
Cipész.....	14 359	113
Daráló.....	1 198	1619
Mészáros.....	276	613
Sütő (pék).....	727	144
Ács.....	2 864	129
Kőműves.....	8 646	136
Szobafestő.....	2 260	126
Villanyszerelő.....	1 907	129
Fényképész.....	1 001	113
Fodrász.....	6 674	119

A kisiparosok számának alakulása a kisipari politika évről évre hullámzó jellegére utal. Ezt mutatják azok az adatok is, amelyek az iparjogosítványoknak a kiadás éve szerinti megoszlásáról adnak számot.

4. tábla
Az 1957. december 31-én érvényben levő iparjogosítványok megoszlása

Kiadás éve	Jogosítványok	
	száma (darab)	megoszlása (százalék)
1932 és korábban.....	14 069	11,1
1933–1944.....	12 450	9,8
1945–1948.....	8 723	6,9
1949–1953.....	11 861	9,3
1954.....	33 870	26,6
1955.....	6 482	5,0
1956.....	7 601	6,0
1957.....	32 260	25,3
Összesen	127 316	100,0

Az érvényes iparjogosítványoknak tehát csak 20,9 százaléka származik az 1945 előtti évekből, ezzel szemben 62,9 százalékát 1953 után adták ki. A kisiparosok számának korlátozása az építőipart érintette a legsúlyosabban, ahol az 1945 előtti iparjogosítványok aránya 14,6, ezenbelül a kőműveseké csak 11,6 százalék. Ez első-

sorban a falusi építkezéseknél éreztette hatását, mert a kontárok száma megsza-
porodott.

Vannak megyék, amelyekben a korlátozás időszakában valósággal megszűntették a magánkisipart. Így az 1945 előtti iparjogosítványok aránya Baranya megyében 17,9, Szabolcs megyében 17,5, Nógrád megyében 17,5, Pest megyében 15,3, Szolnok megyében 14,6 százalék. Ugyanakkor az 1953 utáni iparjogosítványok aránya például Szolnok megyében 73,9, Pest megyében 70,1 százalék.

II. A kisipari ellátottság

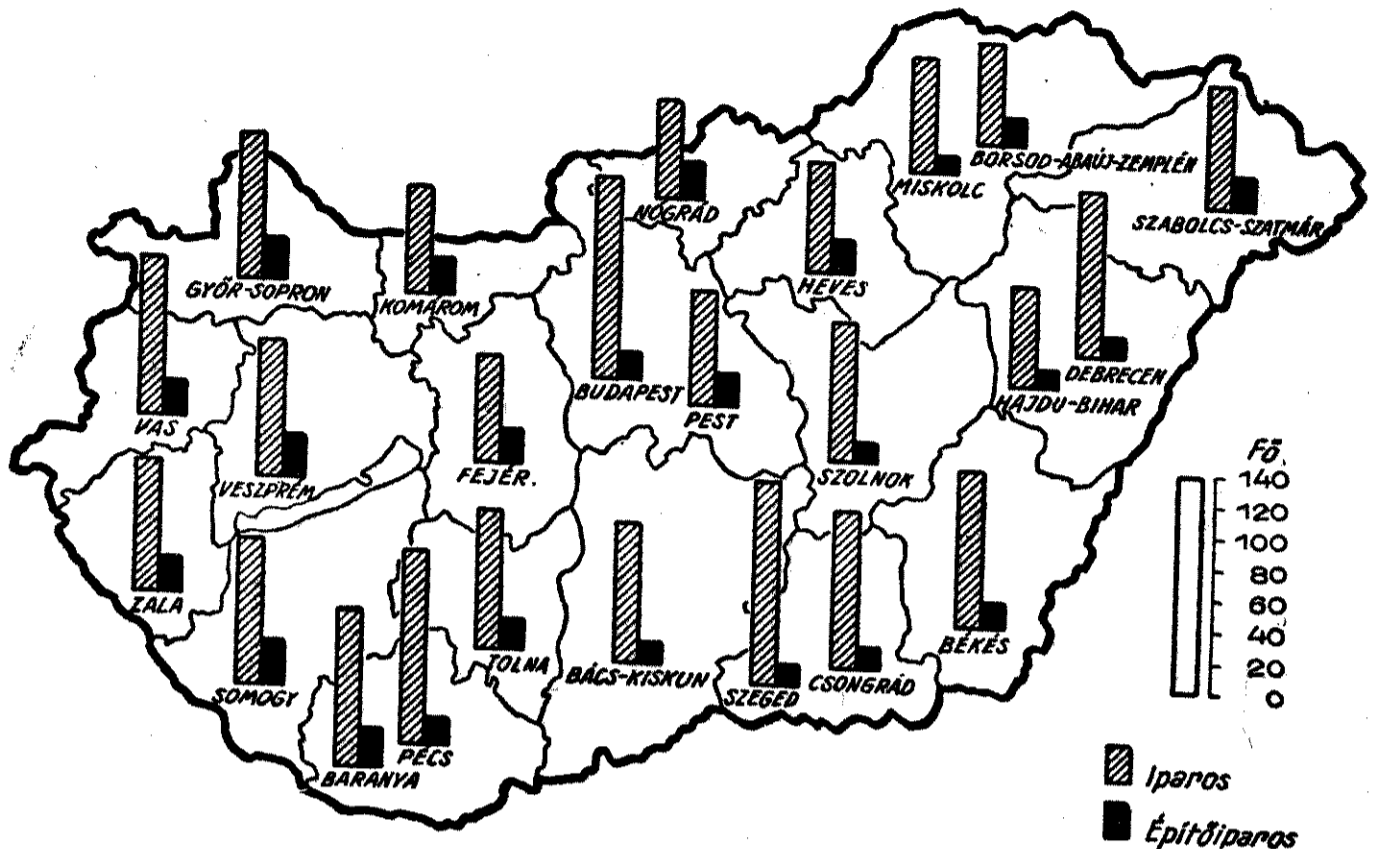
Az új iparjogosítványok kiadására vonatkozóan érvényben levő rendelkezések elsődleges szempontként írják elő a lakosság igényeinek, szükségleteinek, ellátottságának figyelembevételét. Ez azt jelenti, hogy elsősorban a gyengébben ellátott községekben kell növelni a kisiparosok számát. A globális adatok szerint ugyanakkor az állapítható meg, hogy 1955. december 31 óta a községek ellátottsága nem javult.

5. tábla
A kisiparosok számának százalékos megoszlása települési típusonként (a házi- és a vándoripar nélkül)

Megnevezés	1955.	1957.
	december 31.	
Budapest.....	23,6	23,4
Megyei jogú városok.....	5,2	5,4
Vidéki városok.....	17,3	17,3
Nagyközségek.....	20,4	20,2
Kisközségek.....	33,5	33,7
Összesen	100,0	100,0

Az 1957. december 31-i állapot szerint Budapesten 159, a megyei jogú városokban 131, a megyékben átlagosan 117 (ebből: az 57 vidéki városban 131, a községekben 113), országosan 125 kisiparos jut 10 000 lakosra. Az átlagok jelentős szóródást takarnak. Így például Hajdu-Bihar megyében 86, Miskolc városban 92, Borsod megyében 95 kisiparos jut 10 000 lakosra, míg Baranyában 147, Somogyban 140, Szegeden és Pécsen pedig a budapesti átlaggal azonosan 159 fő.

2. ábra. A magánkisiparosok száma
10 000 lakosra számítva

Érdekes képet mutat a felszabadulás óta épített új szocialista városok és a kb. hasonló lakosságszámú régebbi városok kisipari ellátottságának összehasonlítása.

pítés során viszonylag több állami helyi ipari vállalat és kisipari termelőszövetkezet került, vagyis fokozottabban támaszkodnak a lakosság igényeinek kielégítésénél a szocialista iparra.

6. tábla
A kisiparosok száma az újonnan létesített és egyes régebbi városokban

Város	A lakosság száma (1957. január 1.)	A kisiparosok száma (1957. december 31.)	Város	A lakosság száma (1957. január 1.)	A kisiparosok száma (1957. december 31.)
Tatabánya .	48 000	231	Békéscsaba	50 000	607
Sztálinváros	34 000	99	Eger	34 000	521
Komló	21 000	122	Moson-magyaróvár	21 000	243
Várpalota .	18 000	113	Mohács	18 000	355
Kazincbarcika .	13 000	42	Kalocsa	12 000	211
Oroszlány .	8 000	40	Kőszeg	9 000	117

Kétségtelen, hogy az újonnan épített szocialista városokban ez az alacsonyabb arány elsősorban annak a következménye, hogy ezekbe a városokba az ipartele-

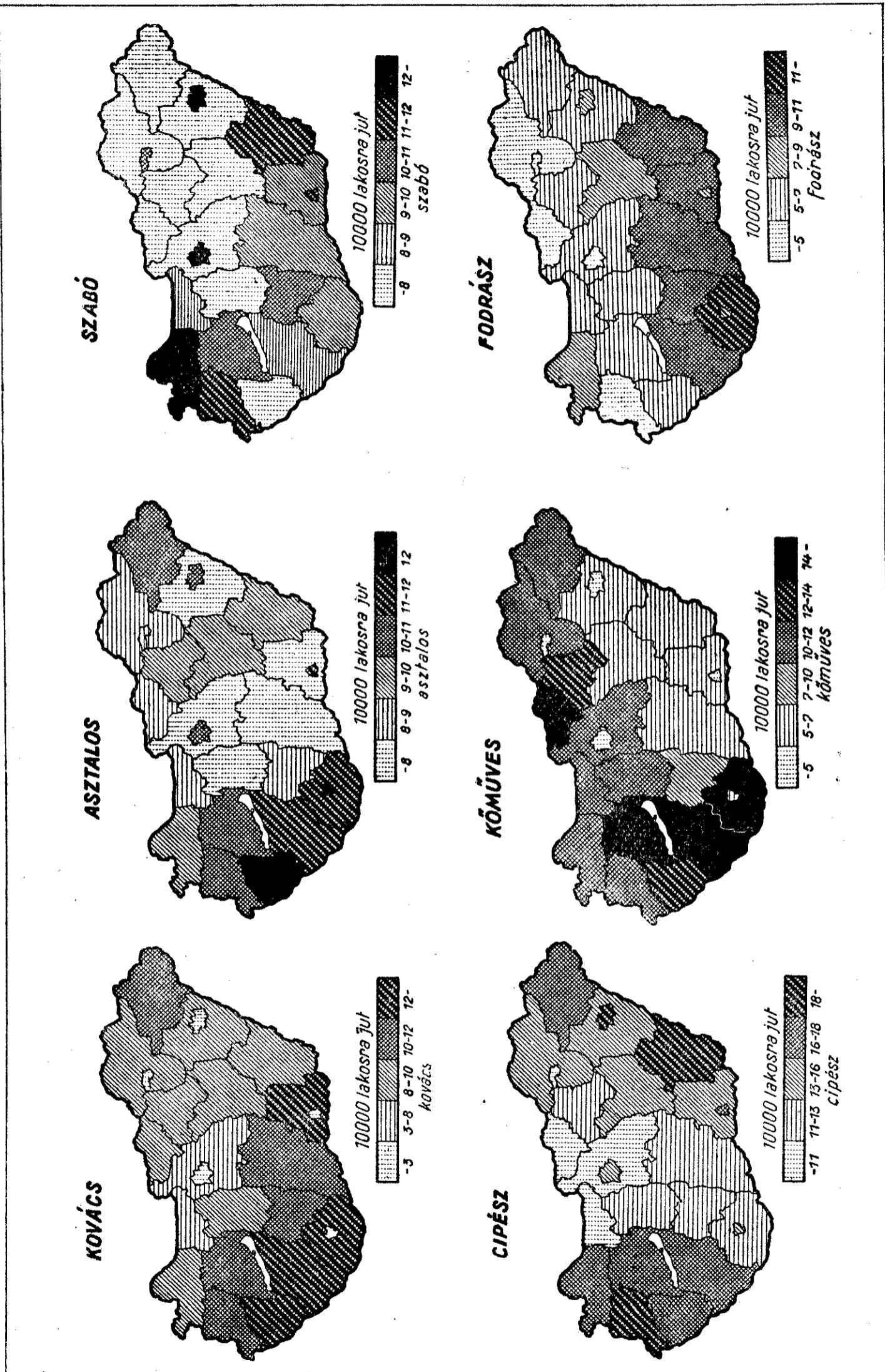
Szaktmáncént vizsgálva még nagyobb szóródás mutatkozik a kisipari elláttságban.

7. tábla
A 10 000 lakosra jutó magánkisiparosok legkisebb és legnagyobb száma egyes szakmák szerint

Szakma	Minimum	Maximum
Kovács . .	0,8 (Budapest)	13,9 (Somogy)
Lakatos . .	1,6 (Nógrád)	6,8 (Budapest)
Asztalos . .	6,0 (Hajdu-Bihar)	12,6 (Pécs)
Bognár . .	0,4 (Budapest)	7,7 (Szabolcs-Szatmár)
Szabó . . .	6,7 (Nógrád)	14,2 (Budapest)
Cipész . . .	9,5 (Miskolc)	20,7 (Vas)
Kőműves . .	2,7 (Szeged)	16,1 (Veszprém)
Fodrász . .	2,1 (Miskolc)	13,8 (Baranya)

Romlott a helyzet a falusi szempontból legfontosabb öt szakmában: az ellátatlan községek száma az 1956. évi átmeneti csökkenés után ismét nőtt.

3. ábra. A kisiparosok száma a fontosabb szakmákban 1957. december 31-én

8. tábla
Községek száma, amelyekben a felsorolt szakmájú
kisiparos nincs, de szükséges lenne*

Időpont	Bog- nár	Ko- vács	Szabó	Cipész	Fod- rász
1955. december 31. .	223	108	292	109	224
1956. szeptember 30.	198	91	231	83	204
1957. december 31. .	245	131	366	206	275

*Az ellátatlanságra vonatkozó adatok a megítélés szubjektív volta miatt kellő óvatossággal, lényegében tájékoztató jellegű adatként kezelendők.

A kisebb községek kisipari ellátatlanságának fő oka az, hogy ezekben a községekben a kisipari tevékenység önmagában nagyon nehezen nyújt megélhetést. Az új kisiparosok letelepítését akadályozzák a lakásviszonyok és a földhözjuttatás nehézségei is.

III. Iparitanuló-képzés a kisiparban

Az ipari tanulók száma a kisiparban az 1957/58. tanév kezdetekor 24 569 volt, azaz az összes ipari tanulók 27,2 százalékát a kisiparban képezték. Ez az arányszám messze meghaladja a kisiparnak az iparon belül elfoglalt arányát.

9. tábla
Az ipari tanulók száma, 1948—1957

Év	Iparban összesen		Ebből a kisiparban		
	fő	Index: 1954. év = = 100	fő	Index: 1954. év = = 100	az egész ipar százalé- kában
1948.			45 777	1174	
1949.	60 200	115	21 714	557	36,1
1950.	56 800	109	5 376	138	9,5
1951.	60 200	115	1 024	26	1,7
1952.	57 500	110	—*	—	—
1953.	45 500	87	—*	—	—
1954.	52 200	100	3 900	100	7,5
1955.	61 700	118	12 285	315	19,9
1956.	75 405	143	15 964	409	21,2
1957.	90 400	175	24 569	630	27,2

* 1952—1953-ban a kisipari tanuló-képzés gyakorlatilag szünetelt.

A kisipari tanuló-képzés nem tölti be alapvető feladatát. A kisiparban történő képzésnek ugyanis az lenne a fő feladata, hogy a perspektívában is kisipari jellegű szakmák részére biztosítsa az utánpótlást. A rendelkezésre álló ilyen irányú adatok azonban — bár 1954-hez viszonyítva javulást jeleznek — azt mutatják, hogy a helyzet főként azokban a szakmákban nem kielégítő, amelyekben igen magas az idősebb korú kisiparosok aránya.

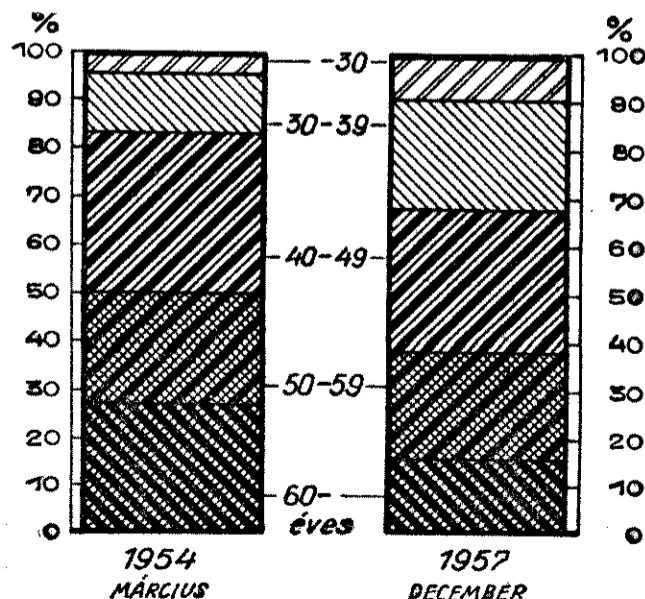
10. tábla
Az iparitanuló-képzés néhány kisipari szakmában

Szakma	100 kisiparosra jutó tanulók száma		Az 50 éves- nél idősebb kisiparosok aránya, százalék (1957. dec. 31.)
	1954. dec.*	1957/58. tanév	
Kárpitós	5	61	38,1
Műszerész	9	53	30,7
Villanyszerelő	10	49	25,0
Asztalos	8	45	34,9
Szobafestő	4	34	30,1
Fodrász	3	28	29,5
Kovács	8	27	42,8
Kőműves	2	25	34,5
Szűgyártó	2	22	53,7
Bádogos	6	21	46,0
Ács	2	19	43,7
Kádár	2	17	43,7
Órás	3	17	50,3
Bognár	3	15	41,0
Fazekas	5	14	48,3
Faesztergályos	5	13	51,8
Úveges	1	12	42,6
Férfiszabó	2	11	35,7
Faszobrász	0	7	60,0
Köteles	2	5	53,6
Mézeskalácsos	1	5	64,6
Cipész	1	4	50,8
Kosárfonó	1	3	48,5
Szítakészítő	2	3	53,7
Kútásó	1	1	42,9

*Önálló kisiparosra és alkalmazottra együtt számítva.

Néhány régi kisipari szakma (bronzműves, harangöntő, gyertyamártó, gombkötő és paszományos, gubás és szűrszabó, pipakészítő) teljesen kihalóban van, ezekben iparitanuló-képzés egyáltalán nem folyik. Vannak emellett — konjunkturális jellegű — nem kisipari szakmák, amelyekben a tanulóképzés kiugróan magas. A 100 kisiparosra jutó tanulók száma az autószerelőknél 126, a rádiószerelőknél 65, a fogtechnikusoknál 40, a kozmetikusoknál 37.

4. ábra. A kisiparosok kor megoszlása (százalék)

Megemlítendő egyébként, hogy a kisiparosok kormegoszlása javuló képet mutat.

IV. A kisiparban foglalkoztatott alkalmazottak száma

Az SZTK adatnyilvántartásai szerint a magánkisipari alkalmazottak száma 1954. december 31 óta 6 768 főről 11 253 főre (66 százalékkal) növekedett. Az 1957. december 31-i adatok szerint minden ötödik kisiparos tart alkalmazottat vagy ipari tanulót.

11. tábla
Az alkalmazottak száma a kisiparban
(1957. december 31.)

Iparcsoport	Kisiparosok száma	Ebből alkalmazottat (ipari tanulót)* tart	Alkalmazottak száma
<i>Ipar összesen</i>	92 062	16 542	7 595
<i>ebből:</i>			
Vas-, fém- és gépipar .	16 767	5 526	1 861
Építőanyagipar	1 217	472	714
Faipar	16 031	5 177	2 220
Textilipar	1 172	470	576
Bőripar	1 128	194	8
Textilruházati ipar ..	18 938	3 074	894
Bőrruházati ipar	15 304	1 027	635
Élelmezési ipar	2 914	438	607
Vegyesispar	1 716	.	.
Szabad iparok	12 089	.	.
Házlipar	4 186	—	—
<i>Építőipar</i>	19 525	5 131	2 038
<i>Szolgáltató ipar</i>	9 098	2 757	1 620
<i>Vándoripar</i>	2 092	—	—
<i>Összesen</i>	122 777	24 430	11 253

Megjegyzés. A vegyesispar és a szabad iparok alkalmazottainak számát az SZTK külön nem mutatja ki, hanem felosztja a többi iparcsoport között.

* Az SZTK adataiból a csak alkalmazottat tartó kisiparosok nem különíthetők el.

Az SZTK kisipari alkalmazotti nyilvántartásai nem tükrözik teljesen a valóságos helyzetet. A kisipari alkalmazottak tényleges száma, számának növekedése több, mint amennyit ezek az adatok mutatnak. Igen gyakori jelenség ugyanis, hogy állami vállalatok és kisipari szervezetek dolgozói valamely kisiparosnál „második műszakban” dolgoznak, és így SZTK bejelentésre nem kerülnek. A magánépítőiparban az ún. „kontárok” dolgoztatását sajnos még az érvényben levő rendelkezések is elősegítik, amennyiben a családház építkezéseken az építető csa-

ládtagjai, rokonai, ismerősei dolgozhatnak, és ezeken a címeiken tulajdonképpen „kontárok” dolgoznak.

*

A kisipari összeírás — és ennek következtében fenti ismertetés, értékelés — nem térhetett ki minden — a magánkisipart érintő — fontos kérdésre. Nem képezte többek között az összeírás tárgyát a magánkisipar termelő tevékenységének eredménye, a magánkisipar gépi és energetikai kapacitása, a magánkisiparosok jövedelmi és vagyoni helyzete, a kisipari adózás kérdése stb. Nem kétséges, hogy a magánkisipar helyzetének, tevékenységének teljes áttekintéséhez ezeket a kérdéseket is tanulmányozni kell. Véleményem szerint azonban az itt ismertetett kérdések alkalmat adhatnak néhány következtetés levonására.

Megállapítható, hogy a magánkisiparosok összlétszáma alkalmazottakkal és ipari tanulókkal együtt eléri a 160 000 főt, és így családtagokkal együtt számítva — óvatos becslés szerint is — több mint félmillió embert érint közvetlenül, közvetve pedig a kisipar úgyszólván az egész lakossággal kapcsolatban van. A magánkisipar helyzetével való foglalkozást, törődést elsősorban az utóbbi teszi feltétlenül szükségessé.

A tapasztalatok azt mutatják, hogy a jelenlegi kisipari létszám nem túlzott és javítja a lakosság ellátását. Nem szükséges tehát a kisiparosok számának csökkentése, feltétlenül szükséges azonban a spekulációs elemek felszámolása és a kisiparosság túlnyomó többségét kitevő becsületes kisiparosok részére a nyugodt munka lehetőségének biztosítása. Fejleszteni kell a falusi kisipart, elsősorban a kovács, a lakatos, a kádár, a bognár, a cipész és a szabó szakmákban. A falusi kisipar fejlesztéséhez többféle eszköz alkalmazható. Így például a falusi kisiparosság adóztatásának megváltoztatása, földhözjuttatás, lakásjuttatás, állandó jellegű munkavállalás megengedése ott, ahol a kisipari tevékenység nem nyújt megélhetést stb.

A kisipari tanulóképzés keretein belül biztosítani kellene a perspektívában is kisipari jellegű szakmák utánképzését, valamint a művészi vagy történeti szempontból fenntartandó szakmák utánpótlá-

sát. Ennek érdekében az érintett szakmákban esetleg további kedvezményeket lehetne biztosítani az adózás és az anyagellátás tekintetében a tanulót tartó kisiparosoknak, és felül kellene vizsgálni ezekben a szakmákban az ipari tanulók bérezését, valamint béren kívüli juttatásait.

Végül, de nem utolsósorban fokozottan ellenőrizni kell az alkalmazottak „fekete” foglalkoztatását, a kisipari „második műszakokat”, a kontárok tevékenységét, és ezekben az esetekben a törvényes megtorlást — az iparjogosítványok megvonását — feltétlenül minden esetben alkalmazni kell.

Hajdu György

Hozzászólás dr. Remetey Ervin: „Az új statisztikai törvény előkészítésének kérdései” c. cikkéhez*

A *Statisztikai Szemle* ez évi áprilisi száma közölte dr. Remetey Ervin tanulmányát, amely más országok jogszabályaival összehasonlítva foglalkozik az állami statisztikáról szóló 1952. évi VI. törvénnyel. A törvény megalkotása óta számos olyan változás következett be, amelyek — a szerző álláspontja szerint is — parancsolóan megkövetelik egy új statisztikai törvény előkészítését. A kérdés felvetése rendkívül időszerű, hiszen nem lehet helyes az a gyakorlat, hogy a statisztikai munka területén bekövetkezett átfogó változásokat időnként alacsonyabb rangú jogszabályok átmenetileg szabályozzák, mint ez különösen az utóbbi esztendőben — kényszerűségből — több ízben előfordult. Ezen túlmenően azonban az új törvény előkészítésének időszerűségét elsősorban a tanulmány megjelenését követően közzétett 9/1958. (V. 21) GB számú határozat 3. pontja adja meg, amely kimondja: „... a Központi Statisztikai Hivatal elnöke... gondoskodik új statisztikai törvény (törvényerejű rendelet) tervezetének mielőbbi előkészítéséről.”

Rendkívül helyeselhető a tanulmány szerzőjének az a kezdeményezése, hogy az új statisztikai törvény tervezetének előkészítésével kapcsolatban a nyilvánosság előtt széleskörű vitát indít, és szükségesnek tartja az új törvény tervezetének az érintett szakemberek hozzászólásai alapján történő kidolgozását. Hozzászólásomban a törvénytervezet előkészítő munkájához néhány szemponttal kívánok hozzájárulni. Hangsúlyozom — miként ezt a tanulmány szerzője is teszi —, hogy szem-

pontjaim, észrevételeim egyéni állásfoglalást, véleményt tükröznek.

Figyelembe véve az utóbbi években a statisztikai beszámolórendszer jóváhagyásának decentralizációjára irányuló helyes törekvéseket — véleményem szerint — az új törvénytervezetben szét kell választani, bizonyos mértékig el kell határolni egymástól a Központi Statisztikai Hivatal beszámolórendszerét, adatigényét, adatgyűjtési funkcióját az egyéb erre jogosult szervek (minisztériumok, országos hatáskörű szervek) hasonló tevékenységétől. Nem elegendő ebből a szempontból a régi törvényt csupán azzal kiegészíteni, hogy a 10 148/1957. sz. GB határozat felhatalmazta a Központi Statisztikai Hivatal elnökét az engedélyezési jogkörnek a miniszterekre való átruházásával, hanem a szétválasztás gondolatának az ellenőrzés, a felelősség, a szakszerűség, a beszámolójelentések egyszerűsítése, a bürokratikus adatszolgáltatások megszüntetése stb. területén is élesebben érvényre kellene jutnia. Nem feltétlenül szükséges, de elképzelhető még megnevezésében is elhatárolni a Központi Statisztikai Hivatal adatigényét az egyéb országos hatáskörű szervek adatigényétől. Míg az előbbi „állami statisztikának” tekinthetnénk, addig az országos hatáskörű szervekét „operatív statisztika” megjelöléssel illethetnénk. (Az elnevezéseket mint lehetőséget említtem, valószínűleg nem a legtalálóbak, csupán a jobb érzékeltetés céljából választottam azokat.)

Milyen indokok szólnak az említett elhatárolás mellett? Az elhatárolást elsősorban a Központi Statisztikai Hivatal és az egyéb országos hatáskörű szervek (minisztériumok stb.) statisztikai munká-

* *Statisztikai Szemle*. 1958. évi 4. szám, 268—273. old.

sát. Ennek érdekében az érintett szakmákban esetleg további kedvezményeket lehetne biztosítani az adózás és az anyagellátás tekintetében a tanulót tartó kisiparosoknak, és felül kellene vizsgálni ezekben a szakmákban az ipari tanulók bérezését, valamint béren kívüli juttatásait.

Végül, de nem utolsósorban fokozottan ellenőrizni kell az alkalmazottak „fekete” foglalkoztatását, a kisipari „második műszakokat”, a kontárok tevékenységét, és ezekben az esetekben a törvényes megtorlást — az iparjogosítványok megvonását — feltétlenül minden esetben alkalmazni kell.

Hajdu György

Hozzászólás dr. Remetey Ervin: „Az új statisztikai törvény előkészítésének kérdései” c. cikkéhez*

A *Statisztikai Szemle* ez évi áprilisi száma közölte dr. Remetey Ervin tanulmányát, amely más országok jogszabályaival összehasonlítva foglalkozik az állami statisztikáról szóló 1952. évi VI. törvénnyel. A törvény megalkotása óta számos olyan változás következett be, amelyek — a szerző álláspontja szerint is — parancsolóan megkövetelik egy új statisztikai törvény előkészítését. A kérdés felvetése rendkívül időszerű, hiszen nem lehet helyes az a gyakorlat, hogy a statisztikai munka területén bekövetkezett átfogó változásokat időnként alacsonyabb rangú jogszabályok átmenetileg szabályozzák, mint ez különösen az utóbbi esztendőben — kényszerűségből — több ízben előfordult. Ezen túlmenően azonban az új törvény előkészítésének időszerűségét elsősorban a tanulmány megjelenését követően közzétett 9/1958. (V. 21) GB számú határozat 3. pontja adja meg, amely kimondja: „... a Központi Statisztikai Hivatal elnöke... gondoskodik új statisztikai törvény (törvényerejű rendelet) tervezetének mielőbbi előkészítéséről.”

Rendkívül helyeselhető a tanulmány szerzőjének az a kezdeményezése, hogy az új statisztikai törvény tervezetének előkészítésével kapcsolatban a nyilvánosság előtt széleskörű vitát indít, és szükségesnek tartja az új törvény tervezetének az érintett szakemberek hozzászólásai alapján történő kidolgozását. Hozzászólásomban a törvénytervezet előkészítő munkájához néhány szemponttal kívánok hozzájárulni. Hangsúlyozom — miként ezt a tanulmány szerzője is teszi —, hogy szem-

pontjaim, észrevételeim egyéni állásfoglalást, véleményt tükröznek.

Figyelembe véve az utóbbi években a statisztikai beszámolórendszer jóváhagyásának decentralizációjára irányuló helyes törekvéseket — véleményem szerint — az új törvénytervezetben szét kell választani, bizonyos mértékig el kell határolni egymástól a Központi Statisztikai Hivatal beszámolórendszerét, adatigényét, adatgyűjtési funkcióját az egyéb erre jogosult szervek (minisztériumok, országos hatáskörű szervek) hasonló tevékenységétől. Nem elegendő ebből a szempontból a régi törvényt csupán azzal kiegészíteni, hogy a 10 148/1957. sz. GB határozat felhatalmazta a Központi Statisztikai Hivatal elnökét az engedélyezési jogkörnek a miniszterekre való átruházásával, hanem a szétválasztás gondolatának az ellenőrzés, a felelősség, a szakszerűség, a beszámolójelentések egyszerűsítése, a bürokratikus adatszolgáltatások megszüntetése stb. területén is élesebben érvényre kellene jutnia. Nem feltétlenül szükséges, de elképzelhető még megnevezésében is elhatárolni a Központi Statisztikai Hivatal adatigényét az egyéb országos hatáskörű szervek adatigényétől. Míg az előbbi „állami statisztikának” tekinthetnénk, addig az országos hatáskörű szervekét „operatív statisztika” megjelöléssel illethetnénk. (Az elnevezéseket mint lehetőséget említtem, valószínűleg nem a legtalálókabak, csupán a jobb érzékeltetés céljából választottam azokat.)

Milyen indokok szólnak az említett elhatárolás mellett? Az elhatárolást elsősorban a Központi Statisztikai Hivatal és az egyéb országos hatáskörű szervek (minisztériumok stb.) statisztikai munká-

* *Statisztikai Szemle*. 1958. évi 4. szám, 268—273. old.

jának bizonyos mértékig eltérő céljai indokolják. A Központi Statisztikai Hivatal fő feladata ugyanis az, hogy a kormány-szerveket, a pártot, az egész népet minden területre kiterjedően országos viszonylatban, széleskörűen tájékoztassa gazdasági és társadalmi életünk alakulásáról, az adatok elemzésével felhívja a figyelmet a jelenségek összefüggéseire, az adatok értékelésével segítséget nyújtson a népgazdaság helyes irányú fejlesztéséhez. Jelentéseit a legfelsőbb szervek az egész népgazdaságot átfogó tervezésnél, irányításnál, a perspektívikus célok kitűzésénél használják fel. Ezenkívül adataira tudományos kutatómunkák, valamint nemzetközi statisztikák (KGST, ENSZ stb.) készítésénél is igényt tartanak. Jellegükben eltérők ezzel szemben a minisztériumok (országos hatáskörű szervek) adatgyűjtései, amelyek csupán egy-egy részterületre vonatkoznak, és elsősorban a részterületek operatív, sokszor napi irányítását szolgálják. E két eltérő fő cél nyilvánvalóan eltérően veti fel — és úgy gondolom, szükségtelen ennek bővebb részletezése — az ellenőrzés, az egyszerűsítés, a felelősség, a beszámolórendszer kialakítása stb. területén a problémákat, és ezért szükséges a „kétféle statisztika“ elhatárolása a törvényben is.

Az említetteken kívül azonban más indok is az elhatárolás mellett szól. Cél-szerű itt röviden visszatekinteni az engedélyezési rendszer alakulására.

Az államosítást követő években a különböző irányítószervek (minisztériumok, igazgatóságok, trösztök stb.) szervezésének, kialakításának időszakában nagymértékben elszaporodtak a felesleges, gyakran párhuzamos vagy egymást keresztező, szakszerűtlen, bürokratikus adatgyűjtések. Ezek az adatgyűjtések rendkívül megterhelték az adatszolgáltatókat, anélkül, hogy az adatszolgáltatást elrendelő irányító szervek munkájához érdemi segítséget nyújtottak volna. Megakadályozásuk céljából a Minisztertanács határozatot hozott (2 021/1952. számmal), amelyben kötelezően előírta az egységes statisztikai beszámolási rendszer bevezetését, és felhatalmazta a Központi Statisztikai Hivatal elnökét, hogy minden adatszolgáltatást központilag lásson el engedélyszámmal. Az állami statisztikáról szóló 1952. évi VI. törvény is az adatszol-

gáltatások engedélyezésének teljes központosítását rendelte el.

Az engedélyezések központosítása kétségkívül eredményekkel járt az adatgyűjtések szakszerűsége, a statisztikai utasítások, fogalmak egységesítése terén. A párhuzamos adatgyűjtéseket sikerült nagyrészen megszüntetni, általában csökkent az adatigény mennyisége is. Az eredmények mellett azonban fokozatosan jelentkeztek a központosított engedélyezés hátrányai is. Miután a határozat végző fokon a Központi Statisztikai Hivatal feladatává tette annak felülbírálatát, hogy a beszámolójelentés szükséges, illetőleg helyes-e, a minisztériumok (országos hatáskörű szervek) vezetői — bár a jogszabályok értelmében felelősek az irányításuk alatt álló területen folyó statisztikai munkáért — sokszor nem vizsgálták vagy vizsgáltatták meg kellő alaposággal azt, hogy valóban szükségesek-e az engedélyezésre benyújtott adatkérések, nem érezték kellőképpen feladatuknak, hogy küzdjenek a felesleges adatgyűjtések, a statisztikai bürokrácia ellen, emellett ezt az engedélyezési rendszert a tárcák — általában jogosan — bürokratikusnak, az egyszemélyi vezetés elvével ellentétesnek, hatáskörük csorbitásának tekintették. Az említett engedélyezési rendszerrel az a visszás helyzet állott elő, hogy a minisztériumok (országos hatáskörű szervek) vezetőinek, akik egyébként felső szinten felelősséggel irányították és ellenőrizték adatszolgáltatóikat, elvben nem volt joguk, hogy az irányításhoz és ellenőrzéshez szükséges adatokat saját hatáskörükben begyűjthessék.

A központosított engedélyezésnek hiányossága volt az is, hogy egy központi szerv kezében nem lehetett megoldani a vállalatok, az intézmények, a kulturális, a szociális ellátás széleskörű, sokoldalú tevékenységét felölelő statisztikai beszámolójelentések érdemi felülvizsgálatát. A beszámolójelentések engedélyezésénél a Központi Statisztikai Hivatal nyilvánvalóan gyakran nem tudta megítélni a különböző beszámolójelentésekhez fűződő helyi, szakmai érdekeket, nem állt módjában érdemileg meggyőződni arról, hogy egyes beszámolójelentések valóban szükségesek-e, és ezért az engedélyezés nem egy esetben attól függött, hogy az adatgyűjtő szervek milyen súllyal, rá-

beszélőképességgel támasztották alá az adatgyűjtés szükségességét. Ez a gyakorlat egyes esetekben odavezetett, hogy éppen a Központi Statisztikai Hivatal szentesített felesleges adatgyűjtéseket. A teljesen központosított engedélyezési rendszer ily módon sok tekintetben formálissá vált. Ezek a körülmények, valamint a minisztériumok (országos hatáskörű szervek) önállóságának növelését, a felesleges megkötöttségek megszüntetését célzó törekvések eredményeként hozta a Gazdasági Bizottság a 10 148/1957. sz. határozatot, amely az 1957. évtől felhatalmazta a Központi Statisztikai Hivatal elnökét, hogy a minisztériumi adatgyűjtések tekintetében engedélyezési jogát átruházza a miniszterekre.

Ahhoz, hogy a minisztériumi adatgyűjtésekkel kapcsolatos felelősség teljes súlyát érezzék a tárcák (országos hatáskörű szervek) vezetői, ugyancsak célszerű — véleményem szerint — az új törvénytervezetben határvonalat húzni a Központi Statisztikai Hivatal adatigénye („állami statisztika“) és a minisztériumi adatigény („operatív statisztika“) között. Természetesen ez az elhatárolás nem vonatkozhat csupán az engedélyezés tényére, hanem a statisztikai tevékenység egyéb területein — ellenőrzés, szakszerűség, párhuzamosság kiküszöbölése stb. — is érvényre kell jutnia. Nem a felelősség áthárításának elfogadhatatlan álláspontja áll a gondolat háttérében, hanem szükséges velejárója a minisztériumi önállóság, hatáskör és felelősség további egészséges növelésének. Itt utalok arra, hogy a tanulmány szerzőjével teljes mértékben egyetértek a tekintetben, hogy az engedélyezés fogalma ma már egyáltalán nem helyénvaló. Helyette csak a beszámolójelentések elrendeléséről beszélhetünk olyan formában, hogy az országosan egységes adatigény beszámolójelentéseit a Központi Statisztikai Hivatal elnöke, míg a minisztériumi saját adatigény beszámolójelentéseit a minisztériumok vezetői rendelik el hatáskörükben teljes felelősséggel.)

Nyilvánvalóan azonban az említett szétválasztás, elhatárolás nem csorbíthatja a Központi Statisztikai Hivatal elnökének azt a jogát, hogy az országosan egységes adatigény begyűjtését a minisztériumokon (országos hatáskörű szerveken) keresztül biztosíthassa, és nem ad-

hat felmentést ez alól a kötelezettség alól a tárcáknak. Hasonlóképpen nem jelentheti az „állami“ és az „operatív“ statisztika törvényi elhatárolása azt, hogy a jövőben a Központi Statisztikai Hivatal elnöke ne gyakorolhasson időnként ellenőrzést a minisztériumi adatgyűjtések felett is. Továbbá magától értetődőnek tartom azt is, hogy a Központi Statisztikai Hivatal országosan egységes adatigényének összeállítása során kidolgozott utasítások, fogalmi meghatározások, módszertani előírások a jövőben is országosan kötelezők legyenek.

Úgy vélem, hogy e gondolatok felvetése nem ellentétes a tanulmány szerzőjének álláspontjával, hiszen a tanulmány is érinti a kérdéseket, csupán nyomatékosabban ki akartam domborítani, hangsúlyozni az elhatárolás szükségességét.

Az új törvénytervezet előkészítésével kapcsolatban röviden még egy gondolatot kívánok megemlíteni.

Az állami statisztikáról szóló 1952. évi VI. törvénynek egyik sajátossága, talán hiányossága az volt, hogy a statisztikai munkát túlságosan a pillanatnyi helyzetnek, az akkori adottságoknak, szervezeti felépítésnek megfelelően szabályozta. Éppen emiatt a sajátossága miatt időközben egyéb jogszabályok útján módosítani kellett, illetőleg ez a körülmény teszi szükségessé az új törvény megalkotását. Ezért — véleményem szerint — az új törvénytervezet előkészítésénél nagy gondot kell fordítani arra, hogy a törvény szövegezése időt álló legyen. Ennek szem előtt tartásával elkerülhető lenne például az irányításban, a szervezeti felépítettségben stb. esetleg bekövetkező, a statisztikai munkát érdemben nem befolyásoló változások esetén az új törvény szövegének alkalmankénti módosítása. Így többek között szükségtelennek tartom az új törvény szövegét az adatgyűjtések technikai, lebonyolítási kérdéseivel terhelni. E véleményem egyébként találkozik a tanulmány szerzőjének álláspontjával, amikor azt írja: „Az új törvénytervezet előkészítésénél — véleményünk szerint — annak a szempontnak kell érvényesülnie, hogy minden fontosabb kérdés szabályozást nyerjen, de ami nem feltétlenül igényel törvényi szabályozást, az a tervezetből maradjon ki, és ezekben a részkérdé-

sekben a törvény kiadandó végrehajtási utasítása tartalmazzon rendelkezéseket.“

Ugyanebből a meggondolásból kiindulva szükségtelennek tartom — és itt álláspontom ellentétben áll a szerzőével — a tanulmányban javasolt statisztikai tanács létrehozásának törvényi rögzítését. A szerző szerint az új törvénynek gondoskodnia kell a Központi Statisztikai Hivatal mellett működő és általánosságban tudományos, valamint módszertani kérdésekkel foglalkozó statisztikai tanács életrehívásáról. A statisztikai tanács összetételére, jogállására, hatáskörére nem tesz pontosan körvonalazott javaslatot, így amellet sem foglal állást, hogy a testület tanácsadó, véleményező vagy pedig döntési joggal felruházott szervként működjen-e? Ha általánosságban egyet is értek egy statisztikai tanács létrehozásával, támogató munkájának hasznosságával, az említett részletkérdések tisztázását rendkívül fontosnak tartom. Félő ugyanis, hogy kellő hazai tapasztalat, kipróbált gyakorlat hiányában e kérdések törvényi szabályozása nem lehet eredményes, sok merev megkötöttséget tartalmazna. Ezért

— úgy gondolom — első lépésként, a megfelelő gyakorlat kialakítása érdekében a Központi Statisztikai Hivatalnak száját kezdeményezéséből azt kell célul kitűznie, hogy módszertani kérdéseket illetően még szorosabbra fűzze a jövőben kapcsolatait az irányító szervekkel, munkájába rendszeresen vonja be azokat. Fokozottabban kell támaszkodnia a tárcák, sőt a vállalatok jól képzett statisztikusainak tapasztalataira, véleményére, gyakorlati jártasságára. E fokozottabb együttműködés tapasztalatait leszűrve lehetne a statisztikai tanács működésével kapcsolatos kérdéseket szabályozni. Működésének szabályozása azonban még akkor sem kívánkozik feltétlenül a statisztikai törvénybe, hiszen érdemileg e kérdés nem befolyásolja a statisztikai munkát.

A statisztikai tudományos kérdések művelését illető véleményem pedig az, hogy ezt a feladatot termékenyebben valósítaná meg egy statisztikai tudományos társaság. Ennek létrehozása azonban szintén nem kívánkozik az új statisztikai törvény kereteibe.

Meixner László

Az ipar ágazati rendszerének és a nemzeti jövedelem mutatóinak egyeztetése a KGST-hez tartozó országok között

A Kölcsönös Gazdasági Segítség Tanácsa keretében egyre szélesebb körben kerül sor a tervezési és statisztikai módszerek összehangolására, egyeztetésére. Érthető és szükségszerű is ez, hiszen az országok szorosabb gazdasági együttműködése, a fejlesztési tervek koordinálása, s az elért eredmények megítélése szempontjából egyaránt előfeltétel, hogy a közgazdasági fogalmak, a tervezés és a statisztika terén egy nyelven beszéljünk.

A legutóbbi időben két témakörrel kapcsolatban tartottak a Kölcsönös Gazdasági Segítség Tanácsához tartozó országok közgazdasági, terv- és statisztikai szakemberei megbeszélést, egy harmadik témakörrel kapcsolatban pedig rövid időn belül fog sor kerülni ilyen megtartására. Az első kérdés az ipar ágazati rendszerének egyeztetése, a második a nemzeti jövedelem termelését és felhasználását tükröző mutatók számítási módszerének

összehasonlítása volt, legközelebb pedig a reálbérek-reáljövedelmek számításának kérdései kerülnek tárgyalásra.

I. AZ IPAR ÁGAZATI RENDSZERÉNEK EGYEZTETÉSE

Ezt a kérdést a Kölcsönös Gazdasági Segítség Tanácsában résztvevő országok statisztikai munkacsoportja folyó év május 29-e és 31-e között Berlinben tartott ülésén tárgyalta. Az ülésen Bulgária, Csehszlovákia, Lengyelország, Magyarország, a Német Demokratikus Köztársaság, Románia és a Szovjetunió statisztikai hivatalának képviselői vettek részt, Albánia írásban küldte el hozzászólását. A magyar Központi Statisztikai Hivatal *Lukács Ottó*, az Ipari és Beruházási főosztály vezetője és *Román Zoltán*, a főosztály munkatársa képviselte. A tárgyalás alapját a Német Demokratikus Köztársaság képviselőjének előadása, s az e

sekben a törvény kiadandó végrehajtási utasítása tartalmazzon rendelkezéseket.“

Ugyanebből a meggondolásból kiindulva szükségtelennek tartom — és itt álláspontom ellentétben áll a szerzőével — a tanulmányban javasolt statisztikai tanács létrehozásának törvényi rögzítését. A szerző szerint az új törvénynek gondoskodnia kell a Központi Statisztikai Hivatal mellett működő és általánosságban tudományos, valamint módszertani kérdésekkel foglalkozó statisztikai tanács életrehívásáról. A statisztikai tanács összetételére, jogállására, hatáskörére nem tesz pontosan körvonalazott javaslatot, így amellet sem foglal állást, hogy a testület tanácsadó, véleményező vagy pedig döntési joggal felruházott szervként működjen-e? Ha általánosságban egyet is értek egy statisztikai tanács létrehozásával, támogató munkájának hasznosságával, az említett részletkérdések tisztázását rendkívül fontosnak tartom. Félő ugyanis, hogy kellő hazai tapasztalat, kipróbált gyakorlat hiányában e kérdések törvényi szabályozása nem lehet eredményes, sok merev megkötöttséget tartalmazna. Ezért

— úgy gondolom — első lépésként, a megfelelő gyakorlat kialakítása érdekében a Központi Statisztikai Hivatalnak száját kezdeményezéséből azt kell célul kitűznie, hogy módszertani kérdéseket illetően még szorosabbra fűzze a jövőben kapcsolatait az irányító szervekkel, munkájába rendszeresen vonja be azokat. Fokozottabban kell támaszkodnia a tárcák, sőt a vállalatok jól képzett statisztikusainak tapasztalataira, véleményére, gyakorlati jártasságára. E fokozottabb együttműködés tapasztalatait leszűrve lehetne a statisztikai tanács működésével kapcsolatos kérdéseket szabályozni. Működésének szabályozása azonban még akkor sem kívánkozik feltétlenül a statisztikai törvénybe, hiszen érdemileg e kérdés nem befolyásolja a statisztikai munkát.

A statisztikai tudományos kérdések művelését illető véleményem pedig az, hogy ezt a feladatot termékenyebben valósítaná meg egy statisztikai tudományos társaság. Ennek létrehozása azonban szintén nem kívánkozik az új statisztikai törvény kereteibe.

Meixner László

Az ipar ágazati rendszerének és a nemzeti jövedelem mutatóinak egyeztetése a KGST-hez tartozó országok között

A Kölcsönös Gazdasági Segítség Tanácsa keretében egyre szélesebb körben kerül sor a tervezési és statisztikai módszerek összehangolására, egyeztetésére. Érthető és szükségszerű is ez, hiszen az országok szorosabb gazdasági együttműködése, a fejlesztési tervek koordinálása, s az elért eredmények megítélése szempontjából egyaránt előfeltétel, hogy a közgazdasági fogalmak, a tervezés és a statisztika terén egy nyelven beszéljünk.

A legutóbbi időben két témakörrel kapcsolatban tartottak a Kölcsönös Gazdasági Segítség Tanácsához tartozó országok közgazdasági, terv- és statisztikai szakemberei megbeszélést, egy harmadik témakörrel kapcsolatban pedig rövid időn belül fog sor kerülni ilyen megtartására. Az első kérdés az ipar ágazati rendszerének egyeztetése, a második a nemzeti jövedelem termelését és felhasználását tükröző mutatók számítási módszerének

összehasonlítása volt, legközelebb pedig a reálbérek-reáljövedelmek számításának kérdései kerülnek tárgyalásra.

I. AZ IPAR ÁGAZATI RENDSZERÉNEK EGYEZTETÉSE

Ezt a kérdést a Kölcsönös Gazdasági Segítség Tanácsában résztvevő országok statisztikai munkacsoportja folyó év május 29-e és 31-e között Berlinben tartott ülésén tárgyalta. Az ülésen Bulgária, Csehszlovákia, Lengyelország, Magyarország, a Német Demokratikus Köztársaság, Románia és a Szovjetunió statisztikai hivatalának képviselői vettek részt, Albánia írásban küldte el hozzászólását. A magyar Központi Statisztikai Hivatal *Lukács Ottó*, az Ipari és Beruházási főosztály vezetője és *Román Zoltán*, a főosztály munkatársa képviselte. A tárgyalás alapját a Német Demokratikus Köztársaság képviselőjének előadása, s az e

tárgyban beterjesztett javaslat képezte, amelyhez a magyar küldött tartott korreferátumot.

A vita eredményeképpen a Kölcsönös Gazdasági Segítség Tanácsában résztvevő országok statisztikai munkacsoportjának ülése a következő, jegyzőkönyvileg rögzített egyhangú határozatot fogadta el.

„1. A Konferencia megállapodott az iparágak alábbi, egységes osztályozásában:

- I. Villamos- és hőenergia-termelés.
- II. Fűtőanyagipar és szén-, kőolaj- és égőpala termékek termelése.
Ebből: szénbányászat,
kőolajbányászat,
kőolajfeldolgozó ipar.
- III. Vaskohászat (ércbányászattal együtt).
- IV. Színesfémkohászat (ércbányászattal együtt).
- V. Gép- és fémfeldolgozó ipar.
- VI. Vegyipar, gumi- és azbesztipar.
- VII. Építőanyagipar.
- VIII. Fa- és fafeldolgozó ipar.
Ebből: fakitermelés.
- IX. Cellulóze- és papíripar.
- X. Üveg-, fayance- és porcelánipar
- XI. Textilipar.
- XII. Konfekcióipar.
- XIII. Bőr-, szőrme- és cipőipar.
- XIV. Nyomdaipar.
- XV. Élelmiszeripar.
- XVI. Egyéb iparágak.

Megjegyzés: A gép- és fémfeldolgozó iparáról az egyes országoknak további részletezést kell adniok saját alkalmazott metodikájuk szerint.

2. Az iparágak fenti csoportosítását az 1958. évtől kezdődően kell alkalmazni. Az egyes országok intézkedéseket tesznek abban az irányban, hogy 1950., 1955., 1956. és 1957. évi adataikat a Kölcsönös Gazdasági Segítség Tanácsa Titkárságának a konferencián elfogadott csoportosításban is szolgáltatni tudják.

3. A konferencia felkéri a Kölcsönös Gazdasági Segítség Tanácsát, hogy az iparágak fenti, egységes csoportosítását fogadja el, és alkalmazásra ajánlja a KGST-hez tartozó országok tervező szerveinek is“.

A jegyzőkönyvhöz csatolt melléklet részletesen leírja, hogy az egyes fenti ágazatokba milyen termékek termelése, illetve milyen gyártási ágak tartoznak.

Az egyes országokon belül természetesen továbbra is az iparágak bármely más csoportosítása alkalmazható; az egyeztetés ezen első lépése csak azt tűzi ki célul, hogy a KGST-be tartozó valamennyi ország az iparára vonatkozó adatokat fenti összehasonlítható 16 csoport szerint is szolgáltatni tudja.

Az ülés lefolyásáról és határozatairól részletesebb tájékoztatást az alábbi ki-egészítés nyújt.

1. A tárgyalás alapját képező javaslat az iparágak osztályozásának általánosan elfogadott alapelveire és az egyes országok *jelenlegi* iparági rendszerének tanulmányozására épült. A magyar küldöttség korreferátumában részletesen elemezte a beterjesztett javaslatot, s több módosító indítványt tett; ezek legnagyobb részét az ülés résztvevői elfogadták. Az ülés az iparágak egységes osztályozásának kérdéseit igen sokoldalúan vitatta meg, az osztályozás elvi alapjai mellett mind az egyes országok ipari szerkezetének sajátosságait, mind az adatszolgáltatás gyakorlati lehetőségeit igyekezett egyaránt figyelembe venni.

2. Az ülés résztvevői egy véleményen voltak a következő alapkérdésekben. Az ipar ágazati rendszerét az ipar igazgatásának rendszerétől függetlenül, elvi alapokon kell meghatározni. Az iparágak-ipcsoportok képzésének a következő három ismérven kell alapulnia: a termékek rendeltetése, az alkalmazott technológia, a felhasznált nyersanyagok jellege. Az ágazatba sorolás vállalatonként történjék, az egyes vállalatok termelésének túlnyomó része alapján; ettől indokolt esetben el lehet térni, a megfigyelés és a besorolás történhet vállalaton belüli kisebb egységek szerint is. Évente egyszer célszerű megfigyelni a nem az iparba sorolt vállalatok, szervezetek ipari tevékenységét is. Az egyes ágazatok profilidegen termelésének, e termelés részarányának kimutatása hasznos és fontos feladat. Az ipar ágazati rendszerének tárgyalása kapcsán felmerült néhány kérdés, melynek megvitatását kellő előkészítés hiánya miatt későbbi ülésekre halasztották. Ilyen kérdések többek között: az iparstatisztikai megfigyelési egység kérdése, a gyáripár-kisipar körének elhatárolása.

3. Az ipar és a többi népgazdasági ág elhatárolását illetően, elsősorban két kérdés körül folyt élénk vita: a fakitermelés és a halászat kérdéséről. A vita alapján a következő álláspont alakult ki: a fakitermelés ipari tevékenység, az erdészetnek az a része, mely erdők ültetésével, nevelésével foglalkozik, mezőgazda-

sági tevékenység; a tengeri és a folyami halászat ipari tevékenység, a belvízi haltenyésztés mezőgazdasági tevékenység. Az ülésen résztvevő országok közül egyesekben ezeknek az összefüggő tevékenységeknek inkább ipari, másutt inkább mezőgazdasági jellegű része dominál. Minthogy azonban az erdészetet és a fakitermelést, illetőleg a tengeri és a belvízi halászatot legtöbbször nem lehet különválasztani, és egészében nézve az ipari jellegű tevékenységnek van nagyobb súlya, az egységes ágazati rendszerben mind a fakitermelést, mind a halászatot az iparba célszerű sorolni. Az előbbi a faipar, az utóbbi az élelmiszeripar csoportjába tartozik. Azon országok részéről, melyekben a fakitermelés és a halászat alárendelt szerepet játszik, ezekről az ágazatokról elégséges évente egyszer szolgáltatni adatokat.

4. Az iparon belüli ágazatok kialakításánál a fő vita a kitermelő és feldolgozó ipar különválasztása, vagyis egy önálló bányászati ágazat létrehozása körül folyt. Abban mindenki egyetértett, hogy egy ilyen elhatárolás célszerű és kívánatos, több résztvevő ország részéről azonban ez — termelésének szervezése, vállalatainak jelenlegi kialakítása folytán (kombinátok) — nehézségekbe ütközne. Az elfogadott csoportosítás szerint a bányászat nagyobb része a II. Fűtőanyagiparban jelentkezik, de szerepel bányászati tevékenység — a továbbfeldolgozás iránya szerint — a két kohászati ágazatban (III. és IV.), a vegyiparban (VI.) és az építőanyagiparban (VII.) is.

5. Néhány megjegyzés az egyes iparcsoportok tartalmát illetőleg: Az I. Villamos- és hőenergia-termelés iparcsoport a villamosenergia elosztást is magában foglalja. Az V. Gép- és fémfeldolgozó iparba tartozik jelenlegi ágazati rendszerünkben a gépgyártás, a villamosgépipar, a műszeripar és a vas- és fémtömegcikkipar. Ennek az igen nagy csoportnak a további egységes bontása jelenleg nem volt megoldható. Az elemzés során egyrészt az idetartozó termékek természetes mértékegységben kifejezett termelési adatai, másrészt az egyes országok még nem egységes, további tagolású iparági adatai használhatók fel. A XVI. Egyéb iparágak csoportjába tartozik a vegyesipar, a vízművek, az állati takarmányok készítése

és több más, kis jelentőségű ágazat. Ruházati iparcsoport együttesen nem szerepel: a ruházati cikkek gyártása különböző iparágakban — a textiliparban (kötőszövőipar) a varrodai iparban, a bőr-, szőrme- és cipőiparban — jelentkezik.

A magyar ipart az 1958. január 1-től bevezetett új ágazati rendszer szerint 78 iparágra s évente egyszer 143 alcsoportra tagolva figyelik meg. Ennek alapján az iparstatisztika adatainak a fenti 16 csoport szerinti megadása nem jelent nehézséget.

Az iparágak osztályozásának itt ismertetett egyeztetése a KGST országai között lényegesen meg fogja könnyíteni a szocialista tábor iparstatisztikai adatainak összehasonlítását, elemzését, a távlati tervek kidolgozását, s ezzel segítséget fog adni a gyümölcsöző gazdasági együttműködés további fejlődéséhez is.

II. A NEMZETI JÖVEDELEM MUTATÓINAK EGYEZTETÉSE

Ezt a kérdést a KGST keretében 1957. végén megalakított közgazdasági munkabizottság tűzte napirendre, meghatározva, hogy azzal kapcsolatban többek között a nemzeti jövedelem volumene, a lakosság reáljövedelme, s a nemzeti jövedelemből a felhalmozás aránya összehasonlításának módszerével is foglalkozni kell. A Lengyel Népköztársaság delegációja vállalta magára az országok képviselőiből álló, a program kidolgozására hivatott munkacsoport összehívásának kezdeményezését. A munkacsoport ülésére ez év június 10-én került sor Varsóban. Az ülésen Bulgária, Csehszlovákia, Lengyelország, Magyarország, a Német Demokratikus Köztársaság, Románia és a Szovjetunió küldöttei vettek részt; rajtuk kívül képviselve volt a KGST Titkársága is. A résztvevő országokból általában a terv-, illetve statisztikai hivatalok, továbbá az egyes közgazdaságtudományi intézetek népgazdasági számításokkal foglalkozó részlegeinek vezetői, illetve munkatársai vettek részt; magyar részről *Mód Aladárné*, a Központi Statisztikai Hivatal Közgazdasági Főosztályának vezetője és *Ulbrich Sándorné*, az Országos Tervhivatal főelőadója vettek részt a megbeszélésen. A munkacsoport a következő három kérdéssel foglalkozott:

1. Az egyes országok nemzeti jövedelemszámítási módszertanában mutatkozó különbségek;

2. a nemzeti jövedelemben a felhalmozás arányának összehasonlítására vonatkozó módszerek; és végül

3. a nemzeti jövedelemben a fogyasztási alap összehasonlítására vonatkozó módszerek.

*

Az első kérdés kapcsán legegyszerűbben megállapítást nyert, hogy a KGST országok lényegében egységes nemzeti jövedelemszámítási módszert alkalmaznak, a lényegében egységes módszer keretében azonban nem kevés azoknak a kisebb-nagyobb jelentőségű részleteknek a száma, amelyekben az egyes országok eltérnek egymástól. Az értekezleten megmutatkozott, hogy amellett, hogy néhány esetben az országokon belül teljesen egységes a gyakorlat — erről számoltak be a bolgár és a román küldöttek —, nem egy esetben — mint nálunk is — egy-egy országon belül is előfordulnak kisebb-nagyobb különbségek a tervezés és a statisztika módszerei között, sőt hallottunk olyan esetről is, hogy nemcsak egyazon országon, hanem egyazon intézményen belül sem alkalmaztak mindenben azonos módszereket.

Részben ezen a tárgyaláson, de részben már korábban is megállapítást nyert, hogy sok apró részletkérdés mellett két területen — a mezőgazdasági népesség saját termeléséből történő fogyasztásának értékelésében és a külkereskedelein, valamint a külfölddel való fizetési forgalom elszámolási módjában — áll fenn a legtöbb különbség.

A mezőgazdasági lakosság saját termeléséből történő fogyasztását különböző áron határozzák meg: termelői átlagáron (ha az átlagár társadalmi szektoronként különböző, akkor a szektorok átlagárainak átlagán), kiskereskedelmi áron, állami felvásárlási áron és a kiskereskedelmi árresz levonásával számított városi fogyasztói áron. Tekintettel arra, hogy a mezőgazdasági termelésnek ez a része nem kerül áruforgalomba, s így nincs ára, az értékelés nagymértékben elhatározás kérdése, a fent felsorolt lehetőségek mindegyike mellett lehet érveket felhozni. Magyarországon például eddig a tervezési gyakorlat a mezőgazdasági ter-

melésnek ezt a részét kiskereskedelmi áron határozta meg, abból kiindulva, hogy a városi és a falusi népesség fogyasztásának azonos áron való értékelése mellett a nemzeti jövedelemszámítás közvetlenül alkalmas a lakosság fogyasztásának tervezésére is. A magyarországi statisztikai gyakorlat ezzel szemben nem kíván minden kérdést egy számítás keretében megválaszolni, hanem különböző módszereket alkalmaz aszerint, hogy milyen kérdésre kell feleletet adni. Így például az Országos Tervhivatallal hasonló módon számol akkor, amikor a lakosság életkörülményeit, fogyasztását, reálbérének és reáljövedelmének alakulását vizsgálja, mert ebben a keretben valóban nélkülözhetetlen, hogy az elfogyasztott kenyér, hús, zsír, tej stb. azonos áron kerüljön értékelésre, tekintet nélkül arra, hogy e termékeket a népesség mely rétege fogyasztja. Akkor viszont, amikor a fő cél a nemzeti jövedelemnek a megállapítása, a forgalomba nem került részt a mezőgazdasági termelés többi részének megfelelő termelői átlagáron veszi számba, mert a termékek e részének kiskereskedelmi áron való számbavétele a valóságban el nem végzett szállítási, kereskedelmi, sőt egy sor esetben ipari tevékenységnek megfelelő értéket vinne a nemzeti jövedelembe.

A külkereskedelem értékelése azért okoz sokhelyütt problémát, mert a termelőeszközök és a fogyasztási cikkek árainak sajátos arányai alapján a KGST országok árrendszere jelentős mértékben eltér a világpiaci árarányoktól. Ennek következtében a külkereskedelemtől a külkereskedelmi forgalom összetételétől függően tényleges kiviteli vagy behozatali többlet nélkül is pozitív vagy negatív egyenleg keletkezhet egyedül a belföldi és a külföldi árarányok különbözősége miatt. Ennek a tételnek a kezelése érthető módon problematikus, és sokféleképpen oldják meg, ezért e téren még változatosabb a kép, mint az előbbinél. Egyes helyeken különbséget tesznek a külkereskedelem tényleges kiviteli vagy behozatali többletéből, valamint az árrendszerek különbözőségéből származó rész között, másutt nem, egyes esetekben nem tesznek különbséget a rendelkezésre álló összes forrás és a nemzeti jövedelem fogalma között, és „belföldön elosztható nem-

zeti jövedelem" címén mutatják ki a valóban nemzeti jövedelemből, valamint behozatali többletből együttvéve rendelkezésre álló tételeket stb.

A megbeszélés keretében nyilvánvalóvá vált, hogy bármiféle egységesítési javaslat előfeltétele a jelenlegi helyzet pontos felmérése, annak megállapítása, hogy ez idő szerint tulajdonképpen milyen kérdésekben van az alkalmazott módszer tekintetében az egyes országok között, illetve az egyes országokon belül eltérés. Ennek megállapítása érdekében közös munkával rendkívül részletes tételes kérdőív szerű felsorolás készült a nemzeti jövedelem egyes ágazatain belül arról, hogy az illető ágazatban a kiszámítás milyen tételekből tevődik össze. E kérdések megválaszolása alapján lehetőség lesz az eltérések regisztrálására. Ezek alapos tanulmányozása után a csehszlovák és a szovjet delegáció fog olyan egységes rendszerre vonatkozó javaslatot készíteni, amelynek megfelelően — ha kellő vita után elfogadásra kerül — a jövőben az összes KGST országok összehasonlítás céljára össze fogják állítani nemzeti jövedelemszámításait, amellett, hogy belső használatra esetleg továbbra is eltérő módszer szerint fognak számolni.

Ilyen módszer kialakítása nemcsak közvetlen célját — a megfelelő nemzetközi összehasonlítás lehetőségét — tekintve hasznos, hanem hasznos lehet a kérdések elvi tisztázásának, az országokon belüli egységes módszerek kialakításának jobb lehetősége szempontjából is.

•

A második kérdés, amellyel az értekezlet foglalkozott, a fogyasztás és a felhalmozás arányának megállapítása volt. Tekintettel arra, hogy az egyes KGST országokban alkalmazott árrendszer következtében az ártényezők különböző mértékben adnak torzított képet a felhalmozás és a fogyasztás reális arányáról, az adott árrendszerek mellett nincs kellő alap a nemzeti jövedelem fogyasztásra és felhalmozásra való felosztási arányának országok közti összehasonlítására, elemzésére. A megbeszélés során az összes küldöttek egyetértettek abban, hogy mind a nemzeti jövedelem, mind pedig annak egyes részei reális mértékének megállapítása csak bizonyos előfeltételek meg-

teremtése és részletes számítások elvégzése után lehetséges. Tekintettel azonban arra, hogy nagy gyakorlati jelentősége lenne annak, hogy a KGST országok távlati terveinek összeállításánál már most rendelkezzenek a felhalmozás és a fogyasztás reális arányára vonatkozó, ha nem is pontos, de közelítően helyes adatokkal, az értekezlet megállapodott abban, hogy javaslatot kell készíteni egy legalább közelítő eredményt adó módszer kidolgozására. E módszer lényege, hogy miután az értékarányoktól való eltérés elsősorban abból származik, hogy a többlettermék realizálási helye nagymértékben független keletkezési helyétől, az értékarányokhoz közelebb eső, és ezért összehasonlításra inkább alkalmas reális arányok keletkeznek, ha a többlettermék legfontosabb tételeit, általában a forgalmi adót és a különböző címeken jelentkező árkiegyenlítések és árlefölözések egyenlegét, nem a tényleges realizálás helyén mutatják ki, hanem ezeket a tételeket az önköltségi arányok alapján megosztva számolják el a fogyasztás és a felhalmozás között.

Könyven átlátható, hogy ez a módszer csak egészen hozzávetőleges közelítésre alkalmas, hiszen a forgalmi adó és egyéb árkülönbségek csak a végtermékeknél állapítható meg mint ilyen, míg a termelési folyamat korábbi szakaszain keletkezett hasonló tételek el nem különíthető részét képezik az adott helyen realizált értéknek. A közelítés vázlatos voltából származó hátrány azonban előnyt is jelent, mert éppen elnagyoltsága következtében viszonylag kisebb nehézségek árán megoldható, „pontosan“ pedig ez a feladat az adott körülmények között egyáltalán nem oldható meg.

A szóbanforgó módszer bizonyos mértékig sajátos eszközöket igényel a mezőgazdaság nettó termelési értékének „reális“ szinten való megállapításánál. Tekintettel arra, hogy a többlettermék levonásával tulajdonképpen az önköltséghez jutunk el, az egységes eljárás követelményének megfelelően, a mezőgazdaságban is valami önköltséghez hasonló színvonalal kellene dolgozni. Miután a mezőgazdaság túlnyomó részében az önköltség megállapítása ez idő szerint gyakorlatilag keresztülvihetetlen, olyan közvetett megoldással kell beérni, amely tartalmát te-

kintve leginkább összhangban van a népgazdaság egyéb területein alkalmazott számításokkal.

A megbeszélés során felmerült, hogy a fogyasztás és a fülhalmozás arányát az is befolyásolhatja, hogy jelenleg igen lényeges eltérések mutatkoznak az egyes országokban az állóalapok értékelésében és az amortizáció mérvében. Abból a célból, hogy e tényezők hatása lemérhető legyen, az értekezlet kívánatosnak tartotta olyan kiegészítő módszer megállapítását is, amely kiküszöböli ezt az összehasonlíthatatlanságot.

A felhalmozás és a fogyasztás arányának fentiek szerinti realisabb közelítését célzó javaslat elkészítését a lengyel és magyar delegáció vállalta. Javaslatuk kidolgozásához az értekezleten résztvevő valamennyi ország hozzájárul a vitán felmerült szempontok és a náluk ez idő szerint alkalmazott módszerek együttes mérlegelése alapján kialakított véleményével.

A harmadik megtárgyalásra került kérdés a nemzeti jövedelem volumenének összehasonlítása volt. Abban mindenki egyetértett, hogy rendkívül kívánatos lenne, ha lehetőség nyílna a különböző országok nemzeti jövedelme volumenének összehasonlítására, a kialakult általános vélemény szerint ez azonban rendkívül bonyolult, nehezen megoldható feladat.

Az értekezlet a lehetőségek figyelembevételével úgy határozott, hogy a nemzeti jövedelem egészéből első lépésben csak a lakosság fogyasztásának volumenét kell megkísérlni összehasonlítani, ezért az első feladat az erre alkalmas módszer kidolgozása. A Bolgár és a Román Népköztársaság, valamint a Német Demokratikus Köztársaság küldöttei vállalták, hogy az összes országok által saját országaikra vonatkozó közlés alapján javaslatot készítenek a lakosság fogyasztásának jellemzésére alkalmas egységes terminológiára.

A fogyasztás volumenének ilyen alapon történő összehasonlítása egy sor problémát vet fel. A KGST-hez tartozó országok fogyasztása egyes esetekben eléggé közel esik egymáshoz, más esetekben viszont igen eltérő lehet, ezért eléggé nehéz olyan egységes fogyasztási sémát kialakítani, amely többé-kevésbé helyesen jellemzi az

összes országok fogyasztását. Előfordulhat, hogy valamilyen fogyasztási cikk egyik országban jelentős, másutt pedig gyakorlatilag nem fordul elő, alapvető különbség van a cikkek minőségében, vagy pedig nagyon különböző az egyes fogyasztási cikkek súlya a fogyasztás egészében. Miután a volumenszámításnál a volumen nagysága függ a kiszámításához felhasznált árrendszerrel, arányoktól, problémát okoz a megfelelő árrendszer kiválasztása is. Az összehasonlítás alapjául valaminő egységes árrendszert kell alapul venni, ennek pedig olyannak kell lennie, amelynek arányai többé-kevésbé összhangban állanak az összehasonlítás céljára kiválasztott fogyasztási szerkezettel. Az eredmények olyan mértékben fogják reálisan tükrözni az egyes országok fogyasztásának volumene közötti különbségeket, amilyen mértékben az adott ország tényleges fogyasztása megközelíti az összehasonlítás céljára kiválasztott fogyasztási szerkezetet. Miután eddig semmiféle összehasonlításra nem volt mód, a munka megindulása ebben a bonyolult kérdésben, ha bizonyos korlátok közt is, kétségtelenül eredményt jelent.

Az értekezlet résztvevői úgy határoztak, hogy az egész mérlegrendszer perspektívus fejlesztésének jobb összehangolása, a tapasztalatok kicserélésének intézményessé tétele céljából az összes országok küldöttei informatív anyagot készítenek az illető országokban a népgazdasági mérlegrendszer területén folyó munkáról és az ezzel kapcsolatos esetleges elképzelésekről. A szovjet és a csehszlovák küldöttség vállalta, hogy ennek alapján a mérlegszámítások módszereinek fejlesztésére és egyeztetésére vonatkozó közös munka programtervezetét elkészíti.

A fenti feladatok olyan ütemben végzendők el, hogy a szakértői bizottság újabb együttes ülésén — legkésőbb 1959 januárjában — a kidolgozott javaslatok alapján végső határozatot lehessen hozni. A munka eredményét 1959 februárjában kell a KGST közgazdasági kérdésekkel foglalkozó munkabizottságának átadni.

Mint fenti beszámolóból kitűnik, az értekezlet lényegében a különböző kérdések kapcsán elvégzendő közös munka megindítását szolgálta, amennyiben első

lépésben megszabta az elvégzendő feladatok körét, megállapodott a munka elvégzésének ütemében, fő vonásaiban, valamint a javaslatok kidolgozásáért felelős résztvevők körében. Az értekezlet gyümölcse éppen azért csak bizonyos idő múlva, az elhatározott feladatok elvégzése után, sőt a gyakorlati alkalmazás során fog ténylegesen beérni.

Az Európai Statisztikusok Értekezletének hatodik plenáris ülése

A kialakult szokásokhoz híven ebben az évben is júniusban ült össze az Európai Statisztikusok Értekezletének plenáris ülése. A Genfben, a Nemzetek Palotájában június 2-től 7-ig megtartott ülés a plenáris ülések sorában a hatodik volt, s az ötödik olyan ülés, amelyen magyar delegáció is résztvett. (Az 1953-ban tartott első plenáris ülésen még nem vetünk részt.)

Az ülésen huszonöt európai ország, az Egyesült Államok és több nemzetközi szervezet delegátusai vettek részt. A küldöttségeket általában a statisztikai hivatalok elnökei vezették (az ülésen 16 hivatal elnöke volt jelen). A Szovjetuniót A. I. Petrov professzor képviselte, akinek gazdaságstatisztikai tankönyve magyar fordításban is megjelent, s akit a magyar statisztikusok is jól ismernek.

Az értekezlet napirendjén igen sok kérdés szerepelt, amelyeknek többsége az elmúlt évben végzett munkával és a jövő évi munkatervvel volt kapcsolatos. Megvitatta ezenkívül az ülés az Európai Statisztikusok Értekezletének öt éves munkájáról szóló jelentést is. Beszámolónkban először az elmúlt években végzett munka értékelésére térünk ki.

Az Európai Statisztikusok Értekezletének öt éves munkája

Az ülés megnyitásakor az Európai Gazdasági Bizottság új főtitkára, *Sakari Tuomi*

1. Készletek statisztikája.
2. Mintavétel a munkaerő számbavételénél.
3. Tőkeképződés statisztikája.

A tárgyalás reményt nyújtott arra, hogy a kidolgozandó javaslatok világos és helyes elvi alapon fognak nyugodni, és optimálisan számolnak a reális adottságokkal. Ennek alapján a megkezdett munka igen nagyjelentőségű eredményeket hozhat a kölcsönös gazdasági segítség gyakorlati megvalósításában.

Tuomi beszédében azt a véleményét fejezte ki, hogy az öt éves fennállását ünneplő Európai Statisztikusok Értekezlete „jogosan lehet elégedett az alapítása óta eltelt időben végzett munkával”. Az öt éves munkáról szóló jelentés — mondotta *Tuomi* — „impresszionáló bizonyosságot ad az értekezlet sokrétűségéről, a feladatok megoldására tett nagy erőfeszítésről, a munkacsoportok, a szakértői csoportok és a hivatalok elnökei által tanúsított konstruktív és előrelátó magatartásról”. A plenáris ülés résztvevőjében az elismerő szavak hallatára természetesen felötlének a munka negatívumai és a látott problémák is, egyenleget vonva azonban feltétlenül el kell ismernünk, hogy az elmúlt öt évben az Értekezlet valóban hasznos munkát végzett. Külön hangsúlyozást érdemel az a körülmény, hogy az Európai Statisztikusok Értekezlete azon — egyelőre sajnos igen ritka — esetek egyike, amelyekben a szocialista és a kapitalista országok valamely nagyobb jelentőségű állami intézményei tartós és gyümölcsöző együttműködésének lehetünk tanúi.

Öt éves működése alatt az Európai Statisztikusok Értekezlete 19 szűkebb vagy bővebb statisztikai témakörrel foglalkozott. Ezek a következők voltak:

Két munkacsoport ülés volt (1954, 1955), amelyeken a készletekre vonatkozó definíciókat, az adatgyűjtés módszereit és követelményeit egységesítették.

Egy munkacsoport ülés volt (1954), amelyen a munkaerő-statisztikára, illetve a mintavételi eljárásra nézve született megegyezés.

Három munkacsoport ülés volt (1954, 1955, 1956), továbbá egy szakértői ülés (1957). A tőkeképződésre és az amortizációra vonatkozó egységes ajánlást dolgoztak ki.

FOLYÓIRATSZEMLE

ВЕСТНИК СТАТИСТИКИ

A Szovjetunió Minisztertanácsa mellett működő
Központi Statisztikai Hivatal folyóirata

1958. ÉVI 4. SZÁM

N. Sz. Hruscsov beszélgetése E. Ridderrel, a Journal of Commerce tulajdonosával és kiadójával és II. Luedickevel, a lap szerkesztőjével.

A marxizmus-leninizmus nagy eszméinek diadala.
Sz. Gurevics: V. I. Lenin a statisztikai adatok elemzéséről.

I. Morozova: A Szovjetunió első népgazdasági mérlege.

D. Dumnov: A munkatermelékenység emelésének tartalékai a mezőgazdaságban.

Sz. Jugenburg: A területi indexek számításának egyes kérdései.

K. Szmirov: A számlálókörzetek kijelölése a népszámlálás előkészítésének fontos szakasza.

F. Livsic: A. A. Csuprov és S. Poisson munkáinak értékelése.

T. Avdjagina. S. Bunatjan, E. Ginzburg. K. Kozlova, V. Kobzev: Gyors segítségre van szükség.

L. Neszterov: Bosszantó hibák.

V. Evdokimov: A Moszkvai Gazdaságstatisztikai Intézet Tudományos Közleményei. (8. köt.)

V. Gurev: Az iparvállalati munkaügyi és munkabéradatok nyilvántartásával kapcsolatos új rendelkezések.

K. Davudov: A kolhozok és a szovhozok havi állattenyésztési beszámolója.

wiadomości

STATYSTYCZNE

A Lengyel Statisztikai Főhivatal folyóirata

1958. ÉVI 1. SZÁM

Zygmunt Padowicz: A soronkövetkező általános gazdasági összeírások tárgya és módszere.

Zygmunt Zaremba: A próbanépszámlálásokról.

Zygmunt Czapla: Népszámlálás és lakásösszeírás a Német Demokratikus Köztársaságban.

Adam Broner—Roman Kulczycki: A társadalmi munka termelékenysége (Megjegyzések a módszerről és a próbaszámlálásokról.)

Jerzy Holzer: A népesség számának, valamint nem és korszerinti megoszlásának becslése a munkaerőmérlegben.

Izabela Różanska: Az egy tanerőre jutó tanulók száma.

J. H.: A népesség jövőbeni alakulásának becslése.

Andrzej Pawlowski: A szovjet statisztika jelenlegi problémái.

PRZEGLĄD STATYSTYCZNY

A Lengyel Közgazdasági Társaság
statisztikai szakosztályának folyóirata

1958. ÉVI 1. SZÁM

Bohdan Szulc: Kísérlet a társadalmi termék fogalmának rendszerbe foglalására.

Jerzy Holzer: A csecsemőhalálozási arányszámok számítási módszereiről.

Urszula Płowiec: A parasztság reáljövedelmének fogalma.

Jerzy Liczkowsky: A szemvesztesség becslése egyes kijelölt gazdaságok adatai alapján.

Jadwiga Bielik—Ryszard Zasepa: Egy reprezentatív felvételi séma hatékonysága.

Tadeusz Puchalski: A munkanormák statisztikai elemzése az állami gazdaságokban.

STATISTICKÝ

OBZOR

A Csehszlovák Köztársaság
Állami Statisztikai Hivatalának folyóirata

1958. ÉVI 4. SZÁM

A. Cerveny: Helytelen irányzatok a munkaügyi tervezés és statisztika módszereiben.

J. Vraný: A munkatermelékenység növekedésének üteme a csehszlovák mezőgazdaságban.

M. Šterba: Az erdőállomány, a fakitermelés, a faárúk termelése és a fa, valamint a faárúk külkereskedelme.

Z. Pavlík: A következő szovjet és csehszlovák népszámlálás.

A. Slapáková: Problémák az állóalpok számbavételének módszereiben.

F. Barcal: Az értékesítés értékének statisztikai számbavétele.

1958. ÉVI 5. SZÁM

Az ipar átszervezésével kapcsolatos munkák a statisztikában.

T. V. Rjabuskin: Az indexszámítás fejlődésének eredményei és perspektívája.

B. Havelková—D. Titera: Az acéltermelés fejlődése.

J. Basata: A szocialista szektor állattenyésztésének fejlődése a statisztika tükrében.

Dr. V. Nachtigal: Hogyan jutnak kifejezésre a külkereskedelem eredményei Csehszlovákia népgazdasági mérlegében.

J. Ruzicka: A belkereskedelem és közétkeztetés teljesítményeire vonatkozó mutatószámok.

A szovjetállam negyvenéves fennállása a számok tükrében.

Adatfelvétel a lakásépítkezések helyzetéről és gazdaságosságáról.

Szeminárium a gépipar gazdaságtanáról és szervezéséről.

Statistische Praxis

A Német Demokratikus Köztársaság
Allami Központi Statisztikai Hivatalának
folyóirata

1958. ÉVI 4. SZÁM

Az új munkastílus fontosságáról.

Klaus Neumann: A technikai fejlődés statisztikai megfigyelése az iparban.

Günter Ottó: Egy gépösszeírás előkészítése és lebonyolítása.

Horst Reimer: A beszámolási rendszer egyszerűsítése.

Wolfgang Karer: A jó együttműködés példái Pössnek kerületben.

Dr. Werner Grimm—Heinz Müller: Hogyan tartja nyilván a lipcei körzet az iparvállalatok felajánlásait.

Dr. Ursula Lange: A mezőgazdasági termelés önköltsége statisztikai vizsgálatának feladatai és jelentősége.

I. Kučera: A lyukkártyagép-berendezések hatásfokának kiszámítása.

Richard Struck: Az átlagos lineáris eltérés vagy szóródás legegyszerűbb kiszámítása.

Dr. Paul Reuss—Gerhard Fenlau: A statisztikai mutatószámok fogalma, osztályozása és alkalmazása a szocialista vállalatnál (II.)

Martin Sturm: A beszámítás problémája a vállalati elemzésben vitájához.

Dr. Heinz Lange: Mégegyszer a befejezetlen beruházások lekötési idejéről.

1958. ÉVI 5. SZÁM

Erich Goymann—Joachim Tschoep: Minden erőt Németország Szocialista Egységpártja V. kongresszusának előkészítésére.

Dr. Gerhard Nultsch: Az 1958. február 20-án a lipcei kerületben tartott próbanépszámlálás tapasztalatai.

Kurt Lungwitz: Az értelmiség mint társadalmi réteg statisztikai megfigyelésének és ábrázolásának kérdései.

Walter Marx: Kritikai megjegyzések az új foglalkozási csoportosításhoz.

Heinz Müller: Mennyibe kerülnek az ipari építkezések?

Hans Höfer: Az 1958. évi gyümölcsfászámlálásról.

Gisela Stroll: Példák a statisztikai csoportosítások köréből.

Willy Schuster—Werper Liebig: Vállalati mutatószámok a műhely- és az üzemvezetés számára.

Helmuth Richter: A termelés egyenletlenségének megváltoztatása vállalatainknál.

Tudományos munkák a statisztika terén a Német Demokratikus Köztársaság egyetemlein és főiskoláin (II.).

A Német Demokratikus Köztársaság
Allami Központi Statisztikai Hivatalának
negyedévi folyóirata

1958. ÉVI 1. SZÁM

A Német Demokratikus Köztársaság népgazdaságának fejlődése 1957-ben. Jelentés az 1957. évi népgazdasági terv teljesítéséről.

Dr. Alfred Tomm: Munkaerőhelyzetünk — két imperialista világháború öröksége.

Wolfgang Haacke—Freia Jonas: A termelő munkások tarifa szerinti és tényleges bérezése a központi irányítás alatt álló állami iparban.

Klaus Müller: A rövidített munkaidő a textiliparban.

Irene Bieder: A mezőgazdasági termelészövetkezetek fejlődése az egyes kerületekben.

Werner Bernhardt—Johannes Tebs: A bizományi kereskedelem fejlődése 1956-ban és 1957-ben.

Johannes Triller: A csecsemőhalandóság csökkenése 1956 óta.

Negyedévi statisztikai adatok.

JOURNAL OF THE ROYAL STATISTICAL SOCIETY

Series A. (General)

Az Angol Királyi Statisztikai Társaság
folyóirata

1958. ÉVI 1. SZÁM

H. Campion: A gazdaságstatisztika helyzete napjainkban.

J. S. Cramer: A személygépkocsik értékesítése és élettartama.

L. R. Klein: A megtakarításra való hajlandóság Angliában.

R. C. Geary: Megjegyzések a valutaárfolyam és a vásárlóerő országok közötti összehasonlításáról.

Ivo Lah: A Jasztremszkij-formula általánosítása a termékenységi arányok analitikus vizsgálatánál.

Statistische Nachrichten

Az Osztrák Központi Statisztikai Hivatal
folyóirata

1958. ÉVI 3. SZÁM

Az osztrák erdőgazdaság 1957-ben.

Az 1957. június 3-i mezőgazdasági gépösszeírás.

A bűnözés alakulása 1956-ban

1958. ÉVI 4. SZÁM

Az 1958. március 3-i sertésösszeírás.
A tejtermelés és -fogyasztás 1957-ben.
Az 1957. június 3-i mezőgazdasági gépösszeírás.
Az adóbevételek várható alakulása.

REVISTA DE STATISTICA

A Román Népköztársaság Minisztertanácsa
mellett működő
Központi Statisztikai Igazgatóság folyóirata

1958. ÉVI 5. SZÁM

V. V. Protopopescu: A beruházások gazdasági hatékonysága az iparban.
C. Ciobanu: A munkatermelékenység mérése az egyéni gazdaságokban.
I. Mihai: A befejezetlen beruházások meghatározásának egyes kérdései.
C. Damian, S. Manea: A szocialista kiskereskedelem áruforgalma a Román Népköztársaságban.
N. Rancu, L. Tövizi: A lineáris programozás (II.).
Gh. Marinescu: Az önköltség-mutatók rendszere az iparban.
I. Dumitrescu: Az operatív-műszaki számvitel segíti a termelés operatív irányítását a bukaresti „Augusztus 23” gyárban.
Statisztikai adatgyűjtemény a propagandisták számára.
A román statisztikai társaság tervezetének megvitatása.

POPULATION

A Francia Demográfiai Intézet folyóirata

1958. ÉVI 2. SZÁM

Az Algériáról szóló tanulmányok a *Population*ban.
Roland Pressat: Az iskolába járók számának és a tanerőszükségletnek növekedése (II.).
Jean Fourastié: A Tervbizottság iskolaügyekkel foglalkozó bizottságának munkái.

Jean Sutter: A leendő házastársak lakóhelyei közötti távolság alakulása.

Maurice de Montmollin: Az újoncok szellemi színvonal.

Ed. Esmonin: Montyon az igazi szerzője Moheau: „Recherches et considérations sur la population” c. művének.

Étienne Gauthier—Louis Henry: Crulai. Egy normand parókia népessége a XVII. és XVIII. században.

Jacqueline Hecht: A Tableau Économique megjelenésének kétszázadik évfordulójára. Francois Quesnay és a fiziokratizmus.

WIRTSCHAFT
UND
STATISTIK

A Német Szövetségi Köztársaság
Statisztikai Hivatalának folyóirata

1958. ÉVI 4. SZÁM

A menekültek megoszlása foglalkozás szerint 1954/55-ben.

A népesség száma és a népmozgalom főbb eredményei 1957-ben.

A házasságkötés és az első gyermek születése közötti időtartam.

A halálozások alakulása 1956-ban, halálokok, kor és nemek szerint.

A községek beruházásai és kölcsönfelvételei az 1956. gazdasági évben és az 1957. naptári évben.

1958. ÉVI 5. SZÁM

A társadalmi termék 1957-ben.

A vállalatoknak a munkavállalókra fordított kiadásai 1955-ben.

A házasságkötések, születések és halálozások 1957-ben.

A bűncselekmények elkövetésének kísérlete miatt elítéltek.

Az 1956-ban megnyílt csőd- és egyeztetési eljárások pénzügyi eredményei.

A Szövetségi Köztársaság, a tartományok és a községek bevételei és kiadásai 1956-ban.

SZERKESZTŐ BIZOTTSÁG:

CUKOR GYÖRGY, DR. FAZEKAS BÉLA, HETÉNYI ISTVÁN, KENESSEY ZOLTÁN,
DR. KISS ALBERT, LUKÁCS OTTÓ, MÓD ALADÁRNÉ, DR. PÁRNICZKY GÁBOR,
PÉTER GYÖRGY (főszerkesztő), RÉDEI JENŐ (felelős szerkesztő),
SZÁSZ JÁNOS, ZALA JÚLIA

STATISZTIKAI SZEMLE

Megjelenik havonta egyszer

Szerkesztőség: Budapest, II. Keleti Károly u. 5. Telefon: 155—208

Kiadóhivatal: Budapest II. Keleti Károly utca 5. Telefon: 358—530 (135. mellék)

Felelős kiadó: a Statisztikai Nyomtatvány- és Folyóiratkiadó Vállalat igazgatója

Előfizetés: Posta Központi Hirlapiroda Budapest V. József nádor tér 1.

Telefon: 180—850, ügyfélszolgálat: 183—022. Előfizetési díj: negyedévre 27,— Ft, félévre 54,— Ft

1 évre 108,— Ft. Csekkszám: 61.272

A folyóirat régebbi példányai kaphatók a Posta Központi Hirlapiroda Újságboltjában
(Budapest V. József Attila utca 3.)

lépésben megszabta az elvégzendő feladatok körét, megállapodott a munka elvégzésének ütemében, fő vonásaiban, valamint a javaslatok kidolgozásáért felelős résztvevők körében. Az értekezlet gyümölcse éppen azért csak bizonyos idő múlva, az elhatározott feladatok elvégzése után, sőt a gyakorlati alkalmazás során fog ténylegesen beérni.

Az Európai Statisztikusok Értekezletének hatodik plenáris ülése

A kialakult szokásokhoz híven ebben az évben is júniusban ült össze az Európai Statisztikusok Értekezletének plenáris ülése. A Genfben, a Nemzetek Palotájában június 2-től 7-ig megtartott ülés a plenáris ülések sorában a hatodik volt, s az ötödik olyan ülés, amelyen magyar delegáció is résztvett. (Az 1953-ban tartott első plenáris ülésen még nem vetünk részt.)

Az ülésen huszonöt európai ország, az Egyesült Államok és több nemzetközi szervezet delegátusai vettek részt. A küldöttségeket általában a statisztikai hivatalok elnökei vezették (az ülésen 16 hivatal elnöke volt jelen). A Szovjetuniót A. I. Petrov professzor képviselte, akinek gazdaságstatisztikai tankönyve magyar fordításban is megjelent, s akit a magyar statisztikusok is jól ismernek.

Az értekezlet napirendjén igen sok kérdés szerepelt, amelyeknek többsége az elmúlt évben végzett munkával és a jövő évi munkatervvel volt kapcsolatos. Megvitatta ezenkívül az ülés az Európai Statisztikusok Értekezletének öt éves munkájáról szóló jelentést is. Beszámolónkban először az elmúlt években végzett munka értékelésére térünk ki.

Az Európai Statisztikusok Értekezletének öt éves munkája

Az ülés megnyitásakor az Európai Gazdasági Bizottság új főtitkára, *Sakari Tuomi*

1. Készletek statisztikája.
2. Mintavétel a munkaerő számbavételénél.
3. Tőkeképződés statisztikája.

A tárgyalás reményt nyújtott arra, hogy a kidolgozandó javaslatok világos és helyes elvi alapon fognak nyugodni, és optimálisan számolnak a reális adottságokkal. Ennek alapján a megkezdett munka igen nagyjelentőségű eredményeket hozhat a kölcsönös gazdasági segítség gyakorlati megvalósításában.

Tuomi beszédében azt a véleményét fejezte ki, hogy az öt éves fennállását ünneplő Európai Statisztikusok Értekezlete „jogosan lehet elégedett az alapítása óta eltelt időben végzett munkával“. Az öt éves munkáról szóló jelentés — mondotta *Tuomi* — „impresszionáló bizonysgot ad az értekezlet sokrétűségéről, a feladatok megoldására tett nagy erőfeszítésről, a munkacsoportok, a szakértői csoportok és a hivatalok elnökei által tanúsított konstruktív és előrelátó magatartásról“. A plenáris ülés résztvevőjében az elismerő szavak hallatára természetesen felötlenek a munka negatívumai és a látott problémák is, egyenleget vonva azonban feltétlenül el kell ismernünk, hogy az elmúlt öt évben az Értekezlet valóban hasznos munkát végzett. Külön hangsúlyozást érdemel az a körülmény, hogy az Európai Statisztikusok Értekezlete azon — egyelőre sajnos igen ritka — esetek egyike, amelyekben a szocialista és a kapitalista országok valamely nagyobb jelentőségű állami intézményei tartós és gyümölcsöző együttműködésének lehetünk tanúi.

Öt éves működése alatt az Európai Statisztikusok Értekezlete 19 szűkebb vagy bővebb statisztikai témakörrel foglalkozott. Ezek a következők voltak:

Két munkacsoport ülés volt (1954, 1955), amelyeken a készletekre vonatkozó definíciókat, az adatgyűjtés módszereit és követelményeit egységesítették.

Egy munkacsoport ülés volt (1954), amelyen a munkaerő-statisztikára, illetve a mintavételi eljárásra nézve született megegyezés.

Három munkacsoport ülés volt (1954, 1955, 1956), továbbá egy szakértői ülés (1957). A tőkeképződésre és az amortizációra vonatkozó egységes ajánlást dolgoztak ki.

4. Input-output tanulmányok.
5. Kereskedelmi statisztika.
6. Megtakarítások statisztikája.
7. Negyedévi nemzeti jövedelem statisztikák.
8. Népszámlálások és lakásösszeírások.
9. Rövid időközi konjunkturális mutatók.
10. Főiskolai oktatás statisztikája.
11. Acél-statisztika.
12. Mezőgazdasági összeírások.
13. Elektronikus adatfeldolgozó gépek.
14. Általános gazdasági összeírások.
15. Az egység a gazdaságstatisztikában.
16. Az összeírások koordinálása.
17. Szezonális és hasonló jellegű kiigazítások.
18. Statisztikai szótár.
19. Eltérő mérlegrendszerek.

A statisztika sok területét érintő, változatos témák közül gyakorlati szempontból az 1960 körüli európai népszámlálások előkészítése volt a legfontosabb. Ebben a munkában Magyarország is aktívan részt vett, főleg a társadalmi-foglalkozási csoportosításra vonatkozó javaslat előkészítésében.

Ami az Európai Statisztikusok Értekezlete keretében az elmúlt öt évben kialakított munkamódszereket illeti, helyesnek bizonyult, hogy az Európai Statisztikusok Értekezlete az ENSZ Statisztikai Bizottságához hasonlóan nem kötelező határozatokat, hanem csupán ajánlásokat

Egy munkacsoport ülés volt (1955), ahol az input-output táblák használhatóságát és az adatgyűjtés statisztikai problémáit vitatták meg.

Két munkacsoport ülés volt (1955, 1956), amelyeken a nagy- és kiskereskedelmi statisztika definícióit és adatgyűjtési módszereit hangolták össze.

Két munkacsoport ülésen (1955, 1956) a definíciókkal, továbbá a megtakarítások szektorok szerinti klasszifikálásával foglalkoztak.

Egy munkacsoport ülés (1955) az ilyen számítások használhatóságát vitatta meg.

Három munkacsoport ülés volt (1955, 1956, 1957) az 1960 körüli népszámlálások előkészítésére és három szakértői megbeszélés a lakosság társadalmi-gazdasági csoportosítása ügyében.

Két munkacsoport ülés (1956, 1958) és egy szakértői megbeszélés volt a konjunktúra követésére alkalmas rövid időközi mutatók köréről.

Egy munkacsoport ülés foglalkozott (1956) az UNESCO rendezésében a fogalmak egységesítésével.

Egy szakértői megbeszélést tartottak (1955) az acélkészletekre, a gyári kiszállításokra stb. vonatkozó statisztikák megjavítása érdekében.

Egy munkacsoport ülés volt (1956) a FAO rendezésében az 1960 körüli mezőgazdasági összeírások előkészítésére.

Egy ad hoc ülést tartottak, az idevágó információk és vélemények kicserélésére.

Egy munkacsoport ülés foglalkozott (1957) az általános gazdasági összeírások céljával, a felteendő kérdések körével és a várható eredmények használhatóságával.

Egy szakértői megbeszélés volt a vállalat, a telep, a munkahely stb. klasszifikálása tárgyában.

Anglia készített egy tanulmányt az Értekezlet részére a különböző összeírások összehangolásának lehetőségeiről és korlátairól.

A Német Szövetségi Köztársaság készített egy tanulmányt e tényezők hatásáról a rövid időszakok összehasonlíthatósága vonatkozásában.

Magyarország javaslatára a titkárság összeállított — előzetes formában — egy 1100 szóból álló orosz, angol, francia szógyűjteményt.

Az ENSZ Statisztikai Bizottsága és az Európai Statisztikusok Értekezlete is napirendre tűzte a szocialista és a kapitalista országokban használatos mérlegrendszerek közötti különbségek tanulmányozását.

fogadott el. Elsősorban is hasznosnak bizonyult ez a megegyezések kialakítása érdekében, mert a viták során — esetleges speciális hazai körülmények miatt — nem kell a résztvevőknek merev álláspontra helyezkedni, hiszen sajátos problémák fennforgása esetén az egyes országok eltekinthetnek és el is tekintenek az ajánlások alkalmazásától. Az alkalmazás egyöntetűségén így ugyan csorba esik, azonban a tapasztalat az, hogy az egységes gyakorlat kialakítása felé mégis ez a járhatóbb út. Kötelező erejű határozatok kialakítása az esetek többségében szinte lehetetlen lenne, az ajánlásként elfoga-

dott általános szempontokat azonban az országok általában figyelembe veszik, és a lehetőséghez képest törekednek érvényesítésükre. Éppen ezért a plenáris ülés állást foglalt ezen gyakorlat további folytatása mellett.

Az Európai Statisztikusok Értekezlete munkájának egyik jellemzője volt az is, hogy az egyes országok statisztikai hivatalai aktívabb munkát végeznek az Értekezlet keretében, mint például az ENSZ Statisztikai Bizottságában. Ez a munkamódszer kényszerűen — az állandó apparátus alacsony létszáma miatt — alakult ki, az elmúlt évek azonban bebizonyították, hogy sok szempontból (például a vélemények, módszerek közvetlenebb cseréje miatt) előnyös tapasztalatokat hozott.

Az ötéves munka tapasztalatai alapján némi változtatást határozott el az Európai Statisztikusok Értekezlete a munkaterv kialakítása terén. A munkatervet eddig egy évre előre az évente összeülő plenáris ülések hagyták jóvá. Az elmúlt évek tapasztalata szerint célszerűnek látszik az elkövetkező év konkrét feladatain túlmenően két-három évre előre is vázolni a fontosabb feladatokat, mintegy körvonalazva a háttérrel a közvetlenül megoldandó feladatokhoz. Az egy évre megadott teendőket követő további lépések perspektívája jobban kirajzolódva, az egész munka jobban átgondolható, áttekinthető. Ezért a most lezajlott plenáris ülésen az elkövetkező év feladatain kívül határozatot hoztak az elkövetkező két-három évben tárgyalandó főbb témák tekintetében is. (Ezek ismertetésére a munkaterv tárgyalásakor visszatérünk.)

Az 1957—58-ban végzett munka

1957—58-ban az Európai Statisztikusok Értekezletének három munkacsoportja tartott üléseket: a népszámlálási, a megtekintések statisztikájával foglalkozó és a rövid időközi konjunktúrális mutatókat tárgyaló munkacsoportok. A népszámlálási munkacsoport üléséről és a rövid időközi konjunktúrális mutatókkal foglalkozó munkacsoport üléséről — melyeken magyar statisztikusok is résztvettek — a Statisztikai Szemle is beszámolt olvasóinak.¹ Ezért ezekkel kapcsolatban csupán a ple-

náris ülésen felmerült újabb szempontokra térünk ki.

A népszámlálási munkacsoport által elfogadásra javasolt klasszifikációkat a plenáris ülés általánosságban elfogadta. Több kérdés körül vitára került sor, így például az aktivitás jellege szerinti osztályozás és a társadalmi-gazdasági csoportosítás egyes pontjai tekintetében is.

Az aktivitás jellegével kapcsolatban a javasolt osztályozással szemben az a kifogás hangzott el, hogy az inaktív népeséget egyes országok nem tudják keresők és eltartottak szerint csoportosítani. Számunkra ennél érdekesebb volt az a vita, ami a társadalmi-gazdasági csoportosítás egyes kérdései körül folyt, mivel — mint ismeretes — ezen csoportosítás kialakításában magyar statisztikusok is résztvettek. Több ország részéről felmerült, hogy bár az alapvető csoportok szerinti osztályozás nem okoz gondot részükre, egyes csoportok alkalmazása körül problémáik vannak. Így például Olaszország küldötte azzal érvelt, hogy a kis- és nagyvállalatok tulajdonosai között nehéz a határvonalat meghúzni, úgyszintén a vezető állású alkalmazottak, illetve az egyéb alkalmazottak és munkások közötti választóvonalat megállapítani. Kérdés merült fel a tekintetben is, hogy az államigazgatási alkalmazottakat hova kell sorolni, továbbá a „háziasszonyok“ fogalmának a pontosabb körülírását sürgették. A plenáris ülésen e kérdések körül — amelyeket felvetők is inkább példaként említettek meg — nem bontakozhatott és nem is bontakozott ki érdemi vita, elég hosszúságú vita folyt azonban arról, hogy az érintett kérdéseket a plenáris ülés utalja-e újólagos megvizsgálás céljából a munkacsoport legközelebbi ülése elé. Az újólagos megvitatást lényegében a csoportosítás ellenzői szorgalmazták, ezen elképzelésüktől azonban végül is elálltak, mivel a munkacsoport legközelebbi ülésének már a közvetlen előttünk álló népszámlálások legaktuálisabb megoldatlan kérdéseire kell figyelmét összpontosítania. A plenáris ülés végül is általánosságban jóváhagyta a csoportosítást azzal a fenn tartással, hogy „azt egyes országok nem óhajtják vagy nem tudják alkalmazni“.

A rövid időközi mutatókkal kapcsolatban az értekezleten kifejezésre jutott, hogy a munkacsoport elnevezése — s ez-

¹ V. ö.: *Statisztikai Szemle*, 1958. évi 1—2. szám 112—121. old., illetve 5. szám 481—483. old.

zel együtt a tárgyalt témakör jelenlegi megjelölése — meglehetősen félrevezető. Azok, akik a munkacsoport korábbi munkáját kevésbé ismerik, nem tudhatják, hogy az elnevezés tulajdonképpen a munkacsoport korábbi tevékenységére utal, amikor is általánosságban a rövid időközi konjunktúrális mutatókkal foglalkozott. A jelenleg folyó munkát helyesebb a „magánfogyasztási kiadások folyó statisztikája“ címszóval jelölni.

A munkacsoport által javasolt árucsoportokra vonatkozólag az volt a vélemény, hogy az egyes országoknak törekedniök kell azok alkalmazására. Mindamellet több ország túl részletesnek tartotta a csoportosítást, s a vita során az a vélemény alakult ki, hogy az országok jelentős része számára egy kevésbé részletes csoportosítás gyakorlatilag alkalmazhatóbb lenne.

Egészben véve a munkacsoport jelentése körüli vitát az a hangulat hatotta át, hogy a munkacsoport eddigi ülésein a témakör megvitatását lényegében kimerítették. Ezért a következő évben a rövid időközi konjunktúrális mutatók munkacsoportja nem is fog ülést tartani. Élénk vita alakult ki akörül, hogy a magánfogyasztási kiadások statisztikájának problémáit — amely felé már a munkacsoport legutóbbi ülésén a munka zöme eltolódott — milyen keretek között folytassák (erre a következő évi munkaterv ismertetésénél még kitérünk). A magánfogyasztási kiadások statisztikája tulajdonképpen túlnő a munkacsoport által megszabott kereteken, mivel a magánfogyasztási kiadások mélyrehatóbb vizsgálata feltétlenül az éves és még hosszabb időközökre vonatkozó statisztikák megvizsgálását teszi szükségessé, vagyis a konjunktúra rövid időközi mutatóinak vizsgálatán feltétlenül túlmenő feladatot jelent. A plenáris ülés ezért állást foglalt a magánfogyasztási kiadások statisztikájának más keretek között történő további tanulmányozása mellett, és a rövid időközi konjunktúrális mutatók tárgyalását egyelőre lezárta.

A megtakarítások statisztikájával foglalkozó munkacsoport munkája főleg a nyugati országok szempontjából érdekes problémákkal foglalkozott. A fejlődés ezekben az országokban olyan irányban halad, hogy a már kialakult nemzetgaz-

dasági mérlegrendszereket egy tőkeszámlával is egészítsék ki. A megtakarítások problematikája a kapitalista gazdaságban igen nehezen tekinthető át, mert a megtakarítások és a beruházások is a pénzügyi rendszer szerfölött bonyolult mechanizmusán keresztül fejtik ki hatásukat a gazdasági életben. Megoszlottak a vélemények abban a tekintetben, hogy a megfelelő áttekintés elnyerésére elegendő lenne-e ezekben az országokban a tőkeszámlák fentemlített beiktatása a nemzetgazdasági mérlegrendszerekbe, avagy feltétlen szükség van-e a nemzeti vagyonszámításnak az eddiginél jóval szélesebb alapokon nyugvó megszervezésére. Egységes álláspont azonban e kérdésekben a plenáris ülésen még nem alakult ki — a probléma erre még nem is érett meg —, jelentősebb eredmények — véleményünk szerint — csak további részletekbemenő munka után várhatók.

A plenáris ülés ezeken kívül foglalkozott még a gazdaságstatisztikában használandó alapvető egység (vállalat, telep, műhely stb.) kérdésével, az elektronikus számológépek statisztikai alkalmazásának kérdéseivel, az amortizáció és a tőkeképződés számbavételi problémáival, a szezonális ingadozások kiküszöbölésének a módszereivel és egyéb kérdésekkel is. Az év során a különböző országok statisztikai hivatalai — érdeklődésüknek és lehetőségeiknek megfelelően változó mértékben — résztvettek ezen problémák körüli vitákban, jelentések készítésében stb.

A titkárság a plenáris ülés elé terjesztette azt az 1100 szóból álló angol-orosz-francia nyelvű statisztikai szótart, amelyet az év folyamán az előző plenáris ülés határozata alapján összeállított. A szótár elkészítését Magyarország javasolta az Európai Statisztikusok Értekezletének negyedik plenáris ülésén, amely javaslatot végleges formában az ötödik plenáris ülésen fogadtak el.²

A háromnyelvű statisztikai szógyűjtemény első listájának összeállításáért a plenáris ülés köszönetét fejezte ki a titkárságnak, amely az egyéb állandó munkákon túlmenő feladat vállalásával és végrehajtásával nagy terhet vállalt magára. A szótár szóanyagának további bő-

² Lásd a *Statisztikai Szemle* 1957. évi 7. számában (606—613. oldal) közölt beszámolót az ötödik plenáris ülésről.

vítése, a szükséges helyesbítések elvégzése stb. azonban meghaladná a titkárság szűkreszabott erőforrásait, ezért a plenáris ülés elhatározta, hogy felkéri a Nemzetközi Statisztikai Intézetet a munkába való bekapcsolódásra. Az előzetes jelek arra mutatnak — a Nemzetközi Statisztikai Intézet főtitkárának nem hivatalosan tett kijelentése szerint —, hogy az előző évtől eltérően, ebben az évben az Intézet előreláthatólag be kíván kapcsolódni a munkába.

A plenáris ülés — a Nemzetközi Statisztikai Intézet várható állásfoglalásától függetlenül — a szótárral kapcsolatos munka további folytatása mellett foglalt állást. A Szovjetunió képviselője — aki szintén határozottan támogatta a szótár összeállításának gondolatát —, továbbá Anglia és Franciaország képviselői is vállalták, hogy statisztikai hivatalaikban a titkárság által készített listát átnézik, helyesbítik és kibővítik. Az elkövetkező évben tehát az ülés határozata alapján a titkárság által összeállított szótár további fejlesztésében — a Nemzetközi Statisztikai Intézet részvételével vagy anélkül — részt fognak venni a szovjet, az angol, a francia és a magyar statisztikai hivatalok.

Az 1958—59. évi munkaterv

Az 1960. év körüli népszámlálásokra és összeírásokra való tekintettel a plenáris ülés elsősorban a népszámlálási munkacsoport és a mezőgazdasági összeírásokkal foglalkozó munkacsoport további munkáját tartotta sürgősnek. Ezért úgy döntött, hogy ez év végén üljön össze a népszámlálási munkacsoport az 1960 körüli európai népszámlálásokra vonatkozó végleges ajánlások megfogalmazására. A munkacsoport feladata az lesz, hogy ismét és véglegesen áttekintse a kérdés-komplexumot, és az ENSZ Statisztikai Bizottsága által az egész világra vonatkozóan összeállított — tehát szükségképpen túlságosan általános — ajánlások európai változatát kialakítsa. Hasonló céllal — valószínűleg a FAO rendezésében Rómában — fog ülésezni a mezőgazdasági összeírások munkacsoportja is.

A következő évben ülést tartó harmadik munkacsoport a magánfogyasztási kiadások statisztikájával foglalkozó munkacsoport lesz, azzal a céllal, hogy az ezen a

területen gyűjtendő statisztikák egységes programját elkészítse.

Két szakértői megbeszélést is tartalmaz a plenáris ülés által elfogadott munkaterv. Az egyik a pénzügyi aktívák és passzívák változásának számbavételi problémáival fog foglalkozni, a másik a szocialista, illetve a kapitalista országokban használatos népgazdasági mérlegrendszer-ek összehasonlítási problémáit fogja tárgyalni. Az utóbbi szakértői csoportban — amelyben a szocialista országok részéről előreláthatólag a Szovjetunió, Lengyelország és Magyarország fognak résztvenni — annak megvitatása lesz a fő feladat, hogy az eltérő koncepciójú mérlegrendszerek adatai egymással mennyire hasonlíthatók össze, illetve milyen módon tehetőek összehasonlíthatóvá.

A plenáris ülés ezeken kívül programjára tűzött egy kollektív látogatást is valamely 1959. évi európai népszámlálás lebonyolításának a megtekintésére. (Az előzetes tervek szerint a Szovjetunió 1959 januárjában végrehajtandó népszámlálásának megtekintésére fog sor kerülni.)

Ugyancsak a plenáris ülés keretében, azonban a FAO rendezésében és finanszírozásával kerül sor 1959 első felében egy kb. 3—4 hetes regionális szemináriumra, az európai mezőgazdasági összeírásokkal kapcsolatos problémák tanulmányozására.

Állástfoglalt a plenáris ülés az 1958—59. év után következő években napirendre tűzendő fontosabb témák tekintetében is. Ezek közé sorolták többek között az iparstatisztikát, a nagykereskedelmi árak statisztikáját, a munkaerő-statisztikát, az állami számvitel statisztikai szempontból fontos problémáit, a háztartásstatisztikát és a fizetési mérlegek statisztikáját.

Összefoglalólag megállapíthatjuk, hogy a hatodik plenáris ülés hasznos munkát végzett. Különösen helyesnek bizonyult az elmúlt öt év munkájának az áttekintése és megvitatása, amely kellő alapot adott a további munkák jellegének és módszereinek a kialakításához is. Az elmúlt évek során az értekezleten a keleti és a nyugati országok statisztikusai között kialakult szívélyes légkör arra enged következtetni, hogy az európai statisztikai hivatalok közötti együttműködés az elkövetkező években is kedvező irányban fog fejlődni.

Kenessey Zoltán

Személyi hírek

A magyar Forradalmi Munkás-Paraszt Kormány a földművelésügyi miniszter javaslatára alapján *dr. Kiss Albert* egyetemi

docent az Agrártudományi Egyetem Statisztikai és számviteltani tanszékére egyetemi tanárrá kinevezte.

Szervezeti hírek — Közlemények

A csehszlovák statisztikai hivatal elnökének látogatása Budapesten. *Dr. Frantisek Fajfr*, a csehszlovák Állami Statisztikai Hivatal elnöke *Péter Györgynek*, a Központi Statisztikai Hivatal elnökének meghívására 1958. augusztus 9—14 között, a Központi Statisztikai Hivatal munkájának tanulmányozása céljából Budapesten tartózkodott.

Népszámlálási bizottság alakult Csehszlovákiában. Az állami Statisztikai Hivatal kollégiumának határozata alapján, *O. Ullman* vezetésével népszámlálási bizottság alakult, amelynek feladata a népszámlálás előkészítése és lebonyolítása. A népszámlálás eszmei időpontja 1960. december 31. napjának 24. órája lesz. 1959 I. negyedében próbanépszámlálást tartanak, amelyet egy 30 000 háztartás bevételeit vizsgáló reprezentatív felvétellel kötnék össze.

(*Statistický Obzor*, 1958. évf. 6. szám.)

Statisztikai társaság tervezetének vitája a Román Népköztársaságban. A Román Központi Statisztikai Igazgatóság Tudományos-módszertani Tanácsa március 31-i ülésén megvitatta a statisztikai társaság megalakításának tervezetét.

A vita keretein belül meghatározták a társaság célját, a tagság elnyerésének módját, a társaság szervezetét és szerveit, a tagok jogait és a társaság hatáskörét.

Az értekezlet résztvevőinek többsége hangoztatta a statisztikai társaság létrehozásának szükségességét. A társaság célját illetően megoszlottak a vélemények. Uralkodó volt azonban az a nézet, hogy a társaság ne csak a statisztika tudományos

fejlődését, hanem a gyakorlati statisztika megjavítását is szolgálja, működése ölelje fel a statisztika egész — elméleti és gyakorlati — tevékenységét.

Anélkül, hogy túlzott nehézségeket gördítettek volna a tagság elnyerése elé, a résztvevők kiemelték, hogy a tagok felvételénél több szempont: például a képesítés, a gyakorlati vagy tudományos és didaktikai tevékenység figyelembevétele szükséges.

A társaság szervezetével és szerveivel kapcsolatban rámutattak a munkahelyi és a területi szervezés összekapcsolásának szükségességére, és megállapították, hogy az intézményekben és a vállalatoknál munkacsoportokat lehetne létesíteni.

Végül javasolták, hogy a Társaság rendezzen szaktanfolyamokat, szervezze meg a tapasztalatcserét, a Társaság tegyen javaslatot a kiadásra kerülő statisztikai tanulmányok és művek bírálóra, az aspiránsok disszertációinak opponenseire és a vállalati statisztikus állások betöltésére.

(*Revista de Statistica*, 1958. évi 4. szám.)

A gyermekekre fordított kiadások számbavétele Csehszlovákiában. Az Állami Statisztikai Hivatal 1958 júniusában és októberében reprezentatív felvételt hajtott végre, amelynek célja azoknak a kiadásoknak a megállapítása, amelyeket az egyes családok a gyermekek nevelésére, eltartására és személyi szükségleteik kielégítésére fordítanak. A felvétel a rendszeresen háztartásstatisztikai adatokat szolgáltató azon családokra terjed ki, amelyekben eltartott kiskorú gyermekek

vannak. Az adatfelvételt az Állami Statisztikai Hivatal az Állami Népesedési Bizottsággal egyetértésben szervezte meg.

(*Statistickij Obzor*, 1958. évi 6. szám.)

„**A születésszabályozás**“ címmel megjelent a „Reflektorfényben“ c. sorozat harmadik kötete. A könyvben statisztikusok, orvosok, közgazdászok és jogászok fejtik ki véleményüket erről a fontos társadalmi kérdésről.

A könyv hét tanulmányt tartalmaz:

Dr. Miltényi Károly: A születésszabályozás vita-kérdései;

Dr. Mérey Gyula: A születésszabályozással kapcsolatos problémák az emberiség történetében;

Dr. Zoltán Imre: A szülész hozzászólása a születésszabályozás kérdéséhez;

Dr. Miltényi Károly: Népesedéssziszatika és népesedésselmélet;

Dr. Varga István: Születésszabályozás és gazdasági élet;

Dr. Viski János: A születésszabályozás kérdése a jog tükrében;

Pongrácz Zsuzsa: Női szemmel a születésszabályozásról és az abortuszokról.

(*A születésszabályozás.* Szerkesztette: *dr. Szabady Egon.* Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó. Budapest. 1958. 206 old.)

Új magyar matematikai statisztikai könyv. „*Statisztikai minőségellenőrzés*“ címmel új magyar matematikai statisztikai könyv jelent meg. A könyv a matematikai statisztika módszerein alapuló olyan mintavételes késztermék-átvételi eljárásokat ismerteti, amelyek az előírt minőséget biztosítják, és amelyek segítségével a közönséges ellenőrzéssel szemben sok esetben a selejt megelőzését is lehetővé tevő gyártásellenőrzési eljárások is konstruálhatók. Emellett — éppen az ipar szélesebb szükségleteinek megfelelően — többnek is tekinthető: bevezetésnek a matematikai statisztikába.

A könyv a valószínűségszámítás és a mintavételi eljárás elméleti alapjainak ismertetése után rátér a gyártás- és a

késztermékellenőrzés legfontosabb gyakorlati módszereinek tárgyalására. Ezután a minőségellenőrzés üzemi megszervezésével és a gépipari sorozatgyártás, valamint a textilipari gyakorlat különleges problémáival foglalkozik. A könyvet számos ábra, segéd-tábla és igen sok gyakorlati példa egészíti ki.

(*Statisztikai minőségellenőrzés. Az ipari minőségellenőrzés matematikai statisztikai módszerei.* Szerkesztette: *Vincze István.* Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó. Budapest, 1958. 460 old.)

Szovjet külkereskedelmi kiadvány. A Szovjetunió Külkereskedelmi Minisztériumának folyóirata, a „*Vnesnjaja Torgovlja*“ (Külkereskedelem) 1958. évi 5. számának mellékleteként hasznos statisztikai kiadvány jelent meg. A kiadvány „*A Szovjetunió külkereskedelme 1956-ban*“ címet viseli, és gazdag statisztikai anyagot tartalmaz a Szovjetunió áruforgalmáról országok szerint, az export és az import összetételéről, közli a Szovjetunió exportját és importját árucikkek (természetes mértékegységekben és értékben) és országok szerint. A kiadványt a Szovjetunió Külkereskedelmi Minisztériumának tervgazdasági igazgatósága állította össze.

(*A Szovjetunió külkereskedelme 1956-ban. Statisztikai adatgyűjtemény.* Moszkva, 1958. 154 old. Melléklet a *Vnesnjaja Torgovlja* 1958. évi 5. számához.)

Statisztikai adatgyűjtemény Szlovákiáról. A szlovák Statisztikai Hivatal dolgozóiból álló munkacsoport összeállításában megjelent a „*Szlovákia statisztikai áttekintése*“ című adatgyűjtemény. A kiadvány a társadalmi és gazdasági élet minden ágára kiterjedő, részletes adatokat tartalmaz, sok esetben összehasonlításként 1937. évi adatokat is közöl.

Nemzetközi statisztikai adatok

A világ cukortermelése és -fogyasztása. Az 1956—57. gazdasági évben a világ cukorfogyasztása 1 958 000 tonnával, 4,8 százalékkal növekedett. Az 1957—58. évben a növekedés 1 668 000 tonna, azaz 3,9 százalék volt. A cukorfogyasztás növekedése a legnagyobb mértékű Nyugat-Európában volt: az 1956—57. évben 669 000 tonnával, 6,7 százalékkal emelkedett a fogyasztás. Európa cukorfogyasztása — a többi világrészhez ké-

pest — különben is igen nagy, 1956—57-ben — 17 707 000 tonnával — a világ cukorfogyasztásának 42 százaléka jutott Európára. Észak- és Közép-Amerika ugyanakkor 10 500 000 tonna cukrot fogyasztott, a növekedési ütem is jóval kisebb az európaiénál, az utóbbi két évben évenként csak mintegy 2 százalékot tett ki. A világ répa- és nádcukor-termelése az utóbbi négy gazdasági évben a következőképpen alakult.

Gazdasági év	A világ cukortermelése			Az összes cukortermelésből a	
	Összesen	ebből		répacukor	nád-cukor
		répacukor	nád-cukor		
ezer tonna			termelésének aránya (százalék)		
1954-55	38 315	15 136	23 179	39,5	60,5
1955-56	39 354	16 078	23 276	40,8	59,2
1956-57	41 951	16 551	25 400	39,5	60,5
1957-58	45 000	18 690	26 310	41,5	58,5

(Agrarwirtschaft, 1958. évi 6. szám, S. Mielke cikkéből.)

Anglia. A Munkaügyi Minisztérium adatai szerint a munkások és alkalmazottak száma 1957. május végén 21,85 millió fő, ebből 14,20 millió férfi és 7,65 millió nő. A munkások és alkalmazottak kor szerinti megoszlása nemzetgazdasági ágak és nemek szerint a következő volt.

Megnevezés	A			
	20 éven aluli	20-39	40-64	65 éves és ennél idősebb
		éves		
férfi munkások és alkalmazottak aránya (százalék)				
Mező- és erdőgazdaság, halászat	13	42	40	5
Bányászat	9	40	48	3
Ásványbányászat	8	45	44	3
Vegyipar	4	42	51	3
Fémfeldolgozó ipar	6	42	48	4
Gépek, hajók és elektromos készülékek gyártása	9	45	42	4
Közlekedési eszközök gyártása	8	44	45	3
Fémipar	8	43	44	5
Precíziós műszerek gyártása	10	47	38	5
Textilipar	7	33	54	6
Bőr- és szőrmeipar	7	34	51	8
Ruházati ipar	10	37	46	7
Élelmiszer- és dohányipar	8	42	46	4
Fa- és parafaipar	12	42	42	4
Papír- és nyomdaipar	9	42	44	5
Egyéb gyáripar	6	42	47	5
Építőipar	10	49	38	3
Gáz-, villamosenergia- és vízszolgáltatás	4	40	54	2
Közlekedés és hírközlés	5	41	51	3
Kereskedelem	11	41	43	5
Bank és pénzügyek, biztosítás	5	39	52	4
Közigazgatás	2	32	60	6
Szabadfoglalkozások	5	42	48	5
Különbféle szolgáltatások	8	33	49	10
Összesen	8	41	47	4

Megnevezés	A			
	20 éven aluli	20-39	40-64	65 éves és ennél idősebb
		éves		
női munkások és alkalmazottak aránya (százalék)				
Mező- és erdőgazdaság, halászat	16	45	35	4
Bányászat	14	55	28	3
Ásványbányászat	18	42	36	4
Vegyipar	20	47	31	2
Fémfeldolgozó ipar	17	49	32	2
Gépek, hajók és elektromos készülékek gyártása	15	50	31	4
Közlekedési eszközök gyártása	15	48	33	4
Fémipar	16	42	38	4
Precíziós műszerek gyártása	14	48	34	4
Textilipar	18	37	39	6
Bőr- és szőrmeipar	19	42	34	5
Ruházati ipar	23	40	32	5
Élelmiszer- és dohányipar	19	41	36	4
Fa- és parafaipar	17	44	35	4
Papír- és nyomdaipar	26	42	28	4
Egyéb gyáripar	16	44	35	5
Építőipar	17	51	29	3
Gáz-, villamosenergia- és vízszolgáltatás	18	46	34	2
Közlekedés és hírközlés	14	50	31	5
Kereskedelem	23	41	32	4
Bank és pénzügyek, biztosítás	24	45	27	4
Közigazgatás	9	39	45	7
Szabadfoglalkozások	9	43	42	6
Különbféle szolgáltatások	9	31	49	11
Összesen	16	41	37	6

Megnevezés	A			
	20 éven aluli	20-39	40-64	65 éves és ennél idősebb
		éves		
női munkások és alkalmazottak aránya (százalék)				
Mező- és erdőgazdaság, halászat	16	45	35	4
Bányászat	14	55	28	3
Ásványbányászat	18	42	36	4
Vegyipar	20	47	31	2
Fémfeldolgozó ipar	17	49	32	2
Gépek, hajók és elektromos készülékek gyártása	15	50	31	4
Közlekedési eszközök gyártása	15	48	33	4
Fémipar	16	42	38	4
Precíziós műszerek gyártása	14	48	34	4
Textilipar	18	37	39	6
Bőr- és szőrmeipar	19	42	34	5
Ruházati ipar	23	40	32	5
Élelmiszer- és dohányipar	19	41	36	4
Fa- és parafaipar	17	44	35	4
Papír- és nyomdaipar	26	42	28	4
Egyéb gyáripar	16	44	35	5
Építőipar	17	51	29	3
Gáz-, villamosenergia- és vízszolgáltatás	18	46	34	2
Közlekedés és hírközlés	14	50	31	5
Kereskedelem	23	41	32	4
Bank és pénzügyek, biztosítás	24	45	27	4
Közigazgatás	9	39	45	7
Szabadfoglalkozások	9	43	42	6
Különbféle szolgáltatások	9	31	49	11
Összesen	16	41	37	6

A női alkalmazottak közül 3,77 millió férjezett, a férjezettek aránya a 25—34 éves korcsoportban 59, a 35—44 éves korcsoportban pedig már 73 százalék. A 60 éves és ennél idősebb korcsoportban ez az arány 39 százalékra csökken.

(Ministry of Labour Gazette, London, 1958. évi 6. szám.)

Olaszország. Az olasz gazdasági életbe — egyelőre csak kicsiny, de egyre növekvő mértékben — tart az idegen tőke beáramlása. Az 1955—1958. években a beruházások értéke 10 525 milliárd lírát tett ki, ebből 320 milliárd volt a külföldi tőke. A gazdaság fejlesztéséhez okvetlenül szükséges beruházások összegének a jelzett időszakban 11 475 milliárd lírának kellett volna lennie, így a tényleges és a szükséges beruházások között 950 milliárd líra hiány mutatkozott. Tekintettel arra, hogy az olasz tőke ezt a hiányt nem

tudja pótolni, a közeljövőben a külföldi tőkebeáramlás fokozódása várható.

1958. első negyedében a külföldi tőkebefektetések összege 4,1 millió lira volt. Ennek mintegy felét (2,08 milliárd lira) a vegyiparba és a gyógyszeriparba fektették. Az ezen felüli külföldi beruházások megoszlása ebben az időszakban a következő volt:

Megnevezés	Idegen beruházások összege (millió lira)
Építőipar	600
Élelmiszeripar	550
Nehézipar	250
Mezőgazdaság	210
Textilipar	200
Egyéb gazdasági, illetőleg iparágak	160

(Problèmes Économiques Párizs, 1958. június 10.)

Csehszlovákia. 1957-ben egy tonna nyersvas olvasztásához naponta átlagosan 1,102 m³ hasznos kemence térfogatra volt szükség. Ez 1953-hoz viszonyítva 22,2 százalékos csökkenést jelent.

A Martin-kemencék kihasználását az egy m² alapterületről egy időegység alatt kitermelt acél mennyisége jellemzi. A Martin-kemencék alapfelületének egy m²-ére eső átlagos napi acéltermelés 1957-ben a legkedvezőbb volt 1953 óta. A kemence-kihasználás 1957-ben 1956-hoz viszonyítva 6,5 százalékkal növekedett, az egy m² alapterületre jutó átlagos napi acéltermelés ily módon 0,340 tonnával emelkedett. 1953-hoz viszonyítva az egy m² alapterületre jutó átlagos napi acéltermelés egy tonnával, azaz 21,8 százalékkal emelkedett.

A nagyolvasztók kihasználásának és a Martinkemencék alapterületének egy m²-ére jutó átlagos napi acéltermelés alakulását az alábbi tábla mutatja.

Megnevezés	1953.	1954.	1955.	1956.	1957.
	év				
A nagyolvasztók hasznos térfogata kihasználásának együtthatója (m ³ /t/24 óra) ...	1417	1423	1341	1196	1102
A Martin-kemencék alapfelületének 1 m ² -ére jutó átlagos napi acéltermelés (t)	4580	4618	4700	5240	5580

(Statistický Obzor, 1958. évi 6. szám.)

Csehszlovákia. Az egy kWó villamosenergia előállítására felhasznált tüzelőanyag mennyisége az Energiaügyi Mi-

nisztérium erőműveiben évenként átlagosan 2,5 százalékkal csökken. A tényleges tüzelőanyagfelhasználás (normál kg-ban, egy kWó termelésre számítva) 1957-ben 12,6 százalékkal volt alacsonyabb, mint 1952-ben.

Az egy kWó villamosenergia termelésére jutó átlagos tüzelőanyag-felhasználás az Energiaügyi Minisztérium erőműveinél a következőképpen alakult:

Év	Tüzelőanyag (normál kg)
1952	0,6630
1953	0,6430
1954	0,6240
1955	0,6150
1956	0,5927
1957	0,5793

1957-ben — 1956-hoz viszonyítva — az átlagos fajlagos tüzelőanyagfelhasználás 0,0134 normál kg-mal csökkent. E látszólag jelentéktelen csökkenésnek azonban nagy népgazdasági jelentősége van, mert az erőművek túlnyomórészt gőzgépekkel dolgoznak, és így a megtakarított tüzelőanyag több mint 141 000 normál tonnával jelent. Ez a mennyiség kb. 240 000 MWó villamosenergia előállítására lenne elegendő.

(Statistický Obzor, 1958. évi 6. szám.)

Pakisztán. A krómérc-bányászat és -export igen jelentős Pakisztánban. Az Egyesült Államokba, Angliába, Japánba, a Német Szövetségi Köztársaságba és Norvégiába exportálják a legtöbb krómércet.

A krómérc-bányák jelenleg havonta mintegy 2 500 tonna ércet termelnek, de ezt a mennyiséget szükség esetén növelni tudják. A termelést ma még nagymértékben hátráltatja az a körülmény, hogy a vasúthálózat nincs megfelelően kiépítve, és kevés a gördülőanyag, valamint a külföldi kereslet sem mindig elég nagy.

1953 és 1957 között a krómérc-termelés a következőképpen alakult:

Év	Termelés (tonna)
1953	23 435
1954	21 859
1955	28 401
1956	22 746
1957	25 000

A pakisztáni krómérc nagy része igen jó minőségű, króm tartalma 48 százalék vagy annál több. A gyengébb minőségű

krómércet is el tudják helyezni a világpiacra, nagy részét Japánba szállítják.

1955-ben és 1956-ban a krómérc-export területi megoszlása a következő volt:

Ország	Az exportált krómérc			
	mennyisége (tonna)	értéke (rupia)	mennyisége (tonna)	értéke (rupia)
	az 1955.		az 1956.	
	évben			
Anglia	7 710	779 045	9 410	1 161 529
Norvégia	11 975	1 146 295	5 560	769 711
Japán	1 000	167 130	5 500	836 581
Egyesült Államok ..	1 200	110 656	8 600	950 920
Kanada	200	18 429	3 000	378 000
Német Szövetségi Köztársaság	—	—	2 000	530 095
Olaszország ...	—	—	1 000	120 811
<i>Összesen</i>	<i>22 085</i>	<i>2 211 556</i>	<i>35 070</i>	<i>4 747 647</i>

1957-ben a krómérc-export visszaesett, az év folyamán exportált mennyiség 14 000 tonna, az exportált érc értéke pedig 2 400 000 rupia volt. Az 1957. évi export területi megoszlása még nem ismeretes, annyi mindenestre megállapítható, hogy a csökkenés okai egyrészt a vasúti szállításban a súlyos árvizek hatására bekövetkezett zavarokban, másrészt az Egyesült Államokba exportált mennyiség nagymértékű csökkenésében keresendő. Az Egyesült Államok ugyanis 1957-ben főleg Törökországtól vásárolt krómércet.

(Pakistan Trade, Karachi, 1958. évi 5. szám.)

*

Kanada. Az utóbbi években megváltozott Kanada importjának szerkezete. Az 1955—1957. években az áruimport a bruttó nemzeti kiadásnak 17,5 százaléka volt, szemben az 1927—1929. években kimutatott 20 százalékos aránnyal. Változás történt az áruimport országok szerinti megoszlásában is. A vizsgált időszakban az Egyesült Államok részaránya Kanada áruimportjában növekedett, Angliáé csökkent.

Megnevezés	Részesezés a kanadai importban az	
	1927—1929.	1955—1957.
	években (százalék)	
Egyesült Államok	67	72
Anglia	16	10

A többi országok részaránya nagyjából változatlan maradt. A beruházási javak importja 1957-ben mintegy 160 százalékkal volt magasabb az 1950. évinél. A fogyasztási cikkek importja ugyanazon időszakban 77 százalékkal növekedett. Részarányuk az iparon belül az 1950. évi 27 százalékról 1957-ben 31 százalékra növekedett. A legnagyobb növekedés az építőanyagok, a vasszerkezetek és az olajvezető csövek importjában tapasztalható, 1957-ben ezek együttes értéke mintegy háromszorosa volt az 1950. évinek. Az építőanyagok közül a cement importja növekedett a legnagyobb mértékben, mert az elmúlt évek nagyarányú nehézipari, valamint a villamosenergiatermelésben eszközölt beruházásai (például a Szent Lőrinc folyamán épített vízierőmű) olyan nagy mennyiségű cement felhasználását tették szükségessé, amit a hazai cementgyártás nem tudott szállítani.

1957-ben, a hazai cementtermelés növekedése következtében, a cementimport 15 százalékkal csökkent.

Nagymértékben növekedett a repülőgépek és az egyéb közlekedési eszközök behozatala is, jórészt az ún. „védelmi program“ kiterjesztése következtében.

Az import szerkezetét részletesen az alábbi táblában mutatjuk be.

Megnevezés	Az import értéke		
	1950.	1954.	1957.
	évben (millió dollár)		
Fűtő- és tüzelőanyagok ...	493	457	591
Ipari nyersanyagok	1004	1063	1460
Ebből:			
textil, bőr, szőrme	363	290	353
vegyesipari nyersanyag ..	149	206	268
Beruházási javak	703	1218	1837
Ebből:			
gépek és felszerelések ...	440	609	981
villamosipari gépek	82	199	237
repülőgépek és egyéb közlekedési eszközök	65	227	246
építőanyagok, vasszerkezet, olajvezető csövek ..	116	182	373
Fogyasztási cikkek	946	1264	1640
Ebből:			
élelmiszer, ital, dohány ..	379	450	554
ruházat, lakástextil és bőr áru	53	91	118
személygépkocsi és alkatrész	234	234	346
tartós háztartási javak ..	102	171	208
Egyéb import	28	91	95
<i>Import összesen</i>	<i>3174</i>	<i>4093</i>	<i>5623</i>

(Canadian Statistical Review, 1958. évi 5. szám.)

Szovjetunió. Az ország külkereskedelmére vonatkozó legfontosabb adatokat tartalmazza az alábbi táblák.

Az ipari és mezőgazdasági eredetű termékek aránya

Megnevezés	Az exportban		Az importban	
	képviselt arány az			
	1956.	1955.	1956.	1955.
	évben (százalék)			
Összesen	100,0	100,0	100,0	100,0
Ipari termékek	91,9	90,0	87,1	86,2
Ebből:				
mezőgazdasági eredetű nyersanyagból készült iparcikkek	12,8	13,1	11,5	14,0
Mezőgazdasági termékek	8,1	10,0	12,9	13,8

A készárúk és a nyersanyagok aránya

Megnevezés	Az exportban		Az importban	
	képviselt arány az			
	1956.	1955.	1956.	1955.
	évben (százalék)			
Összesen	100,0	100,0	100,0	100,0
Készáru	63,2	61,8	60,8	65,0
Ebből:				
termelési rendeltetésű gépek és felszerelések	17,6	17,5	24,8	30,2
Nyersanyag	36,8	38,2	39,2	35,0

A Szovjetunió külkereskedelmi forgalmának megoszlása fontosabb országok szerint a következő volt.

Ország	Az 1956. évi		Az 1955. évi	
	export	import	export	import
	értéke (millió rubel)			
Összesen	14 676,8	14 452,5	13 874,3	12 242,2
Ebből:				
Ausztria	43,7	258,6	56,0	142,2
Anglia	592,6	297,6	676,6	284,3
Belgium	116,9	128,2	96,5	60,8
Bulgária	433,6	578,7	510,0	485,5
Magyarország	507,4	483,3	461,2	586,1
Német Demokratikus Köztársaság	2 285,4	2 505,3	1 914,7	2 025,7
Hollandia	167,4	39,6	131,4	133,7
Görögország	28,9	25,2	17,1	9,4
Dánia	33,1	25,6	30,5	39,8
Olaszország	135,7	103,9	69,9	65,2
Norvégia	78,2	86,1	70,4	60,2
Lengyelország	1 429,0	1 133,0	1 727,3	1 146,6
Portugália	0,1	11,0	—	13,8
Románia	848,1	941,4	1 070,9	839,3
Német Szövetségi Köztársaság	167,2	272,5	117,1	95,1
Finnország	459,1	584,8	424,7	511,3
Franciaország	278,5	202,3	238,8	144,4
Csehszlovákia	1 494,8	1 585,8	1 423,8	1 546,0
Svájc	46,4	7,5	33,6	16,4
Svédország	138,6	104,1	114,2	68,0
Jugoszlávia	276,2	198,7	65,6	70,0
India	161,6	73,2	29,3	17,6
Irán	76,7	60,6	89,8	76,2
Kínai Népköztársaság	2 932,1	3 056,9	2 993,4	2 574,0
Koreai Népi-demokratikus Köztársaság	215,3	204,8	176,6	163,0
Maláj Állam-szövetség	1,3	335,9	—	87,2
Mongol Népköztársaság	413,6	217,2	486,8	215,1
Ghana	0,0	33,0	0,0	46,2
Kanada	8,6	98,3	7,8	10,5
Egyesült Államok	108,7	19,2	95,2	2,2
Argentína	76,5	51,8	95,8	112,7
Kuba	—	58,5	—	143,1
Uruguay	11,4	49,2	1,2	39,9

(Vnesnjaja Torgovlja SzSzsZr za 1956 god. Szta-tiszticeszkij obzor. Moszkva, 1958.)